

Under the liberal patronage of

His Highness Maharaja

SAYAJI RAO GAEKWAR

Sena Khaskhel Samsher Bahadur

Baroda.

PRACHIN KAVYA MALA,

or

Old Gujarati Poetical Series,

Vol XVIII

POET PREMANAND'S

MARKANDEYA PURAN

Published with annotations

By

Hargovind Dwarkadas Kántaválí

and

Nathashankar Pujashankar Shastri.

A. D. 1890-91.

Price Re 1-0-0

પ્રસ્તાવના.

• યથાર્થ રાજ્યધર્મ જાણનાર વિવેકી રાજ્યકર્તા પોતાની પ્રજાનું અનેક પ્રકારે કલ્યાણ કરવું એજ ઈશ્વરકૃપાથી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા સર્વોપરિ પદ-
નું સાર્થક થવું માને છે. તે કલ્યાણ કરવાના વિવિધ પ્રકાર છે. વસુધરા (પૃથ્વી)નો જે પ્રદેશ પોતાનો છે તેમા અન્નફળાદિ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ છે તેનો, તથા તેમા ધારણ થયેલ વસ્તુ (ખનિજ ધન રત્નાદિ)ને બહિર્ ક્ષાપી તેનો, પોતાની પ્રજાની સુખવૃદ્ધિને અર્થે, ઉપયોગ કરે છે પ્રજાની સુખશાન્તિમાં ભગ ન થતાં તેનો વધારો થતાં અનેક પ્રકારની યોજના કરે છે, નિર્મળ જળાશય, સુગમ માર્ગ, આપધાયવ આદિથી શરીરની સુખાકારી નાં સાધન નિર્માણ કરે છે, તથા વિદ્યાલય, પુસ્તકાલય, મથવૃદ્ધિ આદિ મનની સુખશાન્તિના સાધન આપે છે ન્યાયથી, નીતિથી, પ્રીતિથી, સમભાવથી, ઉપદ્રાપી, પ્રજાને સ્વપ્રજાનુલ્લેખ ગણી પિતાવત્ સર્વનું પાલન તથા હિત કરવું એજ ધર્મ તથા સ્વાર્થ માની અન્વય જે રાજા પ્રજાનું રજન કરવા પ્રવર્તે છે, તેની પ્રજા સુખી થાય છે, તથા તેના મનોરથ સફળ થઈ, તે અક્ષય કીર્તિને પામે છે, એ આદિ અનુભવમિદ્ધ થયેલા પ્રામાણિક સિદ્ધાન્તો છે.

શ્રીવડોદરારાજ્યના વિદ્વાન્, શક્તિમાન્ અને પરમ પવિત્ર મહારાજા-
ધિરાજ શ્રીમન્ત સયાજીરાવ ગાયકવાડ સેનાપાસખેલ સમશેર બહાદુર એમના પૂરોક્ત ઉદાર વિચારો અને સિદ્ધાન્તો પર બહુ ભાવ, તથા તેવા ઉત્તમ વિચારોને આચારમાં આણી પ્રજાનું કલ્યાણ કરવાનો તેમનો મહાન્ પ્રયત્ન, એ સ્થાપતકલ્પમાં સર્વ રથને પ્રસસનીય ગણાતા દૃષ્ટાન્તરૂપ થઈ પડ્યું છે.

શ્રીમત મહારાજાધિરાજના એ ઉદાર ભાવથી ઉત્તેજાઇ તા ૮ મે સન ૧૮૮૯ ની એક સ્મરણી તેઓ નામદારની સેનામાં રજુ કરવામાં આવી હતી. તેનો આશય એ હતો કે વડોદરારાજ્યમાં થઇ ગયેલા ગુર્જર કવિઓના અપ્રસિદ્ધ મર્યો પ્રસિદ્ધિમાં આવે તેવી યોજના રાજ્યઆશ્રયથી થાય તો સાર.

પ્રાચીનકાવ્યસમ્રદ્ધ એ નામના ગુજગતી કવિતાના પુરતક વદ્યેન્દ્ર રાજ્યના ડાઈરેક્ટર ઓફ વર્નાક્યુલર ઈન્સ્ટ્રક્શન, રાવગાદેના હરગોવિંદદાસ દારિકાદાસ તથા વડોદરાનિવાસી શાસ્ત્રી નાથરાઈર પૂજારાઈર એમની તરફથી પ્રસિદ્ધ થવાનો આરંભ થઈ ચૂકેલો હતો, અને તે સારૂ થણા સ્વ-તિપાન પ્રયત્નથી હસ્તનિખિત થઈને આરંભ સમય તેમજે કર્યો હતો. વડોદરારાજ્યનું દેશાં પ્રજાગીજ્ઞાન મારી દેખરેખ નાંચે સુપરન થવા પડી આ સમ્રદ્ધ આવત મે તપાસ કરી તે ઉપરથી જોવામાં આવ્યું કે રત્નાદિ ધનના બહાર દટાઈ રહ્યા હોય છે તેમ અનેક વિષયો પર ગ્લેની કવિતાના બહાર દટાઈ પડી રહ્યા હતા, અને તે બહારને પ્રજાના ઉપયોગસાર આવ લાવી તે દ્વારા સ્વિચારને પુષ્ટિ આપની એ લાભકારક થશે એમ લાગ્યું આ કવિઓમાં પ્રેમાનંદ, રત્નેશ્વર, વલ્લભ, ભાવલુ, દયારામ, હરિદાસ, બોજેભક્ત, ધીરાભક્ત, ગિરિનર આદિ બહુ પ્રસિદ્ધ અને લોકપ્રિય કવિઓ આની બીજા છે રામાખાઈ તથા ત્રીનાથીઆઈ નામની જે સ્ત્રી કવિઓની કવિતા પણ મળી આવી છે અને માપુસાદેમ ગાયખાડ એ નામના પ્રસિદ્ધ થોવા ઇશ્વરભક્તની કવિતાઓ પણ સારા સમ્રદ્ધ છે આ સર્વ કવિતા શોધી અને ત્રીકા સાથે છપાવતા નવું વર્ક લાગશે એમ અજમાયશ થઈ છે એ કામ પૂર્ણ કરવા શ્રીમત સરદાર મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ એમણે રૂ ૧૨૦૦૦) આર હજારની રકમ મળુગ મરી કીમતી આગ્રય આપ્યો છે અને તેથીજ આ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધિમાં આવી શકશે આ ઉદાર અનુભાથી ગુર્જરપ્રજા ઓ સર્વ ગુર્જરાસી ઉપર ઉત્કાર થયો છે એમ સર્વ સમગ્ર જાનેને લાગણ નિના રહેશે નહિ.

કવિતા રત્ન ઈશ્વરની એક વસ્તુ છે ઈશ્વરે કવિઓનેજ પોતાના બલિષ્ઠતાથી કર્યા છે અને કવિતાને જેમ આપણે અધિક અનુભવીએ છીએ તેમ આપણે સ્નેહમાં અને શક્તિમાં ઈશ્વર પેઠે યજ્ઞએ છીએ

• કવિ વિષે વર્ણન કર્યું છે કે —

Blessings be with them, and eternal praise,
Who gave us nobler loves, and nobler cues,
The Poets, who on earth have made us heirs,
Of truth and pure delight by heavenly lays

WORDSWORTH

જેઓએ આપણને શ્રેષ્ઠતર પ્રેમ તથા શ્રેષ્ઠતર ઉત્કૃષ્ટ આપ્યા છે તે કવિઓ ઉપર આશિર્વાદ તથા અત્યંત પ્રશંસા હો, જેમણે દિવ્ય કાવ્યવડે આ જગત્ ઉપર આપણો મનના અને સ્નેહ આનંદના ઉત્તરાધિકારી કર્યા છે

આપણા દેશમાં તો કવિને સ્વર્ગ સમ ગણી તેની બહુ પ્રકારે પ્રશંસા કરવામાં આવે છે તે પ્રસિદ્ધ છે

સ્વદેશમાં મેટ, રાજમહાનય, ધર્મશાળાઓ, દેરાનય, જળાશય, વિશ્રામગ્રામ, આદિ કીર્તિસ્થળ પૂર્વના રાજ્ય કે ધર્માત્મા ગૃહસ્થો કરાવી ગયા હોય છે તેનો જીર્ણોદ્ધાર કરવો એ મહાપુરુષનું કાર્ય છે, એમ ધર્મ શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે, આ સારા રાજ્યો તેમ કરાવે છે પણ ખરા અને તેથી સર્વ પ્રગતના સુખમોગમાં વૃદ્ધિ થઈ તેમનો આશિર્વાદ મેળવે છે

મવિના દ્રવના અત કરણમાં ઉત્પત્તિ થઈ મહા યજ્ઞનોના અત કરણમાં પ્રવેશી ભાવસી સુખાનંદ દેનાર મવિના તેના જીર્ણોદ્ધાર પણ પ્રશંસનીય અને પુણ્યકર છે જાગૃકી જદ્દ-ગ્નો ધોમાત્ત સુરી સર્વોદ્ધારમાં વિશ્રામસ્થાન આપે સુખો અવિદ્ય કરનાર કવિતા ગોપય સાધ્ય છે એના એક સુખપ્રદ મા,

ધનનો હજોદાર પ્રજના કલ્યાણસાર શ્રીમત મહારાજધિરાજ કરાવે છે
એ તેમના પ્રજાન જન કરવાના ઉચ્ચ જ્ઞાનમાત્ર એક સુચિન્દ છે

વડોદરા રાજ્યમા થઈ ગયેતા કવિઓની અપ્રસિદ્ધ પ્રાચીન પ્રવિતા
સભાગથી પ્રસિદ્ધિમા લાવવાના હેતુથી નીચે પ્રમાણે ક્રમિટિ નીમવામા
આવી છે

પ્રમુખ ' ૦

દિવાન બહાદુર મણિભાઈ જશભાઈ

મેમ્બરો.

રાવમહાદુર અખાસાત સાકરલાલ એમ એ એન એન બી
ખાનખાહાદુર જમસેદજી અરદેસર દત્ત ન એમ એ એન એન બી
રાવસાહેબ પીતાબરભાઈ જોશભાઈ
રાવસાહેબ હરગોવિંદદાસ દારકાદાસ

દરેક મંથની બનાતા સુધી અનેક પ્રતો મેળવી તેને શોધી અને ટીકા
શબ્દાર્થ આપી વિશેષ ઉપયોગી કરવી વગેરે સર્વ કામ રાવસાહેબ હરગોવિ
ંદદાસની સભાજી નીચે શાસ્ત્રી નાયાશ કર ખૂબશ કર તથા કવિ છોટાલાલ
નરભેરામ આદિ લાવક માણુસનાથી ગલાવવામા આ યુ છે પુસ્તકો સખ-
ધી સર્વ વ્યવસ્થા અને જવાબદારી આ ક્રમિટિ તરફથી છે ક્રમિટિમાથી
કોઈનું ખાનગી હિત કે સ્વાર્થ આ સખધમા ન છતાં માત્ર લોકહિતાર્થ
કામ જાણી ક્રમિટિએ આ કામ માથે લીધું છે

વડોદરા રાજ્યનિવાસી કવિઓની કવિતા ઉપરાત ગુજરાતના બીજા
પ્રસિદ્ધ કવિઓની અપ્રસિદ્ધ પ્રવિતાનો ધણો જયો રાવસાહેબ હરગોવિંદદાસ
તથા શાસ્ત્રી નાયાશ કરની ત્રાસનીય શોધથી એકઠો થયેતો છે અને વધારે
જયો એકઠો કરવા પ્રયત્ન ક્રમિટિ તરફથી જરૂરી રાખવા એમ ધારણા છે
આ સર્વ કવિતા પછુ પ્રસિદ્ધિમા લાવવા યોજના તૈયાર થાય છે, આને તે
કુલમ સફળ થતા ઇશ્વર પાસે પ્રાર્થના છે

આશા છે કે આ પ્રાચીન ગુર્જરકવિઓની સુદર તથા ખોબક કવિતાથી વાંચનારનું જ્ઞાન તથા સદ્ગુણ, રસગતા, રૂચિ, રસિકતા, સહૃદયતાદિ ઉચ્ચ પ્રકારનાં યદ્યદૃષ્ટિ પામશે, અને ગુર્જરવાસી અન્ય સમર્થ કવિઓની કવિતાની પણ તીવ્ર યાચના થઈ શકે.

આ પ્રાચીનકાવ્યમાળાને કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ગુજરાતના રાજ્ય-કર્તાઓ તરફથી તથા જીજ્ઞા ધણા સદ્ગૃહસ્થો તરફથી ઉદાર આશ્રય મળ્યો છે, તે માટે તેમનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનવામાં આવે છે.

વડોદરા.

સંવત ૧૯૪૬ ના વૈશાખ
સુદી ૧, તા. ૨૦ એપ્રિલ સન
૧૯૫૦, રવિવાર.

મણિભાઈ જશભાઈ.

ગ્રંથવિવેચન.

માર્કેડેય પુરાણના પેહેલા ભાગમાં હરિશ્ચંદ્રનું અને બીજામાં મદાલસાનું આખ્યાન જ્યારે વાંચનારનાં ચિત્તને આકર્ષે છે ત્યારે આમાં મદાલસાના પુત્ર અલર્કનું આખ્યાન પણ તેમને ઘણું મનોહારો લાગશે. અલર્કને તેની માતા મદાલસાએ વ્યવહાર જ્ઞાન આપ્યું હતું તથાપિ તે જાણતી હતી કે જ્યાંસુધી વ્યવહાર હીકે હીકે આવે છે ત્યાંસુધી તે તેના ચલાવનારના દિવસ એક ક્ષણની પેઠે જાન હતા વીતી જાય છે પણ સસારચક્રના બધાજ આરાઓ સુખનો લાભ આપનારા નથી હોતા, તેના જમણક્રમમાં તેઓ એવા આરા મનુષ્યના ઉપર લાવી મૂકે છે કે જેનાદબાણથી તે દુઃખના બેજાતજો દુઆઈ પણ જાય છે એ વખતે તેની એક ક્ષણ સો વરસ જેટલી જાય છે. આવા સસારના વારાફરામાં મનને શાંતિ રહેવા માટે મદાલસાએ દીકરાને ક્રમ આપ્યું હતું કે ૧ હા, તેણે એક વીંટી આપી હતી અને આપત્કાળમાં તે ઉઘેડી જેવા પોતાના પુત્રને કહ્યું હતું, તે આપણે મદાલસા આખ્યાનના અંતમાં વાચી ગયા છીએ. અલર્કઆખ્યાનની વસ્તુમઠ્ઠનાનું એ વીંટી બીજ છે. અલર્કને રાજ્યભોગમાં રૂપી ગયેલો જેઈ તેનું પારલૌકિક દિવ ચિતવનાર તેનો વડો બાઈ સુઆકુ જે મુક્ત દશામાં વનમાં રહેલો હતો તેણે તેને રાજ્યભોગમાંથી છૂટા કરવાને જ્યારે બીજે માર્ગ ન જેયે ત્યારે કાશી રાજ પાસે તેના દેશ પર ચઢાઈ કરાવી અને અલર્કને જાગતો ક્યો કાશી રાજ સાથે યુધ્ધ કરતા ધન સેનાદિકનો વ્યય મર્યાદાથી બેઠ પામેલો અલર્કને માતાનું વચન યાદ આવવાથી તેની આપેલી બેટનો ઉપયોગ કરવાનું ધારી તેણે વીંટી ઉઘેડી અને તેમાંથી જે પત્ર નીકળ્યું તે તેણે વાંચ્યું. આ પત્રમાં અલર્ક જેવા રાજ્યભોગમાં પચી રહેવા પુરૂષને માટે મણા અસરકારક અને ઘટિત બોધ હતો. તેમાં લખ્યું હતું કે—

શાર્દૂલાવિક્રીડિત.

“આતા! સગ તમે સરવથા, જે તે ન ત્યાગી શકો,
તો તે સજ્જનનો કરો સમજીને, કંઈ ન ત્યારે ટકો;

કામેચ્છા તથાને રહો સરવદા, જો તે તજાયે નહીં,
સુસુક્ષ્માપ્રતિ તો કરો, તરી જશે, છે ઐપધિ એ સહી.”

કેવો ઉત્તમ અને શક્ય બોધ છે ! પોતાની પ્રેમાળ માતાના આ બોધની અલકંના મન ઉપર દૃઢ અસર થઇ અને તે સજ્જનનો સગ કરવા આદ્યો. તેને દત્તાત્રેય યોગી મળ્યા તેમણે તેને યોગનો ઉપદેશ કર્યો તેથી કૃતકૃત્ય થયેલા રાજાએ કાશીરાજા અને સુમાદુને પોતાના નિરિચ્છ વર્તનથી પ્રસન્ન કર્યા અલકંમા આવો જ્ઞાનનો પ્રકાશ ઉપન્ન કરીને સુમાદુ વનમાં ગયો. તથા કાશીરાજા પોતાની રાજધાનીમાં ગયો. તેમ અલકં પણ પુત્રને રાજ્ય સોંપી વન સેતુ.

અલકં આખ્યાનનો સાર ઉપર પ્રમાણે છે, પણ તેમાં જે યોગ સબધી માહિતી આપી છે તે ખરોખર જોવા જેવી અને સમજવા જેવી છે હઠયોગ-પ્રદિપિકા જેવા એકાદ યોગના મયની ગરજ સરે એટલું ત્યંધુ' એમાં ક્રમવાગ અને ખુલાસાથી યોગનું વિવેચન કર્યું છે શાસ્ત્રો વાચનાથી જે તત્ત્વજ્ઞાન થાય છે તેને પરોક્ષ જ્ઞાન કહે છે વિષયવાસનાવાળા મનમાં એવું પરોક્ષજ્ઞાન સ્થિર થઈને અદ્વાનદનુ સુખ આપી શકતું નથી, ક્રમકે યોગ વગર ચિત્ત ચિત્ત થતું નથી આ મયમાં એવી રીતે યોગનું પ્રયોજન વધી તે પછી યોગ મેળવવાના ઉપાય બતાવ્યા છે મનના ઉપર શ્રુત મેળવવાને સાધન તરિકે આગન, પ્રાજ્ઞાયામ, ધારણ, વગેરેનો ઉપયોગ થાય છે, એટલું કહ્યા પછી પ્રાજ્ઞાયામ કેમ કરવા તેનો વિધિ, પ્રાજ્ઞાયામનું ફળ, પ્વસ્થિ, પ્રાપ્તિ, વગેરે ચાર મુક્તિ આપનારો અવરથા, યોગ સાધવાનો વિધિ, ધારણનો વિધિ, યોગને અયોગ્ય દેશકાળ, યોગ માપતા ઉપગતા દોષ અને તેની શાન્તિ કરવાના પ્રમાર, યોગની મિદિનુ લક્ષણ, યોગના ઉપસર્ગ અને તેની શાન્તિ, ધારણા અને ભવ, મિદિઓનુ સ્વરૂપ, યોગીની ચર્ચા, અરિષ્ટનુ જ્ઞાન, વગેરે ધર્મીક યોગને લગતી બાજનોનુ મમમત્વ તેનું નિરૂપણ કરેલું છે. કુલક મુજબે આજે યોગી મિદિએ આપણ અધે યોગનિદિ પ્રાપ્ત કરી છે એમ જાણી આજલ્લા સોમને હોય છે તેમને મારે પ્રેમાનદે આ મયમાં કરેલુ યોગીનું તથા સિદ્ધનુ લક્ષણ જાણવા જેનું છે તે લખે છે :—

“ ચાપટ્યતાનો નાશ ને, આરોગ્યતા અવિધાર;
અનિબુરતા મુગધિકને, લઘુ દીર્ઘ શકા સાર.
એ ઉલ્લસ અલ્પજ માનવાં, પ્રસન્નતા ને કાંતિ;
સ્વર સ્વચ્છતાદિક યોગી કેરી, કહે સર્વે શાંતિ.
એ ગણાવ્યાં તે પ્રવૃત્તિનાં, પ્રથમ ચિહ્ન જણાય;
યોગી વિષે એ મનાયે તય, તેહ યોગી ગણાય.
પ્રાણી માત્ર પ્રીતિ કરે ને, પરોક્ષે શુભગાન;
કોઈ પ્રાણી લય ન પામે, જોઈ યોગી મહાન.
એ સિદ્ધિકેરી પ્રાપ્તિ કેરે, છે અનુત્તમ લક્ષણ;
અન્યને નવ યોગી કે'વો, હે નૃપતિ ! અધક્ષણ.
અતિ ઉગ્ર ટાકે તાપ તેવે, ઉપદ્રવ નવ થાય;
અન્યથી લય નીપજે નહિ, તે સિદ્ધિપ્રાપ્ત કે'વાય.
ધનનિધિનો સગ્રહ કરતા, યોગી નવ કે'વાવ;
મધુકટુવક્ત્રા નવ મનાયે, યોગી ગણના માંય.
યોગી એવા બેહુ તે, માનવા ભ્રષ્ટાચારી; ” ઈ૦

અર્થકર્તુ આખ્યાન યઈ રહ્યા પછી માર્કડેય અને કૌતુકિના સવાદરૂપે સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ વગેરેનું વર્ણન છે સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના કથનમાં ધર્મ તથા અધર્મની પ્રજાઓનું રૂપક બહુ મુદર છે એક દુર્ગુણમાથી બીજા દુર્ગુણો સ્વાભાવિક રીતે કેમ ઉપજે છે તથા પ્રત્યેક સદ્ગુણ કેવે રૂપે પરિણામ પામી કેવા ફળને આપે છે, એ વિષે એમાથી બહુ ઉત્તમ બોધ મળે છે. અધર્મની સતતિ વર્ણવતાં દુઃસહ તથા તેના પુત્ર પુત્રીઓના વિચિત્ર કર્મનું રૂપક બહુ રમૂજ છે. મનુષ્યોના હાથથી જે મહાં કર્મ થાય છે, તેમાં કારણબૂત તેનો પોતાનોજ અનાયાર છે માટે તેણે પોતાના પ્રત્યેક કાર્યમાં પૂરતી સાવધાની રાખી વર્તવું, અને કોઈ મનુષ્યે કરેલાં સારા માહા કર્મનો કર્તા તે ન જતા તે દુઃસહની પ્રજામાના કોઈની પ્રેરણાથી તેમ કરે છે માટે તેવા મનુષ્ય ઉપર બીજાએ રીસરાગ ન કરવો, એવો ઉપદેશ તેમાં વ્યંજ્ય છે.

એ પછી સ્વાયંભુવ મનુ તથા તેના વશનું વર્ણન છે અને ભૂમિનું તથા તે ઉપરના પર્વત, દેશ, નદીઓ વગેરેનું પણ પુરાણમાં કહેલું વર્ણન છે

ત્રેમાનદના જૂદા જૂદા આખ્યાનો જે આ મથના આવેલા છે તેનું કાવ્યરૂપે વિવેચન તે તે સ્થળે આપનામા આગ્યુ છે, મારે અહીં તેનું નેતેનું નિવેચન કરી પિષ્ટપેયષ્ટુ ન કરતા મથના વિપત્તિનું દિગ્દશન કરાવી સતોપ માનીએ છીએ

અલ્કારવ્યાન.

કહુ' ૬૨ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

શ્રીગુરુ ગણપતિને લાગું પાયછ, સરસ્વતી કરજો સાથે છ;
કહું અલ્કારની કથાય છ, થાય મસન્ન સરસ્વતી માય છ. ૧

ઢાળ.

- મસન્ન થાય પરમેશ્વરી તો, અલ્કારના ગુણ ગાઉ;
સાદ્ય કરતા સરસ્વતી તો, શે રહે બીજે ધાવું? ૨
- શ્રદ્ધાતનયા કુમારિકા, સકળ તારે વશ;
હું સહી સેવા કરીશ માતા, કરી ઈંદ્રી વશે દશ. ૩
- મારે ધન ધાન્ય પુત્ર ન જોઈએ, કે બીજું શુભ જોહ;
એક કૃપા હોયે માતની તો, કરું કપિતા નિઃસંદેહ. ૪
- અલ્કારને જ્યમ માતે શીખવ્યા, ગૃહસ્થકેરા ધર્મ;
હે મહામાયા માત છ, મુને કહે કપિતા પર્મ. ૫
- પિતાને ઝૂઝી માત મારી, તેણે કર્યા નિગમ ચાર;
મસન્ન થઈ મા વ્યાસને, તેણે કર્યા પુરાણ અટાર.* ૬
- જેવા તેવા સર્વ માતા, થયા તારી કૃપાય;
શિર કર ધરો મા કૃપા કરીને, કરી દાનેશ્વરી દયાય. ૭
- હવાં માત પિતા વનમાં ગયાં, થયો અલ્કાર ભૂપાળ;
તેણે પ્રજા સ્વકર્મનિષ્ઠાણુ પાળી, થઈ મહાદયાળ. ૮

- મેમ જેવો પુત્ર પર, તેવો મન્ત પર ધાર્યો;
 ન્યાય પુત્ર ને મન્તકેરો, એક તો અવિધાર્યો. ૯
 તેણે દુષ્ટ જમને ઢંઠ દીધા, સાધુ પાળ્યા સર્વ;
 આનંદ આણી યજ્ઞ મોટા, કર્યા વર્ણન ગર્વ ૧૦
 તે મહાબલિષ્ઠ પરાક્રમી ને, મહાત્મા ધર્માત્મા;
 સમ્યક્ પથે વિચરનાર સુતા, ઉપજાવિયા નિર્જન આત્મા ૧૧
 તેણે ધર્મચક્રી મન મેજવડું, વળી અર્થવડે ધર્મ;
 મેજવી શુભ રીત વર્ત્યો, કરી રૂડાં કર્મ. ૧૨
 ધર્માર્થને વિરોધ નાવે, એમ કામકેલિ કરી;
 મહિપી સગે રગ માણ્યો, વન ઉપવને કરી. ૧૩
 એ પ્રકારે ધર્મ અથ ને, કામ રોચ્યો સાર;
 કથું પાલન પુ'વીતું વળી, થઈ નૃપ નિરધાર. ૧૪
 એ મહામુખની કરી ગણના, મહામુનિ વેદવ્યાસ,
 સો વરકેસ કાળને, એક દિન લખ્યો પ્રકાશ. ૧૫
 એમ સર્વ સાધી તિલક માંહે, આમકન દુઝો રાય;
 માતવચન પીમરી ગયો તે, વિચકેરી માંધ. ૧૬

- તે કામાસક્તિવાળો એ મકારે, યદ્ય રહ્યો બે'બાકજો;
અન્નિતેન્દ્રિય તે થતો ચાલ્યો, અતનુએ કર્યો આકજો. ૨૦
- એવી દયા ભાઈની સાંભળી, મુખાહુ પશિયો વન;
તેણે તારવા નિજ બ્રાતને, વિચારિયુ ઘણું મન. ૨૧
- જદ્ય રીખુ દેવી તેહને, એટલે થાય કાજ;
વળી વિમાસાણુ યદ્ય, એથી તજે શું રાજ? ૨૨
- જ્ઞાન પ્રાપ્તનું દઈ બતાવી, કર્યો જ્ઞાની માએ પૂર;
તવ શુદ્ધચર્મનો વાદ કરશે, મહારાણો શૂર. ૨૩
- હું શ્લોક લખીને મોકલુ, એ સમજશે સિદ્ધાંત;
રાણી આદિક દે ન તેને, વિચારતો એમ દાંત. ૨૪
- ન થાય નિર્ણય એક તેને, તર્કતુરિએ બેસતાં;
પણ મહાજ્ઞાનીને કરે શું, તર્કતુરિ મહા છતાં. ૨૫
- તેણે કર્યો નિશ્ચય એક ત્યાં, ભાઈનું વિચારી હિંત;
હું મળુ એના રાત્રને, મન લાગી રૂડી રીત. ૨૬
- કોઈ નૃપ વિચાર્યો મનમાં, મુખાહુએ તે કાર;
ન દે ભાગ મારા રાજ્યનો, જાણાવવો એ સાર ૨૭
- અલર્ક કરતાં મહાશૂરો, અને વાહનવાન;
આ સમય છે કાશીરાજ, મનાય મહાબળવાન. ૨૮
- એમ વિચારી ચાલિયો તે, ગયો કાશીપુર;
જદ્ય મળ્યો કાશીરાજને તે, સત્ય શિરમણિ શૂર. ૨૯
- રાજ્ય રીતે નથી તેને, વધો મુખે વોણ;
અમ રાજ્યભાગ ન આપતો, અલર્ક યદ્ય દુઃખદાણ. ૩૦
- સમજાવતાં સમજ્યો નહિ તે, તવ આપિયો તમ રાણી;

- છ રાજ્ય માફ અપાવિયે, નહિ તમ સમો કો ધણી. ૩૧
- રાયનો એ ધર્મ છે, તમો ધર્મના પ્રતિપાળ;
- રાજ્ય માફ અપાવિયે, થઈ નૃપાળ દયાળ. ૩૨
- બ'ધુકારણ મહાયોગી, વદ કેવા બોલ;
- જ્ઞાની ને હોય બોળખી, કરાય જ્ઞાની તોલ. ૩૩
- કાશીરાજ સુણી વદો, અરે એહના શાભાર;
- સૈન્ય સજ કરાવિયું, તપાસિયા ભંડાર. ૩૪
- મોહ્યો એક અલક પાસે, પછે દાનો દૂત;
- કેવરાવ્યું આપ્ય તું, રાજ્યાર્થ યદને પૂત. ૩૫
- સુખાહુ નામે જ્ઞાત તારે, આપિયો મમ રાણ;
- સરાણાગતનુ કરવું રક્ષણ, તેં સુખ્યું હોયે કર્ણ. ૩૬
- સંદેશ લઈને દૂત ચાલ્યો, મગ્યો નહ અલક;
- અક્ષરશઃ સહુ કહી દાખ્યું, રાખિયો નહિ ફર્ક. ૩૭
- પણ ધર્મ જાણે રાજ્યનો તે, ઠરે ઠરવ્યો કેમ !
- માનિયુ નહિ વેણ તેણે, કદુ દૂતને એમ. ૩૮
- જે વડજ્ઞાતા માફરો છે, તેહનો અપરાધ;

- જો નવ આપે તેહ તો, હું વળાવી દઉં વ્યોમ. ૪૩
- તવ સુખાહુ કે' રાયજી, હું જાણું સત્રીધર્મ;
- વાડવ વિના નવ કોઈ કરતા, યાચનાનાં કર્મ. ૪૪
- સત્રીકેરો ધર્મ છે, કરવું પરાક્રમ પૂર;
- હું સત્રી થઈ ક્યમ દિવ્વ થાઉં, શૂર ક્રીટી અશૂર. ૪૫
- નયી સેના મુજકને, માટે આવિયો છું શર્ણુ;
- આશ્રય ન આપો તમે તો, હું લઢી પામુ મર્ણુ. ૪૬
- ઋતુધ્વજનો હું કવર, સુખાહુ મારું નામ;
- સ્વામી આવ્યો શરણુ તારે, કહે થાય ન કામ. ૪૭
- તવ કારીરાજે કા'વિયું, અલર્ક યા તૈયાર;
- સેના સત્વર સોંઢિયુ, અલર્કદેશ મોઝાર. ૪૮
- કારીરાજ સાથ જતો, દેશ લેવા હાથ;
- અલર્કકેશ ચાર કોડયા, નીતિરા કાશીનાથ. ૪૯
- વળી સુહૃત્ત ને પ્રધાનકેરી, રાખી મેળવી સા'ય;
- જ્યમ કંઠકે વન ગહન વીંટયું, ત્યમ દેશ વીંટયો રાય. ૫૦
- સ્વાધીન કરી કંઈ પુર લીધાં, કંઈ ગઢી ને ગઢ;
- પછે સેન વિસ્તર્યુ રાયકેરું, વિસ્તરે જ્યમ વડ. ૫૧
- વળી દુઃખ દેવા માંડિયું, સેનાપતિને તહીં;
- કિલ્લાવાળાં કંપિયા તે, નાસતા તહીં ને અહીં. ૫૨
- કળજ કીધા તેહને નૃપ, પછે કરતો ચુંચ;
- વનરક્ષકોને વશ કરી કે', ધન દઉં હુંય. ૫૩
- એમ ધનથી લુબ્ધ કરીને, કર્યા એવા વશ;
- કીર્તિવાળા કંઈકિને ત્યાં, કર્યા વશ ભાખી યશ. ૫૪
- પછે રાયકેશ ગુપ્ત જો જો, હતા સલાહકાર;

લાલચો દઈ કર્યા તેને, વશવર્તી સાર.	૫૫
આપિયું ધન કોઈને, વળી બેદ રમિયો કોઈશુ;	
સામ વિધિ કોથી કર્યો, કહ્યું રાજ્ય અર્ધું જોઈશુ.	૫૬
એ પ્રકારે સર્વ વિધિ, કાશીરાજે તો કર્યો;	
અલર્ક કામાસક્ત તેણે, એક પથ ન આદર્યો.	૫૭
જદા એવું થાતું ત્યારે, થયું ચોછું સેન;	
પરરાજ્યની અઢાઈ માથે, કષ્ટકેસં ચેન.	૫૮
સેન જાતું રાખવાને, રાખવા અરિ વશં;	
ભડાર સર્વે કર્યા ખાલી, જે ભર્યા કસેકસ.	૫૯
તપ ભાન આવ્યું રાયને, શું ખાલી થયા ભંડાર !	
અત્યંત અટવાયોયકો તે, કરે ખેદ અપાર.	૬૦
ચિત્તવ્યાકુળ ચતુરનું, લહી ચોદિશ શત્રુમાર;	
શું કરતુ તે ન સૂઝે, ભૂલ્યો રાજ્યધર્મ અવિધાર.	૬૧
કામ નાસી ભય દખી, એહ ઉઘડ ન્યાય;	
અર્થ અરિમાટે ગયો, થઈ શુદ્ધ રાયની કાય.	૬૨
તદા આપી સાંભરી, માત મુદ્રિકાય;	
મદાલસાએ કહ્યું મુજને, સભારજે દુઃખ થાય.	૬૩
સમય આવ્યો આ સહી, ગયુ મુદ્રિકાનાં મન;	
ઉપદેશ માતાતણી સ્મરીને, શુદ્ધ કીધું તન.	૬૪
નાહી ધોઈ મુદૂર્ત જોઈ, તેડિયા દિનરાજ;	
સસ્તિવાચન કરાવ્યા પછી, જોઈ મુદ્રિકા મહારાજ.	૬૫
તેને તપાસી તોડતાં, એક પત્ર નીકળ્યો જાણ;	
સ્પષ્ટ વર્ણુ લખ્યું તેમાં, કરી પૂર્ણ પ્રમાણ.	૬૬

તે જ્ઞેઃ નૃપનાં રામ કંપ્યાં, હૃદ્યે વિકાર્યાં લોચન;
 યત્ર આચ્યો પછે દિનને, વાંચવા પાવન. ૬૭
 લેખ લખિયો તેહ મધ્યે, એક મનહર શ્લોક;
 વાંચતામાં દિન થાતો, તન મને અશોક. ૬૮
 પછે બોલ્યો રાયશુ દિન, સુણો એકે ચિત્ત;
 આ પુત્ર મુઠે ભર્યું જાણો, નવનિધિ નવનીત. ૬૯

શ્લોક.

બ્રાતા સંગ તમે તન્ને સરવથા, જ્ઞે તે ન ત્યાગી શકો,
 તો તે સજ્જનનો કરો સમજને, કષ્ટે ન ત્યારે ટકો;
 કામેચ્છા તજને રહો સરવદા, જ્ઞે તે તન્નયે નહિ,
 મુમુક્ષામતિ તો કરો તરો જશો, છે ઔપધી એ સહી. ૭૦

રાગ ચાલતો.

શ્લોક આવો સાંભળીને, રાય કરતો મસ્તન;
 વળી રાને: રાને શ્લોક સમજ, કરી તાતી વૃણ. ૭૧
 શ્રેય નરનું શા વિયે છે, પૂછતો એમ રાય;
 મુમુક્ષાએ માનતાં મન, દહ ગાઠ તેણે યાય ૭૨
 મુમુક્ષાને માટ જ્ઞેઃએ, સત્ પ્રરૂપના મગ;
 તેહ મુજને મળે ક્યાંથી, એમ થયો ગતિભંગ. ૭૩
 હે માતા! તે સહુ સત્ય ભાષ્યુ, પણ કરું ક્યાં સત્સંગ;
 એમ ગહાપીડાતોયકો તે, પડ્યો યમને દગ. ૭૪
 દિને તેને વારિ છાંટી, ઉઠાડિયો તતકાળ;
 સત્સગ એવો હું બતાવુ, ગુરુદત્ત દયાળ. ૭૫

૭૦ શ્લોક—શાર્દૂલવિકાડિત. મુમુક્ષા—મેક્ષ્મની ઇચ્છા. ૭૧ રાને:રાને:
 —ધામે ધીમે. તાતી—તીવ્ર.

- કથે કારણ કષ્ટ નિપજ્યુ, તેહનું મૂળ શુચ. ૮૭
- જડ કહેછે જનક મત્યે, મતિમાન ભાષ્યા એમ;
તે પરથી રાજા મન વિચારે, ત્રિવિધિનાં દુઃખ તેમ. ૮૮
- ત્રિવિધિનાં દુઃખતાણાં મ્થાનક, વિચારતો વર મત્યે;
આત્માતણે વિચાર કરતો, કરી ગરવી ગત્ય. ૮૯
- તે ઉદારકર્મી સહાધર્મી, ધીર વીર ધીમત;
વિચારતો ઘણી વારથી, જેહ ગર્જશ્રીમત. ૯૦
- તેણે આત્માવડે આત્માતણુ, ચિતન કર્યું સુખાણુ;
પછે હાસ્ય કરી વણે તે, પ્રકટ દાખી પ્રગાણુ. ૯૧
- હુ જગતી જળ કે તેજ નહિ, નહિ સમીર કે આકાશ;
પણુ એ તત્ત્વ મળીને અંગ પ્રગટી, કરે સુખ દુ ખ પ્રકાશ. ૯૨
- હવાં એ'ણું તત્ત્વ પૃથ્વી, કે વગી અનેક,
તે માંહી વધવટ થાય જ્યારે, વીસરાય વિવેક. ૯૩
- સુખ દુઃખની પ્રાપ્તિ એને, થવાથી નિરવાણુ;
જો મુને સુખ દુ ખ નિપજે તો, કરી ભાષુ વાણુ. ૯૪
- જ્યમ આ દેહમાં બે આવી લાગ્યા, લાગશે અન્ય દેહ;
એહ નિરાણુય માહરો ગુરુ, સત્ય નિ સદેહ. ૯૫
- નિત્ય ને આણુમાપ સત્તા, ધરે આત્માદેવ;
પંચતત્ત્વ વધે ઘટે ત્યમ, નીચ ઉંચ દર્શે એવ. ૯૬
- એમાં અને વગી દેહ આદિક-તાણી મમતા વિન,
શુદ્ધ સ્વરૂપી આત્માગા, ફેર નથી કો દિન. ૯૭
- પૃથ્વી આદિકે દેવની, આ દેહમાત્ર જેહ;

૮૮ ત્રિવિધિના—ત્રણ પ્રકારના અધ્યાત્મ, અધિભૂત, અને અધિદેવ.

૯૨ જગતી—પૃથ્વી સમીર—વાયુ ૯૫ બે—સુખ દુઃખ ૯૭ વિન—
વિના.

- તેથી ઉદ્ભવ થયો મુનિ, શુદ્ધ સૂક્ષ્મદેહ. ૯૮
- પણ તે માંદ પામે જૂઠકેરી, ત્રિભાગ સત્તા આણ્ય,
એ અવલોકનાર ને આતમા, તેને દેહસુખદુ ખ ન જાણ્ય. ૯૯
- તેહ આત્માને હવા ગુર, મન સબ ધવાળા બેય,
સુખ દુખ શું બાધ કરતા, ગુર એવું કે'ય. ૧૦૦
- તો તેહનો નિર્ણય કરે હું, સુણો ગુરિદેવ; -
મનસુખદુ ખ તે મનમા વશ્યુ, ધારી કરી અહમેવ. ૧૦૧
- તેથી કરી નવ તેહ મુજને, કરી શકે ગુર બાધ;
કા કે ચિત્ત નથી ગુરિદેવતા હું, સત્ય માનો સાધ ૧૦૨
- અહકાર કે મન મતિ તેવો, નથી હું મહામુન્ય,
તેથી અત કરણે ઉપજેલું, મુજ દુખ નહિ મુનિજન ૧૦૩
- તે અત્યંતુ એ રીત છે તો, મને બાધે કેમ ?
હું અગ કે માનસ નથી ગુર, ટળ્યો મનનો વેગ ૧૦૪
- ભિન્ન છું હું અગ મનથી, ભને થાયા તેને દુખ,
અથવા તે મહામુનિ, ભયે બોગવે સુખ ૧૦૫
- એમ થાતા નવ માર, કાઈ જાયે સત્ય,
સમજિયો ગુરસગથી હું, દીધી માયે મત્ય ૧૦૬
- આ અગનો વડ પ્રાત તે, ગુણ પ્રવૃત્તિઓ કરા,
સુખની ઇચ્છા કરે છે, દુખ તેમા શુ જરી. ૧૦૭
- એ દેહ પંચભૂત સમૂદે, મજાને ઉદભવ થયો;
સુખ દુખ શુ મને સામી, ગુણ અગુણ શો ગયો ? ૧૦૮

આ દહમાં જે વાસ વશિષ્ઠો, તેહ સ્નામી હુંજ છું;	
આ દહ જૂદો જાણિયો મે, હુંજ તે ગુરુ તુજ છું.	૧૦૯
નરને નથી હસ્તાદિ અવયવ, માંસ શોણિત કાંઈ નથી;	
નાસા કે અસ્થિ નથી ગુરુ, મારૂ મારૂ કરે મથી.	૧૧૦
હાથી ભાથી રેવત ને રથ, ભડાર ભર્યા ભૂમિમાં;	
તે નથી કોઈ કોઈનું, મરણ ભવે ઝૂમીમાં.	૧૧૧
એમ છે તો ગુરુ મારે, કહો શત્રુ કોણ છે;	
દુઃખ આવી જે પડ્યું તે, સુખરૂપી આણ છે	૧૧૨
વા સુખ શેર ભડાર મારે, વાજ વાહન કંઈ નથી,	
સેન નથી ગુરુ માહરી જ્યમ, તેહની કોણે કથી?	૧૧૩
જેમ નથી મારે નથી એને, તેમ કાઈને નહિ;	
સારીરીતે સમજિયો હું, દૃષ્ટાંત તો આપુ સહી.	૧૧૪
જ્યમ કમડળ કે ઘટિયત્રે, નભ રહ્યુ દેખાય;	
છે એક પણ અનેક રૂપે, એવુ સહુ લેખાય.	૧૧૫
તે રીત સુખાહુ અને હું, કારીરાય સમેત;	
વળી અન્ય દહે વાસ કરતા, દેખાય નાના હેત.	૧૧૬
એ શરીરને ભેદ કરી ગુરુ, અમે સર્વે જાણ;	
દર્શાએ અનેક ભાવે, સત્ય ગુરુ સુજાણ.	૧૧૭
ઇતિ માર્કંડેય પુરાણે, પિતા પુત્રના સંવાદ;	
સુપ્તત્રિશોધ્યાય જગાં, આત્માવિવેક વિવાદ.	૧૧૮
આ દહ તે પુરાણી છે, પુરાણી છે આ દહ;	
માટે હું કહું છું મને સર્વે, પુરાણી નિ સદહ.	૧૧૯

વલણ.

નિઃસંદેહ દર્દિયું શીખ મુજને, પુરાણી શે પરજો રે;

પ્રેમાનંદ પુરાણ જ્ઞેધને, કહે પુરાણી સાંભજો રે. ૧૨૦

કડવું ૯૩ મું.

રાગ નટની દેશી.

જડ કે' સુણો જનકજ્ઞાની, કહું વાન વિજ્ઞાનની છાની;

તે મહાત્મા એવું પિછાની, નમ્યો દત્તગુરુને માની. ૧

કરી વિનયવડે પ્રણામ, નમ્ર થઇ બોલ્યો આમ;

હે પ્રભુ નહિ મને દુઃખ, થયાર્થ જ્ઞેતાં કહું ગુખ. ૨

પણ જેને જ્ઞેતા ઘટિત રીતે, તેહ આવે સુખ દુખ પ્રીતે;

હૂખી રહે તે દુઃખાબ્ધિમાં, સુખ દુખકેરી લબ્ધિમાં. ૩

જે તે પદાર્થે જાણ, થાય મમત્વજ્ઞાન પ્રમાણ;

એ તે પદાર્થે સહુ, દુખકારી નીવડે બહુ. ૪

એવું થાય નરને નિરવાણ, પણ સશે એક સુજાણ;

ઘર એક કુકુટ પ્રતિપાળ્યો, તેને માર્ગરે ગુરુ ટાળ્યો. ૫

તેથી નીપજે જેવું દુઃખ, તેવું દુખ ન થાયે ઉખ;

મરે મારાપણ રહિત કોઇ પક્ષી, કલ્પિક મૂષકને જાણ બક્ષી. ૬

એ બેને મારે માર્ગર, નહિ (તેવું) દુઃખ, કુકુટ સમું સાર;

જે કે હું નથી દુખી કે સુખી, કા કે પર પ્રકૃતિથી છુ રૂખી, ૭

હું જે જૂતવડે ઉત્પન્ન, તેહ કરે પ્રસન્નાપ્રસન્ન,

૧૨૦ પ્રાણી દુ. છુ. તે પ્રાણીને ઉદેશીને દીધેની રીખામણ પણ
મનેજ છે નિસદેહ છું—અર્થ છે

૩ લબ્ધિ—પ્રાપ્તિ ૫ પ્રતિપાળ્યો—પાળ્યો ટાળ્યો—મારી નાખ્યો
૬ કલ્પિક—ચક્રી

- સુખ દુઃખ પમાયે તેણે, તવ આણું શે મોહને મેણે. ૮
- ગુરુદત્ત કે' હે નરવ્યાધ, મત્ય વદે તું સુત સાથ;
- છે એહ પ્રમાણે પૂર, નહિ કાંઈ મિથ્યા શૂર. ૯
- મારું મારું ઘણાવે ધૂળ, ગુરુદત્ત કે' દુઃખનું મૂળ;
- નહિ મારું એ નિવૃત્તિ મૂળ, એવાને લાગે ન કષ્ટનું શૂળ. ૧૦
- ગારા એક મગ્ગથી તુને, જ્ઞાન ઉપજ્યું આનંદ હુને;
- મમ મગ્ગ મનન કરી બાળ, તેં ટાળી મમતારૂપી જાળ. ૧૧
- મમતા રૂપિયું અર્કનું તૂલ, તેનું છેટે ઉરાડ્યું તે મૂળ;
- હુંપણ અંકરે દુઃખ નીપજ્યો, તેમાં સ સાર સારો પડ્યો. ૧૨
- મમતારૂપી વૃક્ષનાં મોટાં ડાળ, લઘુશાખા ગૃહક્ષેત્ર વિશાળ;
- જેહ વૃદ્ધિ પામી અપાર, (ફૂટ્યાં) પત્નીપુત્રપદ્મવ નિરધાર ૧૩
- ધન ધાન્યરૂપી મહાપત્ર, વધે અનેક કાળથી અત્ર;
- પુણ્ય પાપરૂપી આવ્યાં ફૂલ, પુણ્ય તારે, કરે, પાપ દૂલ. ૧૪
- સુખ દુઃખરૂપી જોનાં દુઃખ, જેહ વાધે બળાબળ;
- એમ વાધી વિસ્તરી તેણે, મુક્તિમાર્ગ રોક્યો છે જેણે. ૧૫
- તેનું મૂર્ખસંપર્કથી સિચન, થાયે અલર્ક અનુદિન;
- તે કર્મેજાકૃત ભૂંજે પૂર, વીટાઇ રહ્યો હે શૂર. ૧૬
- એવો કર્મજ્ઞાનરૂપી મહાવૃક્ષ, જીવે જન ઉઘાડી ચક્ષ;
- થાક્યા લવાળિધુમાં ફરી જેહ, લેતા આશ્રય તેનો તેહ. ૧૭
- કાયા છાયાએ રાખે બળતી, તેને નિવૃત્તિ ક્યાંહી મળતી;
- મહાજ્ઞાન અંતરનું ક્યાંથી, લાગ્યો કર્મેજાએ જ્યાંથી. ૧૮

૯ સાથ—અધુ. ૧૨ અર્ક—આકાશ. હુંપણ—અહંકાર. ૧૪ દૂલ—
ફાક—અર્થ. ૧૬ મૂર્ખસંપર્ક—મૂર્ખનો સહવાસ. કર્મેજા—કર્મ કરવાની
છત્રા, ભૂગ—ભગવાતે.

- કિંતુ વિજ્ઞાની થાય તેહ, કહુ સાંભળ્ય નિઃસ દેહ;
 (જેણે) ઘસી સઃસંગ પાપાણે સાર, તીક્ષ્ણ કરી વિજ્ઞાનકઠાર. ૧૯
- તેવડે કાપ્યો મમતા વૃક્ષ, તેને આવે વિજ્ઞાનચક્ષ;
 જોવા જ્ઞાનીની ગતિ ભાખું, તેવાનું રે'ઠાણ દાખું. ૨૦
- હિમરશિમ સમું રીતળ, રજતકી જોઇ વિમળ;
 પદ્ અશ્વિનકંઠક રહિત, વસે બ્રહ્માને આણી હિત. ૨૧
- પામી વૃત્તિઓ જેમની નાશ, થયો નિવૃત્તિનો પ્રકાશ;
 અહો રાજન્ તું વિચારે, પંચ બૂતાત્મક દેહ ધારે. ૨૨
- ઈંદ્રી સર્વ મળો રહી જેમાં, સૂક્ષ્મ શરીર ભણે છે તેમાં;
 તે નથી તું કે હુંય, પછે કે'વું વધું શુંય. ૨૩
- ઈંદ્રી તન્માત્રાકેરું જાણ, નથી સૂક્ષ્મ શરીર પ્રમાણ;
 નથી અંતઃકર્તૃ રૂપી જોહ, તમે જાણો નિઃસ દેહ. ૨૪
- પણ છે નૃપ તું ને હુંમાં, મુખ્યત્વ માન્યુ શુંમાં;
 તે તું કેમ ન જાણે યાજ, તુ ને દાખું થઇ દયાળ. ૨૫
- છે સર્વ સમૂહ ગુણાત્મક વર, ભાઈ ક્ષેત્રજ તેપકી પર;
 મચ્છર ને ઉચ્છર કૂળ, શરકટ દાંડી મુંજ તુ કળ. ૨૬
- મત્સ્ય ને જળ એક જાણાય, તોય બિજતવે જાણાય;
 તેહ રીતે છે નરપતિ, દેહ આત્માની જુદી ગતિ. ૨૭
- અલર્ક કહે અહો ભગવાન, તમારી કૃપાએ આવ્યું જ્ઞાન;
 મુખ્ય ચિત્ક્રિતનો વિવેક, થાય તેવો જાણે જ્ઞાનનો ટેક. ૨૮
- ઉત્તમ જ્ઞાનદાને મમ ગુરુ, મયુ નિર્મળ હૃદ ઉર;

- કિંતુ ભરાયા વિષય જેમાં, જ્ઞાન સ્થિર ન થાયે તેમાં. ૨૯
- તેમ સ્વભાવ સંગ્રંધે જાતે, નવ જાણું ગુરુ કશી વાતે;
ક્યમ પુનર્જન્મ ન થાયે મારો, અગુણ થાવા થાય વિચારો. ૩૦
- થાય પરબ્રહ્મ સાથે એકપણું, વિચાર એવુ ઘણું ઘણું;
અહો બ્રહ્મનું કરું પ્રણામ, સ્વીકારો વિનતિ મારી સ્વામ. ૩૧
- મેં વાંચ્યાં.તે સહુ આપો, અણુમાપ તોયે ગુરુ માપો;
વધુમાં સમજવો યોગ, અગ્યદ્ મકારે નથી હું જોગ ૩૨
- પરંતુ અહો બુદ્ધિશાલી, મારી મનિ કહે ઇમ માર્ગી;
કરે ગુરુ સત્ગમાગમ શુ ય, તેહ વર્ણી ન દાણું હુ ય ૩૩
- નિશ્ચે નરને કરે ઉપકાર, જાણું એટલું હું ગુરાર;
ઇતિશ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, પિતાપુત્રસ વાદે મત્ર મમાણે ૩૪
- અઘનિશોધ્યાય થયો પૂરો, નથી ભાવ રાખ્યો અનૂરો;
કયો પુરાણીએ ઉપકાર, જશે મારું તારું નિરધાર. ૩૫
- ગાંગડું તો નવ બદાય, સારૂ અન્ન સર્વ રધાય,
તેમ પુરાણીને મતાપ, જોળખીશુ આપને આપ. ૩૬
- ભલે પુરાણી નવ થાય પૂરા, રહે ભવોભવ અવૂરા;
થશે દત્તની કૃપા મને, મોહ ટળશે કૂડે તને ૩૭
- જોહ જોવો તેવો ઉપકાર, માને હોયે જોહ ગમાર;
ધન્ય પુરાણી પ્રેમાનંદ, વૈરે સભાર્યા બાળમુકદ. ૩૮
- એવું વેર રહ્યો ભવોભવ, બજો પુરાણી પૂરે દવ.

વલણ.

બજો પૂરે દવે પુરાણી, વા વૈરવડવાનજે રે;
પ્રેમાનંદને પ્રેમ વા'લો, નર નામાર્યે કજે રે. ૩૯

કંકણ ૯૪ મું.

રાગ કેદારી.

દત્તાત્રેય કે' સુહૃદ બ્રુપાળ, મુડિત રૂપ કહું આ કાળ;
 ટળે તારી જાળ તે ભવ બાધાતણી રે. ૧
 નવ ઉપજે ક્રૂરી સંશય, વૃદ્ધિ બામે કે ઘટે વય;
 યાય ઉદય મળે મુક્તિમણિ રે. ૨

ઢાળ

મુક્તિમણિ મહીપાળ તુજને, મળે જોવી રીત;
 તે મીતથી હું દાખવું, કરી પૂર્ણ પ્રતીત ૩
 યોગીજનનો જ્ઞાનપૂર્વક, અજ્ઞાન સાથ વિચોગ;
 મહત્તિના ગુણ નિકટની, એકતા શિવ જોગ. ૪
 એમ પ્રદક્ષ સાથે માયા ગુણની, એકતા જો થાય;
 તો સ્વરૂપ એને મુડિનુ, કહે યોગી રાય. ૫

કલ્યાણકેરી પરમ પ્રાપ્તિ, જ્યાં લગી નૃપ થાય;	
ત્યાં લગી યોગાસકિન ધરવી, એમ નિગમ ગાય.	૬
પૃથ્વીપતે ! મજે મુક્તિ યોગે, અને મજે જ્ઞાને યોગ;	
મહાકષ્ટે કરીને જ્ઞાન આવે, નિવર્તે ભવરોગ.	૭
જેનું મમત્વમાં આસક્ત છે, ચિત્ત અહોરાત્ર;	
તે દુઃખ દુઃખ ને દુઃખ દેખે, થઈ દુઃખકેરૂં પાત્ર.	૮
એમ છે માટે સુણો નૃપ, મુમુક્ષુકેરી રીત;	
તે પ્રપન્ને રાય પરહરે છે, સંગકેરી પ્રીત.	૯
સગ ત્યાગે નાશ થાતો, ભાતિ ને વિભાતિ;	
મારૂં મટી જાતું સહી, ટળી જાતિ કે'તા ખ્યાતિ.	૧૦
તે ટળ્યે નિર્ભમત્વ ઉપજે, સુખ ને વૈરાગ્ય;	
તે વડે મમતા મધ્ય દરો, દોષકોશ મહાભાગ્ય.	૧૧
(વળી)તે વૈરાગ્ય ઉપજે જ્ઞાનથી, વૈરાગ્ય પૂર્વક વિજ્ઞાન;	
એમ પરસ્પર તે ઉપજે છે, સુહૃદ મહીપ મહાન.	૧૨
ન્યાં રહ્યા ત્યાં જાણવું, આજ મારૂં ધર;	
આજે જીવિકા જેવડે, તેજ જોજન વર.	૧૩
ત્યમ થાય મુક્તિ જોધકી તે, જ્ઞાન તો કે'વાય;	
અન્યને અજ્ઞાન કે'વું, જાણવું દુઃખદાય.	૧૪

૧૦ જાતિ—ભાસ. વિભાતિ—પ્રકાશ અર્થાત્ પદાર્થનું પરસ્પર અને પ્રત્યક્ષ-જ્ઞાન થવું, એ સર્વ ટળી જાય છે, કેમકે અસગ પુરૂષને બીજું કાંઈ જોવાનું કે જાણવાનું હોતું નથી. જાતિ—‘સામાન્ય’ જાતિ. જેમ ઘટત્વ, આઘાતત્વ, વગેરે ખ્યાતિ—અમત્વખ્યાતિ, અપ્રખ્યાતિ, અન્યથાખ્યાતિ, વગેરે ખ્યાતિઓ.

૧૨ જ્ઞાન—વસ્તુઓનું અનિત્યતાદિ ચાર્થ-દર્શન. વિજ્ઞાન—સર્વ પદાર્થમાં સત્તા રૂપ અજનન જ્ઞાન.

પુણ્ય ભોગવવાવડે ન, પાપ તે વિધ જાણ;	
ભોગવતાં એ બેયકી, મેળવી જ્ઞાનકેરી ખાણ.	૧૫
કરવાભોગ એવા નિત્ય ન વગી, નિષ્કામ કર્મ સાર;	
તેહ આચરવાથી મળતી, મુકિત તો નિરધાર.	૧૬
ક્રિયમાણુ ઈર્મ જે નવ, ફરી ભેગા થાય;	
તો મળે મુક્તિ મહામણિ, નિગમ એવું ગાય.	૧૭
સચિત કર્મનો ક્ષય થાતા, મળે મુક્તિ પૂર;	
કામ્યકર્મ થાય બંધન, સત્ય ભાખું શૂર.	૧૮
જ્ઞાન જેમાં થાય એવું, આ શરીર વાર વાર;	
નથી મળતુ માન્ય નિશ્ચે, તેથી કર વિચાર.	૧૯
અહો રાજા એહ ભાખ્યું, એ તુને વિજ્ઞાન,	
હવા યોગ સંભગાવુ તુને, જોઇ પાત્ર દેહ દાન	૨૦
જે યોગ પામી યોગી જન, પામે સનાતન પ્રહ,	
બાહ્ય ગતિ પામે નહિ તે, શુદ્ધ જાણે મર્મ.	૨૧
યોગીએ રાય ઉપરે નૃપ, પેલ વેલો છત -	
મેળવી તેની મહામતિ, કરી સયમ મીત.	૨૨
એહનો મકાર ભાખુ, સુણ્ય તુ જૂપાળ;	
પ્રાણાયામે દાપ મામે, દેવી દહન જવાળ	૨૩
ધ્યાન ધારી ધારણને, પાપ દે'તુ પૂર,	
મત્યાકારે નિયય દે'વા, કહુ ધ્યાને શૂર.	૨૪
અનિશ્ચર ગુણ નાશ કરા, અવર્ક સાભાવ ત્રય,	

ચોગ જેને જાણવો તે, કરે સાધન શુંચ.	૨૫
પ્રાણાયામનું પ્રથમ સાધન, પ્રાણપાનવાયુ રોધ;	
અર્થ પ્રાણાયામનો એ, કહ્યો કરીને શોધ.	૨૬
એહના પ્રકાર ત્રણ છે, ઋતુધ્વજક્રમાર;	
તેહ હાવાં વર્ણવું હું, સુણ્ય તું આ વાર.	૨૭
લઘુ મધ્ય નૃ ઉત્તરીયન્, કહું તેનું પ્રમાણ;	
પ્રાણાયામ માત્રા બાર કાળે, લઘુનામ સુજાણ.	૨૮
દ્વિગુણિત માત્રા એથકી તે, મધ્ય કે' ચોર્ગાદ્ર;	.
ત્રિગુણિત માત્રા મળે ત્યારે, ઉત્તરીય થાય મહીદ્ર.	૨૯
નેત્ર મીચાઈ ઉઘટતાં જે, જ્ય છે નૃપ કાળ;	
માત્રાતાહું એ માપ માધ્યું, વા લક્ષ્યક્ષર જૂપાળ.	૩૦
પ્રાણાયામ સંખ્યા માટ લાખ્યો, બાર માત્રા કાળ;	
પ્રથમ પ્રાણાયામે જીવો, પ્રસ્વેદ હે નૃપાળ.	૩૧
દ્વિતીય પ્રાણાયામ કરીને, જીતવી ધ્રુવજરી;	
તૃતીય પ્રાણાયામે જીતવો, ખેદને અવિધારી.	૩૨
એ પ્રકારે અનુક્રમથી, જીતવા સહુ દોષ;	
જેમ સિંહ વ્યાઘ્ર ને હસ્તી તગતા, સેનાથી રોષ	૩૩
રોષ તજી સતોષ પામે, હુળી જ્ય કવશ,	
ચોગીજનને તે વિધે નૃપ, પ્રાણ થાયે વશ	૩૪
જ્યમ મદોન્મત્ત માતગને, કરે વશ માવત,	
• જ્યમ ચોગીજન સ્વેચ્છિતવર્તી, કરે પ્રાણુની ગત	૩૫
જ્યમ વ્યાઘ્ર વશ હરિણ મારે, નવ મારે માનવ;	

૨૬ પ્રાણપાનવાયુ—પ્રાણવાયુ અને અપાનવાયુ ૩૦ લક્ષ્યક્ષર ૪૦—
એક લઘુ અક્ષર બોલતા જોડતો કાળ જ્ય તેને પશુ માત્રા કહે છે ૩૪ કવ-
શ—ન ચાવતા.

ત્યમ પ્રાણવાયુ વશ કર્યો તે, મૂકે અઘ પર દવ.	૩૬
પણ નર અંગને નવ હણે, પ્રાણવાયુ સાર;	
ચોગશાસ્ત્રે અતિ ભાખ્યો, એહનો વિસ્તાર.	૩૭
એવુ છે માટે સદાચે, ચોગી પુરૂષે જાણ;	
કરવુ ચોગ ચુકતે રહી, પ્રાણાયામનું મમાણ.	૩૮
હવાં મુક્તિદળદા કહું, એની અવસ્થા આર;	
એક ચિત્તે મુણ્ય રાજા, પામવો જો પાર.	૩૯
ધ્વસ્તિ પ્રાપ્તિ સંવિત્ છે, અને યોધી પ્રસાદ;	
છે નામ એવાં એહનાં, સુણો તજી મમાદ.	૪૦
સ્વરૂપ એ આરેતાણાં, અનુક્રમે કહું જાણ;	
ચોગશાસ્ત્રે કહ્યું તે તે, કહું સર્પ સુજાણ.	૪૧
જે સ્થિતિમાં શુભ અશુભ, કામ્યકર્મદળનો નાર;	
ચિત્ત રાગ દેવ મળથી, રહિત થાય પ્રકાશ.	૪૨
ધ્વસ્તિ સ્થિતિ ચોગી કહે તે, સ્વરૂપ સાચુ જાણ;	
હવાં પ્રાપ્તિકેરું જાણ્યું, સ્વરૂપ સમ્યક્ વાણ.	૪૩
જે સ્થિતિમાં ચોગી જન, લોભ મોહાત્મક;	
આ લોક ને પરલોકકેરી, ટાળતા ટકટક.	૪૪
ઉભય લોક સંબંધી એ વિધે, કામ અટકાવી રહે;	
તોપણ વળી પોતાની મેળે, પ્રાપ્તિ ચોગી એ કહે.	૪૫
હવાં સવિતતાણું જાણ્યું, સ્વરૂપ છે નરદેવ;	
શુદ્ધ મને અવાણ કરચ તું, તજી તન અહમેવ.	૪૬
જદા વિધુ મર્ય નશત્રકેરી, અગેકેરી જાણ;	
જ્ઞાનસ પતિ અગે નર, થઈ તુલ્ય શક્તિવાન.	૪૭
એટલે સંપત્તિ તેવી, સર્વ પામે જાત;	

- વંજી ત ને લવિય જાણે, યોગી થઇ પ્રખ્યાત. ૪૮
- ગુપ્ત અંતર્યાન જાણે, જદા અર્થ ગમર્થ;
- પ્રાણાયામની સંવિત નામે, સ્થિતિ રૂપ તદર્થ. ૪૯
- અલર્ક હાવાં કહું તુંને, પ્રસાદ સ્થિતિ રૂપ;
- યોગી અવરથા કહે ચોથી, જાણ્ય માણ્ય તુ જૂપ. ૫૦
- જેયકો મન ચોમીકરું, પંચ વાયુ પ્રસન્ન:-
- ઈંદ્રી ઈંદ્રિયઅર્થ થાયે, પ્રસન્નપણુ પાવન. ૫૧
- મોદદાતા એ મકારે, પ્રસાદ નામ પ્રમાણ;
- એ ચાર સ્થિતિ સ્વરૂપ ભાખ્યાં, જાણ્ય તુ સુજાણ. ૫૨
- હવાં પ્રાણાયામકેરું, કહું લક્ષણુ જેહ;
- યોગધારણુ સમે કેવું, કરવું આસન તેહ. ૫૩
- વિમ્તારીને વર્ણન કરું હું, સુજ્ય તુ સુજાણ;
- માતવચ્ચને સગ કીધા, પૂર્ણ કરચ પ્રમાણ. ૫૪
- પદ્મઆસન કે અર્ધાસન, સ્વસ્તિકાસન વાળી;
- પ્રણવ રાખી હૃદ યોગજ, ધારવો મભાળી. ૫૫
- સીધા સમાનાસને બેસી, કરવી ઉભય પગપલાંડી;
- વદન બીડ્યુ રાખવુ, મનમાં ન રાખવી આંટી. ૫૬
- ઉભય જંઘા સમ્યક્ મકારે, સ્થિર કરવી આગલી પાસ;
- નવ સ્પર્શ કરવો પાનીઓથી, ગુણભાગાભાસ. ૫૭
- નિયમિતપણે એ રીતથી, બેસવુ થઇ શાંત;
- રાખવું મસ્તક ઉર્ધ્વ કાંઇક, દાંતે ન આડકે દાંત. ૫૮
- સ્વનાસાત્રભાગે દૃષ્ટિ રાખી, આસપાસ ન જોવું;

રજ્જોગુણની વૃત્તિએ કરી, તમો વૃત્તિનું તમ ઝોલું.	૫૬
સત્ત્વ ગુણ વૃત્તિવડે, રજ્જો વૃત્તિને આચ્છાદી;	
યોગજ્ઞાને વિમળ સત્ત્વે, રહી સમાધિ સાધવી.	૬૦
ઇંદ્રીઅર્થે ઇંદ્રિયોનો, પ્રાણાદિ મનનો બાણ;	
નિગ્રહ કરી સમ્યક્ મકારે, સમજકુતિરવાણ	૬૧
એમ મત્યાહારને, આરંભવો અવિધાર,	
સમજ પડવા વળી બાણુ, એનું એ આ વાર.	૬૨
સ ક્ષેલી લે છે કૂર્મ જે વિધ, અંગ સર્વે આપણા;	
વિષયાકર્ષણ કરે એ રીત, વખાણ કરવાં તેતણાં.	૬૩
આત્મામાહે પ્રીતિ રાખી, એક સ્થળમાં જે રતો;	
આત્મા વિષે અવલોકતાં તે, સ્વયં રૂપે તો થઇ ગયો;	૬૪
વળી તે નરે નાભિથી માડી, શ્રીવા લગીનું બાહ્ય —	
અને અંતર સૌમ્યનું, સંપાદી લેવું સાહ્ય	૬૫
પછે વાચુવડે પૂરી વધુ, આરંભવો મત્યાહાર;	
બાર પ્રાણાયામને કે', ધારણા અવિચાર	૬૬
તત્ત્વજ્ઞ યોગીએ કહી, બે ધારણાઓ બાણ;	
યોગ માહે ગણી તે, પૂરી કરી મમાણ	૬૭
જેણે આત્મા નિયમ વિષે, રાખિયો નિરવાણ;	
એવા યોગવાળા યોગીકેરા, દહ્યા દોષ અબાણ.	૬૮
એવો દોષનાશી અપિનાશી, યોગી યોગે સ્વસ્થ;	
યોગજ્ઞાને દિસતો તે, મહામોઠો મસ્ત	૬૯

૫૬ સ્વનાસાત્ર બાગે—પોતાના નાકને આગતે બાગે તમ—અધકાર.

૬૧ ઇંદ્રીઅર્થે—ઇંદ્રિયોના અર્થે ૩૫ વિષયથી. ૬૩ વિષયાકર્ષણ—વિષયથી (મનને) ખેંચવું.

- તે પુરૂષ પ્રકૃતિતાણા ગુણ ને, નમતાણા પરમાણુ;
આદિ સ્પષ્ટપણે જુએ છે, પૃથક્ માનું ભાનુ. ૭૦
- તે પ્રકારે શિવને તે, હાલે દાપરહિત;
ચોગી એવા પર ન આવે, કવણુને અતિ હિત. ૭૧
- ચોગીએ વળી આમ કરવું, કહું તુજને આજ;
તે ચોગી કેવું જાણે તે, જાણાવું મહારાજ. ૭૨
- પ્રાણાયામમાં તત્પર અતિ, વળી મિતાહારી હોય;
તેણે મંદિરકેશ માળ પેઠે, ચઢવાનું કરવું સોય. ૭૩
- એટલે ધીમે ધીમે જીતેલી, ભૂમિપ્રાણે ચઢતાં જાણ;
વગર જીતેલીએ ચઢવા જાય તો, થાય તેને આણ. ૭૪
- દાપ દર્શં વ્યાધિ વાધે, મોહ ઉપજે માન;
તજની ભૂમિ તેથકી, જીત્યા વગરની જાણ. ૭૫
- પ્રાણવાયુકેશ રોધન, યાય છે જે માંય;
તે માઠ પ્રાણાયામ તેને, કહેવાયે આંય. ૭૬
- સ્થિર મન કરાયે ધારણ, જેવડે કરી જાણ;
ધારણા તેને કહેછે, જાણ્ય તું સુજાણ. ૭૭
- ઇન્દ્રિયો શબ્દાદિ વિષયે, થઈ પ્રવૃત્ત પ્રમાણ;
ચોગયી જીતેંદ્રી તેને, પાછી ખેંચતા સુજાણ. ૭૮
- નામ પ્રત્યાહાર તેનું, ચોગમાં પ્રસિદ્ધ;
જેહને તે આવડે તે, જાણ્ય પૂરો સિદ્ધ. ૭૯
- નવ ચોગ કરતા ચોગીને, વ્યાધિ આદિ લાગે દાપ;
તેવા અનુત્તમ ઉપાય ભાખ્યા, કપિલમુનિ ગુણકોશ. ૮૦

૭૦ પૃથક્ ૬૦—જેમ ભાનું (સર્વ) ને પૃથક્ (જૂદો) જુએ છે તેમ. ૮૦ નવ-નવો.

જેમ જળ નર પીએ ઝારી, ધારી હસ્તે ધીર;	
ધીરજ રાખી નાજવાથી, પીએ હજવે નીર.	૮૧
તે મકારે શ્રમજથી જે, વાયુ પીતા ધોગી;	
ભવોભવના તે થયા છે, રોગથી નીરોગી.	૮૨
પે'લવે'લી ધારણા તો, નાભિમાંય કરાય;	
ખીજ હૃદયે ત્રીજ છાતી, ચોથાં કઠની માંય.	૮૩
વદનમાં નાસાગ્રમાં ને, નેત્રમાં નિરધાર;	
ભ્રમર વચ્ચે શિર વિધે તો, ધારણા અવિધાર.	૮૪
કહ્યાં તે તે સ્થાનકે નૃપ, ધારણાને ધારવી;	
એ વગરનાં સ્થાનકે જે, ધારણા અવિધારવી.	૮૫
પરમધારણા નામ તેનું, કહે ચોગી ને ગુનિ;	
એ દશ ધારણા જેન મળી તે, અક્ષરતુલ્ય થયે ગુણી.	૮૬
વાયુવડે જે પેટ ચઢિયું, કુધા લાગી અત્ય;	
થાક લાગ્યા હોય અતિશે, પડી હોય વિપત્ય.	૮૭
ચિત્ત વ્યાકુળ હોય તો, સિદ્ધર્થાએ નૃપ જાણ;	
ચોગ આચરવો નહિ, એમ કહે વેદ પુરાણ.	૮૮
અતિ ટાઢ કે તકકા વિધે, વા હોય ખેય સમાન;	
અતિ સમીર વાતો જોઈને, કરવું કાળનું અનુમાન.	૮૯
ઝાટલે તે કાળમાં નવ, ચોગ કરવા જોગ;	
ધ્યાનાસકતે ધારવું જે, થાય એથી રોગ.	૯૦
જ્યાં શાંતિ નવ જનની જણાયે, થાય ગરબડ અર્થ;	
અગ્નિજ્વાળ સમીપમાં, નવ કરવી ચોગની મત્ય.	૯૧
જૂની ગાયત્રી કોડયમા નવ, ચતુષ્પથ જ્યાં હોય;	
શુષ્કપત્ર સમૂહમાં નવ, નદીતીરે સોય.	૯૨

- *-મશાનમાં નવ ઉદર ગતિના, સર્પ આદિક જતં;
આવ જ કરે ઘણી ત્યાં, ચોઢણું નવ ચંત. ૯૩
- ભાળી ભયવાળી જગામાં, કૃપાકાઠે જાણુ;
ઐશ્વર્યપ્રાસાદમાં નવ, થાય યોગ સુજાણ. ૯૪
- સાદૃશ માંહિથી કાઢી, માટી મોઠે માપ;
જલુએ કે કેજીએ જ્યાં, જલુ નવ ત્યાં આપ. ૯૫
- એટલાં સ્થળ જોઈ જાણી, ત્યાગવા નરદેવ;
યોગજ્ઞાતે યોગકેરી, સાધવી નવ રોવ. ૯૬
- જે દેશ કાળ વિષે ન ઉપજે, સત્વગુણ નૃપાળ;
તે દેશ કાળનો ત્યાગ કરવો, યોગી યોગને કાળ ૯૭
- યોગાલ્યાસ વિષે ન જાતા, અસત્કર્મન ડીક,
ત્યાગ કરવો તેહનો નૃપ, ધારી યોગની બીક. ૯૮
- જેહ નર એ દાપકેરે, કરી અનાદર જાણુ;
મુઠપણથી યોગ માધે, થાય નવ પ્રમાણ. ૯૯
- દાપ લાગે ઉલટો ને, વિત્ત કર્તા થાય,
તેહનુ વર્ણન કરે હુ, મુણ્ય શાણા રાય. ૧૦૦
- જે અયોગ્ય મ્થાને યોગ સાધે, તેહ થાય બધિર;
જડપણું સ્મૃતિનો જ્વર પાગે, જોળડાપણુ વીર ૧૦૧
- આયજો તે થાય કે, તાવેથી અતિ પીડાય,
કાન માહે કહ્યું જાણો, દાપ પીકે કાય. ૧૦૨
- જો યોગીના આજસથકી, દાપ થાય ઉત્પન્ન;
તો તે દાપનાશક કશા કરવા, ઉપાય યોગી જન. ૧૦૩
- તેહ તુજને યથારથ હુ, કહી દાણુ રાય;
દાપ શાત્યેયે કહ્યુ તે, ભક્તી ધ્યાન થરાય. ૧૦૪

ચિનઝં ને અતિ ઉઘણુ જે, યવાગૂ કહેવાય,	
તે લક્ષી દોષ સ્થળે કરવી, ધારણા મહાકાય	૧૦૫
વાતગુમની શાંતિ અર્થે, ગુદાવર્તે બાણુ;	
તેજ રીતે યવાગૂ ઉદરે, ધારણે મગાણુ	૧૦૬
યવાગૂ નહિ તો સમીરને, ધારી ધ્યાને પૂર;	
સમીરઅર્થે પ્રતિ તેને, નાખવો ભરપૂર.	૧૦૭
ક પ ને કાચે થયો તો, નગ કરે મન સ્થિર,	
તેથી ધારણા અદ્વિતણી કહી, ધ્યાન ધારણ તુ પીર	૧૦૮
બધાઈવાચ્યા હોય કે, બધિરત્વ મગટ્યુ હોય,	
તપ ધારણશ્રવણે દ્રિયનુ, કહ્યું કરવા સોય	૧૦૯
નૃપા લાગી હોય ત્યારે, રસને દ્રીકેરી માય,	
આત્મકૃણ ધારણુ કરેથી, સુખ યાચે ત્યાય.	૧૧૦
એ પ્રકારે અગ અવયવ, મધ્ય શાય પીકાય;	
ધારણા તે તે વિભાગે, કરવી કહી છે રાવ.	૧૧૧
તે ભુક્તિએથી બાણુવી નૃપ, દોષનાશક સાર,	
પછે તેવી ધારણા કરી, તરણ પાડા પાર	૧૧૨
શીખમ માહે શીતકરી, શીત માહે શીખમ,	
ધારણા ધરવા કહી છે, યોગ કારણ ભીખમ.	૧૧૩
કીવ મસ્તક પર ધરીને, કાણ વડે દાણ;	
મારવાનું કહ્યું મુનિએ, યોગ ભૂમિ રાણુ	૧૧૪

૧૦૫ યવાનુ—નરમ ખીચડી ૧૦૬ ગુદાવર્તે—ગુદાના આનર્તમા
 નાગ સમીર અર્થે—અત્યુત્તી પ્રાણ્ય નાખવા—(૪૮૫નાનકે) ૧૧૦
 આત્મકૃણ—કેરી ૧૧૩ ભીમ—ભીખમ જેવી બળવાન ૧૧૪ કીન—
 માનો (વામડાનો) યોગરૂમિરાળ—યોગભૂમિના એક દેશ ૩૫

- એમ કહેયી યોગીકેરો, ટળે છે સ્મૃતિત્રંદા;
તાવકાલિક સ્મૃતિ ઉપજે જ્યમ, ઊંડે ટળતાં દંશ. ૧૧૫
- આકાશ અવનિ વાયુ વન્હિ, વ્યાપ્તમાન મનાય;
ધારણા તેની ધર્યેયી, પ્રાણી નવ પીડાય. ૧૧૬
- અમાનુષથી પીડા પ્રકટી, યાય તેહનો મનીકાર;
ત્યમ પૂરે ચોગીમાયે તેણું, તે ઘડી અમીરસ્વીકાર:— ૧૧૭
- કરેવો એણું કહ્યુ યોગે, વળી વન્હિકેરો કે'ય;
ધારણા એ બેની ધાયે, યોગી તેને દ'ય. ૧૧૮
- અહો રાજન એ પ્રકારે, યોગજ્ઞાતે જાણ;
આત્માએ કરી કરવુ રક્ષણ, અગકેરું પ્રમાણ. ૧૧૯
- કાં કે ધર્માર્થ કામ ને મોક્ષકેરી, થવા પ્રવૃત્તિ પૂર;
શરીર સાધન છે મદા, તુ મત્ય સમજજે શૂર. ૧૨૦
- યોગીને અવનણું જાણે, કે જાય છે વિજ્ઞાન;
તેથી રક્ષવા પ્રવૃત્તિ પૂરાણ, વદેછે વિદ્વાન. ૧૨૧
- આપદ્યતાનો નાશ ને, આરોગ્યતા અધિધાર;
અનિષ્ઠુરતા સુગધિકને, લઘુદાર્ધશકા સાર. ૧૨૨
- એ ઉભય અલ્પજ્ઞ માનના, મગજતાને કાર્તિ;
સ્વરસ્વચ્છતાદિક યોગીકેરી, કહે સર્વે શાંતિ. ૧૨૩
- એ ગણાવ્યાં તે પ્રવૃત્તિનાં, મધ્યમ ચિન્હ જણાય;
યોગી વિષે એ મનાયે તવ, તેહ યોગી ગાણાય. ૧૨૪

૧૧૫ સ્મૃતિત્રંદા—સ્મરણ શક્તિનું નાશ થતું. ૧૧૭ અમાનુષ—
બૂતાદિ. સમીરસ્વીકાર—અર્થાત્ વાયુની ધારણા ધરતી.

૧૨૨ યોગમિદ્ધિનાં પૂર્વરૂપ કહે છે: આપદ્યતા, ધન-સ્પષ્ટ છે. અનિષ્ઠુ-
રતા—અમૃતા લઘુદાર્ધશકા—મળમૂન

પ્રાણી માત્ર મીતિ કરે ને, પરોક્ષે ગુણગાન,	
કોઈ પ્રાણી લય ન પામે, જોઈ યોગી મહાન	૧૨૫
એ સિદ્ધિકેરી પ્રાપ્તિકેર, છે અનુત્તમ લક્ષણ,	
અન્યને નવ યોગી કે'વો હે નૃપતિ અધક્ષણ	૧૨૬
(વળી, અતિ ઉગ્ર ટાઢે તાપ તેવે, ઉપદ્રવ નવ થાય,	
અન્યથી લય નીપજે નહિ તે સિદ્ધિપ્રાપ્ત કે'વાય	૧૨૭
ધનનિધિનો સગ્રહ કરતા, યોગી નવ કે'વાય,	
મધુકટુવડતા નવ મનાયે, યોગી ગણુના માય	૧૨૮
યોગી એવા જેહ તે, માનવા ભ્રષ્ટાચારી,	
જ્યમ ભ્રષ્ટ દિવ્યથી પુરાણી, અવિચારી દુરાચારી	૧૨૯
વ્યભિચારી વિચારી નહિ, વર્મ ધારણધારી,	
ધર્મજ્ઞતાને સમારી નહિ, ધારી ધ્યાને નારી	૧૩૦
જ્ઞાનારિ ધનની ધાર સારી, પુરાણી પરમારિ,	
કરી વિદ્યા અકારી લોકુ મારી, રે ગચ્છુ ક્યા વારિ ?	૧૩૧
અવિધારી પ્રેમાનંદ નારી ધનહારના નિરધારી,	
પુરાણો તારી કીર્તિ કારી, સાખ્ય આ વિચારી	૧૩૨

વલણ

વિચારી વિદ્યવ કૃપાળી, સાખ્ય શુદ્ધ ઉચારી રે,	
વારી ધારે ધ્યાનમા નવ, જેહ મનાચારી'રે	૧૩૩

૧૨૫ યોગસિદ્ધિના લક્ષણ મુદ્દે છે પ્રાણી ધન-સ્પષ્ટ છે પરોક્ષે-ગેરહા-
મા ૩૧ પરમારિ-મોટારાત્રુ વારિ-પાણી-અળ

૧૩૧ અવિધારી જન-તેમને ધનહારકા-ધનહરનારા જેહી પ્રેમાનંદ
ના (વેશ્યા) અવિધારી છે કારી-કારમી ૧૩૬ વારી-નંદો

કડવું ૯૫ મું.

રાગ રામેરીની નેશી.

- દત્તગુરુ કે' સાંભળ્ય રાઈ' રે, આત્મદર્શને શુ' શુ' થાય રે;
 ને ચોગી આત્મદર્શન કરતા રે, તેહ અડચણ કેવી ધરતા રે. ૧
- તેહ અડચણોની પ્રવૃત્તિ રે, કહું હુંકામાં વરતી વૃત્તિ રે;
 તે સમયે ચોગી જન રે, કામ્ય ક્રિયા વાંચે મન રે. ૨
- વા કામના માનવ ચોગ્ય રે, ઇચ્છે છે બોગ્યાભોગ્ય રે;
 માગે કામિની કારમી જૂતે રે, વિદ્યા વાંચે દર્શન થાતે રે. ૩
- દાન દૂળની ધારણા ધારે રે, રજત સુવર્ણ ધાતુ વિચારે રે;
 ધનનો ધણી થાવા માગે રે, સ્વર્ગના સુખમાં અનુરાગે રે. ૪
- સુરપાણું સુરેંદ્રપણું રે, લાગે વા'લુ મનમાં ઘણું રે;
 રસાયનને માગે કિમિયા રે, ઇચ્છે આયુષ્યદા થવા ભિયા રે. ૫
- વાયુના જેવી ગતિ કરવા રે, વારિ વન્હિ સ્તંભાવી ધરવા રે;
 શ્રાદ્ધ દાનનાં દૂળ માગે રે, મનસા એ પિધે જાગે રે. ૬
- પૂર્તકર્મ ઉપોષણ નેમ રે, દવાચેન દૂળ ઇચ્છે ક્ષેમ રે;
 એવા એવા ઉપદ્રવ જાણ રે, ચોગી ચિત્તે વળગે પ્રમાણ રે. ૭
- તેને યતનથી નિવૃત્ત કરવા રે, ધ્યાન માને ખલ્લને ધરવા રે;
 ક્ષેમ મનમાં શિવાસકિત રે, કરતામાં થાશે ભકિત રે. ૮
- એહ જાણાવી' સમ્યક્ જીકિત રે, મુક્ત પુરૂષ મેળવે મુક્તિ રે;
 એ કહેલા જીત્યો ઉપસર્ગ રે, પછે બાધ કરે ત્રિવર્ગ રે. ૯
- સત્વ રજ તમોગુણ જાણ રે, નાખે અડચણ મોટી સુજાણ રે;
 તેનાં નામ ગણાવું હુંય રે, એક ચિત્તે સાંભળ્ય તુંય રે. ૧૦

- પ્રાતિભ શ્રાવણ નામે દૈવ રે, ભ્રમ આવર્ત પીડે સદૈવ રે,
 યોગીજનને એ પાચ રે, કટુ કૃણ દધ આણે આચ રે ૧૧
- કરે યોગમાહે વિધન રે, માટે સભાળવુ અતુદિન રે,
 હવા એ પચથકી શુ થાય રે તેહ વર્ણવી ભાણુ રાય રે ૧૨
- વેદના ભેદ કરી અર્થ રે, જાણે કાવ્યશત્રુ સમર્થ રે,
 શિક્ષપાદિ કળા જાણે સવળી રે, જે પ્રાતિભે રહી મળી રે ૧૩
- એટલા શાસ્ત્રનો જ્ઞાત રે થાય પ્રાતિભથી હે ભ્રાત રે,
 સર્વ રાજદાર્ય જાણે જેહ રે, કરે રાજદ ગ્રહણ નિ સદહ રે ૧૪
- ભને દૂર સહસ્ર ચોજન રે, પણ ગ્રહણ કરે જે જન રે,
 એવી શક્તિ મગટે જ્યારે રે, બીજે શ્રાવણ મળ્યો વિચારે રે ૧૫
- હવા ત્રીજે ભાણુ દૈવ રે થાય દેવ સરખા સદૈવ રે,
 જ્યમ સુર દણે સિદ્ધિ રે વચ્ચને વશી નવ નિધિ કે ૧૬
- તેના જેવો થાયે જાત રે, મળ્યો દૈવી સઘળી વાતે રે,
 યોગીનુ માનસ દાપાદિકે રે, સર્વાચારથી ડીકાડીકે રે ૧૭
- થઇ પ્રપ્ત અવનળન વિણુ રે ભમ્યા કરે એમ હીણુ રે,
 તેને ભ્રમ નામા કૈ' ઉપસગ રે, ઋષિમુનિ દેવનો વર્ગ રે ૧૮
- વારિના વમળ પેર રે, વિજ્ઞાન આવર્ત કરાવે વેર રે,
 એમ થવાથી ચિત્તનો નાશ રે, તે આવર્ત કહે પ્રકાશ રે ૧૯
- એ ઉપસગ આવર્ત નામ રે, વળી જાણ્યુ બીજુ આમ રે
 ગયો ઉપસર્ગે જેના યોગ રે, એવી સુરજાતિનો જોગ રે ૨૦
- ગહાધોર ઉપસર્ગે કરો રે, આવાગમન કરે કૃશીકૃશી રે,
 એવુ છે માટે યોગીરાજ રે, મનોમય કળન 'તારે સાજ રે ૨૧

૧૧ પ્રાતિભ—જુદિનો પ્રકાશ શ્રાવણ—મર્જુ ઇન્દ્રિય સમઘી સામર્થ્ય
 દૈવ—દેવતા સરખુ સૌમ્ય ભ્રમ—ભ્રમણતા આવત—વમળ (કલ્પના
 કુ) ૨૦ ઉપસર્ગ—ઉપદ્રવ ૨૧ મળન—મળો

- તે ન્નદર્શિ રંગે શ્વેત રે, એ ધારણ કરવો હોત રે;
પછે ચિત્ત પરબ્રહ્મે ધરવું રે, નિરાદિન તેનું ચિંતન કરવું રે. ૨૨
- ચોગ આસક્ત મિતાહારી રે, નિતોંદ્રિય ચોગાચારી રે;
તેણે કરવી ધારણા રોગ રે, સમ મહાદિની કરી ખોજ રે. ૨૩
- એ સાત ઝીણી ધારણા ધારો રે, શિરોભાગ વિષે વિચારો રે;
માને આત્માને પૃથ્વી જ્ઞાની રે, ગંધ તેના તજે તેમાં જાણી રે. ૨૪
- માન્યો આત્મામાં જળ વિભાગ રે, તેના સૂક્ષ્મ રસનો તેમાં ત્યાગ રે;
એમ જળમાં ત્યાગ્યા પૂઠે રે, સ્વરૂપનો તેમાં કરવા ઊઠે રે. ૨૫
- સમીર સૂક્ષ્મ સ્પર્શની ધારણ રે, ધારી કરવી વાયુમાં વિહારણ રે;
ધારણા આકાશકેરી ધારી રે, દેવી તેના સૂક્ષ્મ શબ્દ મારી રે. ૨૬
- હવાં ચોગી જોણી વાર રે, ગેસે મનવડે મન મોઝાર રે,
ગમેં તે બૂત પ્રાણીના મનમાં રે, તેમ પેશી રાકે અન્યત નમાં રે. ૨૭
- તે સમે મન ધારણને ધરવું રે, થાયે સૂક્ષ્મ મન આસરવું રે;
એ પ્રકારે પામી મતિ સહુકેરી રે, મારી ચોગજ્ઞાને અનુત્તમ ફેરી રે. ૨૮
- તેથી તેની બુદ્ધિ થાયે ઝીણી રે, લાગે એ કૃતિ મોઢે મીણી રે;
તેણે ફેર ચોગી તેના ત્યાગ રે, જને નહિ કશા પર અનુરાગ રે. ૨૯
- કેવી રીતે તજે છે તેહ રે, દત્તગુરુ કેં વાર્ણવુ એહ રે;
સૂક્ષ્મ એવો મન વિભાગ રે, કરે પ્રાણી માત્રના મનમાં ત્યાગ રે. ૩૦
- એમ મતિના મતિમાં રે, કણુ એવું ચોગગતિમાં રે;
જે ચોગજ્ઞાત ચોગીજન રે, એ સાત સમણ તજે મહામન રે. ૩૧
- તેનું આવાગમન ટળવું રે, ભગવાનમાં બાળ્ય ભળવું રે;
વળી કરવું આત્મદર્શિએ કેમ રે, તેહ જાણાવું સર્વે જેમ રે. ૩૨

૨૩ મહાદિની—પૃથ્વી વગેરેની. ૩૧ એમ ૪૦—એવીજ રીતે બુદ્ધિનો
બુદ્ધિમાં ત્યાગ કરવો. ૩૨ આત્મદર્શિ—આત્માને જોનારો.

સપ્ત સૂક્ષ્મ ધારણાએ જાણી રે, તેને તજવી મન કર્મ વાણી રે;
જેહ તજે જાણી જોગી રે, થાય તે જન્મ મરણ વિયોગી રે. ૩૩
આત્મદર્શી યોગીએ જાણુ રે, ધાત્રણા સાત ધરવી પ્રપાણુ રે;
જોવો સૂક્ષ્મ તેના ભાવ રે, ટાળવો તેની સિદ્ધિનો દાવ રે. ૩૪
પછે બીજી સિદ્ધિ મેળવવી રે, તેને યત્ને મનિ મેળવવી રે;
અહો રાય તુ સુણ્ય આજ રે, કહુ યોગીકેશંકાજી રે. ૩૫
તે જ ભૂતમા પ્રીતિ ધારે રે, થઈ તેમાં આગત્ત તેને મારે રે;
થાય તેના તેની મેળે નારા રે, તર જાણુવો જોગી પ્રકાશ રે. ૩૬
ન જૂતાનુરાગ તજ્ય ક્યારે રે, એકમેક બેઠાં થાયે જ્યારે રે;
કિતુ તેવા સૂક્ષ્મને જાણી રે, જોગી નાખે તતથી તાણી રે. ૩૭
તદા પરમપદ તે પામે રે, જન આ રી મસ્તક નામે રે;
નૃપ એ ભૂતાદિક ભાવ રે, યોગી માને સૂક્ષ્મ સાવ રે. ૩૮
તે છે બંધનકર્તા પૂર રે તેના સદ્ભાવ જાણે શૂર રે;
પછે તેમાં કરે વિરાગ રે, પામે ગુપ્તિ તો મહાભાગ રે. ૩૯
ગંધ આદિક સૂક્ષ્મભાવ રે, તમા કરે આસક્તિ સાવ રે;
તે યોગી કે હોય બોગી રે, થાય વિનાગી તો વિયોગી રે. ૪૦
એટલેથી ન ફટકો તનો રે, ઠાઠકાલ કહુ એનો રે;
વિધિ સુર કે માનવ લોક રે, કરે પુનરાર્જન ગોક રે. ૪૧
તે યોગીજન એ સાવ રે, જ્ય ધારણા પાર સાક્ષાત રે;
પછે ઇચ્છે જો જો તેડુ રે, તેને વરમે મોક્ષિતક ગેડુ રે. ૪૨
કિતુ તે યોગીજન જાણુ રે, થાયે તેનામાં પ્રમાણુ રે;
એટલે સૂક્ષ્મ બૃતની માંગ રે, હીન થઈ રાજે તુ જાણુ રે. ૪૩

૩૩ જૂતાનુરાગ—પૃષ્ઠી આદિક બૃતની પ્રીતિ. ૪૧ વિધિ ૪૦—વિધિ
(૧૫૫) ના રે સુર(૧૧) ના કે માનવના વેલકમા

- સુર અમુક ગધર્વ નાગ રે, હોયે યાતુધાન મહાભાગ રે;
પરંતુ તેના અંગની માય રે, થાય આકાશી લીન ત્યાંય રે. ૪૪
- એમ થાયે તોપણ તેને રે, સાંગ બાધ ન કરે જેને રે;
હે નરશાદૃત ! સાંગજ રે, પછે વાધે તેનું મહાબળ રે. ૪૫
- અણિમા લલિમા ને મહિમા રે, પ્રાપ્તિ પ્રાકાશ્યના જાણે મહિમા રે;
રહી ઇશત્વ ને વશિત્વ રે, વંજી યત્રકામાવસાયિત્વ રે. ૪૬
- એ અષ્ટ મુર્તિ આપણુદારા રે, પામે એશ્વર્યગુણ અવિધારા રે;
હવાં એ અષ્ટના ગુણ કે'વાય રે, કરૂં સ્પષ્ટાર્થ સુહૃદ રાય રે. ૪૭
- અણિમાએ ઝીણામાં ઝીણુ થવાય રે, શીઘ્રત્વગુણ લલિમા માય રે;
પૂને સજ્જન જન જોમાં રે, એવો ગુણ છે મહિમામાં રે. ૪૮
- વાંચેલી વસ્તુ મગી આવે રે, ગુણ તે પ્રાપ્તિના કા'વે રે;
થાય સર્વમા જેથી વ્યાપ્તિ રે, એ ગુણ પ્રાકાશ્યની સમાપ્તિ રે. ૪૯
- માક્ષાત ઇશ્વરતાનો ગુણ રે, છે ઇશત્વમાં મહાપુણ્ય રે,
વશિત્વથી વશ થાય સર્વ રે, માટે ગુણામિધનુ એ પર્ય રે. ૫૦
- થાય સ્વેચ્છા જવાય ત્યાહી રે, યત્રકામાવસાયિત્વ માહી રે;
એણી રીતે યોગીનું એશ્વર્ય રે, વાધે યોગ સાધ્ય દૈર્ય રે ૫૧
- અહો નૃપ એ એશ્વર્ય જાણુ રે, મુક્તિચ્છેદક તુ મનાણુ રે;
વગી કરે આત્માનું કંથ્યાણુ રે, એજખાવે સિન ન પ્રાણુ રે. ૫૨
- પછે નીપજ ઠજે તેની રે, જન વૃદ્ધિ જડાગૂન જેની રે;
અવિનાશી થાયે પોને રે, તેણે કાલ પરિણામ ન હોતે રે. ૫૩
- પુરુષાર્થે જૂતે તે ન છેદાય રે, જગ વન્હિ રોગે ન બેદાય રે;
કો'વરાવે ન જગ રાત વરે રે, અગ્નિ જાળતા ન કરે સ્પર્શ રે. ૫૪

૪૪ યાતુધાન—રાક્ષસ ૪૫ નરશાદૃત—પુરુષોમા વાધ જેવો બળ-
વાન. ૪૭ આપણુદારા—આપનારા ૫૦ ગુણામિધનુ—ગુણના સાગરનું.
૫૩ પરિણામ—અંત

સૂકાચે ન રોગે અગ તેનુ રે, શબ્દાદિ યેચે નવ મન જેનુ રે,
 શબ્દાદિ તેને નહિ કાઇ રે, કિ તુ ભોક્તા તેના રાઇ રે. ૫૫
 તોચે એકપણુ નવ પામે રે, એસુ તેવા ચોગી સામે રે,
 આપુ સમજવા દૃષ્ટાત રે, ત્યારે જાણાશે સિદ્ધાત રે ૫૬
 લઘુ સુવર્ણકેરો કટકો રે, નીચી ધાતુ ગાહે અટક્યો રે,
 ગમે તેમ મળી ગયા જાણુ રે, તેને ચોનો કરે પ્રમાણુ રે. ૫૭
 રોહિતાશ્વમા નાખી તેના રે, સર્વ દાષ બાળે એના રે,
 એટલે તે વિમળ થાય રે, કે શુદ્ધ સોને જોડાય રે ૫૮
 એ મકારે હે જૂપ રે, ચોગરૂપ અગ્નિ સ્વરૂપ રે,
 તેમા ગચેથી નિરવાણુ રે, થાય દ્વાપનો કચ્ચરધાણુ રે ૫૯
 એમ ગયા જેના દાપ રે, એવો ચોગી શુદ્ધ સતોપ રે,
 પૃથ્વ્યાદિ વિશેષપણુ ન પામે રે, કિ તુ સુવર્ણ શૌરિમાં રામે રે ૬૦
 જેમ અગ્નિમા અગ્નિ નાખ્યે રે, લિપ્ત રૂપ જરૂાય ન દાખ્યે રે,
 એકતા પામી તે જાય રે, વિશેષણુ ન લેવાય રે ૬૧
 તે મકારે હે જૂપ રે, જૂપ પ ચોગી સ્વરૂપ રે,
 પ્રજ્ઞને રૂપે બળી જાય રે, જુદાપણુ નવ જાણાય રે ૬૨
 જયમ વારિમા નાખેતુ વારિ રે, એક રૂપી થાય અવિધારી રે,
 તે રીતે ચોગી આત્મા રે, પામે સમત્વ લહી પરમાત્મા રે ૬૩
 ધાણુ છુડા પ્રજ્ઞશાની રે, ખ્યા કરતા જોઇ પુરાણી રે,
 થઇ જાને માખ્યાચારી રે, કે ચોગની મતિ તિચાગી રે ૬૪
 ભાષે અષ્ટ મુદ્રાસિદ્ધિ જોઇ રે, વર મુકી અમે બેઠી રે,

૫૮ રોહિતાશ્વ-અગ્નિ ૬૦ કિતુ ૬૦-કિતુ (૫૫) તે ચોગી
 સુવર્ણ રૂપ શૌરિ (યજ્ઞ) મા રામે (મળી જાય ૭-મળી જાય છે)
 ૬૪ સાખ્યાચારી-સાખ્યશાસ્ત્રો માનવાસ અગ્નિપ્રજ્ઞ

- તેનાં આપી અજ્ઞાની પ્રમાણુ રે, પકડે પુરાણીના કાન રે. ૬૫
 ત્યારે જુલે પુરાણી ભાન રે, જેહ પુરાણથી અજ્ઞાણુ રે;
 આવે પૂછવા મને પુરાણી રે, એવા પ્રભવેતા ઘાલું ઘાણી રે. ૬૬
 પીશી કાઢું ખાણી ખાણી રે, પાણુ કરે શુ જૂની પુરાણી રે !
 અરિપણું રહ્યા મુજ પર આણી રે, તોય બતાવુ વદનાવાણી રે. ૬૭
 કે'ણું પ્રભજ્ઞાની બુદ્ધ રે, હતરો આગમે ઊંડા રે;
 શીખી શું ચોગનો કડો રે, થાવ પટલ આપી ટકો રે. ૬૮
 સાંખ્યશાસ્ત્રમાં સિદ્ધિ ક્યાંહી રે, નિંદી તેહ બતાવો આહી રે;
 કો'ણો મત્સર એણી વાધે રે, ગુણુ ઐશ્વર્ય વ્યાસ ક' સાધે રે. ૬૯
 તદ્દ નીચા પ્રજ્ઞાની રે, કે'રો વ્યાસ હુનો અજ્ઞાની રે;
 ત્યારે કે'જો કહી મારા પુત્ર રે, રચિયું વ્યાસે વ્યાસમુત્ર રે. ૭૦
 કર્યા એકના ચાર વેદ રે, શાંતિપર્વ જુઓ નિર્વેદ રે;
 અહં પ્રભામ્મિ કહો જાતે રે, નામ વ્યાસનારાયણુ પ્રખ્યાતે રે- ૭૧
 કહે લોકના થોકથોક રે, તમે શ્રદ્ધાની મૂકે ન પોક રે !
 વ્યાસવાક્યં ચિત્તમત્યમ્ રે, ક્યમ યમ મારે ન તેના અપત્યમ્ રે! ૭૨
 એવુ કે'તાં ન જો પડે ધાય રે, હા ! કયા ગયા રૂડા રાય રે;
 કે'જો પુરાણી તમે એમ રે, ત્રણુ વેદ સાચા કેમ રે ? ૭૩
 વ્યાસમુત્ર વેદ ક્યમ સાચા રે, બજો બોલનારની વાચા રે;
 આથી કવચિત્તો, જાગે દોષ રે, વાચા બંધે કરશે રોષ રે. , ૭૪

૭૫ વેદ ૪૦—અમે તો તે બોલી (પ્રાપ્ત કરીને) મૂઠી દીધી છે, એમ બોલે છે ૭૨ વ્યાસ ૪૦—વ્યાસવાક્યકચિત્તમત્યમ્—વ્યાસનુ વાક્ય તો કોઈક જગોએ માચુ છે, એમ કહેનાગના અપત્યમ્ (છોકરાને) ઇશ્વર કેમ માર-
 તો નથી !

૭૪ કવચિત્તો—વ્યાસ વાક્ય કોઈક જગોએ સત્ય છે, એ વાક્યમાના
 'કોઈક જગોએ' એ શબ્દનો

તેને મોકલજ્ઞે મારી પાસે રે, સમજતીશ સારો આગે રે, '
 નહિ માને તો મરડી મારીશ રે, ગાયત્રીપુરશ્વરણ ધારીશ રે. ૭૫
 વ્યાસનિ દ્વકને પરજનનીશ રે, છો ડે'તા થોતા વ્યાજિશ રે;
 હશે વિનયગુણ તો વાળીશ રે, પણ વ્યાસના નિદ્ધક ટાળીશ રે ૭૬
 જોને નામે જમો લાકુ રે, કરચિત્ત સત્ય ન આવે આકુ' રે;
 તેવા પુરાણી મારા સાળા રે, શે જીવે કર્મના કાળા રે. ૭૭
 હના મન માફ વાદ' રે, સર્પે થોડામાં સાફ' રે;
 ઇતિશ્રીમાર્કંડેયપુરાણે રે, યોગસિદ્ધિ દત્ત વખાણે રે. ૭૮
 ચત્વારિશોધ્યાય પૂરો રે, નથી ભાવ મૂક્યો અધૂરો રે,
 જોઈ સસ્કૃતનો આમ શ્લોક રે, લખ્યો રાગ ગંગાણી થોક રે,
 ક્યા બૂચો તે જુઓ પુરાણી રે, નથી મારી ગર્ભની વાણી રે ૭૯

વસણ.

ગર્ભની વાણી નથી મારી, પૈરભાવે જોવા દાખ રે;
 પ્રેમાનંદ પુરાણી કા'વે, એ શુ અપ્પ સતોષ રે! ૮૦

કકલુ' લક મુ'.

રાગ વેગડી

અલ્લક વળતુ પૂજનો ભવપ્રાત જ રે,
 કરો પ્રજ્ઞાગર્ભની ચાવ, વાડે વાત જ રે. ૧
 જતા તે પથમા જોગીને, ભવપ્રાત જ રે;
 ક્યમ ખેદ ન થાય દયાળ, વાડે વાત જ રે. ૨
 તેની ગતિ કરો મુજ્જને, ભવપ્રાત જ રે,

૭૫ આશે—આતપ ૭૬ ગતિન—મર્મ ૧ ગવપ્રાત—સમાર્યા
 બચારનાગ બાધ ને.

યથાર્થ વર્ણવી આનં, વારૂ વાત જ રે.	૩
સુણવા ઇચ્છા ઉપજી, ભવત્રાત જ રે;	
વદી કરૂણાજી કરો કાન, વારૂ વાત જ રે.	૪
વળતા ગુરૂજી બોલિયા, મહાકાય જ રે;	
કહું અલર્ક સુણ્ય સર્વ, રૂડા રાય જ રે.	૫
સાંભળજે દદતા ધરી, મહાકાય જ રે;	
ગુણનિધિ મૂકી ગર્વ, રૂડા રાય જ રે.	૬
માન અને અપમાન જે, મહાકાય જ રે;	
કરે નરને પ્રતિ ઉદ્વેગ, રૂડા રાય જ રે.	૭
તેજ ઉત્તર અર્થે યોગીને, મહાકાય જ રે;	
સંપડાવે શિદ્ધિના વેગ, રૂડા રાય જ રે.	૮
જે માન અને અપમાન છે, મહાકાય જ રે;	
તેજ વિદ્યામૃત કે'વાય, રૂડા રાય જ રે.	૯
અપમાન અમૃત યોગીને, મહાકાય જ રે;	
ગાન તેને વિષ મનાય, રૂડા ગાય જ રે.	૧૦
જે યોગીનુ લક્ષણ જાણુ, મહાકાય જ રે;	
તો કહું સાંભળ્ય વાત, રૂડા રાય જ રે.	૧૧
પગલું ભરવું તપાશીને, મહાકાય જ રે;	
આલતાં ચક્ષુએ જોઈ બ્રાત, રૂડા રાય જ રે.	૧૨
આણગળ જળ પિવું નહિ, મહાકાય જ રે;	
વદવી સત્યે શુચિ કરેલી વાણ, રૂડા રાય જ રે.	૧૩
જે વદવું તે વિવેકથી, મહાકાય જ રે;	
ચિંતવન કરી ચતુરસુજાણ, રૂડા રાય જ રે.	૧૪
જીવન રાખવા જોગીએ, મહાકાય જ રે;	
તે માટ આતિથ્ય શ્રે'વાય, રૂડા રાય જ રે.	૧૫

- પિતૃકાર્યે કે મખને વિયે, મહાકાય છ રે; ૧૬
- દવયાત્રાએ નવ જવાય, રૂડા રાય છ રે.
- ઉત્સવ હોયે અવનવો, મહાકાય છ રે; ૧૭
- જ્યાં મજ્યા માનવ અપાર, રૂડા રાય છ રે.
- ત્યાં ન જવાએ જોગીએ, મહાકાય છ રે; ૧૮
- જાતો થાતો બ્રહ્મ તે વાર, રૂડા રાય છ રે.
- જો જોગી ખાવા ધારતો, મહાકાય છ રે; ૧૯
- તો તેનાથી કેમ ખવાય ? રૂડા રાય છ રે.
- વેરાઇ જાય સહુ મજ્યાં, મહાકાય છ રે; ૨૦
- પડે ચોગીએ અન્ન જોવાય, રૂડા રાય છ રે.
- રસોડામાં ધૂમ્ર ન જોઇએ, મહાકાય છ રે; ૨૧
- જ્યારે પડે પાવક શાંત, રૂડા રાય છ રે.
- એવું આલય અવલોકુ, મહાકાય છ રે; ૨૨
- પછે બોજન કરવું મહાંત, રૂડા રાય છ રે.
- સર્વ જમી ઊડયા પછે, મહાકાય છ રે; ૨૩
- જોગીએ જમવા જવાય, રૂડા રાય છ રે.
- નિત્ય પ્રતિ એક સ્થાનકે, મહાકાય છ રે; ૨૪
- નવ જોગીથી જઇ ખવાય, રૂડા રાય છ રે.
- એક મંદિર જમતા સદા, મહાકાય છ રે; ૨૫
- તે ચોગીનું થાય અપમાન, રૂડા રાય છ રે.
- અભાવ પરાભવ આવતા, મહાકાય છ રે; ૨૬
- થાય છેવટ સર્વ સમાન, રૂડા રાય છ રે.
- સત્કુર્યો ને માર્ગે ગયા, મહાકાય છ રે;

ન તે દાષિત પથ કેવાય, રૂડા રાય હ રે.	૨૭
તેહ પ્રકારે યોગીએ ચાલવુ, મહાકાય હ રે;	
તેના ગુણગણ ગવાય, રૂડા રાય હ રે.	૨૮
મંદિર જાણુ' ગૃહસ્થને, મહાકાય હ રે;	
કે શિલોચ્છવૃત્તિ જ્યાંય, રૂડા રાય હ રે.	૨૯
ત્યાં જઈ' નિર્દા આરોગવી, મહાકાય હ રે;	
એમાં પેલી શ્રેષ્ઠ મનાય, રૂડા રાય હ રે.	૩૦
સદાચારી શ્રદ્ધાળુ જોઈએ, મહાકાય હ રે;	
શ્રોત્રિય તથા ઉદાર, રૂડા રાય હ રે.	૩૧
એવા ગુણવાળો હોય ત્યાં, મહાકાય હ રે;	
કરવો યોગીએ જમવા પિયાર, રૂડા રાય હ રે.	૩૨
એવા મહાત્માને ત્યાં સદા, મહાકાય હ રે;	
નિત્ય જમવુ જોગીરાજ, રૂડા રાય હ રે.	૩૩
એ વિહીન દાવરહિત વળી, મહાકાય હ રે;	
કરે નવ પતિતનાં કાજ, રૂડા રાય હ રે.	૩૪
તેવા જનને ત્યાં જવાય છે, મહાકાય હ રે;	
જમવાને જોગીએ જાણુ, રૂડા રાય હ રે.	૩૫
પણ નીચી વૃત્તિ કહી એ સહી, મહાકાય હ રે;	
જુઓ વેદ શાસ્ત્ર પુરાણ, રૂડા રાય હ રે.	૩૬
હોશ ચોખ્ખા રાંધિયા, મહાકાય હ રે;	
કે મેળવ્યાં તાંદૂળ દાળ, રૂડા રાય હ રે	૩૭
તકે દુધ શુદ્ધ તાંદળા, મહાકાય હ રે;	
ફળ મૂળ હે દયાળ, રૂડા રાય હ રે.	૩૮

કાંગ કે કણ સાધવો, મહાકાય છ રે;	
તે તેલે મેળવિયો હોય, રૂડા રાય છ રે	૩૯
એ ભિક્ષા ચારપે શુભ છે, મહાકાય છ રે;	
આ'ર એ સિદ્ધિપ્રાપ્ય છે સોય, રૂડા રાય છ રે.	૪૦
તે આ'ર પરમ સમાધિએ, મહાકાય છ રે;	
કરવો યોગીએ ભક્ષણ, રૂડા રાય છ રે	૪૧
તવ કવો વિધિ કરવો નોંધએ, મહાકાય છ રે;	
યોગનુ. કરવા રક્ષણ, રૂડા રાય છ રે	૪૨
કરી આચમન પૂરવે, મહાકાય છ રે;	
એક ચિત્ત થઈ નિરવાણ, રૂડા રાય છ રે.	૪૩
મૌનવ્રતને ધારવુ, મહાકાય છ રે,	
પછે આપવી આહુતિ જાણ, રૂડા રાય છ રે	૪૪
'પ્રાણાય' એમ વધી કરી, મહાકાય છ રે;	
કે'વુ બીજાએ 'અપાનાય', રૂડા રાય છ રે.	૪૫
'સમાનાય' ત્રીજામા ખોલવુ, મહાકાય છ રે,	
કે'વુ ચોથી આપતા 'હિદાનાય', રૂડા રાય છ રે.	૪૬
હવા પાચમી જેહ બાકી રહી, મહાકાય છ રે,	
અભિધાન તેનુ 'વ્યાનાય', રૂડા રાય છ રે.	૪૭
એમ પાચ આહુતિ આપવી, મહાકાય છ રે;	
પછે પ્રાણાયામ ને ન્યાય, રૂડા રાય છ રે.	૪૮
એ પચ આહુતિ પૃથક કરી, મહાકાય છ રે,	
સ્વેચ્છાએ યોગી ખાય, રૂડા રાય છ રે	૪૯

૪૦. મિદ્ધિપ્રાપ્ય-મિદ્ધિએ પ્રાપ્ત કરી આપનારો. ૪૫ પ્રાણાય ૪૦—

પ્રાણાય સ્વાદા અપાનાય સ્વાદા, સમાનાય સ્વાદા, હિદાનાય સ્વાદા, વ્યાનાય સ્વાદા, એચ પાચ મત્રની પાચ માગ ખાવા તે પ્રાણાહુતિ કહેવાર છે.

- પાનીપાન એક વાર ત્યાં, મહાકાય છ રે;
 યોગીજનથી કરાય, રૂડા રાય છ રે. ૫૦
- પછે આગમન કરીકરવી, મહાકાય છ રે;
 હૃદ સ્પર્શ કરવો સંત, રૂડા રાય છ રે. ૫૧
- એ જોજનવિધિ સાધુનો, મહાકાય છ રે;
 કૃંવાય આચરે તે મહંત, રૂડા રાય છ રે. ૫૨
- હવાં ભિક્ષુકનાં જત ભાણું હું, મહાકાય છ રે;
 ગણના જેની છે પંચ, રૂડા રાય છ રે. ૫૩
- બ્રહ્મચર્ય, ત્યાગ, અચોરિકા, મહાકાય છ રે;
 અહિસા અચોભનો સચ, રૂડા રાય છ રે. ૫૪
- હવાં યોગીને યાચવાતણા, મહાકાય છ રે,
 ભાણું નિયમ પાચ, રૂડા રાય છ રે. ૫૫
- શુરસેવા, અકોપ, પવિત્રતા, મહાકાય છ રે;
 મિતાહારીને આવે ન આંચ, રૂડા રાય છ રે. ૫૬
- નિત્યપ્રતિ છે પાચમો, મહાકાય છ રે;
 નામે તો પેઢાલ્યાસ, રૂડા રાય છ રે. ૫૭
- હોય તત્ત્વભૂત કાર્યસિદ્ધિનું, મહાકાય છ રે;
 એવું તે યોગીએ કરી અભ્યાસ, રૂડા રાય છ રે. ૫૮
- છે વિજ્ઞાનબાહુલ્ય યોગને, મહાકાય છ રે;
 વિઘ્ન કરનારું સદાય, રૂડા રાય છ રે. ૫૯
- આ તો જાણવા જેવું છે, મહાકાય છ રે;
 એમ જાણી તૃપ્ત ન થાય, રૂડા રાય છ રે. ૬૦

૫૦ પાનીપાન—જળપાન. ૫૪ અચોરિકા—ચોરી ન કરવી તે.
 ૫૮ હોય ૪૦—જે પોતાની કાર્યસિદ્ધિનું તત્ત્વભૂત (તત્ત્વરૂપ) હોય તે
 યોગીએ અભ્યાસ કરીને અહણુ કરવું. ૫૯ વિજ્ઞાનબાહુલ્ય—ધણી પ્રકારનું
 જ્ઞાન.

- કલ્પ સહસ્ર ચુધી તેહ તો, મહાકાય છ રે; •
 ઈચ્છિત વસ્તુમા અટવાય, રૂડા રાય છ રે. ૬૧
- એવુ છે માટે ચોગીએ, મહાકાય છ રે;
 અધીરા નવ થાણુ જરાય, રૂડા રાય છ રે. ૬૨
- ચોગીએ સગને ત્યાગવો, મહાકાય છ રે,
 છતી લેવો ક્રોધને જાણ, રૂડા રાય છ રે ૬૩
- મિતાહાર કરી સદા સર્વદા, મહાકાય છ રે;
 રાખી ઈંદ્રી વશ સુખાણુ, રૂડા રાય છ રે. ૬૪
- નેત્રાદિ દ્વાર મતિવતી, મહાકાય છ રે;
 બધ રાખીને ધરવો ટેક, રૂડા રાય છ રે ૬૫
- મવેશ સ્વમાનસતણો, મહાકાય છ રે;
 કરવો ધ્યાનમા ધરી વિવેક, રૂડા રાય છ રે. ૬૬
- શૂન્યસ્થળે કે ગુફા વિષે, મહાકાય છ રે,
 કે એકાંતે વન માય, રૂડા રાય છ રે. ૬૭
- નિત્ય ચોગયુક્ત રૂ'ણુ' ચોગીએ, મહાકાય છ રે,
 ધ્યાન ધરી એકાંતજ ન્યાય, રૂડા રાય છ રે. ૬૮
- વાણીદડ કમંદડ ને, મહાકાય છ રે,
 ત્રીજે માનસદડ કે'વાય, રૂડા રાય છ રે ૬૯
- એ ક્ષયદડ કબજે નેહને, મહાકાય છ રે, •
- (તો) મહાત્રિદહી યતિ ગાગાય, રૂડા રાય છ રે. ૭૦
- ગાગુમય અવગુણુમય નેહને, મહાકાય છ રે, —
- સદસત્ જગત શિવરૂપ, રૂડા રાય છ રે. ૭૧
- જેને મન એવુ વશુ', મહાકાય છ રે,
 તેને શા રક ને જીપ, રૂડા રાય છ રે. ૭૨
- નિય અમિય સમાન છે, મહાકાય છ રે,

સમાન મૃત્તિકા સુવર્ણ, રૂડા રાય છ રે.	૭૩
એવી નિર્મળ મતિ થઈ ગયે, મહાકાય છ રે;	
જાય અશરણકેરે શર્ણુ, રૂડા રાય છ રે.	૭૪
એમ સર્વ બૂતમાં સમાનતા, મહાકાય છ રે;	
જે જોગીજનની થાય, રૂડા રાય છ રે.	૭૫
તે નિર્પિકાર સનાતનપ્રજ્ઞના, મહાકાય છ રે;	
મહાંમનહર ધામમાં જાય, રૂડા રાય છ રે.	૭૬
પછે આવાગમન ન તેહને, મહાકાય છ રે;	
છવનમુક્ત તે મહાભાગ, રૂડા રાય છ રે.	૭૭
કિંતુ એવા ચોગી વિરલા, મહાકાય છ રે;	
જાણાય તેને લાગણું પાગ, રૂડા રાય છ રે.	૭૮
વેદ કરતાં સર્વે યજ્ઞની, મહાકાય છ રે;	
ક્રિયાઓ શ્રેષ્ઠ મનાય, રૂડા રાય છ રે.	૭૯
વર મખ કરતાં જપ જાણજો, મહાકાય છ રે;	
જ્ઞાનપથ જપથી વર ગણાય, રૂડા રાય છ રે.	૮૦
જ્ઞાનમાર્ગ કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ જે, મહાકાય છ રે;	
પ્રીત્યાસક્તિવિહીન ધ્યાન, રૂડા રાય છ રે.	૮૧
તેણું ધ્યાન હાય લાગી ગયું, મહાકાય છ રે;	
તે મહાપ્રજ્ઞથી પામ્યો માન, રૂડા રાય છ રે.	૮૨
જે સમ્યક્ ધારણા કરી રાકે, મહાકાય છ રે;	
પ્રજ્ઞાસક્ત ને સાવધાન, રૂડા રાય છ રે.	૮૩
શુચિ એકાંતવાસી સદા, મહાકાય છ રે;	
હૃતેન્દ્રિય એવો મહાન, રૂડા રાય છ રે.	૮૪

૭૨ સનાતન—પ્રાચીન—નિત્ય. ૮૦ જ્ઞાનપથ—જ્ઞાનમાર્ગ. ૮૧ પ્રીત્યાસક્તિવિહીન—પ્રીતિ અને આસક્તિ વગરનું.

આ યોગને તે જામી શકે, મહાકાય જ રે;	
પછે સ્વયોગ મેળવે ધરી ધ્યાન, રૂડા રાય જ રે.	૮૫
મુક્તિને મેળવે સત્વરે, મહાકાય જ રે;	
યઈ મુક્ત થાયે દદીપ્યમાન, રૂડા રાય જ રે.	૮૬
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણમાં, મહાકાય જ રે;	
પિતાપુત્રમવાદે આત્મરિવેક, રૂડા રાય જ રે.	૮૭
એકચત્વારિશોધ્યાય આ, મહાકાય જ રે;	
ન અન્ય યોગચર્યા વ્યતિરેક, રૂડા રાય જ રે.	૮૮

વર્ણન.

યોગચર્યા વ્યતિરેક નથી કાંઈ, આ અધ્યાયની માંય રે;
પુરાણીબાવા સમજે નહિ ત્યાં, દિવનન પૂછે ક્યયિ રે ? ૮૯

કડવું ૯૭ મું.

રાગ મારૂ.

દત્તગુર કે' અલર્ક સાંભળ્ય, એક ચિત્તે તુંય;	
સંશય તારા સર્વ છેદીશ, જાણ્ય નરે હુંય.	૧
એકતાળીસમા અધ્યા' વિષે, કહ્યાં લક્ષણ નેહ;	
ચોગી એવો યોગધારી, શુદ્ધ નિઃસંદેહ.	૨
સચ્ચક્ પ્રકરે યોગમાં તે, સ્થિર થાય પ્રમાણ;	
તે સહસ્ર જન્મે કરીને પણ, નવ ચળે નિરવાણ.	૩
યોગમાં અપિચળ થઈ રે', જાણ્ય તેવો જોગી;	

૮૮ એકચત્વારિશોધ્યાય—એકતાળીસમા અધ્યાય ન હો—યોગચર્યા
(યોગચરણ) વ્યતિરેક (સિવાય) અન્ય કાંઈ આ અધ્યાયમાં નથી

- ઈશ્વરયકી નવ થાય કદીએ, તેહ જન વિચોગી. ૪
- હવાં વિશ્વસ્વરૂપ તુજને, કહું કિચિત આજ;
- જેના સર્વ બાબુ પાદ ઉભય, શ્રીવા મસ્તકે સાજ. ૫
- તેહ આ છે જગતકેરા, નીપજવણહાર;
- એવા પ્રત્યેક પરમાત્મા નિહાળી, પ્રાપ્તિ અર્થે સાર ૬
- જેહ શ્રમ કરશે સહી તે, ઉતરશે ભવપાર;
- તેહ પ્રભુની ભક્તિ કરવા, કહું મત્રવિચાર. ૭
- પાર ઉતર્યા એયકી જન, નહિ તેનો પાર;
- જે ક'યાણુઝારી છે સદા, આમૃતણો ઉચ્ચાર. ૮
- એ વિધિ એભાક્ષરમત્રનો જપ, યોગી કરતા સર્પ;
- એજ અર્ધ'ન એમતુ' ને, એજ ગોહુ પર્વ. ૯
- હવાં એ આમૃકારકેરું, સ્વરૂપ ભાષુ' સત્ય,
- અકાર ઉકાર મકાર અક્ષર, ત્રણ સ્વરૂપ મુગત્ય. ૧૦
- માત્રા કહે વળી એહ ત્રણ ને, ભાષુ તેના નામ,
- સાત્વિકી રાજસી તામસી છે, નામથી અભિરામ. ૧૧
- એ વિણ રહી જે અર્ધમાત્રા, નિર્ગુણાભિધાન;
- ઉર્ધ્વસ્થાનક તે વશી રહો, અર્ધમાત્રા માન ૧૨
- તેહને ગાધારી કે'તા, કહું તેહનો આશ્રય,
- તેજ ગાધારી સ્વરતણો, રહી કરી સમાશ્રય. ૧૩
- પ્રયોગ એ માત્રાતણો જો, કરે યોગીજન;
- તેહની ગતિ હવાં ભાષુ, મુણ્ય તુ રાજન. ૧૪
- પિપીલિકાશી મર્ધાસ્થાને, ગતિ કરે નિરવાણ;

૫ ઉભય-એ જેના એ પગ, શ્રીવા (૩૦૩) અને મસ્તક વગેરે સાજ
(અપવો) સર્વ બાબુએ પસરેના છે ૧૨ નિર્ગુણાભિધાન-નિર્ગુણ નામની
૧૩ ગાધારી-સાત સ્વરમાનો ત્રીજો સ્વર

- સ્પર્શ તેનો તેટલો કે, જેહ જાણુ મુજાણ. ૧૫
- જ્યમ ઓમ્કાર પ્રયોગથી, સ્થાન મૂર્ધા પામે;
- ત્યમ ઓમ્કારમય યોગીપુરુષ, અક્ષર પામી અક્ષરકામે— ૧૬
- આવતો કે રૂપ થાતો, નહિ સશય એમાં,
- અક્ષરરૂપ યોગી થઇ જાયે, ન હોય શકા જેમા. ૧૭
- માણુ ધનુ ને બાણ આત્મા, છે ખૂબ લેધ્ય-નિશાન,
- જમ ધનુથી બાણ છૂટી, ચોટી નિશાન સમાન— ૧૮
- રૂપ થાય નિશાનકેર, વદે એમ મહાન,
- તેમ આત્મા ખૂબ પામી, તન્મય બને તે સ્થાન. ૧૯
- તેણે કરી સાવધપણે નૃપ, નિશાન પાડવું જાણુ;
- ઓમ્કાર અક્ષર નિગમ ત્રણ, છે ત્રણલોક મુજાણુ. ૨૦
- ત્રણ અગ્નિના ત્રણરૂપ એ, છે વિધિ વિહાર શિવ;
- ઋગ્વેદ ને યજુર એ છે, સામવેદ સજીવ ૨૧
- પરમાર્થ રૂપે કરી તેની, જાણવી માત્રાય,
- સાડા ત્રણકેટ માપ કે'છે, તે' મોટી મહાયાત્રાય ૨૨
- જેહ યોગ્યાસકત એમાં, થાય જોણી વાર,
- તેહમા તે લીન થઇને, જાય ભવની પાર. ૨૩
- અકાર પૃથ્વીલોક છે, ઉકાર ભુવર્લોક,
- અર્ધમાત્રા સહિત જાણો, છે મકાર સ્વર્ગલોક. ૨૪
- કલ્પના એવી કરી છે, રાસ્ટ્ર ને પુરાણ,

૧૫ પિપ્પીનિકાશી ઈ—જેમ' કીડી ગાધામા આવતી હોય તેનો જેટલો સ્પર્શ માનમ પડે તેટલો સ્પર્શ ગાધારીમાનો પ્રયોગ કરવાથી માનમ પડે છે

૧૬ જ્યમ ઇ—જેમ પ્રયોગ કરવાથી ઓમ્કાર મૂર્ધાસ્થાનો પામે છે, તેમ ઓમ્કારમય યોગીપુરુષ અક્ષરમયો પામીને અક્ષરઅક્ષર થાય છે ૨૦ નિગમ—વેદ ૨૩ યોગ્યાસકત—યોગી આમન, એવો છેદ પ્રવે

મંથાંસાએ મંત્રકેરી, વળી વદુ હુ વાણ.	૨૫
એની પૂર્વ માત્રા વ્યક્ત કે'છે, અવ્યક્ત કે'છે બીજી,	
ચિચ્છક્તિ ત્રીજીને કહે, નૃપ, અર્ધે પરમપદ સીઝી.	૨૬
એમ અર્ધી માત્રા પરમપદમાં, યોજતા યોગી દ્ર,	
તે તેમછે તુ જાણ્ય નિશ્ચે, મહતરૂપ મહોદ્ર	૨૭
એ અનુદ્ભવ રાખી જાણવી, જૂમિકા સહુ યોગની,	
આમૃતણા ઉચ્ચારથી, સદસત માત્રે યોકની.	૨૮
આવી જાયે ગણુતરો નૃપ, વધુ વેદ સત્ય,	
સ્પષ્ટિકરણ પુરાણ કરતાં, નિગમની ગૂઢ ગત્ય	૨૯
પ્રથમ માત્રા -હસ્ત છે, અન્ય દીર્ઘ મમાણ,	
તૃતીયને જન પ્લુત કે'તા, અર્ધીતાણુ અનુમાન -	૩૦
કરી' રાક્ષા નથી કોઈ જન, મુણ્યુ નથી કે ઇકાન,	
માહાત્મ્ય હાવા એનુ ભાષુ, મુણ્ય હે રાજન	૩૧
એ વિધે આમૃદાર નામે, પરમ અક્ષર બ્રહ્મ,	
જે જન સારી પેર જાણે, તે સુખ પામે પર્મ.	૩૨
એહ મન્ત્રનુ ધ્યાન ધરતા, ત્રણ બંધનચક્રી મૂકાય,	
સસારચક્રને પડ્યુ નૂકી, પરબ્રહ્મમા લીન થાય	૩૩
જે યોગીકેરા કર્મબંધન, ક્ષીણ થયા નવ હોય,	
અરિષ્ટલક્ષણે તો તે યોગી, મૃત્યુ જાણે સોય	૩૪

૨૬ પૂર્વ માત્રા—અક્ષર વ્યક્ત—(કાર્ય ૨૫) બીજી—અક્ષર
અવ્યક્ત—(કારણ ૨૫) ત્રીજી—મમાર ચિચ્છક્તિ—ચૈતન્ય ૨૫ શક્તિ
અર્ધ—અર્ધી માત્રા જે વાચ્યમક છે તે પરમપદ—મુક્તિ

૨૮ સદસત ઈન્—સત તથા અસત માત્ર સવળા સમુદાયની ગણુતરી
ઓમના ઉચ્ચારમા આની જાયે

૩૪ અરિષ્ટ લક્ષણે—મૃત્યુને મૃત્યુનારા ચિન્હવડે

મૃત્યુ જાણી મૃત્યુકાળે, સભારોને અરિષ્ટ;	
ચોગીત્વને ચોગીદ્ર પામે, ફરી પાછો શિષ્ટ	૩૫
એમ છે માટે ચોગ જેના, નવ થયો હોય સિદ્ધ,	
વાદશ દિશાએ થઇ ગયા હોય, સિદ્ધ ચોગ પ્રસિદ્ધ	૩૬
સદા તેવા ચોગીએ, અરિષ્ટ જાણી છોડવા,	
જેથી મરણકાળે ભય જતો રહે, જાણ સર્વ વખોડવા	૩૭
પુરાણીને આ ચોગ કેવો, ચોગ ધનનો ધન્ય,	
કિંતુ તે નવ સાચ આવે, મૃત દારા અન્ય.	૩૮
સર્પને ઉપદેશ દો, પુરાણીબાવા જાણ,	
તદા મારો વસે ક્યાહો, ઉપદેશ પ્રમાણ	૩૯

વલણ.

પ્રમાણજીત ઉપદેશ મારો, ન માને પુરાણી દવરે,	
સમજાવી સમજાવી કરે હું, વિષ વિષની સેવ રે	૪૦

કકત્તુ' ૯૮ સું.

રાજ વસતા.

જગગુરુ કહે સુણય રાવ છ, કહું અરિષ્ટનો વાત,	
જે જોયાથકી જોગીને, જણાય મૃત્યુ પ્રખ્યાત	૯૮ ૧
ચોગજ્ઞાન ચોગી સદા, મૃત્યુ પારખે પૂર,	
ખોતાને મરણ ક્યાહરે, જાણે તેહ જરૂર	જગગુરુ ૨
તે જોગી અરિષ્ટથી જાણતા, કહું તેહ અરિષ્ટ,	
નભગગા ધ્રુવ તારિકા, શુક તારો વરિષ્ટ	જગગુરુ ૩
અદ્રપતિબિંબ અરુંધતી, જેને નવ જણાય,	

તે એક સંવત્સર નવ જીવે, સુણ્ય અઘર્કરાય. . જગગુરુ ૪
 જીએ સૂર્યભિંબ કિરણવનું, વનિહ કિરણવાળો દેખાય;
 એકાદશ માસ તે સહી, ધૂરે નરવર કાય. જગગુરુ ૫
 જે નર વાંતિપદાર્થમાં, મૂત્ર કે પુરીષમાંય;
 પ્રત્યક્ષ સોનું રૂપું જીએ, કે આવે સ્વાપ્ન જ્યાંય. જગગુરુ ૬
 તે દશ માસ જીવી શકે, સુણ્ય અઘર્ક ભૂપ;
 મેત પિશાચાદિક સહી, ગંધર્વનગર અનુપ. જગગુરુ ૭
 વા મુવર્ણમય હુમ દેખતો, તે જીવે નવ માસ;
 નિશ્ચે મરે સંશય નહિ, ન કરવી કોઇએ આશ. જગગુરુ ૮
 પુષ્ટ સ્વકાઇ જાય જે, રુષ્ટ થાય પુષ્ટ;
 જે સ્વપ્રકૃતિથી નિવૃત્ત થયો, રે' અષ્ટ માસ સંતુષ્ટ. જગગુરુ ૯
 જેહ ધૂલિકા કે કદંબે, મૂકે પગ નિરવાણ;
 તે આગલ્યા ભાગથી ભાગલું, જોતાં થાય જાણ. જગગુરુ ૧૦
 એમ ખાંડિત પગલું જોઇને, કરવો મન વિચાર;
 સમ માસ એ જીવશે, કરવો એમ નિરધાર. જગગુરુ ૧૧
 જે માનવ મસ્તક ઉપરે, બેસે શૂંઘ્ર કપોત;
 કાઢોલ કે વળી કાગડો, અન્ય પખી શોણિત સોત. જગગુરુ ૧૨
 આવી અદર્શ ચર્ષ જાય તે, જોતા જોતાની માંય;
 તે ચિન્હ જોઇ જોગી કહે, મરે થાય ખટ માસ જ્યાંય. જગગુરુ ૧૩
 કાગડાની હાંપો અંગ પરે, કહે આવી ચંચુ પ્રહાર;
 વા જે નરપર વૃદ્ધિધૂળગી, ચતી દેખાય સાર. જગગુરુ ૧૪
 ત્યમ સ્વજાયા જીએ બીજે રૂપે, તે જીવે પંચ માસ;

વળી આર. માસ કહ્યું તેહનું, જીવતર પ્રકાશ. જગગુરુ ૧૫
 વાદળ ચઢી આવ્યા વિના, દક્ષિણ દિશાએ વીજ;
 થતી જાણાએ દૃષ્ટિએ, અન્ન ઉગે વણખીજ. જગગુરુ ૧૬
 વા રાત્રિએ ઈંદ્રિયનુધ્ય જીએ, તેનું આયુધ્ય જાણુ;
 જે કે ત્રણ માસમાં સહી, આવી રહ્યું. નિરવાણ. જગગુરુ ૧૭
 ઉજાળુ ધૃત કે તેલમાં, આદર્શ અવિધાર; . . .
 જ્યા છતાં દેખાય નહિ, અંગ રગ અપાર. જગગુરુ ૧૮
 વા મસ્તકવિહોણું ધડ જીએ, જે જન જાતોજાત;
 તે એક માસ જીવે સહી, કહી યોગશસ્ત્રે વાત. જગગુરુ ૧૯
 જે યોગીના અગનો, ગંધ અજ સમાન;
 વા રાખ સમાન આવે સહી, તેના આયુધ્યનું અનુમાન. જગગુરુ ૨૦
 કરી લેવું અર્ધમાસનું, ફરે નવ રતિ તેહ;
 દુકાળ ત્યારે જાણવો, ન ગર્જે અપાઢે મેહ. જગગુરુ ૨૧
 જે નરને ના'તાં સહી, લાગી નવ વાર;
 તોય હૃદય પાદ સકાઈ ગયાં, કંઠે સોય અપાર. જગગુરુ ૨૨
 તે દશ દિવસનો પડેણવો, જાણવો જરૂર;
 ફર નહિ એ વાતમા, સાચું માન્ય તું શૂર. જગગુરુ ૨૩
 બેદાયવો વાચુ જેહનાં, મર્મસ્થળ છેદે જાણુ;
 રોમાંચ ધાય ન જળ અડચે, તેના જાય નક્કી પ્રાણ. જગગુરુ ૨૪
 સમય ન નિચે એહનો, પણ જાણવું સત્ય;
 અત્યંત પાસે આપિયુ, મળી લેવું અપત્ય. જગગુરુ ૨૫

૧૫ સ્વછાયા—પોતાની છાયા ૧૮ આદર્શ—આરમીમા ૨૪ બેદા-
 યતો—ટૂટાદિકમા અપડાઈને આવેતો. ૨૫ અત્યંત—નાશ—મૃત્યુ. અપત્ય
 —હાકરા અપાતર તેણે હાકરા ઉપાંતે ઉછરવેયુ મળી લેવું.

જે નર મર્કટ ભક્ષુક વાહને, ખેશી જાય સ્વપન;
 ગીત ગાઇ દક્ષિણ દિશે, તેનું જાણ નિધન. જગગુરુ ૨૬
 એવા ચિન્હ જુએ જદા, તદા થાય શું ત્યાંય;
 (અત્યય)કાળની વાટ જુએ નહિ, લઇ જતાં જીવજ્યાય જગગુરુ ૨૭
 જે નર સ્વપ્નામાં જુએ, રક્તકૃષ્ણ વસ્ત્રવતી નાર;
 હસતી રમતી ગાત્રી જાય તે, દક્ષિણ દિશ મોઝાર. જગગુરુ ૨૮
 તે નર જીવે નહિ નકી, ઘડી પક્ષક કે પોર;
 ચામે નિહાંય કરી કહ્યું, મુખ્ય મૈત્રુધ્વજકિશોર. જગગુરુ ૨૯
 જે જન સ્વપ્ને નગ્ન થઇ, હસતો રમતો જણાય;
 બલિષ્ઠ બૌદ્ધમાર્ગી યતિ, જતો એકલો રખાય. જગગુરુ ૩૦
 તે નરને નિધન નિકટ વશ્યુ, જાણ હે મહાકાય;
 જે નર મગથી તે શિર લગી, કર્દમે ગરકાય. જગગુરુ ૩૧
 કર્દમનિધિમાં ખૂડતો, જનજાત જોવાય;
 તેનું મૃત્યુ ચાલે ઉતાવળુ, ઝાઝી વાર ન થાય. જગગુરુ ૩૨
 કેશ લાળા રક્ષા સર્પ ને, નદી જળપિહીન;
 સ્વપ્નામાં દેખે સહી, થાય તે નર દીન. જગગુરુ ૩૩
 દશ દિવસ ભાગ્યે બચે, કદા જીવ્યો જાણ;
 તો એકાદશમે દિવસે મરે, એવો નર નિરવાણુ જગગુરુ ૩૪
 કૂંર કાળા બિહામણા, ઉગામી રાખ્યા આયુધ;
 એવા નર સ્વપ્ને દીસે, પાછો ધર્યા પાપાણુ શુદ્ધ. જગગુરુ ૩૫
 તેવડે મારે જહુને, તેહનો જ્ઞનાર;
 તત્કાળે મૃત્યુ પામશે, નૃપવર નિરધાર. જગગુરુ ૩૬

૨૬ ભક્ષુક—રીછ નિધન—મૃત્યુ. ૨૯ મૈત્રુધ્વજકિશોર—મૈત્રુ-
 ધ્વજના પુત્ર—અર્વા! ૩૨ જનજાત—મનુષ્ય ૩૩ લાળા—અગારા.
 રક્ષા—રાખોડી.

સમયસ્યૌદય જોઈને, અથવા નરની ચોપાસ;
 ફાલું રડે ગરજ ઘણી, તજવી તેણે જીવિતઆશ જગગુરુ ૩૭
 જે નરે ખાધુ અખઘડી, લાગે વળી પાછી ભૂખ;
 તેવડે હૃદય સુથાય છે, ખાલી થઈ જાણે કૂખ જગગુરુ ૩૮
 દાંત કપડે શિતવિણુ સદા, તે નવ જીવે જાણુ;
 હતો નહોતો થઈ જાય તે, જાણુ સત્ય સુજાણુ જગગુરુ ૩૯
 દીપક ગંધ ન આવતો, ઊઠે ઉધડકી જેહ;
 ભવે દિવસ કે રાત્રિ હો, ઉપજે અતિ સદહ. જગગુરુ ૪૦
 વળી પ્રતિબિંબ પોતાતાણુ, અન્ય નેત્રે નવ દેખાય;
 તે નર આશુ જીવે નહિ, સુણય શાણુ તું રાય. જગગુરુ ૪૧
 ઈંદ્રધનુષ્ય જોઈ રાત્રીએ, દિવસે તારાગણુ દૃષ્ટ;
 આત્મદર્શિએ જાણુવું નકી, આઘ્યુ આયુષ્યે કષ્ટ જગગુરુ ૪૨
 નાસિકા વાંકી થઈ રહે, કર્ણ નમી નમી જાય;
 કે ઉર્ધ્વ થઈ તે રહે, નેત્રે વહે વારિ રાય. જગગુરુ ૪૩
 તેણે જીવતર આશા મૂકવી, યોગી ભોગીએ ભૂપાળ;
 નીસાગીએ મરવું જાણુવું, જોવો આઘ્યો કાળકરાળ જગગુરુ ૪૪
 વદન કાંતિ રક્ત થઈ, કાળપ રસનાએ સાર,
 અતુર ચિન્હ એવા લહી, કરે નિધનવિચાર. જગગુરુ ૪૫
 સ્વપ્ન વિષે ખેતી કરી, ઉઘૂ ઉપર જેહ,
 કે સસાલવાહને ખેતીને, જાય દક્ષિણદેશ ઉંજેહ. જગગુરુ ૪૬
 તેનું મૃત્યુ હુકમું, આવી લાગ્યું હાથ,
 ફર રતિ પડે નહિ, જાણુ હૈં નરનાથ. જગગુરુ ૪૭
 કર્ણબંધ કરતાં જેને, ન સંભળાય અગ અવાજ;

(જિની)કીકીનું રત્ન જતું રહ્યું, કથળ્યું તેનું જીવિતકાળ. જગગુરુ ૪૮
 સ્વપ્ને પડ્યો નર ગર્તમાં, પછે તેનું દ્વાર દેવાય,
 તેમ ઉઠાય ન તેમાથકી, તેણે ઘડી ઇક ન લે'વાય જગગુરુ ૪૯
 ઘડીઓ ગણાઇ જાય જીવની, છેલ્લી પણ ન જણાય;
 દ્રવ્ય દાટ્યું રહે ભૂમિમાં, ભવપણું ન ભણાય જગગુરુ ૫૦
 ચક્ષુ ચઢી જાય ઉર્ધ્વમાં, રહે નવ રિથર તેહ,
 અધોગતિ કરે રક્ત થઇ, ચક્ષુમાની તેહ જગગુરુ ૫૧
 વદનશ્વાસ નાભિ બીજી, શીતળ અતિ જણાય;
 તે ચિન્હ જોઇ જાણુવું, અત્યયકાળ ગણાય જગગુરુ ૫૨
 અગ્નિ કે જગમા પેરીને, નવ નીકળે જે બા'ર,
 સ્વપ્નામા એવું દખતો, તે મરે નિરધાર જગગુરુ ૫૩
 • ભૂતથકી. દિવારાત્રિએ, જેહ હણાય રોજ,
 તે સાત રાત્રિ જીવે સહી, કરી જોઇ સત્ય જોજ જગગુરુ ૫૪
 જેહ પુરૂષ જીએ સહી, સ્વનિર્મળ સ્વેત વસ્ત્ર,
 કે રાત્રી હોય તેહને, કાણુ જીએ જેવું શસ્ત્ર જગગુરુ ૫૫
 તેણે નિધન નિકટ જાણુવું. કરી લેવું કાંઇ પ્રહય,
 દેહ ગયા પછે તાહરે, નવ ખડ નભશૂન્ય જગગુરુ ૫૬
 સ્વભાવ અથવા પ્રકૃતિ, બદલાય જે દિન,
 તે' દિવસે જાણુવું, માછીએ સાણું મીન. જગગુરુ ૫૭
 એટલે યમકિ કરે' આવી ઊભા, તેને લઇ જવા જાણુ,
 વાર કરે નહિ અધ ઘડી, વધું યોગશાસ્ત્રે પ્રમાણુ જગગુરુ ૫૮
 વિનય ગુણુ નિરતર રહેા, વરી વપુ મોઝાર,

૪૮ અ ગ અવાજ—શરીરની અદરનો અવાજ ૪૯ ગત—આડો.
 ૫૨ નાભિ—કુદી. ૫૬ નમશૂન્ય—આકાશના જેવા શૂન્ય ૫૭ માછીએ ધૃ—
 કાગ ૩૫ માછીએ જીવિત ૩૫ મીન સાણું.

- (જેને)પૂજ્યા તેને પૂછતો નથી, કરી અપમાન અપાર. જગગુરુ ૦ ૫૬
 વંધા તેને નિંદે રહ્યો, માત તાત જામાત;
 કરે કુથલી એમની, થઈ જઈ કુપાત્ર. જગગુરુ ૦ ૬૦
 તેણે જાણુવું કે દાંડા ક્યો, થઈ કૂલ્ય ફિતુર;
 જોત જોતાં ફાટી જતો, ઉડી ગયું અર્કવર. જગગુરુ ૦ ૬૧
 એમ ભણ્યા ગણ્યા અવગણ્યા, તેહ પામે નિધન;
 વિચક્ષણ જન જાણીલો, આઘો હવાં મરણનો દિન. જગગુરુ ૦ ૬૨
 અહો નરપતિ સુણ્ય તું, મન કરી વિવેક;
 એ અરિષ્ટ સંવત્સર અંતમાં, આપે ફળ અનેક. જગગુરુ ૦ ૬૩
 તે ચોગીએ જાણવાં, યત્ને કરી દિન રાત;
 તે ચોગી ચોગે થઈછતો, યાય પુર મખ્યાત. જગગુરુ ૦ ૬૪
 એની ભયંકર ફળદારય છે, તેને જોવી જઈ સ્પષ્ટ;
 સમયાનુકૂળ કારજ કરી, રાખવી રૂડી દૃષ્ટ. જગગુરુ ૦ ૬૫
 તે સમયને સિદ્ધે જાણીને, કરવો નિર્ભય સ્થળે વાસ;
 તે સુખ સાતિ પામતા, ટળે ભવના પારા. જગગુરુ ૦ ૬૬
 તે ફળદાયી કાળ ન જાય જયમ, નિષ્ફળ હો નરેશ;
 તેવી ધારણા ચોગીએ ધારવી, હારે જેથી શેષ મહેશ. જગગુરુ ૦ ૬૭
 અરિષ્ટને જોઈ જોગીએ, તજવી અત્યયથીક;
 અરિષ્ટ સ્વભાવને જાણવો, કાળવિભાગ હીકાહીક. જગગુરુ ૦ ૬૮
 એમ નિશ્ચય કરી કાળનો, પછે કરવું કેમ;
 તેહ વર્ણવી દાખવું, ચોગીજનનું સ્તેમ. જગગુરુ ૦ ૬૯
 ન્યાં એ કાળ કર્મ આવિયો, કે ચોગસાતો જાણ;
 ધારણા કરવી ચોગની, શુદ્ધ મને સુજાણ. જગગુરુ ૦ ૭૦

૬૦ જમાત—જમાઇ. ૬૨ એમ મન—એનીજ રીતે જે પુર્યે ભણેલા
 જોવા પડિતોની અવગણના કરી ૬૫ ફળદારય—ફળની પકિત.

દિવસના પૂર્વ ભાગમાં, કે ઉત્તર ભાગે સાર,
 મધ્યાન્હે વા રાત્રિએ, દીકું હોય અરિષ્ટ નેવાર જગગુરૂં ૭૧
 તે સમય સુધી યોગીએ, યોગ ધરવો શુદ્ધ,
 અરિષ્ટનો દિન આવે ત્યાસુધી, ન તજવો યોગ ધ્રુવ જગગુરૂં ૭૨
 આત્મજ્ઞ યોગીએ પછે, કરવો ભયકેરો ત્યાગ,
 અરિષ્ટ, કાળને છોડવો, સ્થિર થવું મહાભાગ જગગુરૂં ૭૩
 જ્યાં ગયે માનસ સ્થિર રે', ત્યાં જઈ ધરવો યોગ,
 તજવા નાના પ્રકારના, બોલ્ય સગયદ્ બોગ જગગુરૂં ૭૪
 શત્રુ રજ તમ છોડવા, પોતાની મેળે જાણુ,
 આત્મામાં તદ્રૂપ થઈ જવું, યોગી નર નિરવાણુ જગગુરૂં ૭૫
 ચતુરે ચિદ્વૃત્તિને ત્યાગી, બીજા બાધ તમામ,
 એવું થયે સુખ બોગવે, યોગી મહાનામ જગગુરૂં ૭૬
 એવું થયા પછી બોગવે, યોગી ને સુખ,
 તેહ કિ ચિત્ત વર્ણન કરે, તારૂ ટાળવા દુ ખ જગગુરૂં ૭૭
 પરમપદ યોગી પામતો, ઈદ્રિઅગમ્ય જેહ,
 વાણીથી વર્ણાઈ નવ શકે, ઉદ્યોત ઉજેહ જગગુરૂં ૭૮
 એવું અક્રિયમાં ગુનિ પાગતો, જ્યાં સુખ વસ્તુ મર્ત્ત,
 ગોક્ષનિધિમાં નાહ્યા કરે, જેનો ગયો તનગર્વ જગગુરૂં ૭૯
 અહો અલર્ક આ મે કહ્યું, જ્ઞાન શુદ્ધ સ્વરૂપ,
 યોગવિદ્યા કે ઈ દાખવી, જેનું રૂપ અનુપ જગગુરૂં ૮૦
 હવા વગી રહ્યું એક છે, કહી દાખવું તેહ,
 એક ચિત્તે સુહૃદ્ય સર્પ તુ, થઈ નિ સદેહ જગગુરૂં ૮૧

૭૬ ચિદ્વૃત્તિ—હુ ચેતન માત્ર હુ એવી વૃત્તિ ૭૮ ઈદ્રિઅગમ્ય—
 જેને ઈદ્રિયો બાંધી ન શકે એવું

હવાં પ્રહ્લ કહ્યો મેં જે તુંને, તે મળે કેઈ રીત;
 સક્ષેપમાં કહી દાખવું, કરી પૂર્ણ પ્રતીત. જગગુરુ ૮૨

હજી મન નથી તારું નિર્મળું, મૂઠે દઉં દૃષ્ટાંત;
 તેવડે તું સમજશ સહુ, જોઈ સત્ય સિદ્ધાંત. જગગુરુ ૮૩

જે વિધે ચંદ્રકાંત મણિ, ચંદ્રકિરાણ સંયોગ:-
 થવાથી જળ ઉપજાવતો, જન જાણીતો છે વિયોગ. જગગુરુ ૮૪

જોઈ દૃષ્ટાંતે ચોગીએ, પરમાત્મા ને ચોગ;
 વિજ્ઞાન મેળવવું જોઈએ, (કરી) તનયોગ નીરોગ. જગગુરુ ૮૫

ળીજી દૃષ્ટાંત કહુ હવાં, ગ્રહે તેનું સિદ્ધાંત;
 સૂર્યકાંતમણિ જે રીતે, સૂર્યકિરાણયોગથી સાંત. જગગુરુ ૮૬

જોઈએ જૂદા છે સદા, તોય કરે અગ્નિ પ્રકટ;
 તે રીતે પરમાત્માના ચોગથી, જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ નિકટ. જગગુરુ ૮૭

વળી ળીજી દૃષ્ટાંત કહુ, સમજ તેનું સિદ્ધાંત;
 મન ન અજાવીશ ચોગમે, સુહૃદ થઈ મહાસાંત. જગગુરુ ૮૮

નર ઘર બાંધે ભૂમિમાં, સમજ પોતાનું જાણ;
 પિપીલિકા જાણે માહરું, નકલ નિરવાણ. જગગુરુ ૮૯

મૂષક જાણે પોતાતણું, ઉર્ણનાભને એમ;
 ગલ નાખી ગરોળી કે', કંઈ સાચવ ક્ષેમ. જગગુરુ ૯૦

મરાય સહી તેણેથકી, તોય જત નવ તબ્બુ;
 ત્યારે સ્વામિત્વ ખરું તેમનું, વેદ પુરાણ ગાય. જગગુરુ ૯૧

પાણ તેહ મદિર પડી ગયું, જોઈએ પ્રાણી સર્ગ;

૮૪ જન ઈ—નેમનો વિયોગ જનમાં જાણીતો છે—અર્થાત્ ચંદ્રકાંત અને ચંદ્ર એ બિન્ન છે એમ જતાં પણ જેમ ચંદ્રકાંતમાં ચંદ્રના ચોગથી જળ ઉપજે છે, તેમ પરમાત્મા અને ચોગદિવાના સયોગથી જ્ઞાન ઉપજાવવું.

૯૦ ઉર્ણનાભ—કરોળિયો.

બીજા ગૃહે જઈ ધણી બણે, માની મોટું તે પર્વ. જગગુરુ ૯૨
 હવાં દુઃખ થાય જે દીલમાં, ગૃહ પડવાથી જાણ; જગગુરુ ૯૩
 તે તો તેના બાંધનારને, ન જાંતુ મન આણ. જગગુરુ ૯૪
 જાંતુને દુઃખ ન થાય કંઈ, જેહ આવી રે'નાર; જગગુરુ ૯૫
 દુઃખ તો બાંધ ગૃહારને, કરી જો તું વિચાર. જગગુરુ ૯૬
 એ રીતે ચોગીજને, સદા, કરવું મિહિને માટે; જગગુરુ ૯૭
 અનાસક્તિ ધરી દહમાં, વરતણુ ગારે વાટ. જગગુરુ ૯૮
 વળી દષ્ટાંત કહું અવનવું, સમેજી લેજો સિદ્ધાંત; જગગુરુ ૯૯
 સમય ન આવો સાંપડે, કરચ મન તુજ શાંત. જગગુરુ ૧૦૦
 જેમ ભૂંગી નાની અનિવારણી, તેવું તુંડ નાતુ તેમ; જગગુરુ ૧૦૧
 તોય તેણેકરી લાવતી, મૃત્તિકા મહા કેમ? જગગુરુ ૧૦૨
 તે જોઈ જીવને જોયના, કે થાય અતિ વિચાર; જગગુરુ ૧૦૩
 આવડું મોટું ઘર કર્યું, કયમ કરી નિરધાર. જગગુરુ ૧૦૪
 તેહ પ્રકારે ચોગીજો, ધીમે ધીમે કરી શોધ; જગગુરુ ૧૦૫
 સાધન સંપાદવાં સહી, લઈ અન્નપ્રાપ્તિના બોધ. જગગુરુ ૧૦૬
 વળી દષ્ટાંત આપું તને, સમજી જ સિદ્ધાંત, જગગુરુ ૧૦૭
 વાર ન થાયે એવડી, હવાં થયો મહાંત જગગુરુ ૧૦૮
 પુરુષ પર્ણુ દુજયુક્ત છે, વૃક્ષ ઊભો વિશાળ; જગગુરુ ૧૦૯
 તેં પશુ પંખી માનવવડે, ક્ષય થાય જૂપાળ. જગગુરુ ૧૧૦
 દિનપરદિન ક્ષય થાય છે, તેહ વૃક્ષના મૂળ; જગગુરુ ૧૧૧
 તેથી ઘટે ઘોડાં ઘોડાં, તેનાં દુજ અને ફૂલ. જગગુરુ ૧૧૨
 તે રીતે વિનવુવિકારથી, થતો દહનો નાર; જગગુરુ ૧૧૩
 તે જાણી ચોગાલ્યાસી થવું, પ્રાપ્તિ કરો પ્રકાશ. જગગુરુ ૧૧૪
 વળી દષ્ટાંત આજે કહું, સમજી જ તું સિદ્ધાંત; જગગુરુ ૧૧૫
 ૯૭ ભૂંગી—જગરી તુડ—સુખ મહા—ધણી. ૧૦૩ વિનવુ—કામ

આકૃતિએ અવલોકે હું, થયો નૃપ તુ દાંત. જગગુરુ ૧૦૪
 જ્યમ મુગબાલતુ શૃંગઅંત્ર જે, અતિ લઘુ જાણાય;
 તેમ તિલક તેના ભાળતું, સૂક્ષ્મતર લેવાય જગગુરુ ૧૦૫
 કિંતુ દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ પામતા, જ્યમ જાણે ન કોઈ;
 શૃંગ તિલક વધે જ્યાં મુંદ્રી, વાધે હરિણ સોઈ જગગુરુ ૧૦૬
 તેહ મકારે યોગીએ, હરધડીએ જાણ, . . .
 સાધન વિષે કશાળ રહી, કરવું સિદ્ધિ પ્રમાણ. જગગુરુ ૧૦૭
 કોઈ ન જાણે એ રીતથી, સિદ્ધિ ગ્રેણવવી સત્ય;
 યોગસિદ્ધિથી આતમા, જાણે મહામત્ય. જગગુરુ ૧૦૮
 હવાં શિખામાણ યોગીએ સહી, લેવી કેવી પેર;
 તેહ તને હું દાખવું, કરી મોટી મે'ર જગગુરુ ૧૦૯
 પાણીના કુલ માથે ધરી, ચઢતી ઉચ્ચેરી નાર;
 તે જોઈ જોગીજને સદા, કરવો મનમાં વિચાર જગગુરુ ૧૧૦
 શિરપર કુંભ ભર્યો ધર્યો, જુએ ચારે પાસ;
 માગુ જળ નહાને ઘડાતણુ, કે થાય નવતેના નારા. જગગુરુ ૧૧૧
 એ ચતુરાની ચિત્તવૃત્તિ છે, ઘટમાં નિરધાર,
 કારવ્યવહાર કરે જતી, પાણુ ઉર ઘટ વિચાર જગગુરુ ૧૧૨
 ત્યમ યોગી દોષે જો કદી, બહિરૂ વ્યવહારે જાણુ,
 કિંતુ અંત કર્ણની વૃત્તિને, સિધર કરવી મુજ્જાણુ. જગગુરુ ૧૧૩
 તેને પરમાત્મામાં પરોવરી. કરી અચળ અપાર,
 પછે આ રી વાઝ્યા કરવા સદી, કર્મે જોડ વ્યાપાર જગગુરુ ૧૧૪
 જ્યમ જાણાય ભરું પૂરું જોઈ, જત જાય પરી આરા;

- જાગ્રદે નોંધએ નેહયું, નવ કરે સંતી આરા નગગુરુ ૧૧૫
મન ગમતું પાણી મજે, યાય તેડ ફૂટફૂટ્ય;
એડ દુઃખતે યોગીએ, ધરતી મહામત્ય. જગગુરુ ૧૧૬
યોગીએ લોક નિગમયદ્રી, લેતું અર્થ નેહયું જાણ;
બીજને પડ્યું મૂકવું, યથા ફૂટફૂટ્ય પ્રમાણ. જગગુરુ ૧૧૭
જાદાં નિવાસ ત્યાં ગેડ છે, નેધી છાયા તે જોતન;
નેધી કાંચે યાંચે આપણું, તેડ પોતાનું સજ્જન. જગગુરુ ૧૧૮
એમાં મમતા દ્રેષ વિધિ, રાખના મનુષ્ય;
અચળ ન રે'વું દ્રાઢએ, બાંધ્યું બંધ આયુષ્ય જગગુરુ ૧૧૯
જ્યમ પદાર્થ ન પાસ તે, નોંધએ જનને જાણ,
બીજ પાસેથી લાવી કરી, કાર્ય કરે સુખાણ. જગગુરુ ૧૨૦
એમ કુરજ કરી વે સહી, પરની લઈ વસ્ત;
નવ દોચે પોતાતાણી, તોય મરે અર્થ સમસ્ત. જગગુરુ ૧૨૧
તેડ પ્રમાણે યોગીએ, કરવું નિરજાણ;
મત્યાદિક છે પારકાં, તેવડે કરવું પ્રમાણ. જગગુરુ ૧૨૨
પરપુરવતું સાધન સહી, કરી લેવું પૂર;
એમ કરતા તે જાણવા, સત શિરોમણિ શૂર. જગગુરુ ૧૨૩
જડ કંદે જનક સાંભળો, અર્જુન કયાય;
એમ ઉપદેશ કર્યો ગુરુ, મંજોષો મહારાય. જગગુરુ ૧૨૪
તત્ત અર્જુન નમિયો પાગમાં, ઉચ્ચયો મુખ આમ;
અક્રિયનુદત્તદેવજી, કરે લગી લગી પ્રણામ.
નમન કરે હું નરહરિ. ૧૨૫

૧૧૫ બગવદ્ગીતામાં પણ એજ અર્થેતુ વાક્યછે: "યાવાન્નિદપાને
સર્વેઃ સંજ્ઞુતેદકે । તાવાન્મર્મેષુરેદુઃખાન્નસ્યનિજ્ઞાનતઃ" । —અર્થે ૧૧૫-૧૧૬
-૧૧૭ માં કહ્યો તેજ છે. ૧૧૬ કતકત્ય—સાર્થક. ૧૧૮ ગેડ—ધર.

हुवा कहु लाज्य माहाइ सुखो सत सुखाशु,	
हु आधिभ हु उगतो, तेने आध्या निज्ञान प्राणु	नमन० १ ६
शत्रुथी हारी हु आवियो, लयक पित कृप,	
द्वे कोप क्यो भाग पडे, जेम कनम भुष केव य	नमन० १२७
दैनो गुणुमानु कयी पिधि क्यम वणाणु माइ लाज,	
जे भरणु न द्वे लेछ जय तो, कस भजो महाभाग .	नमन० १२८
काशीराजे पालु ठीक क्यु अन्य जेनी सपत्ति सज,	
धन्य पराक्रम जेहनु, जेणे माइ सुधर्यु कान	नमन० १२९
जे काशीराज नव आपतो, लढवा गुन साथ,	
तो कामादिकना सेवना करी रे'त आवी स्त्रीदाथ !	नमन० १३०
आ तो आवी पड्यु गुइ माहरे, काशीराजइप हु ण,	
तेणे सभागम आपनो गयो, भज्या महासुभ	नमन० १३१
सतसभागम आपनो, कराव्यो काशीराज,	
ठीक थयु के णण माहरे, थयु महु महाराज	नमन० १३२
सेवक लुल्या जे ठीक थयु, ठीक थया आवी लडार,	
लयमा आव्यो जे पालु वाइ जेथी भजिया मुरार	नमन० १३३
लाज केतु मोहु माहरे, थयो आपयगणुनो स री,	
तेणे करी गुडदेन छ थयो मारे अति उत्कर्ष	नमन० १३४
अज्ञानीने गुड ' सदा, ज्ञान कत्या पारा इप,	
ते उदरे जता कुटी नीडजे नव रे' उदरे जू	नमन० १३५
तेम ज्ञान न रे'त मारे हृद. पशु भज्या वैद दयाण,	
तेणे काव्यो पारे पात्रो थछु क्यो ठीक कृपाण	नमन० १३६
गुइ सभागगे गुजने थयु उत्पन्न ज्ञान,	

१२८ जे छि-जे माइ भरणु न लेछ जय-जयात् मत उवाडे नाद
तो हे महाभाग ! तमे गो कस भजो

- દત્ત કહે સુહૃદ ઘીકરા, અહો નરમણિ નરભૂપ;
જતારું કલ્યાણ થાશે સહી, સમજ્યો તું મારું રૂપ અનુપ. જગગુરુ ૧૪૯
- જેવી રીતે વઘો તું અહીં, તેણું કરજે નૃપાળ;
મમતાને મૂકી પરિ, આણને અંહતાકેરો કાળ. જગગુરુ ૧૫૦
- મુક્તિ મોઘીને માટે સદા, મેળવજે જ્ઞાનધન;
મુદ્ધવર્તન હશે તાહરું, તો મળશે મોક્ષરતન. જગગુરુ ૧૫૧
- જડ કે' જનકજી સાંખજો, એમ વધા ગુરુદેવ;
તવ અલર્ક ઊભો થયો, જઈ સાધી વર ગુરુસેવ. જગગુરુ ૧૫૨
- હસ્ત જોડી જાવાતણાં, આજ્ઞા માગી નૃપાળ;
આજ્ઞા આપી ગુરુદેવતા, એટલે ચાલ્યો ઋતુવજળાળ. જગગુરુ ૧૫૩
- જેને જય ટપ્યો મરાણનો, સાધ્યે ગુરુચરણ સેવ;
નિર્ભય થઈ તે ચાલિયો, વાટેઘાટે તજી અહમેવ મુદ્ધસ્વરૂપને ઐજ્યયું. ૧૫૪
- હવાં કાશીરાજ્યો મહાયત્નથી, તોડ્યો નગરનો કોટ;
પરિખા પૂરી શૂર મારિયા, સામદ કરે દાટાદાટ. " ૧૫૫
- એવે અલર્ક ત્યાં આપિયો, જે ગયો વિવરથી જાણ;
તે શત્રુ વચ્ચે થઈ શેહેરમાં, આવ્યો થઈ નીડર નિરવાણ " ૧૫૬
- મરજીવાને મારવાતણી, રાકિન ક્યાંથી શૂરની જાણ;
વળી સર્વે સમાન જેણે ગણ્યા, કહો તેના લે કોણ માણ. " ૧૫૭
- નિર્ભય નગર વિચે ગયો, અલર્કનૃપ ગુણવાન;
જઈ સામદ શૂરને મળ્યો, જે ઊભા આપવા માણ. " ૧૫૮
- એવે ગણ્યું સુહૃદ ગરજતું, કાશીરાયે પાડી છે વાટ;
ચાર આવી એક ત્યાં વઘો, તજો સર્વ શૂર ઉચ્ચાટ. " ૧૫૯

કાશીરાજ કંપે ઘણો, પુરમાંહે કરતાં પ્રવેશ;	
અલ્લર્કની ધાક ધ્યાને ધરે, જાણે મોટો શર નરેશ. શુદ્ધસ્વરૂપ ૧૬૦	
જ્યાં સુધી મન એવુ એહને, ત્યાંસુધી કરી દયો કામ;	
રાજરાણીને કંઈ મોકલો, સંકેલો શુભ રાજ્યનો દ્રામ. " ૧૬૧	
તેણે અલ્લર્ક ઊભો દીઠો, ઊભા શર સામંદ પાસ;	
તવ અલ્લર્ક મુખ યોલિયો, મારી ફીટી રાજ્યની આશ. " ૧૬૨	
કાશીરાજ ઉપકારી છે, જેવડે મને મળિયું જ્ઞાન;	
માટે નમન કરું જઈ તેહને, ધન્ય બ્રાત સુબાહુ મહાન " ૧૬૩	
એમ વદી ચાલ્યો ચતુર તે, વારે ઘણુ સામંદ શૂર;	
રાણી રંગમેહેલે રડે, રડે પુરવાસી પૂર. " ૧૬૪	
જ્ઞાનધ્યાને સર્વ તે લહે, નૃપ વ્યર્થ સંયોગ;	
તે જઈ મળ્યાં કાશીરાજને, યયો જેને સિદ્ધ જ્ઞાનયોગ. " ૧૬૫	
સુબાહુ બ્રાત સાંભળે, ઊભો કાશીરાજની પાસ,	
અલ્લર્ક બોલે આનંદશુ, યયો જેને જ્ઞાનમકાશ. " ૧૬૬	
હો કાશીરાજ સાંભળ સહી, આ લે તુ મારૂ રાજ્ય;	
તેં શ્રમ કરિયો ઝાઝો સહી, હવાં વ્યર્થ આવીશ ન વાજ. " ૧૬૭	
મહાશ્રમે આ રાજ્ય મેળવ્યુ, તે તુ બોગવ્ય જૂપ;	
વા આપ્ય તે તુ સુબાહુને, એમ વદો જ્ઞાનસ્વરૂપ. " ૧૬૮	
કાશીરાય તવ બોલિયો, કરે કાંઈ બેદ કપટ,	
સામંદ કહે મળી સામઠા, રાય ન જાણુ નિકટ. " ૧૬૯	
અલ્લર્ક નહિ અન્ય કો હશે, સમજે નીતિમ નૃપાળ;	
જેણે પૃથ્વી વશ કરી પાશરી, તે આવી નમે શુ દયાળ ! " ૧૭૦	
માટે રાજ્યબેદ કંઈ આ રચ્યો, તેને કાશીરાય કે' સત્ય:	

પાણુ પૂછવા દો મને શૂર સહુ, જોઈ ચલાવી મારી મત્ય. શુદ્ધસ્વરૂપં	૧૭૧
પછે પ્રશ્ન કરે તે અલર્કને, કે' ઉત્તર દે તુ આવાર;	
તો રાણે હું રાણુ તને, નીકર નગર લેજી નિરધાર. „	૧૭૨
કહે તારું રાજ્ય તું કયમ અત્યા, ચુદ્ધ નિણુ આપી દે આજ;	
એ ક્ષત્રીનો ધર્મ તે શે તજ્યો, કરે સાથી એવું તુ કાજ. „	૧૭૩
તું રાજ્યધર્મ જાણે રૂઠા, શીખવિયા તારી માય;	
તુ હારય થવાથી હઠે નહિ, નવ માગે મારી તુ સા'ય. „	૧૭૪
ક્ષત્રીએ પ્રથમ કરવુ કશ્યુ, તે કહી દાણું હું સત્ય;	
અમાત્ય વર્ગ તેણે જીતવો, કરી મહામોટી મત્ય. „	૧૭૫
પછે મૃત્યુનો ભય ત્યાગવો, શત્રુ જોઈ સમક્ષ;	
જાણુ તાકી તેને મારવો, એવુ રાજ્યનીનિમા દક્ષ. „	૧૭૬
એમ જીતી લેઈ શત્રુને, ભોગવવા ભોગ અનુપ;	
કલ્યાણાર્યે યજ્ઞ આચરી, યજ્ઞવો સર્વનો ભૂપ „	૧૭૭
એહ રીતે તે ઘણુ કર્યું, ઘણા જીત્યો નૃપાળ;	
તો આજ કેમ શાર્ણુ માહરે, આવી ઉઘો પિઢાળ „	૧૭૮
ના'ય અલર્ક તુ કોણુ છે, કહી દે સત્ય આજ,	
રાજ્યચિન્હ ધરી આપિશો, નમે ન અલર્કમહારાજ. „	૧૭૯
જો પ્રશ્નના ઉત્તર નવ કરે, વળી વદે જૂઠું તુ જાણુ,	
તો આ ઘડીએ તારા ગયા, જાણુ દહધી પ્રાણુ „	૧૮૦
તદા અલર્ક ગુણે વધો, સુણય કાશીરાજ દયાળ;	
તે સર્વે સાચું કહ્યું, મારૂ મન એવુ નૃપાળ. „	૧૮૧
મે અરિગણુ ઘણા જીતિયા, હુ રાજ્ય નીતિસા શૂર;	
પણુ હમણા મન માફ ફરી ગયુ, તેણે તુ ને અરક પુર „	૧૮૨
કારણુ તેનુ સામન્ય હવા, શ્રદ્ધા ધારી તુ ઉર;	

- હું નતુલ્લખનો પુત્ર છું, અલર્ક શિરોમણિ શર. સુદસ્ય૨૫૦ ૧૮૩
- સંશય નવ કરીશ જરી, સાંભળ્ય મારા મનની વાત;
- પંચજૂતનો સમુદાય આ, છે નૃષ વિશ્વે વિખ્યાત. " ૧૮૪
- વળી અંતઃકરણ ગુણ આપણા, જેવા છે કાશીરાજ;
- તેવા છે પ્રાણીમાનમાં, એવું વશ્યું મમ ઉર આજ. " ૧૮૫
- તેમ ચિચ્છકિતં જે સહી, તે પણ સર્વમાં સમાન;
- એમ સર્વત્ર વિચારતાં, નથી કોઈ નીચ મહાન. " ૧૮૬
- જ્યારે નીચ હંચ નથી કોઈએ, ત્યારે કોણ શત્રુ ને મિત્ર;
- જામી સેવક કદો કયાંયકી, કયાં અપવિત્ર પવિત્ર. " ૧૮૭
- એ બેદ દર્શો જે જૂપતિ, તે તો અજ્ઞાનકાર્ય;
- તેમને કયમ કરી જાણિયુ, સર્વ સલગાવુ આર્ય. " ૧૮૮
- તેહ જનેશ્વર સુહૃદ તું, કોઈ ચિત્તે આ વાર;
- ભય થયો મુને તારાથકી, રૂઝો જ્યારે તેજ અપાર. " ૧૮૯
- ત્યારે તને છત્રાતણા, લાગ્યો કરવા હુંજ ઉપાય;
- એવે મુને શય સાંભર્યું, માતવેણ સુખદાય " ૧૯૦
- તેજે કરી ગયો હું સહી, લેવા દત્તગુરુની સા'ય;
- તેમની કૃપાએ મુને જ્ઞાન તો, મજ્યું હો કાશીરાય ! " ૧૯૧
- તેમણે મને જય દાખવ્યો, તે કહી બતાવુ આજ;
- સાંભળી શર તું શાંત થા, કરી લે મન વાચિત કાજ. " ૧૯૨
- દત્તગુરુ કે' સગ ત્યાગયો, જડામૂળથકી જાણુ;
- છત્રવો મંદ્રિયવર્ગને, પરાંતી ખરો પ્રાણ. " ૧૯૩
- માનમ છત્રી એ રીતે તેને, આરોપતુ પ્રજામાં;
- મનને છાવું એ મોટું કહું, મજ્યો ગુરુદત્તને જ્યાં. " ૧૯૪
- એ વિના સિદ્ધિર નથી, કયા આ જુમિ મન;

વનિતા પિત્ર નૃપાળ છે, વપુ આદિક વધ્ય	શુદ્ધસ્વરૂપ ૧૯૫
અષ્ટ મહાસિદ્ધિને ઝાળખી, કરવો તેને મેળવવા ચત્ત,	
દશે ઇન્દ્રિયો રાખી નિયમમા, કરવો અતિ પુરૂષપ્રયત્ન	૧૯૬
એમ કર્યાથી સિદ્ધિ સર્વ તો, વશ વર્તે નૃપાળ,	
એજ કર્તવ્ય મને વશ્યુ, તેથી અહીં આવ્યો ભૂપાળ	૧૯૭
વળી માત્ર મન નિર્મળ થયુ, તેણે મને લાગે છે આમા	
હું અલર્ક તારો શત્રુ નથી, તુ મારો શત્રુ ન સ્વામ	૧૯૮
સુખાહુ એ નથી માહરૂ, કાંઈ બગાડ્યુ શૂર,	
આ સર્વ જગત્ત જોયુ મે સહી, આત્મરૂપે ભરપૂર	૧૯૯
એવુ છે માટે હે નરપતિ ! તારે કરવુ જોઈએ હવે જામ,	
કોઈ બીજા શત્રુને જઈ શોધવો, આ રાજ્ય જીત્યો તુ ક્ષીમ	૨૦૦
આ રીતે નમ્ર વાણીવડે, કહી ડોઝો અલર્ક પાસ;	
તે સુણી સુખાહુ રીઝિયો, ધન્ય પુણ્ય થયુ મકાશ	૨૦૧
માતાએ જ્ઞાન અર્ચુ સહી, તેમા હોય ક્યાયકી ફર,	
સમય આ-એ સાધુ થયો ટાળી અગતુ અ ધેર	૨૦૨
પછે ચાહનપણે તે બોલિયો, સુણ્ય અનક બ્રાત,	
તે અતિ ઉત્તમ કાર્ય સપાદિયુ, ધન્ય ધન્ય પ્રખ્યાત	૨૦૩
એમ અભિન દન આપી ભાધને, પછે સુખાહુએ જાણ,	
કાશીરાજને કહ્યુ શુ સહી, તેહ સર્વ કહુ સુખાણ	૨૦૪
ધતિ શ્રીમાદ્વેદ્યપુરાણમા, અરિષ્ટકથન સર્વત્ર,	
ત્રિચત્વારિ શોધ્યાય તો, હવો પૂર્ણ પિતા અન્ન	૨૦૫

આમાં પુરાણીને નહિ કામનું, અધ્યાયતાણું ઉત્તરાર્ધ;
 ધન મેળવવા છે કામનું, અધ્યાયકેરું પૂર્વાર્ધ. શુદ્ધ સ્વરૂપ ૨૦૬
 અરિષ્ટ વાંચે શિષ્ટ ધર્મ, મળે જોયી માન વિશેષ;
 શત્રુ સ્નેહી નહિ જોહને, કરવો તેણે સામાટ કલેશ । " ૨૦૭
 એમનાં લાગ્યાં એ બોગવે, સોંપી દીધું ભિક્ષાનું રાજ;
 ધણી ધર્મ કરો દ્રાવણા ! કરો ભવોભવ એહ કાજ. " ૨૦૮
 કિંતુ શિખામણ માહરી, માનો પુરાણી સર્વ;
 ભીખનાં હાંસલાં શીકે નવ ચહે, ન કરો ગુમાન ને ગર્વ. " ૨૦૯

વલણ.

ગર્વ ગુમાન ન કરો પુરાણી, આણી યમની બીક રે;
 વિષ્ણુ મેમાનંદ પાંચાઈ લાખ, દાખે સહુ ડીકાડીક રે. ૨૧૦

કડકું ૯૯ મું.

રાગ ગાડી.

કુળાહુ કે' નૃપ શારૂલ રે, છો ધર્મધ્યાન અનુકૂલ રે; ૧
 યથો અર્થ મારો સહુ રે, ને અર્થે આવ્યા તે કહું રે.
 તારું શરણુ વાંચ્યું ને માટે રે, તે સર્વ પામ્યા ઘાટઘાટે રે; ૨
 હવે હું જઈશ મારે સ્થાન રે, શાઓ કળ્યાણુ તારું મહાન રે.
 કાસીરાજ કે' ને ગુલાહુ રે, જીર્ણરેતામાંડી ઉજાહુ રે; ૩
 શાઅર્થે મારી પાસ રે, આવ્યા હતા શી મારી આરા રે.
 તેમાં શો અર્થ યથો સિદ્ધ રે, તેહ કરો આજ પ્રમિદ રે;
 મારો મંશય નિવારો સ્વામી રે, હું પ્રણામ મસ્તક નામી રે. ૪
 મને અવનવ તાજે એમાં રે, તમે મમ સધાવ્યા જેમાં રે;

- મને આવી કહ્યું તમે એવું રે, કાર્ય થયે વચન કહો કેવું રે. ૫
- તમે આવી કહ્યું મને એમ રે, બાપીકું રાજ્ય લીધું સેમ રે;
અલર્ક પચાવી પડ્યો રાજ્ય રે, મને કડ્ડી બેઠો છે ત્યાજ રે. ૬
- મને આપતો નથી તે કાંઈ રે, જીતી આપો માલ જો માંહી રે;
એવું કહ્યું જ્યારે તમે સાધુ રે, ત્યારે મેં રાજ્ય જીતી આપ્યું બાધું રે ૭
- હવાં તે આપુ તમને હુંય રે, વદા વધુ જોઈએ શુચ રે;
રાજ્ય કરવું એ સ્વધર્મ રે, તમારા કુળના છે કર્મ રે. ૮
- સુબાહુ કે' કાશીરાજ રે, કહ્યું ઉદ્યોગ મારો આજ રે;
તને આપ્યો શ્રમ જો માટ રે, તેના જણાવું તને ઘાટ રે. ૯
- એક ચિત્તે સાબળ તુય રે, સર્વ વિસ્તારી ભાખ્યું હુંય રે;
આ અલર્ક મારો બધું રે, તત્વજ્ઞાન જીતી બેઠો સધું રે. ૧૦
- ગ્રામ્ય ગોરીબોગાસકત રે, થઈ રહ્યો વ્યક્તાવ્યક્ત રે;
બીજા મારા બે મોટા બધું રે, તે જ્ઞાનીપણું પામ્યા સંધું રે. ૧૧
- તેથી મૂઠ થઈ ગયા જાણુ રે, તેનું વર્ણન થાય ન વાણુ રે;
તે જ્ઞાની બે મારા જીત રે, અને મારા મુખમાં માત રે. ૧૨
- જ્યારે જન્મ્યા ત્યારે દુઝ રે, પાપુ હતું અમે હતા મુઝ રે,
તે સ્તનદુઝ નાખ્યું મુખમાંય રે, જ્ઞાનામૃત નાખ્યું કર્ણ જ્યાંય રે. ૧૩
- એમ ઉભય સાથે દીધા રે, અમારા કાર્ય સિદ્ધ કીધા રે,
હો કાશીરાજ સુહૃદ સાર રે, જો નરે જાણુવા જેવા વિચાર રે. ૧૪
- કે જે વસ્તુ જાણુવા જેવી રે, તે સર્વ અમને કહી તેવી રે,
ત્યાગભાગ કરાવ્યો ત્યાગ રે, વિજ્ઞાનમા આજુબી રાગ રે. ૧૫

૧૧ વ્યક્તાવ્યક્ત—અનિર્વચનીય અર્થાત્ કાંઈ કહી ન શકાય એવી રીતે ૧૨ મૂઠ ઇં પ્રથમ મૂઠ હતા તે પછીથી જાણુ થયા ૧૫ ત્યાગભાગ ઇં—આ સસારમા અમુક વસ્તુ ત્યાગ કરવા જેવી છે અને અમુક વસ્તુ મહત્ત્વ કરવા જેવી છે એવો ત્યાગભાગ ૨૫ અમારો વિવેક ત્યાગ કરાવ્યો અને માત્ર વિજ્ઞાન ૨૫ અજ્ઞાન પ્રીતિ કરાવી.

- તેમાંનું અલકને નવ કાંધ રે, અર્ધ્ય હનું હે નૃપરાઈ રે;
તે માટે દહ દૃષ્ટાંત રે, વળી સમન્તવું સિદ્ધાંત રે. ૧૬
- ન્યમ કોઈ અર્થની પ્રાપ્તિ માટે રે, ઘણા જન ગયા વાટ ઘાટે રે;
આવ્યુ તેમાંના એકને વિધન રે, જે નેઈ દુઃખી થયા સજ્જન રે. ૧૭
- તેનુ દુઃખ લાગ્યું દીલમાંય રે, ઊભા સંતોષ કરતા ત્યાંય રે;
તે રીતે હે નરમણિ રે, થઈ ગતિ અમતણી રે. ૧૮
- તેનું કારણ કહું જનશ રે, તું સાંભળ્ય કાશીનરેશ રે;
આ દહકેરો સંબંધી એહ રે, ત્રાવભાવને ધારે જેહ રે. ૧૯
- એટલે કલ્પાયલો ભાઈપણે રે, તેહ ઘરખારે ધુંચાયો ઘણે રે;
થયો શિયિલવિયિલ દહે રે, તેથી આવ્યો હું સદહે રે. ૨૦
- એનું દુઃખ થયું મુને સય રે, તવ મેં વિચારિયુ મહાકાય રે;
અલકને વૈરાગ્ય કથમ થાય રે, એના મોહ મટી કથમ જાય રે. ૨૧
- કહ જો એની કાય સા'ય રે, તો વૈરાગ્યના ગુણ ગાય રે;
એમ ધારી કર્યો મે ઉદ્યોગ રે, તમારા આશ્રયના સાધ્યો યોગ રે. ૨૨
- હે રાજા તે થયું સિદ્ધ રે, કષ્ટે વૈરાગ્ય ઉપન્યો પ્રસિદ્ધ રે;
વળી વિજ્ઞાન આવ્યું તેને રે, હવે બાકી ન કાંઈ એને રે. ૨૩
- મારું ધારેલું કારજ થયુ રે, એમા તારું કાંઈ ન ગયુ રે;
તારી કીર્તિ વાધી અપાર રે, જીત્યા તે અલકેશી ભૂપાળ રે. ૨૪
- કરી જે ઉપર ઉપકાર રે, હવાં જાઈ હું નિરધાર રે,
રહ્યો મહાલસાના ગર્ભે એહ રે, પોષ્યો તેના સ્તનપાને દહ રે. ૨૫
- વળી ભાઈ કે'વાયો અમારો રે, માટે એને આસક્તિમાંથી વાર્યો રે;
ન્યમ બીજી નારીનાં સત્તાન રે, જામે કુમાર્ગે મહાન રે. ૨૬

૨૦ સદહે આવ્યો—અર્થાત્ મને સદેહ થયો. (તેના કલ્યાણ સ બ ધી).

અથવા સદેહ પડવાથી હુ આવ્યો ૨૬ આસક્તિમાંથી—વિવેચાસક્તિમાંથી. .

- તેમાં એ નવ જાયે જાણ્યું રે, એનું દુઃખ એ દીલમાં આણ્યું રે;
 લીધો તમારો આશ્રય એથી રે, સિદ્ધ થયું કારણ જેથી રે. ૨૭
- હવે અમો સિદ્ધિ સાધવા જશું રે, ચોગધર્મે સુખિયા થાશું રે;
 વળી નૃપ મારા જણાવું વિચાર રે, તેહ સંઘરને ધરી સાર રે. ૨૮
- જે જન જોઇ પોતાનો ભાઇ રે, મિત્રાચારી કે અન્ય સગાઇ રે;
 વા સજ્જન દુઃખી થાતો રે, જોઇ જે દુઃખમાં નવ જાતો રે. ૨૯
- એટલે ન થાતું જેને દુઃખ રે, તેનું જોડું ન જોઇએ મુખ રે;
 તેને હોયે હસ્ત ન પાદ રે, નાસા ચક્ષુ સરવો સાદ રે. ૩૦
- હાથ કર્યું તો શૂન્ય તેના રે, દુઃખી સ્વજન ન જીવે જેના રે;
 સ્વમિત્ર સ્વજન કે બાંધવ રે, હોય સમર્થ સતીનો ધવ રે. ૩૧
- એમ છતાં ધર્મીય કામ રે, મોક્ષ ન મેળવે મહાનામ રે;
 તો તે સમર્થ આવે શે કામ રે, થાય સ્નેહીને દુઃખ સ્વામ રે. ૩૨
- માટિ આપદા ટાળવી જોઇ રે, દુઃખિયાને કે' નવ કોઈ રે;
 જે કષ્ટ માંહે કૂટાચો રે, તે મૂર્ખત્વે વેવાચો રે. ૩૩
- તેને વારે ન સમર્થ થર રે, તેહ તાણાયા દુઃખને પૂર રે;
 અહો નૃપ એ તારે લીધે રે, કૃતકૃત્ય થયો ભાઇ બીધે રે. ૩૪
- જો તારો આશ્રય ન મળ્યો હોત રે, તો હું અલર્ક આવો ન જોત રે;
 મારો અર્થ સાર્યો તે'ય રે, તેણે તારૂં શુભ વાંચ્યું મે'ય રે. ૩૫
- જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાઓ તને રે, તે સંતોષ્યો અતિ મને રે;
 હવે હું રજા માણું આજ રે, ધન્ય ધન્ય કાશીરાજ રે. ૩૬
- કાશીરાજ કે' સુણો સાધુ રે, બ્રાતકાર્યે બંધે સાધ્યું રે;
 કયો તેના ઉપર ઉપકાર રે, તેવો ક્યમ મારે વિષે ન વિચાર રે. ૩૭
- ક્યમ મને જ્ઞાની કરવા નવ ધારો રે, સત્સમાગમ વિચારો રે;
 થાય જેને સત્સમાગમ રજ રે, તે વ્યર્થ જાય ન મુતઃક્રુતુષ્જન રે. ૩૮

- તો સમાગમ થયો તમારો રે, કપમ અદ્વજ મુનિ વિચારો રે;
મને કરવો જોઈએ ઉપકાર રે, કહો મારા ઉત્કર્ષનો નિરધાર રે. ૩૯
- ન જાય સત્સમાગમ નિઃશ્વજ રે, એવું સાંભળ્યું અમે મહાબળ રે;
સુબાહુ કે' કરવા તને સત્સંગ રે, આવી વ્રાત કરી ઉમંગ રે. ૪૦
- આપ્યું અલકને જ્ઞાન રે, તને આપી કીર્તિ મહાન રે;
એમ જે કહ્યું પૂર્વે જાણ રે, તે તેં રહસ્ય જાણ્યું પ્રમાણ રે. ૪૧
- વારૂ દેહ સત્સમાગમનું દ્વજ રે, એકે ચિત્તે રાજ સાંભળ રે;
ધર્માર્થ કામ ને મોક્ષજ રે, તે ચાર પુરુષાર્થ માને અધોક્ષજ રે. ૪૨
- એ ચારમાંથી ત્રણ તારા રે, કર્યા સ્વાધીન તે નૃપ સારા રે;
એવો પુરુષાર્થ નાખી દીધો રે, જેને અજાણ્યાઓ તેં કીધો રે. ૪૩
- તે સંક્ષેપમાં કહી દાણું રે, તારે સમજી જવું આણું રે;
સાંભળી સંક્ષેપે કથાય રે, કરજે તારા કલ્યાણનો ઉપાય રે. ૪૪
- સુહૃદ્ય કાશીરાજ મહાભાગ રે, 'હુ મારૂ' વાસના કરજે ત્યાગ રે;
ધર્મી અભાવે ધર્મ જેહ રે, થાય આશ્રય વિનાનો નિઃસંદેહ રે. ૪૫
- હું સંજ્ઞા જે પડી જાણું રે, તેનું કર બાહ્યઅંતર પ્રમાણું રે;
તારી મેળે તું વિચારી જોજે રે, સંશય જડામૂળથી ખોજે રે. ૪૬
- રાત્રિ એક પહોર રે' જ્યારે રે, એહ વિચારજે ઊડી ત્યારે રે;
અવ્યક્ત આદિમાં છે જેને રે, પરિણામ અનેક છે એને રે. ૪૭
- એવું સવિકાર ને અચેતન રે, વ્યક્તાવ્યક્ત જગત અનુદિન રે;

૪૧ રહસ્ય—ગુપ્ત ભેદ. ૪૫ ધર્મી ૪૦—ધર્મી (હું)ના અભાવને કીધે ધર્મ (મારું) પણ આશ્રય વિનાનો હોઈને મિથ્યા છે. બાહ્યઅંતર—બહાર અને મનમાં.

૪૭ અવ્યક્ત ૪૦—જેને (જે જગતને) અવ્યક્ત (એ નામે સત્તા-રૂપ તત્ત્વ) આદિમાં છે અને જેના પરિણામ અનેક છે.

તારૂં કોય એ તો છે ભાઈ રે, તું છે જ્ઞાતા જ્ઞેની સગાઈ રે.	૪૮
તેના કરીને તું વિચાર રે, નૃપમણિ જ્ઞેને નિરધાર રે;	
એકને જાણીશ તું જ્યારે રે, સર્વ જાણાશે તું ને ત્યારે રે.	૪૯
અનાત્મ વસ્તુને આત્મરૂપે રે, જાણવી એ હહાપણ કૂપે રે;	
જે નથી પોતાના જાણ રે, તેને કહી પોતાનું કરવું વખાણ રે.	૫૦
તો મૂઢતા મોઢી માણ રે, તારા જેવા ઘણા અજાણ રે;	
હું સર્વવ્યાપી એવું કૈ'વાય રે, લોકોક્તિએ એવું બોલાય રે.	૫૧
તારા પૂછવાથી કહ્યું સર્વ રે, સમજે તો જાય તનગર્વ રે;	
હવે હું જાઉં છું કાશીરાજ રે, તારૂં થાશે સહુ મિલ્લ કાજ રે.	૫૨
એમ કહી બાલ્યો ગયો તેહ રે, થયો અલર્ક નિઃસંદેહ રે;	
તેણે જતા ભાઈને નવ ખાળ્યો રે, તેના હાથ જઈ નવ આલ્યો રે.	૫૩
જાણ્યું કાર્ય કરી જાય એહ રે, થયો એનાવડે નિઃસંદેહ રે;	
એમ વિચાર કરતો તે મન રે, એવે બોલ્યો કાશીરાજન રે.	૫૪
કરી અલર્કનું સનમાન રે, સર્વ રાજ્ય આપ્યું મહાન રે;	
કાંઈ છોડેલું રાજે ન લીધું રે, કૃત્ય સુખાહુએ કેવું કીધું રે.	૫૫
ગયો સ્વપુર કાશીરાજ રે, કરતો અલર્ક શુ કાજ રે;	
ગયા ઉભય જ્યારે જાણ રે, તેના થયા પુરમાં વખાણ રે.	૫૬
સર્વ લોક મુખી થયા ત્યાંય રે, જ્ઞાતી આનંદા મનમાંય રે;	
અલર્ક તેડ્યા પુરમધાન રે, તેમને દીધાં જાગ્રા માન રે.	૫૭
કર્મો મહાજનનાં સનમાન રે, તેશુ બોલ્યો અલર્ક રાજન રે;	
હવે વય થયું મારું વૃદ્ધ રે, હવે મારે થવું જોઈએ અખદ રે.	૫૮
માટે મારા પુત્રને અભિષેક રે, કરવાનો કરૂં વિવેક રે;	
સર્વ લોક કહી હાથ રે, જયબોધ આતિ ત્યાં થાય રે.	૫૯

૪૮ બ્રહ્માજ્ઞાન—પ્રકટ અને અપ્રકટ. અનુદિન—નિરંતર જોય—

જાણવાનો પદાર્થ. ગ્રા. ૧૧—જાણનારો. ૫૮ અખદ—મુક્ત ૫૪ તા. ૧—દા.

- લાળ્યા મહાજન ભરી ભેટ રે, કરવા લાળ્યા શૂદ્રો વેડ રે;
નવા રાજ ને નવી મળ રે, નવી થઈ માઝા કાળ રે. ૬૦
- તે જ્યું અલકે કંઈ દિન રે, પાણુ ન થયો તેને આધીન રે;
ગુરુદત્તકેરે પ્રતાપ રે, તૂટ્યો જંજાળનો સતાપ રે. ૬૧
- ચાલી નીકળ્યો વન જવા રે, સગું કોઈ ન આવ્યું સા'વા રે;
કર્યો સંગ સર્વનો ત્યાગ રે, બંધ વન વશ્યો મહાભાગ રે. ૬૨
- આત્મસિદ્ધિ અર્થે ધર્મ ધ્યાન રે, થયાં સરખાં વન ઉધાન રે;
થયું રાજ્ય ને વન સમાન રે, એવું મન થયું મહાન રે. ૬૩
- વળી ગયાં સુખદુઃખાદિક હાંદ રે, માળ્યા ફાગટ માયાદૃઢ રે;
એવું થતામાં મળ્યું તેને રે, કશું બાકી ન રહ્યું જને રે. ૬૪
- ચોગધન મળ્યું હાથમાં રે, કલ્યાણ પ્રાપ્ત થયું સાથમાં રે;
સુર અસુર માનવસાથ રે, અખિલ જગનો જે નાથ રે. ૬૫
- તેને ગુણમય બધને બાધ્ય રે, વળી નિત્ય નવીન બધે સાધ્યું રે;
પુત્રપ્રાત સ્નેહી શત્રુ રે, આ તો મારૂ પારકું ભિત્રુ રે. ૬૬
- આ તો છે મારી માતા રે, આ તો પિતા શોભિતા રે;
એવી એવી વાસનાએથી વળગ્યું રે, ચારે બાજુએથી સગળ્યું રે. ૬૭
- મળ્યાં સાધન આવી અપાર રે, દુઃખથી પીડાતુ જગ નિરધાર રે;
ભિન્ન ભિન્ન રૂપે લે'વાતું રે, અજ્ઞાનકર્મમાં ડોળાતુ રે. ૬૮
- તેમાં ગરકી ગયેલું પૂરું રે, આવ્યા કરે કર્મ પૂર રે;
તેથી નીકળી ન શકે તેહ રે, એવું જ્યું જગત જેહ રે. ૬૯
- તેમાંથી નીકળી ગયો પાતે રે, ગુરુસતસમાગમ હોતે રે;

તેની બુદ્ધિ નિર્મળ થાતી રે, ગદ્ય વાસના લજ્જતી રે;
તદા એક બોલ્યો તે શ્લોક રે, સુણો સગ્ગન થઈ અશોક રે. ૭૦

શ્લોક.

અહો કષ્ટકારો કદ્યા છેજ કેવી,
શુ પૂર્વે અમે રાજ્ય સેવાજ સેવી;
અધુના મહાયોગ બાણ્યો દુખારિ,
મહામુક્તિકારી ધર્યો ધ્યાન ધારી. ૭૧

રાગ ચાલતો.

જડ કહે સુણો તાત રે, મુક્તિ અર્થે યોગ પ્રખ્યાત રે;
તેના આશ્રય કરો તમે રે, કષ્ટ સર્વે દૂડાં શમે રે. ૭૨
યોગ મળે જ્યારે જનકે રે, ત્યારે થાઓ સુખી જેવા જનકે રે;
વળી મહાઆનંદધામને પામો રે, શોકકાર્યને સમૂળ વામો રે. ૭૩
જ્યાં મનગમતી મળે વસ્ત રે, દુઃખ નાશ દર્શો સમસ્ત રે;
એવા બ્રહ્મલોકે મળે વાસ રે, ને કરો પિતા યોગાભ્યાસ રે. ૭૪
હુવા મારો આવી રહ્યો છે અવધિ રે, કર્મયાતના ભોગવી બધી રે;
યજ્ઞ કરવાવડે મારે શુન્ધ રે, જપને જડ બાણ્ય હુન્ધ રે. ૭૫
સર્વને બાણ્યું જડ તાત રે, માટે નામની જડ થઈ ખ્યાત રે;
જે પરવારી બેઠા કાર્ય રે, તેને સર્વ બ્રહ્માર્પણ હોય આર્ય રે. ૭૬
જેમ સુબાહુએ તાર્યો જ્ઞાત રે, તેમ મે કહી તમને વાત રે;
ને તરણ તમારે તાત રે, તો યોગી થાઓ પ્રખ્યાત રે. ૭૭

૭૧ દુખારિ-દુઃખનો શત્રુ. “અહો એ કષ્ટતર વાત છે કે પૂર્વે અમે રાજ્ય કર્યું, અને યોગચક્રી બીજી કાઈ પરમ સુખ છે નહિ, એ અમે પાછળથી જાણ્યું” । એ એ શ્લોકનું તાત્પર્ય છે.

- તમારો સંબંધી થયો હુય રે, હવાં તેથી મુક્ત હું છુંય રે;
મારૂં કૃત્ય કર્યું પ્રમાણુ રે, થોડે ઘણું જાણો સુખાણુ રે. ૭૮
- હવાં તજ્યું મુખદુઃખાદિક દંદ રે, બોજન આઘાદનના દંદ રે;
હું હતો તેનાથી રહિત પેલા રે, નથી કે'તા તમે મને ઘેલા રે. ૭૯
- હવાં હું આજ્ઞા માગું તમારી રે, વસું વનમાં યોગને ધારી રે;
મુક્તિ અર્થે કરું જઈ યત્ન રે, જો જડે નિવૃત્તિપીઠ રત્ન રે. ૮૦
- એમ કહી તે મતિમાન રે, પિતાને કરતો પ્રણામ રે;
આજ્ઞા માગી આલ્યો વનમાં રે, જેને તાપ વશ્યો જગ તનમાં રે. ૮૧
- આલ્લી નીકળ્યો તે પુત્ર રે, વસાવ્યું વનમાં ઘરસૂત્ર રે;
મેજવ્યો મુક્તિમણિ તેણે રે, જક્ત જાણ્યું જૂઠું જેણે રે. ૮૨
- તેના પિતાએ કર્યું તેમ રે, વર્ણાશ્રમનો જાળવી નેમ રે;
વનિમ્લય આશ્રમ લીધો જાતે રે, પછે સન્યસ્ત ધર્મ મહામાતે રે. ૮૩
- રહી તે આશ્રમમાં જાણુ રે, મનને છતી પ્રમાણુ રે;
ત્રણ ગુણાદિકને તજ્યા રે, ભવપારી ભૂધર ભજ્યા રે. ૮૪
- તેણે પ્રાપ્ત થયું તેને જ્ઞાન રે, યોગસિદ્ધિ મળી મહાન રે;
ગયો મુક્તિપુરીમાં તેહ રે, થઈ જાતે નિ.સદેહ રે. ૮૫
- પક્ષીઓ કે' જૈમિનિ સર્વ રે, અમે વણીવ્યું દિવ વર્ષ રે;
તમે જે જે પૂછ્યું જાણુ રે, તે વિસ્તાર સહિત કહ્યું વાણુ રે. ૮૬
- હવે તમારે શું સાંભળવું રે, તેહ જોઈએ અમારે કળવું રે;
પછે પૂછજો શુદ્ધેવ રે, કેહું (કથા) અલર્કમહાત્મ્ય એવ રે. ૮૭
- જે જન સાવધ રહી મુણુ રે, તે ભૂત પ્રેતાદિથી ન ધૂણુ રે;
તેને મળે મનવાંચિત સર્વ રે, ગળી જાયે ગાત્રથી ગર્વ રે. ૮૮
- ધન ધાન્ય પુત્ર પરિવાર આદિક રે, મળે સર્વે હીકાહીક રે;

- જન્ય જનકિંકરની બીક રે, મળે ઇચ્છેલા કરતાં અધિક રે. ૮૯
- આત્રેય અલકંતણો સંવાદ રે, સુણતાં જન્યે પ્રમાદ રે;
અઘના ઓઘ મલ્લે થાય રે, જો પાક કરે કે ગાય રે. ૯૦
- શ્રોતાવક્તા પામે સુખ રે, જન્યે જન્મોજન્મનાં દુઃખ રે;
ઈતિ શ્રીમાકુંડેય પુરાણે રે, પિતાપુત્રસંવાદ પ્રમાણે રે. ૯૧
- અલર્ક મુક્ત થયો મહાકાય રે, થયો અનુશ્વત્વારિશોધ્યાય રે;
પુરાણીનું પાંદરું થાય રે, જો પ્રાકૃત કથા ગાય રે. ૯૨
- આણસમજ્યુ સંસ્કૃત પાંચે રે, વળગે પ્રાયશ્ચિત પાંચે રે;
ન ઘટે પ્રાકૃતે કાંઈ રે, માલ હોય જો વાંચ્યા માંહી રે. ૯૩
- સુણો શ્રોતાજન હરખાય રે, નવ આંખે ધૂળ નખાય રે;
સંસ્કૃત જોણું ન સમજવાય રે, રાગ આવડે તો ગવાય રે. ૯૪
- નહિતો પરી કુજેતી યાય રે, ગમે તેમ અનુષ્ટુપ્ જોલાય રે;
ખરું જોડું તેમાં વચાય રે, કયમ પ્રાકૃતે આદ્યુ જન્ય રે. ૯૫
- એક માત્ર ન વધારાય રે, કે કાંઈ ન ઘટાડાય રે;
એણું જાણી પુરાણીખાવા રે, નવ પ્રાકૃત જોસે ગાવા રે. ૯૬
- સમજે સમજન મર્મ આવા રે, કરે પુરાણી તો દાવા રે;
પ્રાકૃત સુણ્યે ન મળે ખાવા રે, જમુના જાણુ પડે ના'વા રે. ૯૭

વલણ.

- જમુના ના'વા જણું જોઈએ, જો પ્રાકૃત કથા સુણાય રે;
વિમ મેમાનંદ મજન કરતો, તવ ગદ્ય રોનું કરાય રે ? ૯૮

કકલુ' ૧૦૦ મુ'.

રાગ આર.

નેમિનિ કે' પશી દવા, કરૂં તમારી ત્રિવિધ સેવા;

- નમું પક્ષીસત્તમ ભાવે, વા'લ અતિશે તમ પર આવે. ૧
- પ્રવૃત્તિ માર્ગનું સહુ વ્યાખ્યાન, કહ્યું તમે દિવસરાત્રન;
- તેણું નિવૃત્તિ માર્ગકેરું, સર્વ ભાષ્યું દિવ સવેરું. ૨
- ઉભય પ્રકારનું વૈદિક કર્મ, કહ્યું સમ્યક્ પ્રકારે મુને શર્મ;
- થયા પક્ષીજાતિમાં ઉત્પન્ન, ટાલ્યો બાધ થઇ બાપે મસત. ૩
- મોહ માર્યો તમે મહાશૂર, જેને પિતાકૃપા ભરપૂર;
- મને અવનણું લાગે અપાર, જોઇ તિર્યક્ ચોનિ અવતાર. ૪
- સંસિદ્ધિને માટે છે ધન્ય, પૂર્વ અવસ્થા પાવન જન્ય;
- વિષયાદિકકેરા મોહે, શાધી લટકો નહિ અવરોહો. ૫
- સ્થિર જોઇ માનસ તમારું, ઋષિ મુનિનું એ પર આવારું;
- કયો માર્કંડેય મુનિએ ઉપકાર, મને બતાવી જગદાધાર. ૬
- ભમતા ભવાબ્ધિકેરી માય, તેને તમ જેવા મળે ક્યાય;
- સમાગમ તમારા જેવાનો, અધિકાર હોય ક્યાં સેવાનો. ૭
- મારે મોટે ભાગે પક્ષીદેવ, મને મળ્યા પ્રત્યક્ષ મહાદેવ;
- હવાં જો રહે ઉણમ પરે, તો કોણ બીજો ઉદ્ધારે. ૮
- જો ન ઉધરું તમારે હાથે, તો કાઢ થાય ન ત્રિભુવનનાથે;
- કરવા પ્રવૃત્તિકેરું જ્ઞાન, તેણું નિવૃત્તિકેરું મહાન. ૯
- તમારી મતિ નિર્મળ છે અતિ, ન જાણુ એવી બીજાની જતિ;
- કયો મારાપર અતિ ઉપકાર, તો વળી મન પૂજુ નિરધાર. ૧૦
- કર્યું કશ્ચાવલોકન તમે, તેથી તાપ મારા સહુ શમે;

૧ ત્રિવિધ—કાયિક, વાચિક, માનસિક ૩ શર્મ—સુખ. અર્થાત્ સુખ-
કારી. ૫ જન્ય—ઉપજેલી. પૂર્વની ઉપજેલી પાવન એવી અવસ્થામાં સમિ-
દ્ધિને માટે તમે રહ્યા છો માટે તમને ધન્ય છે. અર્થાત્ તમે પક્ષી છતાં તમા-
રા મૂળ જાત જદલાયો નથી. અવરોહો—અવરોહિણી (નીચી) દશામાં છે. ૧૦

- હવાં નિવારો સંદેહ પડિયા, જેહ જૂના થઈ થઈ જડિયા. ૧૧
- તેનું નિવારણ કરો સ્વામી, પૂછું તમને હું મસ્તક નામી;
અહો દિવસતમ કહો સત્ય, સ્થાવર જંગમ નિપજ ગત્ય. ૧૨
- કેવી રીતે ઉપજે થાય નાશ, કરો નાશનો કાળ પ્રકાશ;
મુર મુનિ પિત્ર ને ભૂત, કેમ ઉપજ્યું એ અદ્ભુત. ૧૩
- કેમ થયો સહુનો વિસ્તાર, કહો મન્વંતર મુશર;
તેના વંશનાં ચરિત્ર ભાષો, સર્વે સમ્યક્ રીતે દાષો. ૧૪
- થઈ આવી રચના કેટલી વાર, મૂલયતણો પમાડો પાર;
થયા કલ્પના વિભાગ કેમ, કહો મન્વંતર સ્થિતિ હોય જેમ. ૧૫
- જગતી ઉત્પન્ન સ્થિતિ રીતિ, વદા જેમ થાય પ્રતીતિ;
એનું માપ માપો મહાશાની, નિધિ મર્યાદા ક્યાં સુધી માની ૧૬
- વદા સરિતા કેટલી વેતી, અટવી સ્થિતિ કથી રીત રેતી;
એ સર્વ કહો પક્ષીરાજ, કરો મારું એટલું કાજ. ૧૭
- રહે પાતાળમાં મુનિ કોણ, પૃથ્વીલોકે વસે કોણ આણ;
ગૃહ નક્ષત્રના કહો બેઠ, કહો સવિતા ગતિ નિર્વેઠ. ૧૮
- ચતુર ચંદ્રની ગતિ ભાષો, તારા સારા વિચારે દાષો;
જગત નિપન્યું ભાષો ત્યાંથી, આવી લાગ્યો મૂલયકાળ જ્યાંથી. ૧૯
- મૂલય પછી શું રહે અવશેષ, તેહ સર્વ સાણાવો મહેશ;
એ સર્વ સુશ્રુવા ધરિણાય, કહો વિસ્તારી દિવસરાય. ૨૦
- “પક્ષી કહે સુણ્ય પંડિત મુનિ, મથ ભાર ભારે ધર્યો ગુણી;
તદપિ કહું શક્તિઅનુમાર, મુનિસત્તમ સુણ્ય આ વાર. ૨૧
- કહી સંભળાવું એક ઇતિહાસ, તારા મથનો તેમાં સમાસ;

૧૧ કશ્યાપલોકન—દયાદિ. ૧૪ મન્વંતર—એક મનુષી બીજા
મનુ સુધીનો વખત. ૧૫ કશ્યપ — બ્રહ્માનો એક રાત્રિદિવસ અથવા
૪૩૨૦૦૦૦૦૦ માનવીવર્ષ ૧૬ નિધિ—સમૃદ્ધ. ૧૭ અટવી—જંગલ—
અરણ્ય. ૧૮ નિર્વેઠ (નિર્વેધ)—નહી.

- થઈ જશે ડહીપેર, જાનો નિ સદેહ વેર ૨૨
- પૂર્વ ક્રૌંડુકી નામે મુનિ, વ્રતસ્નાત ને મોટો ગુણી,
સુદ્ધ બ્રાહ્મણકુળમાં ઉત્પન્ન, થાતા પિતા થયો પ્રસન્ન ૨૩
- શાસ્ત્રસીતિ પ્રમાણે સર્વ, શીષ્યો વિદ્યા તણ મન ગર્વ,
યથા સ શય તેને તારા જેવા, તેથી તેણે કરી ઋષિની સેવા ૨૪
- તે ગયો માર્કંડેય પાસ ચાલા, સેવા આચરી મુનિ મન મા'લી;
જ્યારે કરી સેવા અપાર, રીઝયા મુનિ તેને કોઈ વાર ૨૫
- મુનિ બોલયા મુખથી આમ, ક્રૌંડુકી સેના કરે શે કામ;
ત્યારે જોડી તેણે બે હાથ, કર્યું ભાષણ માર્કંડેય સાથ ૨૬
- જેવી શકા પડી તને સાર, જેવા પ્રશ્ન કર્યા આ વાર,
તેવા તેણે કર્યા સર્વ ત્યાહી, બેડા માર્કંડેય મુનિ જ્યાહી ૨૭
- વધો નમ્રતાએ તેહ, મારા નિવારો સદેહ,
ત્યારે બોલયા માર્કંડેય ઋષિ, જે સર્વ દિવસતપમા મુખી ૨૮
- ભૃગુપુત્ર માર્કંડેય દેવ, રીઝયા શિષ્યની જોઈ સેવ,
કહ્યું સાબળ ક્રૌંડુકી તુય, પ્રશ્ન ઉત્તર ભ ખુ હુય ૨૯
- ચિત્ત વ્યગ્ર કરીશ નવ જરા, નહિ તો ઉત્તર થારો અરાપરા;
સૃષ્ટિકાળમા વિધિ દેવ, સ્થિતિકાળમા વિષ્ણુ એવ. ૩૦
- મવયકાળમા શ્રીમહાદેવ, કરી જગત્પામીની સેવ,
કરી કમળજૂને નમસ્કાર, કહીએ મન્વતરાદિ આ વાર ૩૧
- માર્કંડેય કે' સુણ્ય બ્રાહ્મણ, કે' કયા કે'તા પે'શુ પાણ,
માત દિવસમા આ સર્વ, થાશે કયા સમાપ્તિતુ પર્વ ૩૨
- સૌથી પે'લા બ્રહ્માદેવ, અવ્યક્ત જન્મા ઉપન્યા એવ;
તેના મુખ મધ્યથી જાણ, ચાર વેદ થયા નિરવાણ. ૩૩

૨૩ વ્રતસ્નાત—વ્રત કરીને તેની સમાપ્તિ જોઈને આનંદરેણુ એવા

૩૦ સૃષ્ટિકાળ—જગતની ઉત્પત્તિનો સમય

- પછે અષ્ટાદશ પુરાણ, થયાં જાણ તુ દ્વિજ સુજાણ,
માકંડેયમા કહ્યું છે આણ, પેલાં માકંડેય ઉપજાવ્યું. ૩૪
- એ તો વાત છે વિવાદવાળી, માટે તેને લીધી સભાળી,
થયા પુરાણ પ્રગટ જ્યારે, તેને વિસ્તાર્યાં મુનિએ ત્યારે. ૩૫
- કર્યા વેદના પણ વિભાગ, વ્યાસ મુનિ હતા મહાભાગ;
કર્ણ સુર આસુરે સર્પ, પણ વિધિમુખતું મોહું ર્પ. ૩૬
- એવું એવું કર્યું સર્વત્ર, પણ નવ પસર્યા ચારે અત્ર,
ધર્મ જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય, નવ પસર્યું એશ્વર્ય મહાભાગ્ય. ૩૭
- એ સિદ્ધ થાય ન માંદમા વિના, થાયે ઉપચાર હીના કે દીના;
એવું જોયું પ્રજ્ઞાએ જ્યારે, માનસપુત્ર ઉપજાવ્યા ત્યારે. ૩૮
- થયા સખ ઋષિ ઉત્પન્ન, તેણે નિગમ ચાર ગૃહ્યા મહાભગ;
ખીજા માનસપુત્ર થયા તેહ, તેમણે પુરાણ લીધા મેહ ૩૯
- એમ નિસ્તાર કરવા જાણ, પ્રજ્ઞાદેવે કર્યું પ્રમાણ;
ભૃગુએ સ્થવનને ભણાવ્યું, સ્થવને પ્રાજ્ઞણોને ગણાવ્યું. ૪૦
- સર્વ પ્રાજ્ઞણોએ અવિધાર, કહ્યો દક્ષને લક્ષી સાર;
દક્ષે કહ્યો મુને સુણ્ય શિષ્ય, કહ્યું તેનો બેઠ હું વસાવીશ. ૪૧
- કલિમલતુ હતા જેહ, તેણે પુરાણ કહ્યું એહ;
સાંભળ્યું પૂરેપૂરું તુ પુગણ, સશય ટળતાં થઇશ મુજાણ. ૪૨
- દક્ષ પાસેથી સાંભળ્યું મેંય, પૂરેપૂરું કહું છું હું તેય;
વિશ્વ ઉત્પન્ન કરતા વિધિ, અજન્મા અને સાતે નિધિ; ૪૩
- નિર્ધિકારી પ્રજ્ઞાદેવ, ચરાચરનું સ્થાનક એવ,

૩૬ વિધિમુખતુ—પ્રજ્ઞાના મુખતુ આદ્ય વેદનું મતનગ કે એ
બહુ થયું ખર પણ તે સૌમા વેદ શ્રેષ્ઠ છે કેમકે તેમા રાંતો અતર્જાન છે
૩૭ ચારે—ધર્મ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય અને એશ્વર્ય ૪૩ માને નિધિ—
સાતે સમુદ્રનું અધિષ્ઠાન.

જગકર્તા યોગીનો વિશ્રામ, મહાપરમપદ વિધિ નામ.	૪૪
જન ઉત્પત્તિ સ્થિતિ ને લય, તેનું કારણ ને ઉદય;	
જેના અગમાં મરે રહ્યું, જેણે પુરાણ પૂરે કહ્યું.	૪૫
તેવા આદિ પ્રજ્ઞાને હુય, નમસ્કાર કરે શિષ્ય શુચ;	
તદપિ કરી વિનય પ્રણામ, જ્ઞાતવર્ગને વર્ણવું આમ.	૪૬
હિરણ્યગર્ભ આદિકારણ, મતિમાન જ્ઞાતધારણ;	
તે દેવ કરે મને સા'ય, તવ કાર્ય મોટું હુથી થાય.	૪૭
નેત્રાદિ ગમ્ય જે પાંચ પ્રમાણ, ૫૮ સૃષ્ટિ સચુતે જાણ;	
જેહુ નરનાં અધિષ્ઠાન, નિત્ય રૂપ મહાભગવાન.	૪૮
દર્શો અનિત્ય તોય સ્વરૂપ, તેવાં જાણુ હું પ્રજ્ઞાજૂપ;	
મહદારબધી જગતી સુધી, જ્ઞાત વર્ગમા જેની પુદ્ધિ.	૪૯
તેના પિકારે વસતા જેહુ, કહું વર્ણન કરી હું તેહ;	
તે તુ સાભળ્ય એકે ચિત્તે, મન વાળીરા નહિ તુ પિત્તે.	૫૦
જેહુ જગનનુ મુખ્ય કારણ, અવ્યક્ત રૂપ છે ઉદ્ધારણ;	
જેને મહામુનિ કહે નિત્ય, સદસત સારૂપ ખચીત.	૫૧
મૂલમ પ્રકૃતિ કહે જેને, અચળ માને મુનિઓ તેને;	
અસાર અગર ને અમાપ, રહ્યા સ્વાશ્રયે જે આપ.	૫૨
શુદ્ધ સ્પર્શ રસ રૂપ ગંધ, તેનો નહિ જેને સંબંધ;	
મનાય અનાદિ ને અનત, જગત મૂળ રૂપે મહંત.	૫૩
ત્રિગુણ ઉત્પત્તિકેરું સ્યાન, તેનું નારાકારણ એ માન;	
અવિજ્ઞેય પ્રાચીન અવ્યક્ત, જાણે રૂપ તે મોટા ભક્ત.	૫૪

૪૬ હિરણ્યગર્ભ—મહા ૪૯ મહદારબધી—મહત્ત્વના આરબધી તે પૃથ્વીની ઉત્પત્તિ સુધી

૫૨ અગર—ગુણ ન થાય એવા સ્વાશ્રયે—પોતાનાજ સ્વરૂપનો આશ્રય કરીને. ૫૪ અવિજ્ઞેય—જાણવામા ન આવે એવો.

- એવા પ્રજ્ઞાનું જેહ સ્વરૂપ, હવું પૂર્વ તેમાં વદૂપ;
જગતનારા પછી નિરવાણ, તેમાં જગ રહ્યું સુખાણ ૫૫
- તેને ધમ્મા થઇ એક વાર, સૃષ્ટિ નિપજ્ઞતવા નિરધાર;
તેનું રૂપ કહું સુણ્ય સુત, તને લાગશે મહાઅદ્ભુત. ૫૬
- જે ક્ષેત્રજ્ઞાધિષ્ઠાન કહેવાય, ત્રિગુણ સમ જેમાં લે'વાય;
એવા અવ્યક્તે સૃષ્ટિ પ્રમાણ, રચવા માંડી મુનિ સુખાણ. ૫૭
- ત્યારે ત્રિગુણ્યેષ્ટાથકી, મધ્યાન મહત્ત્વની સુણી વકી;
એટલે મહત્ત્વ થયું સહુ પે'લું, વીંટયું અવ્યક્તે તેને વે'લું. ૫૮
- જેમ બીઆ પાછળ છોતર, દરે વીંટાયે ફળ પર;
તે પેરે સુણ્ય તું શિષ્ય, કહું મહત્ત્વનું ભવિષ્ય. ૫૯
- અવ્યક્તમાંહે વીંટાય તે રહ્યું, તેથી ત્રિગુણજેતુ તે થયું;
સાત્ત્વિક રાજસ તામસ જાણ, અવ્યક્ત વીંટાયે થયું નિરવાણ. ૬૦
- ત્રણ પ્રકાર એવા થયા, મહત્ત્વથી અહંકાર કહ્યા;
તેના પાણ થયા ત્રણ પ્રકાર, સાત્ત્વિક રાજસ તામસ સાર. ૬૧
- અવ્યક્તે વીંટાયું મહત્ત્વ જેતુ, અહંકારનું માનવું તેતુ;
મહત્ત્વથી તેહ છવાયો, ત્રણ પ્રકારનો તે ગવાયો. ૬૨
- તેમાથી તામસ જેનું નામ, તેહ વિકારી થયો મહાનામ;
તેવડે થયું જેહ ઉત્પન્ન, સૂક્ષ્મરૂપ શબ્દાત્મક ધન્ય. ૬૩
- શબ્દ તન્માત્રાએ જાણ, શબ્દગુણાણુ આકાશ માન;
શબ્દતન્માત્રાવાણુ આકાશ, તેને તામસઅહંકારનો આભાસ. ૬૪
- થઇ રહ્યો તે પૂરે પૂરો, રજ રહ્યો નહિ તે અધૂરો;
હવાં આકાશથી ઉત્પન્ન, થયો સ્પર્શવિષય પાવન. ૬૫

૫૭ ક્ષેત્રજ્ઞાધિષ્ઠાન—ક્ષેત્રજ (આત્મા)ના સ્થાનરૂપ. ૫૮ સુણી વકી—
અર્થાત્ ઉત્પન્ન થયા ૬૩ વિકારો—ભિન્ન ભિન્ન કાર્ય રૂપે પરિણામ પામેલો

- તે માંહીથી બલિષ્ઠ વાય, નિપજિત્યો એવું મુનિ ગાય;
સ્પર્શ ગુણ યથો તેમાંથી, એવું નિપજિત્યું એમાંથી. ૬૬
- વાયુચક્રી યયું ઉત્પન્ન, તેહ મુણ્ડય તું મન પ્રસન્ન;
રૂપ તન્માત્રા અને તેજ, એહ ઉપન્યાં સમ્યક્ દેજ. ૬૭
- એના ગુણ તો રૂપ કહેવાય, ત્રૈણી રૂપે જે લે'વાય;
સ્પર્શ તન્માત્રાનું વાયુ, હરે રૂપ તન્માત્રાનું આયુ. ૬૮
- તેને આચ્છાદી રહે છે સદા, એવું મુનિ કહે મહામુદા;
તેહ નિકાર પામે જ્યારે, રસ તન્માત્રા થાયે ત્યારે. ૬૯
- તે મધ્યથી નિપજે જળ, રસગુણ તેના વિમળ;
રસતન્માત્રાને આચ્છાદે, રૂપતન્માત્રા મહામાદે ૭૦
- પછે થાય વારિનો વિકાર, તદા ગંધ તન્માત્રે થાય સાર;
તેહ ધૃત્વીને ઉપજીવે, તેહતણો ગંધ ગણ કા'વે. ૭૧
- હવાં તન્માત્રાનું કહું સ્વરૂપ, તેહ સાંભળ્યે યદ્ય તદ્રૂપ;
ને તે જૂતમાં જાણ્યે તુ આજ, થાયે સૂક્ષ્મ વિપયનું કાજ. ૭૨
- તે તો તન્માત્રા કહેવાય, એવુ કહી ગયા મુનિ રાય;
તન્માત્રાનું રૂપ રૂપાણું, કહ્યું દુઃખતાણું પરજાણુ ૭૩
- વાચાથી સામાન્ય એ કહેવાય, કોયો વિરોધત્ત ન લે'વાય;
એવું અત્રોદિક રૂપ એનું, વર્ણન થાયે ન પૂરે જેનું. ૭૪
- નાદે એને કે'વાય નહિ શાંત, મઠ ભયાનક તેમ દાંત;
આ જે કહ્યું તન્માત્રા સ્વરૂપ, તે છે તામસ અહંકાર રૂપ. ૭૫
- તામસ અહંકારે તું જાણ, નિપજેલી જૂત તન્માત્રા પ્રમાણ;
તેની ઉપજ નિપજ જાણી, હવાં દેહ સાત્વિકકેરી દાખી. ૭૬

૭૫ શાંત મન—ગુણાત્મક સદૃશ શાંત, ધૈર (ભયાનક) તથા મૂઢ એવી ત્રણ પ્રકારની છે પણ તન્માત્રાઓ અવ્યક્ત હોવાથી તેને તે વિશેષણ લાગુ પડતા નથી.

- સાત્વિક અહંકારનો જે સર્ગ, સાત્વિક ગુણમયી જેહ વર્ગ;
તેહ ઉપજે કેવે ભાઈ, જુઓ તેહ સત્વગુણની સગાઈ. ૭૭
- પછે લેઈ તે અહંકાર, તેજુ એકે કાળે નિપજે સાર;
પાંચ જ્ઞાનંદ્રિયો અપિધાર, પાંચ કર્મે દ્રિયોદ્દેશ પાર. ૭૮
- જેવો હોય તાર આ વારં, જો તુ રજોગુણાત્મક અહંકાર;
એ તો ઉપજે એનાયકી, એવી વેદ પુરાણે છે વકી. ૭૯
- વળી એના જે દશ દેવતા, તે તો સાત્વિક ગુણ સેવતા;
જેહ ઈંદ્રી છે અગિયારમી, તેના દેવ કહુ છુ નમી. ૮૦
- તેહ વિકારીક કે'વાય, કરવી તેવા દેવતાશ્રી સેવાય;
કરાણુ ત્વચા અશ્વ રસના, એજ ખૂટે નાસા વના. ૮૧
- એહ સર્વે ગાણતા પચ, છે શબ્દાદિ શાસ્ત્રનો સચ;
તેમા કરવાને મતિયુક્ત, માની ગયા છે મોટા મુક્ત. ૮૨
- પાદ ગુદા ઉપરથ ને હાથ, વાણી આદિ કર્મેન્દ્રિય સાથ;
એની ગાણતા પચની થાય, હવા તેના કર્મ કહુ સુણ્ય ભાય ૮૩
- થાયે પાદવડે તો ગમન, કરે મયોત્સર્ગ ગુદાએ જન્ય;
લેવાયે છે ઉપરથે આનદ, કરે પૂજ્યે બાળમુકદ. ૮૪
- વાઝયે વાઝ્યની ઘટના થાય, એ કર્મ પચેના કહેવાય;
હવા શબ્દમાત્રાણુ જેહ, પેમે સ્પર્શ માત્રાવાળામા તેહ ૮૫
- એમ આકાશથી સમીરે, જાયે પુરાણુ કહે શ્રીરે,
હવા કહુ તે વાયુના ગુણ, ગણ્યા દય પુરાણે તુ મુણ્ય ૮૬
- નામ સમ્પ સ્પર્શ છે તેના, હવા બીજા રૂપ કહુ વળી એનાં,
મળે રૂપમાં શબ્દ સ્પર્શ ન્યારે, થાયે ત્રણુ તે રૂપે ત્યારે. ૮૭

૮૩ ઉપરથ—જનનેન્દ્રિય ૮૫ શબ્દમાત્રાણુ — શબ્દતત્ત્વા માત્રાણુ

આકાશ સ્પર્શમાત્રા સમાર્માં—સ્પર્શ તત્ત્વા માત્રાણુ વાયુમા

મળે વન્હિમાં શબ્દ અને સ્પર્શ, મળી રૂપ કરે ત્રિગુણ દર્શ; ૮૮
 રસવાળા જળમાં જાણુ, શબ્દ સ્પર્શ રૂપ મળે નિરવાણુ. ૮૯
 તે મળે વારિમાં જ્યારે, રસસહિત ચાર ગુણ ધારે,
 શબ્દ સ્પર્શ રૂપ ને રસ, મળી ગદ્ય થાયે રસજન. ૯૦
 પછી તે પૃથ્વીને આચ્છાદી લેછે, તેણિ જગતી ગુણાળી રે'છે,
 ને સૂજ પૃથ્વી જૂતે દેખાય, તે પચ ગુણવાળી લેખાય. ૯૧
 વરયા પૃથ્વીમાં ગુણ જેટ, કહુ શબ્દાદિ રૂપ તેહ;
 એ મળી ગયાથી જાણુ, મહી મૂઢ જાત ધોર પ્રમાણુ. ૯૨
 એવી કે'વાય જગતી જનમા, રૂપ વિશેષ ધારી રહી તનમા,
 કહ્યા ગુણ અને ને સાર, (તે) એકમેકે વસે અવિધાર ૯૩
 એકમેકમાં રહી તેહ, અન્યોઅન્યે ધારી રહે એહ;
 વળી તે ધરે પૃથ્વીનુ સર્વ, પ્રકાશિતા ને મૌઢુ પર્વ. ૯૪
 તેમા અપ્રકાશિતા જાણુ, ઘનવેષ્ટિત સર્વ પ્રમાણુ,
 રહે ગુણ એ સર્વ ધારી, તેની ગતિ કહુ નિસ્તારી. ૯૫
 તેઓ વદ્રીથકી થાય શરણુ, નિવનિનનુ ધારે શરણુ,
 આવે કામુમાં કરવા ધારે, તેઓ રૂપ નિશેષ ઉચ્ચારે. ૯૬

૯૦ આચ્છાદી લેછે—દાકહે ૯૧ મહી ૬૦—પાઠજ ને શબ્દાદિ તનમા તાઓ વહીછે તે અવિશેષ એટલે સામાન્ય હોવાથી શાત, ધોર અને મૂઢ એના ગુણના બાર તેમા સ્પષ્ટ દેખાતા નથી એમ કહુ છે, પણ પૃથ્વી આદિક જૂત એ તનમાત્રાઓનુ વિશેષરૂપ હોવાથી તેમા તે બાવે વિગ્રપણે જણાય છે

૯૩ વળી ૬૦—વળી તે શબ્દાદિ ગુણો ને પૃથ્વીમા રહ્યા છે તેઓ પ્રકાશાત્મક, અપ્રકાશાત્મક, ઘન અને વેદિત, એવા પૃથ્વીના ગુણોને પણ ધારા કરે છે

૯૫ આવે ૬૦—જો તેમને કામુમાં કરવા ધારે તો તેઓ કામુમાં આવે-જોતા છે અર્થાત્ દૈવગમ્ય છે

- ને ગુણ પૂર્વ ભૂત મનાય, તે તો પશ્ચાત આવી સમાય;
 એ તો મળી જાયે ભૂદેવ, કહું આગળ સાંભળ એવ. ૯૬
 એ સર્વે હતા જ્યારે જૂદા, વિવિધ બલિષ્ઠ ને મનમુદા;
 નવ થયલા એકત્ર તેહ, ત્યાં સુધી અસમર્થ દેહ. ૯૭
 કશું કરી ન શક્યા જાણ, સૃષ્ટિ સર્જ્યાકેરું પ્રમાણ;
 કિંતુ પછે થયા એકમેક, ધાર્યો આશ્રયકેરો વિવેક. ૯૮
 સર્વ રૂપ ટળી અદ્ભુત, તે તો થઇ ગયા એકીભૂત;
 થયા સર્વ રીતે એકાકાર, પછે અવ્યક્ત અનુકંપાએ સાર. ૯૯
 ક્યો તે મધ્યે નિવાસ, પછે થયું તે સર્વ પ્રકાશ;
 તેહ ભાષ્યું સાંભળ્યે તુય, મહત્ત્વથી નિપન્યું શુચ. ૧૦૦
 એ સર્વેથકી એક હવું, અહ ઉપનિયું અવનવું;
 તેતું પ્રમાણ પૃથ્વી સુધી, એવ કથી ગયા મહાસુધી. ૧૦૧
 પછે સુણ્ય તુ કૈષ્ટુકી મુનિ, તુ છે પાવન ને મહાગુણી;
 માટે કયા કહું વિસ્તારી, તું સાંભળજે અપિધારી. ૧૦૨
 પછે તે વધવા માંડ્યો અંડ, થયો જળ બુદ્ધિદા રીત પ્રચંડ;
 એમ ક્રમે ક્રમે તે વાધ્યા, જોણે જોગ તે જાળવી સાધ્યા. ૧૦૩
 ને થયો હતો અહ ઉત્પન્ન, તે કરતો હતો જળે રાયન;
 એહ અંડની માતા કોણ, તેહ તને કહું છું જોણ. ૧૦૪
 તેની માતા માયા જાણ, (તેમાં) વાધ્યુ ક્ષેત્રજકેરું પ્રમાણ;
 થયો તેહ પ્રથમ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન, પછે વધવા લાગ્યો અનુદિન. ૧૦૫
 પડ્યું તેતું પુરૂષ એવું નામ, જેહ ભક્તજનનો વિશ્રામ;
 તેની માયાને પ્રકૃતિ વદે, પુરૂષ પ્રકૃતિ ભરાયાં મદે. ૧૦૬

૯૬ પૂર્વ ભૂત—પેહેલાંના ભૂતમાં. પશ્ચાત—પછીના ભૂતમાં. ૯૯
 અનુકંપા—દયા નિવાસ ક્યો—(પુરૂષે). ૧૦૧ મહાસુધી—મોટા ઉત્તમ
 બુદ્ધિવાળા.

ભૂતમાત્રનો આદિ તેહ, કર્તા હરતા નિઃસ દેહ;
 તેણે વ્યાખ્યા સચરાચરલોક, ટાળ્યા જેણે સુર અસુરના શોક. ૧૦૭
 અંડ પછી થયો ઉત્પન્ન, ગેર નગ મહાપાવન;
 વેદનાદિ પર્વત સર્વ, ઉપજ્યા તેના પછી ગતગર્વ. ૧૦૮
 તે અંડમધ્યકેરૂ જે જળ, સાગરનામે થયું મહાજળ;
 હવાં તે અંડચાંદે શુ શુ હતું, તેહ તુને કરી બતાવું છતુ. ૧૦૯
 હતા મુર અસુર ને નર, દ્વીપ પર્વત ચદ્ર સાગર;
 સર્પાદિકની જ્યોતિ હતી, સર્વ જન હતા મહામતિ. ૧૧૦
 આખુ વિશ્વ હતુ તે માંદ્ય, રહ્યા પુરૂષ પ્રકૃતિ જ્યાંય;
 વારિ વાયુ ને અગ્નિ જાણ, વિયતાદિ ભૂતો સુખાણ ૧૧૧
 તેણે કરી છવાયલુ અહ, જેની માહે હતા નવ ખંડ;
 દશગુણિત અંડના કરતા, મહી મોટી મુનિજન ધરતા. ૧૧૨
 રહી તેની પાછળ તે વીંટાઈ, માની તેની સાથે તે સાચી સગાઈ;
 તેથી દશગુણિત વારિ જેહ, તેણે વીંટી પૃથ્વી નિઃસ દેહ. ૧૧૩
 તેથી દશગુણિત વાયુ જાણ, તેણે વીંટ્યુ જળને હે સુખાણ;
 એમ અનુક્રમથી હે મુનિ, ભૂત વીંટાઈ વળિયા ગુણી. ૧૧૪
 સહુનુ દશદશગણુ છે પ્રમાણુ, એવુ વદી ગયા વ્યાસ જાણુ;
 એ સર્વની પાછળ જેહ, છે અહંકાર વીંટાયલો તેહ. ૧૧૫
 મહત્ત્વ તેની પૂઠે મોટું, એમાં રચ નથી કાંઈ ખોટું;
 એમાં એકમેકનું ઢાંકી રહ્યાં, તે મે સર્વે તુજને કહ્યાં. ૧૧૬
 હવાં મહત્ત્વ છવાયું શેણે, કહી સંભળાવુ તે હુ વેણે;
 અવ્યક્તથી વીંટાયુ મહત્ત્વ, તેનુ સમજવુ મરે સત્વ ૧૧૭
 મે જે ગણાવિયાં મુનિદેવ, તે સખ સખ્યાએ સાધી મેવ;
 એ સાત પ્રકૃતિએ છવાયુ, અંડ વ્યાસ કહે વીંટાયુ; ૧૧૮

૧૦૮ વેદનાદિ—વેદન નામે. ૧૧૧ વિયતાદિ—આકાશ વગેરે.

૧૧૮ સખ સખ્યા—પરબત, મહાકાર, મહત્ત્વ.

- હવાં વધી મકૃતિ જ્યારે, થઈ આઠની સળ્યા ત્યારે;
તેહ વીંટાઈ રહ્યાં માંહોમાંહી, એકમેકના બળને સાહી. ૧૧૯
- કહી મકૃતિ મેં જોહ, તે છે નિત્ય ને નિઃસ દેહ;
તેમાં રહેલો તે પરબ્રહ્મ, જેને લેખે ન ધર્મ કે કર્મ. ૧૨૦
- હવાં કરે પુનરાવૃત્તિ એની, સાર માત્ર કથાં કહુ તેની;
તે તું સાંભળ્ય એકે ચિત્તે, કથા કહું હું સમ્યક્ રીતે ૧૨૧
- જ્યમ કોઈ નર હૂએ નિર્વાણુ, પેઠો વારિમધ્યે તજવા માણુ;
કે તરવા પેઠો હોય તેહ, નિકળે બાહરે જ્યારે એહ ૧૨૨
- (ત્યારે)જળમાં કુંડાળાં થાય ઉત્પન્ન, તેનો કર્તા જાણુવે. તેહ જન;
એહ રીતે નર તે બ્રહ્મ, વારિવ્યાપ્ત મકૃતિ માનો પર્મ ૧૨૩
- અવ્યક્ત માયાને ક્ષેત્ર મમાણુ, ક્ષેત્રજ બ્રહ્મ સહો મુજાણુ;
આ મેં કહ્યું તને જે બાળ, લક્ષણુ તે ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજ વિશાળ. ૧૨૪
- એને જાણીને કરજે વિચાર, તો તું પામીશ લવનો પાર;
વળાં દેહ તને દષ્ટાંત. જેથી થઈ જાએ સુવંભ સિદ્ધાંત. ૧૨૫
- જ્યમ થાય મેઘતણો તે સંચોગ, તેથી લાધે વિદ્યુતકેરો જોગ;
તેની પેઠે અમનિની રીતે, પૂર્વ માકૃત સર્ગશુ મીતે. ૧૨૬
- થઈ સૃષ્ટિ સુત ઉત્પન્ન, તેમાં વરયો ક્ષેત્રજજ પાવન;
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, બ્રહ્મોત્પત્તિ કહી સહુ જાણે. ૧૨૭
- થયો પ અચત્વારિશો અધ્યાય, રીઝે પુરાણીજન મહાકાય;
ધારે ધ્યાન માને અપમાને, કાર્યની પૂર્ણતાને પિછાને. ૧૨૮
- જાણે થાય છે આપણે સઃર, કિંતુ મરં તોયન મુખ ઉચ્ચાર;
માકૃતકેરે પથબધ જોહ, ગણુવુ શુભી સમાને એહ. ૧૨૯

સંસ્કૃત શીખ્યા હોઇશુ જો કાચુ, તો છાનાછપના પ્રાકૃત વાંચું;
એવા થતા હશે વિચાર, કે નહિ તે જાણે જગદાધાર. ૧૩૦

વલણ.

જગદાધાર એ સર્વ જાણે, હું શ્રી,કૃષ્ણ અનુમાન રે;
વિષ્ણુ મેમાનંદ નામ મિથ્યા, ભણું ભવોભવ ભગવાન રે. ૧૩૧

કડવું ૧૦૧ મું.

રાગ મૈવાડો.

કૌલકિ પછે હો, મુનિ માર્કંડેયને,	
પ્રેમે કર જોડી હો, નમે સુખદયને.	૧
અહો મહામુનિ હો, તમે યથારથ ભાષી;	
અંકની ઉત્પત્તિ હો જાકી કાંઈ ન રાખી.	૨
તેવો જ્ઞાન જન્મ હો, કહ્યો મહાત્મા પૂરો;	
કથાભાગ નથો હો, કાંઈ રાખ્યો અધૂરો.	૩
હવાં પૂછુ જે જે હો, તે સદેહ છેદા;	
મનસા પૂરી મારી હો, છેદ ભેદ સહુ ભેદા.	૪
ભૃગુકુળમાંડી હો, ઉપજ્યા તમે મુનિ;	
વિષ્ણુ વખણાયા હો, કીર્તિ દશદિશ મુગ્ધી.	૫
કહો મુનિ મોઢા હો, પ્રસવ અતે સહુનો;	
સંહાર થઇ જાયે હો, પરુ પાપી જહુનો.	૬
એ સહુ નારા પૂડે હો, ભૈતિક મૃષ્ટિ હુતી;	
અથવા કહો ના'તી હો, પૂછુ કરી હું તુતિ.	૭
જ્યારે કાંઈ ના'તું હો, તે મમથે મું હવું;	

જો કાંઈ હોય હો, તો તે કરો યુનિ છતુ.	૮
એહ સુણવા મારી હો, ઇચ્છા અતિ થઇ દેવા;	
શી થાય મારાથી હો, કરું આપની સેવા.	૯
માકડેય કેંછે હો, સાંભળ્યે યુનિ ગોટા;	
સંશય તારા ભાંજી હો, સદેહ કર સહુ ખોટા.	૧૦
જ્યારે સૃષ્ટિ સર્વે હો, પ્રકૃતિમાં લય પામે;	
ત્યારે પ્રાકૃતમલય હો, સુધી જન કે' નામે	૧૧
વ્યક્ત જે જે વસ્તુ હો, તેને લીન કરી સ્વયમાં;	
વિકાર માત્ર ખેંચી હો, લેતાં સર્વ પ્રલયમાં.	૧૨
પછે પ્રકૃતિ પુરૂષ હો, થાય એક ધર્મધારી;	
એકમેકને બળે હો, રહે ચોવા સિદ્ધ સારી.	૧૩
તે સમયે બે ગુણ હો, સમાનપણે રે'તા;	
તમોગુણ ને સત્ત્વ હો, એક યુનિજન કે'તા.	૧૪
ન્યૂનાધિકકેરો હો, ત્યાગભાગ સર્વે કયો;	
એકમેકનુ મિશ્રણ હો, આશ્રય એકમેકે ધર્યો.	૧૫
દષ્ટાંત દહ તેનું હો, સિદ્ધાંત સમજી તુ જાય;	
રજ્જેગુણ માહી મળતો હો, કેરી રીત કે'વાયે.	૧૬
જ્યમ તિલમાં રનેહ હો, મળી રહે છે ભાઈ;	
જ્યમ દુગ્ધમાં આજ્ય હો, ફેરી ગુમ સગાઈ.	૧૭
તે રીતે તમોગુણ હો, તથા સત્ત્વગુણ માંહી;	
રજ્જેગુણ મળી રે'તો હો, દરો નર તે ક્યાંહી.	૧૮
હવાં કાળ ગણી દાણુ હો, તે બન્નેનણો ને ને;	
સુણને એકે ચિત્તે હો, સત્ય કહુ છું એ તે.	૧૯
પ્રજ્ઞાની નિપજ્યકી દો, આરભીને જુદેા;	

તેમનું જે પરાધ્વ જીવતર હો, ટકી રહે છે દેવા.	૨૦
ઐઠલા કાળ માંહે હો, વિઠ્ઠલદિન એક થાયે;	
જ્યારે વિધિનો લય હો, થાયે તેહ કહું આંહી.	૨૧
પૂર્વે કલો નેટલો હો, તેટલો કાળ સહુ લેખો;	
રામની રાત્રિ તેટલી હો, મુનિ મનથી પેખો;	૨૨
હાં ઉપતિ વિધિની હો, કહું તુ ને આ વારી;	
સૃષ્ટિ આદિ પુરૂષ હો, તેને મન ને ધારી.	૨૩
જેને કાળ કોઇ દિન હો, કશું કરી નવ શકે;	
જેના આગળ કોઇ હો, પક્ષ એક નવ ટકે	૨૪
જે છે વિશ્વનો હેતુ હો, ચોગી ધ્યાને નવ આવે;	
જ્યાં મન મતિ ન પહોંચે હો, અગમ્ય એવો જે કા'વે.	૨૫
જે છે સર્વથી જુદો હો, જેની ક્રિયા કાણુમા;	
મળે રસ્તે જાતો હો, મળે ન ગિર આણુમા.	૨૬
એવો જગતપતિ કોઇ હો, અગમ્ય અપિનાશી દિસે;	
તે ચોગ ધારીને હો, માયાનરમાં હોસે.	૨૭
પેશી તે ઉભયમા હો, ફોબ કરી દે પૂરો;	
દષ્ટાંત દહ તેનું હો, સિદ્ધાંત ચમજે શરો.	૨૮
જ્યમ તન્વંગી તરૂણીમાં હો, મદ વા માધવવાયુ;	
પેશી જાય પૂરો હો, અઢે ચગડોળ આયુ.	૨૯

૨૦ જે પરાધ્વ—જે પરાધ્વ વર્ષ ૨૧ વિઠ્ઠલદિન—પરમેશ્વરનો દિવસ.
 ૨૨ રામની—ધર્મવરની. ૨૬ મળે ઇ—જે રસ્તે જાતો મળે એવો
 સુખમ છતાં ગિરના ડુગરમા કે આણુ પદાડમા ગોધતાં પણ ન મળે એવો
 દુર્લભ છે.

૨૭ ચોગ ધારીને—ચોગ કળાગી. માયાનરમાં—પ્રકૃતિ અને પુરુષમા.
 ૨૮ તન્વંગી—નાણુક અગવાળી. માધવવાયુ—વસંતઋતુનો પવન.

પમાડે દોલ ઝેવો હો, યોગ મૂર્તિધર હરિ,	
મકૃતિ પુરુષને હો, ભમાડે રમાડે દેરી	૩૦
ન્યા પ્રધાન દોલ પામ્યુ હો, કે ખમ્મસ જ્ઞા થાયે,	
દૃષ તેજ માનો હો, જેને વેદ ચાર ગાયે	૩૧
વિધિ સ જ્ઞા ધાની હો, અહકોશે ઉપજે હરિ,	
મે તુને કહ્યુ પૂર્વે ટો, સર્વ વિસ્તારીને કરી	૩૨
તેજ પૂર્વે દોલક હો, મકૃતિપતિ થાય ન્યારે,	
દોલ પામે ત્યાર હો, સત્યવ્રત તુ ધારે	૩૩
સ કોચ વિકાશે હો, મધાનભાહી તેહ વશ્યા,	
જડતહેતુ નિર્ગુણ હો, કસારી લેઈ અમે કશ્યા	૩૪
તોય આ મકારે હો, ઉત્પન્ન થઇ જાને,	
રજ્જીગુણ ભોગવી હો, નિધિ થાય મખ્યાતે	૫
ખમ્મભાવને આશરી હો, સૃષ્ટિ રચવા માડે,	
થઇ મનુષ્ય પૂરો ટો, ધર્મધ્યાન નવ છાડે	૩૬
મન્ત્રપતિ થઈ જાતે ટો, મન્ત્ર ઉપજાવે દેરી,	
તે કાય સહુ સાધ્યે ટો, વૃષ્ટ તન થાય સુરી	૩૭
સત્વગુણ તેમા વધ્યો હો, પછે થાય તે વિધ્યુ,	
પરિપાનન કરે નિધિનુ ટો, ધર્મ ધ્યાને ધરી નિધ્યુ	૩૮
પછે તમોગુણ વાધ્યે હો, તે રૂદ્ર થાયે જાતે,	
તે ત્રિબુવન સહસ્તા હો, થાય જડત મખ્યાતે	૩૯
સૃષ્ટિ સર્વ સહરી ટો, થાય ન ગુણગુણો,	
નિગુણ ઉપ ધારી હો, શયન કર સુખ જા	૪૦

૩૧ જ્ઞાનમય — જ્ઞાન એવું નામ ૩૮ કસારી — કસોડી ૩૯ નિધિ ।

—જેને એવો

તારે કાને દાંટાંત હો, બોળી કહું છું આજે;	
સમજ રાધ્ય મારા હો, સિદ્ધાંત દાંત તુ આજે.	૪૧
નેમ કો ક્ષેત્રેરો હો, સુગમી થઈને જાયે;	
વાવનારો તે થાયે હો, વળી પાળક તેના કુવાયે	૪૨
વાવેશું ને ક્ષેત્રે હો, ધાન્ય પરિપક્વ થાયે;	
યાય કાપનારો પોતે હો, વેલા ઊડી જાયે.	૪૩
તેમ નિર્ગુણ નર હો, વિધિ નિષ્ણુ રૂદ્ર થાયે;	
સંજ્ઞા એવી પામે હો, જગત્કરો ને રાયે	૪૪
હિરણ્યગર્ભ થઈને હો, સરજે સૃષ્ટિ સઘળી,	
રૂદ્ર રૂપ લેઈને હો, સહારી કરે નળળી.	૪૫
રમાપતિ રૂપે હો, ઉદાસી રહી પાળે,	
એ સ્વયંભૂકરો હો, ને ત્રણ અવસ્થા ભાળે.	૪૬
તેના ટળે સર્વે હો, પાપ સતાપ પૂરા;	
કેરા ટળે ભવના હો, ન અરથ રહે અંધૂરા.	૪૭
રમાપતિકરો હો, રત્નગુણ ને ભાઈ,	
બ્રહ્મારૂપે તે તો હો, થાયે આ જનમાહી.	૪૮
તમોગુણે રૂદ્રજ હો, થાયે સૃષ્ટિ થાતા,	
સત્વગુણે વિષ્ણુ હો, થાયે ભજે દુ ખ જાતાં.	૪૯
એજ નિદેવ છે હો, ત્રિગુણ છે એ બ્રાતા;	
તેવા એકમેક હો, સાથી થઈને જાતા.	૫૦
સ્વેચ્છાએ ચાલે હો, ત્રૈણે એક રૂપ જાણે;	
એકમેકાશ્રયે હો, રેતા તેડુ પરમાણે.	૫૧
અધક્ષણ તેમના હો, વિયોગ તથા હે યોગી;	
ન થાય અધક્ષણ હો, ત્રણથી દોઢ વિયોગી.	૫૨

એ રીતે જન્મ પૂર્વે હો, હતો દેવદેવ વિધિ;	
ચતુર્મુખ તેનાં હો, મહાગુણકેરો નિધિ.	૫૩
જન્મોત્પત્તિ કાર્યે હો, લાગી રહ્યા તે જાણો;	
અનાદિદેવ એ તો હો, શિષ્ય મારા પરમાણો.	૫૪
એવા આદિ દેવની 'હો, સેવા કરવી ભાવે;	
હિરણ્યગર્ભ લજતાં હો, પુનર્જન્મે નવઆવે.	૫૫
પૃથ્વી રૂપી પદાન્ત હો, નાળમાં રહ્યા બ્રહ્મા;	
એ પ્રથમ ઉપજ્યા હો, સૃષ્ટિકેરો સુખરામી.	૫૬
બ્રહ્મ ગણતરી રીતે હો, તેનું આયુષ્ય ભાખું;	
શતવર્ષ બ્રહ્માનાં હો, એવે તે હું જાણું.	૫૭
હવાં વિધિ વર્ષકેરો હો, દિવસ એક હું કહું છું;	
એકે ચિત્તે સાલખ્ય હો, કહું છું એવું લહું છું.	૫૮
પચદશ નિમેષની હો, કાષ્ઠા એક કે'વાયે,	
ત્રીશ કાષ્ઠાકેરી હો, કળા એક તો થાયે.	૫૯
ત્રીશ કળાકેરું હો, મુહૂર્ત એક મનાયે;	
ત્રીશ મુહૂર્તકેરો હો, નરદિવાસત્રિ થાયે.	૬૦
ત્રીશ દિનરાત્રિનાં હો, પળવાડિયાં બે ભાઈ;	
વા તે કાળને નહિનો હો, કહે માનવ ગાઈ.	૬૧
એવા ૫૬ માસનું હો, અયન એક તો થાયે;	
અયન તેવાં દ્વય છે હો, કહું સુણ્ય તું આંચે.	૬૨
દક્ષિણાયન ઉત્તરાયન હો, એ દ્વય અયન મળી;	
એક વર્ષ થાયે હો, તેની રીત સર્વ કળી.	૬૩

૫૬ નાળ—ડાંડાનું પોલાણ સુખરામી—સુખ અને શાંતિ આપના-
રા. ૫૯ નિમેષ—આખ મીઝકારો ૬૦ નરદિવાસત્રિ—મનુષ્યની દિવસ
અને રાત્રી.

- નર વર્ષ એકના હો, દિવ્ય રાત્રિદિન લેખે;
દક્ષિણાયન તો ક્ષપા હો, ઉત્તરાયન દિવસ દેખે. ૬૪
- એવા દ્વાદશ સહસ્ર હો, સુરસંવત્સરવડે;
કૃતયુગાદિ ચાર યુગની હો, ચોકડી માપ એક ઘડે. ૬૫
- હવાં વિભાગ તેડના હો, સાંભળ્ય કહુ થાય કેવા;
ચાર સહસ્ર સંવત્સરના હો, કૃતયુગ થાય એવા. ૬૬
- ચાર સેકાંકેરી હો, સંધિ તેની કે'વાયે;
તેટલી સંખ્યાકેરો હો, સંધ્યાંશ તો થોયે. ૬૭
- દીવ્ય ત્રિ સહસ્ર વર્ષે હો, ત્રેનાયુગ થાયે;
ત્રિ શત વર્ષની સંધ્યા હો, સંધ્યાંશ તેવો કે'વાયે ૬૮
- દ્વય સહસ્ર સંવત્સરના હો, દ્વાપરયુગ તો ભાખ્યો;
એ સૈકાંની સંધ્યા હો, તેવો સંધ્યાંશ દાખ્યો. ૬૯
- દિવ્ય સહસ્ર વર્ષના હો, કલ્પિયુગ તો થાયે;
છે શત વર્ષની સંધ્યા હો, તેવો સંધ્યાંશ કે'વાયે. ૭૦
- એવાં દિવ્ય દ્વાદશસહસ્ર(વર્ષ)ની હો, પડિતોએ સંજ્ઞા કહી;
યુગ નામે તે તો હો, અવનિ સ્વર્ગ વિષે રહી. ૭૧
- સહસ્રગણા એને હો, કરીએ ન્યારે ભૂદેવા;
એક દિન પ્રજ્ઞાનો હો, થાયે તેની કરીએ (કેવી) સેવા. ૭૨
- અહો મુનિ,સાંભળ્ય હો, તે પ્રજ્ઞાના એક દિને;
થાય અતુર્દશ મનુ હો, મરે દિન જોઈ જો'ને. ૭૩
- એક સહસ્ર ચોકડીથી હો, ચોદ વિભાગ કરવા;
તેનું આવે ને કૃણ હો, તે કાળ મનુ નૃપ ધરવા. ૭૪
- એટલે ચોદમે ભાગે હો, જહ ચોકડી આવે;
તે કાળનો ધાણી તે મનુ હો, ભરી ભૂમિમાં કા'વે. ૭૫

જ્યારે મનુ થાચે હો, ત્યારે મુર સહુ નિપજે;	
સપ્ત ઋષિ વાસવ હો, મનુ મનુમુત ઉપજે.	૭૬
નાના મોઠા રાજા હો, તેની સાથે પ્રગટે છે;	
થાય મનુનો લય હો, ત્યારે તે સહુ ઘટે છે	૭૭
એક મનુ એકસપ્તતિ હો, એકડી અને તે ઉપર;	
ઘણાંક વર્ષ ભોગવે હો, કે'વાય તેહ મન્યંતર.	૭૮
હવા તેની સખ્યા હો, માનુષ્યવર્ષથી ગણી;	
કહું તને સર્વે હો, થા તુ જાણકેરો મણિ.	૭૯
ત્રીશ કોટિ અડસઘ લક્ષ હો, વીશ સહસ્ર ઇકોતેર ઉપર;	
નેહ રહ્યા સ વત્સર હો, મેળવ તેહ તુ મુનિવર.	૮૦
એટલી સખ્યા મુખી હો, એક મનુ રાજા રહે;	
કાળ જાય ગણિયો હો, મનુ જાય મુનિ કહે	૮૧
હવાં દિવ્યવર્ષની હો, સખ્યા કહું તુ સાબાજ;	
ચિત્ત રાખ્ય એકે હો, રાખ્યાળજ છે મહાબાજ	૮૨
અષ્ટલક્ષ દ્વિપચાસહસ્ર હો, તેમાં મેળવ્ય ધીન,	
ને ને કહ્યા પૂર્વે હો, ભવિષ્યમા ને ભીન્ન્યા.	૮૩
તે સહુ મેળવતા હો, દિવ્યસ વત્સર થાચે,	
તે એક મન્ય તર હો, પુરાણે પૂર કે'વાચે.	૮૪
ને કાળ પૂર્વે જાખ્યા હો, ચતુર્દશગુણિત તે થાચે;	
તેની સંખ્યા ને હોયે હો, તે વિધિદિન કે'વાચે.	૮૫

૭૮ એકસપ્તતિ—ઈકોતેર અર્થાત ૭૧૩ એકડી અથવા ૮૫૭૧૪૨૬ દેવના વર્ષ એને ૩૬૦ વડે ગુણવાથી મનુષ્યના વર્ષ આવશે.

૮૧ એટલી સખ્યા—અર્થાત જ્યાં મળીને ૩૦૮૫૭૧૪૨૮૬ વર્ષ એક મનુ ભોગવે છે ૮૪ દિવ્યસ વત્સર—(૭૮ મી કડીની ટીકામાં લખેલા વર્ષની સખ્યા જોવી)

એ કાળની અતે હો, યાય વિધિકેરી કષપા;	
મલ્લય થયા તેમાં હો, હરિની બને અવકૃપા.	૮૬
તે મલ્લયનુ બાળે હો, મુધીજન નામ આણું;	
નૈમિત્તિક મલ્લય હો, દુઃખ જેણે ઉપજાવ્યું.	૮૭
એ મલ્લય યાતા હો, ભૂલોક નાશ થાય;	
ભુવલોક તેણે હો, સ્વર્ગલોક જાયે આંધ્ર.	૮૮
નાશ પામી જાયે હો, ત્રણ લોક એ રીતે;	
મહલોક રે'છે હો, બ્રહ્માકેરી તો પ્રીતે.	૮૯
વળી તે ઉપરના હો, રહે લોક સર્વે સહી;	
કિંતુ મહલોકવાસી હો, સ્વસ્થાનમાં રહે નહિ	૯૦
તપ્ત તાપ લાગ્યે હો, જનલોકે જઈ વસતા;	
દુઃખ દિન જાયે હો, ઉરે નવ ઉલ્લસતા	૯૧
ત્રિલોકકેરું હો, સ્વરૂપ સાગરસમ થાયે;	
ત્યારે વિધિ ઉંઘે હો, રાત્રિ તેની કે'વાયે.	૯૨
જેલ્યો મોઠો દિવસ હો, બ્રહ્માકેરો ગણી ગયા;	
તેલો મોઠો રાત્રિ હો, ચતુર્દન સુધ રહ્યા.	૯૩
એક રાત્રિ અતે હો, વળી સૃષ્ટિ રચાયે;	
એક વર્ષ વિધિનું હો, જેમાં સર્વે પચાયે.	૯૪
એવાં શત વર્ષ હો, બ્રહ્મા જીવે ભાઈ;	
કહ્યું પર આયુષ્ય તેને હો, સાંભળ્યું અનિરાઈ.	૯૫
એ પરઆયુષ્યાર્ધ હો, પરાઈ નામ કે'વાયે;	
દિવસતમ સાંભળ્યું હો, સમ્યક્ષણે કથા એ.	૯૬
એક વિધિ એક પરાઈ હો, અધુના નિવૃત્તિ પામ્યું;	
તેક પરાઈતે હો, મહાકલકાળ જામ્યું.	૯૭

પાદ્મનાભ મહાકંપ હો, થઇ ગયો મુનિરાઇ,
 અધુના વિધિકેરં હો, દ્વિતીય પરાર્ધ આલે ભાઇ. ૯૮
 તે મધ્યેના આ પેલો હો, કંપ વારાહ કે'વાયે;
 સખ્યા કહી સર્વે હો, મુખી હાવાં તુ થાયે ૯૯
 વિધિશતસપ્તસર મુંધી હો, પુરાણુ માકૃત રે'શે;
 પુરાણીજનકેરા હો, ઉદર હેડા દે'શે. ૧૦૦
 શ્રોતા થાશે મુખી હો, વક્તાની વૃદ્ધિ થાશે;
 પ્રેમાનંદ ભવોભવ હો, પુરાણુ માકૃત ગાશે. ૧૦૧
 ઇતિ માર્ક ડેયપુરાણુ હો, વિધિઆયુધ્ય ભાખ્યુ,
 યતચત્વારિશે અધ્યાયે હો, દારિદ્ય કૂપે નાખ્યુ. ૧૦૨

વલણ.

કૂપે નાખ્યુ' દારિદ્ય માર, મુણો પુરાણીદેવ રે,
 પુર આણી પ્રેમાનંદ કરશે, સમ્યક્ મને તમ સેવ રે. ૧૦૩

કંકણુ ૧૦૨ મું.

રાગ ધનાશી

કૌશ્ઠકી કહે મુણો ભગવાન છ, કહો આદિકર્તા મહામતિમાન છ,
 મળપતિના પતિ બ્રહ્મદેવે છ, મળ ઉપજતવા ક્રેવે બેવે છ. ૧

ઢાળ

કેવે બેવે મળ સરજી તે, કહો મુનિ વિસ્તારી;
 સમ્યક્ વાણી મુખકારી અતિ, લાગે મને રસાળી ૨
 માર્કેડેય કે' સાભળ મુનિજન, ભાવ ધરીને આજ,
 જન કર્તા હર્તા શ્રીહરિએ, ક્યમ કરી કીયુ કાજ. ૩

- નિત્ય૩ નારાયણ કા'વે, સ્થાવર જંગમ કરતા;
 વિશ્વસ્વરૂપી શ્રીહરિ પોતે, વિશ્વરૂપને ધરતા. ૪
- તેહ વર્ણુવી મુનિવર ભાષુ', સાંભળ્ય એકે ચિત્તે;
 પાદપદ્મના અંત વિષે પ્રભુ, જગત થાતા પ્રીતે. ૫
- મધ્યકાળમાં સૂતા'તા જે, કમળભૂં ભગવાન;
 જાગી ઊઠી જેવા લાગ્યા, અતુર્દિશે ગુણવાન. ૬
- સત્વગુણાધિક્ય સહિતે, શૂન્ય શૂન્ય લહ્યું સહુ જડત;
 સ્તુતિ કરવા લાગ્યા શ્રીહરિની, જડત ઉત્પત્તિ વ્યક્ત. ૭
- જડતોત્પત્તિ કારણ રૂપે, વિકાર રહિતે દેવ;
 એવા પ્રભુ સ્વરૂપી હરિની, વિધિએ સાધી સેવ. ૮
- વળી ઉદ્દેશ કરી તેને વિધિ, થકી તનમન અશોક;
 નાશાયણ નામનો અર્થ લલો મન, વહી મુખથી એક સ્લોક. ૯

સ્લોક.

- વારિ અર્થ વદે નાશ, તે વારિ નર સતતિ;
 સુવે તેમાં સદા પોતે, નારાયણ મહામતિ. ૧૦

રાગ આસતો.

- એ રીતે નારાયણકેરા, નામતણું છે જાણ;
 નારાયણ કે'વાચે તેથી, વિશ્વમાંહે નિરવાણ. ૧૧

૬ કમળભૂ—કમળમાં ઉત્પન્ન થયેલા—પ્રભુ. ૭ સત્વ ૪૦—સત્વગુણના આધિક્ય સહિત એવા પ્રભુએ પાદપદ્મના અંતમાં જગતને શૂન્ય લેયું.

૧૦ શ્લોક—અનુશ્રુત. વારિ-૪૦—નાશનો અર્થ વારિ (પાણી) છે. તે વારિ એ નરની ઉત્પત્તિનું સ્થાન છે. તે નાશમાં જે શયન કરે છે તે મહામતિ નારાયણ કહેવાય છે.

- પછે પ્રજ્ઞા જન્યત હવા, તેણે કરી જોયુ અનુમાન;
જગતી જાણી જળમા ફળી, સ્તબ્ધ થયા મહાન ૧૨
- તેને બાહેર કાઢવા કારણ, વિધિએ કયો વિચાર,
પૂર્વે કલ્પનાદિકાળમાહે જ્યમ, મંદસ્ય દૂર્મ ધર્મ અવતાર. ૧૩
- એ રીતે આ સમયે પાણુ ધર્મ વારાહ સ્વરૂપ,
નિગમ મખ રૂપી પ્રજ્ઞાએ, ધર્મ વેદમખવારહ રૂપ. ૧૪
- એવુ સ્વરૂપ લેઇને જાતે, પેઠા જળની માંય,
સર્વ વિશ્વ ઉપજ્યુ' જેમાથી, વળી જેણે ગ્રહી વિશ્વની ખાંય. ૧૫
- સર્વેશ્વર સર્વગતિવાળા, જેનુ જનલોકમાં વખાણુ;
સિદ્ધ પુરૂષો ચિતવન કરી કરતા, જગકર્તા વદી વાણુ. ૧૬
- એવા વિધિએ વારાહ રૂપે, કાઢી પૃથ્વી પાતાળે પેઠી;
આણી જગ ઉપર તેને મૂકી, દાત ઉપરથી હેઠી. ૧૭
- જળ ઉપર તે જાણાવા લાગી, જળસમૂહે નૌકા જેવી;
સર્વ વિશ્વને તારવા લાગી, કે'વાય હોડી જેવી કેવી. ૧૮
- વિસ્તાર ઘણો જગતીનો તેણે, ફળી ગઇ નહિ જાણુ,
પછે તેને સમાન કરીને, વિધિ યોગ્યા મુખ વાણુ. ૧૯
- હવા આના પર અદ્રિ થાએ, કે થયા પર્વત પ્રોઠ;
વિશ્વભરની ગતિ વિલોકી, થાયે ન કો દિગ્મુઠ ૨૦
- સર્વતકાગ્નિએ કરી પે'લા, સૃષ્ટિ બાળી રાખ્ય;
'તે સમે પર્વત નાશ પામ્યા'તા, જેની શાસ્ત્રપુરાણે સાખ. ૨૧
- એકાર્ણવરૂપ ત્રિલોકી થાતા, કંઠલા જળે ફૂંચ્યા જાણુ;

૧૩ કલ્પનાદિકાળમાહે—કલ્પના અસદિ કાળમા ૧૪ નિગમ મખ-
રૂપી—વેદ અને યજુ રૂપી વેદમખવારહ—વેદ અને યજુ રૂપી વારાહ ૨૧
સર્વતકાગ્નિ—પ્રલયકાળનો અગ્નિ

તે પર્વત બ્રહ્માએ કાઢ્યા, જળ આધુ પાછુ કરી પ્રમાણ	૨૨
જળ આધુ પાછુ જવ થાતુ, તવ અદ્રિ કીકા દૃષ્ટ,	
જે જ્યા હતા તેને ત્યા કીધા, સ્થિર વિધિએ સ્પષ્ટ	૨૩
પછે સપ્ત દ્વીપ સુશોભિત કીધા, કડી પૃથ્વીના વિભાગ,	
ચેલ્લાની પેઠે જન નીપજવ્યા, જ્ઞાનવાન બ્રહ્મા મહાભાગ	૨૪
જેવી સૃષ્ટિ ક'પાદિકાણે હતી, તેવી સૃષ્ટિ બ્રહ્માએ ધારી,	
કે એની મેળે તે આવીને ઊભા, ચિતવન કરતા વારી	૨૫
મણિ તનોમય જડ હતી, મકટ થઇ એક પળમા,	
આશ્ચર્ય હાવા લાગે ન કોને, બ્રહ્માકેરા બળમા	૨૬
વળી તે નિધિના પાસ અવિદ્યા, પાચ મગટ થઈ પૂર,	
તમ મોહ મહામોહ તામિસ ને વળી, અધનામ મહાશર	૨૭
બ્રહ્મા વેદાધ્યયન કરેછે, ત્યા થઇ સૃષ્ટિ એ પેર,	
પાચ પ્રકારે મગટ થઇ રહી, ઊભી બ્રહ્માઘેર	૨૮
બહિર અતર અજ્ઞાને આજ્ઞાદિ, ત સૃષ્ટિ નગાત્મકરૂપ,	
વિકૃત સર્ગગત નગાત્મક કીધી, પેહેના સૃષ્ટિ બ્રહ્માજ્ઞ	૨૯
એવુ છે માટે સહુ જાણે, વિકૃત સર્ગનો માય,	
એ સૃષ્ટિનુ મુખ્યપાછુ છે, કારણુ બાબુ કયાય	૩૦
એ સૃષ્ટિ રચતા બ્રહ્માને, થયો નહિ સતોષ,	
તવ અન્ય સૃષ્ટિ રચવાનુ ધાર્યું, ધ્યાન ધરાધરકોરા	૩૧

૨૨ એકાંતરૂપ—એક સમુદ્ર સરખી ૨૫ વારી—વાર અથાત્ વિચારતામાજ

૨૭ તે અવિદ્યાના પાચ પ્રકાર કહેછે મોહ ઈન્દ્રિય, મોહ, મહા મોહ તામિસ અને અધનામિસ ૨૯ નગાત્મક—પર્વતમય વિકૃત સર્ગ—પ્રકૃતિ વિષય પામ્યાથી થયેલી સૃષ્ટિ ૩૧ ધરાધરકોરા—પર્વતરૂપ અદિ

તદા ત્યા વળી ઉત્પન્ન થાતી, સૃષ્ટિતિર્યક્ નામ;	
તે સૃષ્ટિમાં નીપજિયા જે, તેનું અક્રમ ગમન કામ	૩૨
જોઈને વિધિ મુખ જોઈયા, આ તો તિર્યક્સૃષ્ટિ;	
ગત મગ્ન ન થયું પ્રહાનું, કે રચ્યું નવ દૃષ્ટિ.	૩૩
એ સૃષ્ટિમાં નીપજિયા તે, હવા કહી સહુ દાખું,	
જ્ઞાન વિનાના તમોગુણી સહુ. ઉન્માર્ગી થયા બાખું.	૩૪
અજ્ઞાન માટે વિજ્ઞાન માને, મહાઅહંકારે ભરિયા,	
માનરહિત અપમાન ન જાણે, એવા પશ્વાદિ પ્રભુએ કરિયાં.	૩૫
એ અઘાવિ રાતિવિધિનાં જાણે, અતરમાં મુખ દુ ખ;	
કિંતુ એકમેકનો સબધ ન જાણે, ન આણે જ્ઞાનની રૂખ.	૩૬
એવું જોઈ પ્રજ્ઞાના મનમાં, યથો નહિ સંતોષ,	
તદા વળી ધ્યાન ધારણધારી, ઉપજાવ્યો તૃતીયકોશ.	૩૭
તે ત્રીજા, સર્જને કહે સુધી, ઉર્ધ્વસ્ત્રોત પદી નામ,	
સાત્ત્વિક સૃષ્ટિ થઈ તે જાણે, જે મુખ મીતિનું કામ.	૩૮
અતર બાહીર્ આવર્ણવિહિન, ઉર્ધ્વ પ્રવાહે જે ઉપજિયા;	
સુરવર સઘજા તેને કે'છે, જેહ ત્રીજી વાર નીપજિયા.	૩૯
પ્રજ્ઞા જોઈ પ્રસન્ન થયા અતિ, તેને દિવ્યસૃષ્ટિ કહી જાત,	
મીતિ પરપ્રજ્ઞની થઈ તે પર, મુખ શાંતિ વિખ્યાત	૪૦
ત્યાર પૂરે જ્ઞાનપથકેર, સાધન સાધે જેહ;	
એવી સૃષ્ટિ ઉપજવા કારણ, ધ્યાને દમી અતિ દેહ.	૪૧
ખરૂં ધ્યાન પ્રજ્ઞાજીકેર, ધારણા ધારે શુદ્ધ,	

૩૨ તિર્યક્—પશુપક્ષી મગ્નર વગેરે. અક્રમ ગમન—નિયમ વગરનું

ગમન ૩૬ અઘાવિ રાતિવિધિના—અઘાવીશ પ્રકારના ૩૮ ઉર્ધ્વસ્ત્રોત
—જે આ પ્રવાહ ૩૫ સૃષ્ટિ.

તે સાધને અર્વાશ્વોત નીપજિયો, પ્રકૃતિ પૂર્ણ રૂઢ.	૪૨
અધોમારગેવડે મૃષ્ટિ, પ્રગટ થઈ પ્રમાણ;	
તેણે અર્વાશ્વોત કહેવાયુ, નામ તેનું નિર્વાણ.	૪૩
તે મૃષ્ટિના જનું માંહે, પ્રકાશ ભાગ પરિપૂર;	
તમોગણ રક્તેગણ તેવા, તે તો કંઈકારી થયા સુર.	૪૪
એ ઉભય ગુણની પ્રવૃત્તિ ભાળી, કરે વાર વાર કર્મ,	
અંતર બાહિર પ્રકાશિત પૂરા, જાણે વિજ્ઞાનસાધન પર્મ.	૪૫
એવા મનુષ્યો થયા તે સૃષ્ટિ, વળી જન્માર્થ ઇચ્છા કીધ;	
પાંચમી સૃષ્ટિ રચના કારણ, ધ્યાનમાં દષ્ટિ લાંબ.	૪૬
એ પાંચમી અનુગ્રહદષ્ટિ, થઈ રહી નિરવાણ;	
તે વિપર્યય સિદ્ધિ શાંતિ તુષ્ટિ, જાણે જ્ઞાણ સુજ્ઞાણ.	૪૭
તે સૃષ્ટિમાં જોઈ નીપજિયા, તે જ્ઞાણજુતાર્ય વર્તમાન,	
જૂતઅંશનું આધિક્ય તેમાં, માટે જૂતસૃષ્ટિ છંદા મહાન.	૪૮
તે સર્વ બલિદાનગ્રાહી બનિયા, આસક્ત વિભાગે જાણ;	
જ્ઞાનવાન આત્માશીલ ગ્રા, જૂતાદિક મહાપ્રાણ.	૪૯
અહો મુનિસત્તમ એહ પ્રકારે, એ કહ્યા તુને પદ્મસર્ગ;	
મહત્તત્વનો જે સર્ગ થયો તે, જ્ઞાતાકરો વર્ગ	૫૦

૪૨ અર્વાશ્વોત—નીચા પ્રનાહ ૩૫ સૃષ્ટિ. પ્રકૃતિ ઈ—પૂર્ણ પ્રકૃતિ-વડે રૂઢાપણે અર્વાશ્વ પ્રકૃતિથી હતવન્ન થયેલો. ૪૪ ગર—(રક્તેગણ અને તમોગણનું વિરોધણ).

૪૭ અનુગ્રહદષ્ટિ—કૃપાપાત્ર પુરુષોની મૃષ્ટિ. વિપર્યય—કાર્યનું ઉપદાપણ. ૪૮ આધિક્ય—વધાગેપણ. ૪૯ વિભાગે—મનુષ્યોએ ભાગ પાડીને આપેલા બલિદાનમાં.

૫૦ મહાપ્રાણ—જોટા બળવાળા સર્ગ—સર્વિ. એ રીતે ઉપર કહેવા પ્રાકૃત, વૈકૃત, ત્રૈમાર સર્ગનું ફરીને સંક્ષેપમાં કથન કરે છે. મહત્તત્વનો, ઇ—૨૫૯ છે

ળીજે સર્ગ તન્માત્રાકેરો, તે જૂતસર્ગ કે'વાય;	
ત્રીજે વૈકારિક નામે, ઇદ્રિભર્ગ વદાય.	૫૨
બુદ્ધિ રહિત તે પ્રકૃતિકેરો, સર્ગ ગુનિજન ગાય;	
ચોથા સર્ગને મુખ્ય માનિયો, જે પર્વતનો કે'વાય.	૫૨
તિર્યંચોનિધી નીપજિયો તે, પંચમ તિર્યંકસ્રોત વદાય;	
હવાં કહું આગળ અવિધારી, સાંભળે દિવસય.	૫૩
છઠ્ઠો ઉર્ધ્વસ્રોત કહેવાયે, દિવ્યસૃષ્ટિના શિષ્ય;	
સપ્તમો અર્ધસ્રોત સર્ગ છે, જ્યાં જૂત વર્તમાન ભવિષ્ય.	૫૪
તે માનવની સૃષ્ટિકેરો, સર્ગ ભણેછે ભર્ગ;	
જ્યાં જ્ઞાન માન ને ધ્યાન ધરાયે, જાયે વર્ગ જ્યાં અપવર્ગ.	૫૫
અષ્ટમો અનુગ્રહ સર્ગ તે, સાત્વિક તામસ જ્ઞાણ;	
અ પચસર્ગ વૈકૃત કે'વાયે, પૂર્વના ત્રિપ્રાકૃત પ્રમાણ.	૫૬
પ્રાકૃત વૈકૃત તથા નવમો, કૌમારસર્ગ કે'વાય;	
એ રીતે મેં કૌષ્ઠકી ભાખ્યા, નવ સર્ગ નામ મનાય.	૫૭
એ નવ સર્ગ પ્રજાપતિકેરા, વિશ્વ વિષે વિખ્યાત;	
હવાં તે માહે વળી મુખ્ય કયા તે, કહું માડીને વાત.	૫૮
સૃષ્ટિ કરતા શ્રીહરિકેરા, પ્રાકૃત વૈકૃત સર્ગ,	
મૂળ હેતુ તે જગતતાણા છે, ભાખી ગયા એણું ભર્ગ.	૫૯
હવાં અત્ય શ્રવાણ કરવા તું, શુ ઇચ્છે છે જ્ઞાણ;	
પૂછી જો તુ પૂર આણી, પ્રીતિને સભાળ.	૬૦

૫૫ ભર્ગ—મહાદેવ જાયે ઇન્—જ્યા (જે સર્ગમા) વર્ગ (જુદી જુદી સૃષ્ટિને) અને અપવર્ગ (સર્વ) જાય—નાશ પામે અર્થાત મુક્તિ ગમે ૫૬ પ્રાકૃત—પ્રકૃતિથી યથેલા.

૬૦ પૂછી ઇન્—તુ પૂર પ્રીતિને આણીને પૂછી જો. અથવા પુરઆણી (પુરાણી)ને પૂછીને.

પુરાણી જનતાણી કૃપાએ, પૂરો થાશે અથ;
અવકૃપા કરતાં સહુ જાણે, જાણું પડશે જમને પંથ. ૬૧
તે ભયથી કે મોટપણેથી, કૃપા કરે પુરાણી દેવ;
ત્યારે દિગ્જનન કરજોડી, સાધે સમ્યક્ સેવ. ૬૨

વસણ.

સમ્યક્ સેવા દિગ્જનન સાધે, જોઈ કૃપાણુ જુદેવ રે;
નિમ્ન મેમાનદ આતુર્વિંશી, ભજે પાર્વતીમહાદેવ રે. ૬૩

કંકણું ૧૦૩ મું.

રાગ નટની ડેશી.

કોઠુકી કહે મુણે જુદેવ રે, સદિ સક્ષેપ કહો જે એવ રે;
તે તમો રૂડું મુનિ કીધું રે, મુને જ્ઞાનનુ દાન દીધું રે. ૧
આહો માર્કંડેય મહામુનિ રે, દેવાદિકઉત્પત્તિ કહો ગુણી રે;
જેહ સક્ષેપે કહી સાર રે, તેના કરી કહો વિસ્તાર રે. ૨
માર્કંડેય મુનિ કહે મુણ્ય તુય રે, કહી મલળાણુ સર્વ હુય રે;
પ્રાછાણુ । આરભી જ્યાથી દેવ રે, સ્થાવર પર્યંત અતુર્થ એવ રે. ૩
જેહ મજા મનાઈ પૂર રે, તેના કર્મ હું ભાખુ શૂર રે;
સ્વયને સારે માટે પૂર્વ કર્મે રે, વાસનાથી વાસિત પર્મે રે. ૪
ધારે મનમાં એવું ધ્યાન રે, હું છું પ્રણયવાન મહાન રે;
કોઈ ધારે હું પાપી પૂરો રે, કોઈ જાણે હું નથી અધૂરો રે. ૫

૬૧ અવકૃપા છં—પણુ જો તે (પુરાણી) અવકૃપા કરશે તો તેમને જમને થય જાણું પડશે ।

૩ અતુર્થ—એથી અર્થાત્ જરામુગ્ધ, અડમ્, રોગજ અને ઉદ્દભિજન રૂપ આર પ્રકારની પ્રજા અથવા દેવ, પિતૃ, અગુર અને મનુષ્ય, એ આર પ્રકારની સદિ

તે મધ્યથી બાલ્યા આમ રે, રક્ષાકેરુ કરોએ અમે કામ રે,	
તેહ રાક્ષસ નામે કે'વાયા રે, જેણે બચાવી પ્રાણાની કાયા રે	૨૯
બાલ્યા ભક્ષણ કરીએછીએ જેહ રે, યક્ષ નામે કે'વાયા તેહ રે,	
જેઠ એવુ પ્રજ્ઞાદેવ રે, અમસત્ર થયા તતખેવ રે	૩૦
અરુચિ પ્રાણાની મોટી રે, તેણે ખરી ગધ તેમની ચોટી રે,	
વળી શિરપરના જે કેશ રે, તેહ ખરતા ન રહ્યા દેશ રે	૩૧
તેહ કરી શક્યા નવ ઉપર રે, જેહ રહ્યા અધવચ અધર રે,	
તેમાથી સરી પડયા જેહ રે, સર્પ નામે કે'વાયા તેહ રે	૩૨
પુન ! આરોહણ કરી નવ શક્યા રે, અહિ નામે તેહ લટક્યા રે,	
જેઠ સર્પને થયો ક્રોધ રે, તેણે ક્રોધના કચ્છો તેને બાધ રે	૩૩
તેથી ક્રોધમય થયા સહુ નાગ ર, કપિલવણા ભયકર મહાભાગ રે,	
આભિષેક થયા સર્વ રે, જેહ પ્રાણહરણના પર્વ રે	૩૪
એ થઇ રહ્યા પૂઠે જાણ રે, ધ્યાન વાણીનુ ધર્મ પ્રમાણ રે,	
તેહ વિધિના ધ્યાન માને રે, નીપજ્યા બહી ગધર્વ મહાને રે.	૩૫
વાણી સુણતાં નીપજ્યા જેહ રે, જેણે ગધર્વ કે'વાયા તેહ રે,	
દેવ અષ્ટયોનિના એહ પ્રકાર રે, જેના થયો પ્રજ્ઞાથી અવતાર રે.	૩૬
તેમને સરજ્યા પછી નિરવાણ રે, પશુ પક્ષી સૂજ્યા પ્રમાણ રે,	
વદનથકી દાદીવાળો અજ રે, હૃદયો અલ્પ ખીજ થઇ સજ રે	૩૭
પેટાકી મોઢી ગાયો રે, ઉપજ્જવી પ્રજ્ઞા મકામકે રે,	
એ પાસોટાં ન એ પગ રે, તેથી વાજ ઉપજ્જવા ધોળા બગ રે	૩૮

૩૨ સર્પની નિરૂપિત કરેછે તેમાથી ૪૦—અર્થાત્ સરી પડયા માટે
 સર્પ ૩૬ અષ્ટયોનિ—આઠ પ્રકારના દેવ, પિતૃ, આસુર, મનુષ્ય, યક્ષ, ગધ
 વ અો નાગ ૩૮ ધોળા બગ ૪૦—મગસા જેવા ધોળા વાજી (ગો.)
 ઉપજ્જવા

- વળી તેમાંથી ઉપજવ્યુ શુંય રે, તેહ વર્ણવી દાણું હુંય રે;
હરતી ગર્દભ સારા હરિણુ રે, ઉઠ્ઠ ખચ્ચર અન્ય એ વિણુ રે. ૩૯
- એવી ઉપજવી જાતિ અનેક રે, કરી વિધિએ વર વિવેક રે;
તેના સમથકી ઔપધા રે, મૂળ કંદવાળી ધુધ બધી રે. ૪૦
- એ મકારે ઉપજવી સર્વ રે, કદવાદિ કાળે પાંખ્યા મન ધર્વ રે;
પછે યજ્ઞ મન્તપતિએ કાંધો રે, લેનો મનોરથ સહુ સીધો રે. ૪૧
- હવાં બેદ પશુના કહુ તુને રે, નેટલું જ્ઞાન હોયે હુને રે;
સુરભિ અજ નર ઘોડો રે, ઘેટો ખચ્ચર ગધેડો જોડો રે ૪૨
- એ ગ્રામ્ય પશુ નિરવાણુ રે, એલું કહી ગયા મુજાણુ રે;
હાંવાં વન પણ કહુ સાંભળ રે, દ્વય ખરીઆવાળા કે મહાબળ રે. ૪૩
- હમ્તી વાનર પદ્મી તમામ રે, વળી જળમા કરી રહ્યા વિશ્રામ રે;
ઉદરે ચાલનારાં ને માણી રે, લેજો સખતની સખ્યા જાણી રે. ૪૪
- પેલાં બ્રહ્માએ સ્વમુખથી રે, ગાયત્રીછંદ ગાયો મહામુખથી રે;
પછે ઋગ્વેદ ત્રિવૃત્સામ રે, રથંતર અગ્નિષ્ટોમમખનામ રે. ૪૫
- દક્ષિણમુખે અનુષ્ટુપ્છંદ રે, વદ્યા યજુર્વેદ આનંદકંદ રે;
સ્તોમ પંચદશ બૃહત્ સામ રે, ઉકયે ઉપજવ્યા મહાનામ રે. ૪૬
- પછે પશ્ચિમ મુખે પામી આનંદ રે, ઉપજવિયો જગતિછંદ રે;

૪૨ જોડોઈ૦—જેને તમે જોડો (વખેડો) છે તે ગધેડો. અથવા જોડો (વિનોદાર્ય) ગધેડો.

૪૪ સમતી સખ્યા—ગિજારી પશુઓ (કવિએ લખ્યા જણાતા નથી પણ રૂળ ગ્રથમા છે), જે ખરીવાળા, હાથી, વાનર, પદ્મી, જળજલુ, અને પેટે ચાલનારા.

૪૫ ત્રિવૃત્ત સામ—ત્રિવૃત્ત નામે ગાનના મ ત્રો. રથંતર—એ નામના વેદના મ ત્રોનો મમુદાય અગ્નિષ્ટોમમખ—અગ્નિષ્ટોમ નામે વસના મ ત્રો.
૪૬ સ્તોમ—સ્તુતિમ ત્રોનો મમુદાય. ઉકય—સામવેદના મ ત્રો.

- એ વિધિની ખ્યાતિ અનેક રે, તેથી નિર્મુક્ત થઇ વ્યતિરેક રે;
 સર્વે પ્રલયજળમાં પૂગયાં રે, સારાં માઠાં સર્વે સુકાયા રે. ૬
- પુનઃ પ્રજ્ઞાની ઇચ્છા ઉપતી રે, તપ સૃષ્ટિ મનથી નીપતી રે;
 તે સૃષ્ટિ પેલા કરતા ગુપ્ત રે, કર્યું જ્ઞાનને તે કહું હુપ રે ૭
- સુર અસુર પિતૃને માટે રે, મંદુષ્ય ઉત્પન્ન કરવા સાટે રે;
 વિધિ પેઠા વારિમાય રે, આત્માનો ચોગ કર્યો રહી ત્યાય રે. ૮
- જેણે કર્યો છે આત્માનો ચોગ રે, જે ધારે છે સૃષ્ટિનો જોગ રે;
 તેવા જ્ઞાનો તમોભાગ રે, વૃદ્ધિ પામ્યા તેમાં અનુરાગ રે. ૯
- તદા જ્ઞાન લાગવતી રે, ઉપન્યા અસુર તામસમતિ રે;
 એવું જોઈ પ્રજ્ઞાદેવ રે, તમોભાગદહ તજ્યો તતજેવ રે. ૧૦
- કર્યો વિધિને તે દહ ત્યાગ રે, ત્યારે તે થઇ ગયો રાત્રિનો ભાગ રે;
 પછે સૃષ્ટિ કરવાનો હેતુ ધારી રે, અન્ય દહ ધર્યો વિચારી રે ૧૧
- અન્ય દહ જોઈ આનંદ પામ્યા રે, તમોગુણના કષ્ટને ચામ્યા રે;
 એટલે સત્વગુણની વૃદ્ધિ થાતી રે, બીજી વૃત્તિઓ નાશો જાતી રે. ૧૨
- તદા મુખમાહેથી દેવ રે, ત્યા નીપજિત્યા તતજેવ રે,
 પ્રજાપતિએ તે વાર રે, તે દહ ત્યાગ્યો નિરધાર રે. ૧૩
- તે દહ ત્યાગ્યાનો થયો દિવસ રે, સત્વગુણ વશ્યો જેમા મરા રે;
 પછે કેવળ સત્વગુણ ફેરા રે, બીજા દહ ધર્યો સવેરા રે. ૧૪
- પિતૃ હવા તે મધ્યેથી જાણુ રે, પિતૃતુલ્ય કર્યા પ્રમાણુ રે;
 થયાં પિતૃ ઉત્પન્ન જ્યારે રે, તે દહ ત્યાગ્યો વિધિએ ત્યારે રે. ૧૫
- તે દહ તજતા સધ્યા થાતી રે, રાત્રિ દિન મધ્ય જેહ મનાતી રે;
 ત્યાર પૂઠે જ્ઞાનને જાણુ રે, રજ્જેગુણુ દહ ધર્યો પ્રમાણુ રે ૧૬
- તે રજ્જે વિભાગી દેહથી ભાઈ રે, થઈ માનવકેરી નાઈ રે;
 એમ માનવ ઉપન્યા મુનિ રે, જેમા દર્શો અગુણી ગુણી રે ૧૭

સરજી માનવ વિધિએ દહ રે, ત્યાગ કર્યો થઈ નિ સદહ રે;	
તે દહ તજતા થયો પ્રભાત રે, કાપા અત દિવાપ્રકાશ જાત રે	૧૮
સાભજ દિજસત્તમ તુ સાર રે, જુ રીતે દિવારાત્રિનો પ્રકાર રે;	
સંધ્યા પ્રભાતની એવી વાત રે, થયાં બ્રહ્માદહે તે પ્રખ્યાત રે.	૧૯
પ્રભાત સંધ્યા ને દિવસ જાણુ રે, છે સત્વમાત્રાત્મક પ્રમાણુ રે;	
રાત્રિ તમે રૂપ છેન્સાર રે, માટે ત્રિયામા કે' નિરધાર રે.	૨૦
એવા કારણુ સર્વેતાણુ રે, હવાં બળાબળ કહું ઘણાં રે;	
દિવસે દહનું વાધે બળ રે, રાત્રિએ અસુરકેરે કળ રે	૨૧
પ્રભાતે મનુષ્ય બલિષ્ઠ રે, સંધ્યાકાળે પિતૃ વરિષ્ઠ રે,	
એમ પોતપોતાને કાળે રે, મહાબલિષ્ઠ સર્વ ભાળે રે	૨૨
મોટા અરિને તે સમે મારે રે, બળ ચોગાણુ ચિત્તે ધારે રે;	
એથો ઉન્નુખંચિતિ હોય રે, તદા નિર્બળ થાયે શોય રે	૨૩
બળ હોય તે બળી જાય રે, જયશાળી અરિગણુ ધાય રે,	
પ્રકાશ પ્રભાતનો જેહ રે, રાત્રિદિવસકેરે દહ રે	૨૪
સંધ્યાકેરે કાળ પ્રમાણુ રે, એહ બ્રહ્માનો દહ જાણુ રે;	
ત્રણુ ગુણુમયી એ તત્ત્વ રે, ભવ તરે ભજ્યે એ મત્ત રે	૨૫
એચાર ઉપજતી વિધિ પામ્યા મુખ્ય રે, રાત્રિપડી કેલાગી તેને બુધ્ય રે;	
તપાથી તનત્યાગુજ અતિ રે, સ્વરૂપ પાલટયાની કરી મતિ રે	૨૬
ધર્મુ રજ તમે ગુણુવાળુ સારીર રે, તેને વીંટીપજ્યો અધકાર વીર રે;	
શુભાથી શુભ થયા વિધિ રે, દહ કુરોપાની કથુ નિધિ રે.	૨૭
તેવે દેહે સરજ્યા તેણે જત રે, દાહીવાળા વિદ્વાજ અનંત રે,	
તે નીપજ્યા ખાઉ ખાઈ કરતા રે, ભક્ષણુ માટે બ્રહ્માને ધરતા રે.	૨૮

૨૦ ત્રિયામા—ત્રણુ પોહોરવાગી—રાત્રિ ૨૬ વક્ષ રક્ષાસની ઉપાતિ
વક્ષુ છે એ ઈન્—૨૫૦૮ છે

સામવેદ સપ્તદશ સ્તોમ રે, અતિરાત્ર ઉપજાવિયો મહાવ્યોમ રે	૪૭
ઉત્તરમુખયકી નિર્વાણુ રે, વિધિએ ઉપજાવ્યો અર્થવાણુ રે,	
ઉપજાવ્યો આપ્તોર્થો મહાયજ્ઞ રે, અનુક્રુદ્ધુ ઉપજાવ્યો યદ્ય મગ્ન રે	૪૮
પછે છેડે તો વૈરાજ રે, એવા એના ઉપજાવ્યા મહારાજ રે,	
કલ્પાદિકાળે બ્રહ્મદેવ રે, વિધુત્ પજ કર્યા તત્તજેવ રે	૪૯
મેઘ રોહિત ઇદ્રધનુષ્ય રે, કલ્યા સરન્યા પેલા મનુષ્ય રે,	
પક્ષી પશુ સરખ્યા જાતે રે, ભૂત અધમોત્તમ વિખ્યાતે રે	૫૦
એ સહુ અગમાથી ઉપજિયા રે, કલ્યા જે રોતે એ નિપજિયા રે,	
મધ્યમ ચાર કર્યા ઉત્પન્ન રે, યદ્ય બ્રહ્મદેવે પ્રસન્ન રે	૫૧
સુર અસુર પિતૃ ને નર રે, પેલી ઉપજાવી જાણી વર રે,	
પછે સ્થાવર જગમ જાણુ રે, ભૂત નીપજાવ્યા ભક્ષપણુ જાણુ રે	૫૨
પછે યજ્ઞપિશાચ ને મધર્પ રે, ઉપજાનો અપ્સરા નારી સર્પ રે,	
નર કિન્નર રાક્ષસ પક્ષી રે, પશુ હરિણુ સર્પ તન ભક્ષી રે	૫૩
કર્યા વિકારી કેટલા જ ત રે, નિપજાવ્યા નિર્પિકારી મહત રે,	
જે જે સ્થિર ચર જાઇએ સહુ રે, તે તે વિધિઉપાર્જિત કહુ રે	૫૪
જે જે ઉપજ્યા પશુ માનવ રે, નરનારી દાનેશ્વરી દાનવ રે,	
તે કરતા પૂર્વની સદ્ધિએ કાર્ય રે તે પાળતા અવુના આર્થ અનાર્થ રે	૫૫
જે જે કામ હતા સર્વના જાણુ રે, તેના તેહ નિર્મ્યા પ્રમાણુ રે,	
હિ, સાહિસ કે દયાળુ રે, હૂર કઠોર કે ધરમાળુ રે	૫૬
અધર્મો કે સત્યવ્રતાળો રે, અસત્યવાદી કર્તા કર્મકાળો રે,	
જેવી વાસના કર્મે લાધી રે, તેવી જુક્તિ તેને તેને સાચી રે	૫૭

૪૭ અતિરાત્ર—જ્યોતિષ્ટોમ યજુનો એક વૈર્ષિક ભાગ મહા યોમ
—મોટા આકાશ જેવા (બ્રહ્માએ) ૫૦ રોહિત—એ નામનો એક જાતનો
મૃગ ૫૪ સ્થિરચર—સ્થાનર જગમ વિધિઉપાર્જિત બ્રહ્માએ ઉપજાવેલા
૫૬ હિ સાહિસ—હિ સા કરનારા ૫ હિ સા નહિ કરનારા

ન ગમે સારાને માહું રે, વદે ગાહુઓ યદી ક્યાં ગાહું રે;	
દિંદ્રિયવિવય જે જે જાણુ રે, વપુએ વિવિધપાણું પ્રમાણુ રે.	૫૮
એકમેકના સંબંધ જેહ રે, બલિષ્ઠ વિધિએ ઉપજાવ્યો તેહ રે;	
દેવ આદિકેસાં નામ રે, જૂત આદિકના વિશ્રામ રે.	૫૯
તે સર્વનાં જેવાં રૂપ રે, તેહ કહી ગયા પ્રજ્ઞાભૂપ રે;	
કૃત્ય સારાં માઠાં અંવિધાર રે, કહ્યાં સૃષ્ટિકર્મે નિરધાર રે.	૬૦
વિધિએ વેદશબ્દ સર્વત્ર રે, કરી ગયા ન લખિયુ પત્ર રે;	
જેહ જોડ્યા પ્રજા તે વેદ રે, એમાં માનવો નહિ કાંઈ ભેદ રે	૬૧
કહ્યાં ઋષિ મુનિનાં સહુ નામ રે, સૃષ્ટિ દેવતાં ભાખ્યા કામ રે;	
૧૧ીં પ્રહરરાત્રિને અતે જેહ રે, અન્ય મગટ થયુ સહુ તેહ રે.	૬૨
આખ્યાં તે સર્વનાં નામાદિક રે, પ્રજ્ઞાએ વેદમાં ડીકાડીક રે;	
જ્યમ ઋતુ ઋતુની રીત્યો જૂદી રે, જાણો ભેદ વદી ને મુદી રે.	૬૩
જ્યારે ઋતુ પલ્લવાયે જાણુ રે, ત્યારે પૂર્વની રીતે પ્રમાણુ રે;	
આવે વસંત વાપે કામ રે, ગ્રીષ્મ થાતા મગટે ધામ રે	૬૪
એવાં જે ચિન્હ પૂર્વે હતાં રે, તેહ સહુ ઋતુ આવે થાય છતાં રે;	
તે પ્રકારે યુગાદિકે મુજાણુ રે, સર્વ પદાર્થકે પ્રમાણુ રે	૬૫
એક રૂપ દર્શે નિર્વાણુ રે, જાણુપુરૂષને થાય જાણુ રે;	
રાત્ર્યતે યજ્ઞેલા પ્રબુદ્ધ રે, અન્યક્તજનમા પ્રજ્ઞા શુદ્ધ રે.	૬૬
તેના કલ્પે કલ્પે જાણુ રે, ઉપજે નવી સૃષ્ટિ પ્રમાણુ રે;	
ઉપજે પુરાણીને વેગાણુ રે, ઉપજે તેના શ્રેતા વદે ભેમાણુ રે !	૬૭
એવા આપે પુરાણીને ખાવા રે, રીઝે મિષ્ટાન્ન મારી પુરાણીખાવા રે;	

૫૮ વપુ—શરીર ૬૨ પ્રહરરાત્રિ—પ્રવચનો કાળ ૬૬ પ્રબુદ્ધ—
જાગતા અવ્યક્ત જનમા—જેનો જન્મ પ્રકટ નથી એવા અશયા અવ્યક્ત
નામે તત્ત્વથી ઉપજેલા.

હવતાં જમી ખાય હેડકિચો રે, જયમ હેડે કરે રડકિચો રે. ૬૮
 ચોથરાથા પાડાની પેરે હાંરે રે, આવે સવાકેરે ફરિ રે;
 એવા જોઈ હાલહવાલ રે, નમે વિપ્ર કૃષ્ણનો બાળ રે. ૬૯
 ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે રે, મૃદ્ધિમકરણ મુનિ વખાણે રે;
 અષ્ટચત્વારિંશોધ્યાય રે, વિપ્ર નમી વ્યાસને ગાય રે. ૭૦

વસણ.

વ્યાસને નમી ગાય અગુણી, વિપ્ર મેમાનંદ રે;
 ભવોભવ મુને મેગવો, પુરાણી બાળમુકુંદ રે. ૭૧

કકલું ૧૦૪ મું.

રાગ દેશાખ.

કૌંકુડકી કહે માર્કંડેય મુનિ, વદા હવાં પૂછ કામનુ;
 અર્પારક્ષેત માનવતણે ને, વદા ધ્યાન ધરી રયામનુ. ૧
 શી રીતે બ્રહ્માએ કર્યાં તે, દાખવો દયાળ છ;
 વિસ્તારી વાણીવડે બાળો, છો મહાજ્ઞાન વિશાળ છ. ૨
 ને પેર જ્ઞાનાએ કર્યાં, સહુ દિન મુનિ દેવ છ;
 તે દિનકેરા કર્મ બાળો, કરે કોનો સેવ છ. ૩
 ગુણ ગુણનિધિ દિનકેરા, કહો મુનનેઆજ રે;
 કર્મ કેવા દિને કરવાં, શી કહો મહારાજ રે. ૪
 માર્કંડેય કહે તું સુણ્ય હાંતી, મુનિ મોટા કૌંકુડકી;
 પૂરે વિધિએ સૃષ્ટિકેરી, રચનાતણી ધારી વકી. ૫
 તદા એક સહસ્ર નરનારીકેરાં, જોડાં કીધાં હવાં;

- વિધિકેશં વદન માંહીથી, તેહ થયાંતાં છતાં. ૬
- તે નીપજેલાં નારી નર સહુ, સત્વગુણી શોભતાં;
સ્વયં પ્રકાશિત તે હતાં, જે ઉપર વિધિમન યોભતાં. ૭
- પછી હૃદયમાંથી તેટલાં કરી, વિધિ પામ્યા હર્ષને;
તે રક્તગુણપ્રાધાન હતાં, મહાપ્રતાપી દર્શને. ૮
- અમર્ષ અતિશે અંગ તેને, નીપજ્યાં નર કામિની;
કંઈક જરૂર હર્ષ પામ્યા, જોઈ સ્વામી સ્વામિની. ૯
- પછે જઘા માંહીથી વળી, તેટલાં ઉપજાવિયાં;
રજ તમ ગુણગાં તે થયાં, અભિજ્ઞાપ અતર લાવિયાં. ૧૦
- પછે પદ્મનાભે પાદમાંથી, ઇક સહસ્ર મગટાવિયાં;
તે તમોગુણપ્રાધાન સર્વે, સોભાવ્યહીણાં કા'વિયાં. ૧૧
- માનસ મચ્છિન અતિ તેહતું, વળી ગુણ નીચત્વે ગયાં;
એમ નરનારી નીપજ્યા તે, કૌણ્ટુકી તુને કહ્યા. ૧૨
- મિથુન રૂપે ઉપન્યાં એમ, સર્વ પ્રાણી ત્યાહી તો;
કામાતુર તે અતિશે થયાં. માંડયો સંયોગ માંહોમાંહી તો. ૧૩
- તે દિનથી આ કલ્પ માંહે, મિથુનસૃષ્ટિ થઈ સહુ;
વળી સુહૃદ આગે શિષ્ય મારા, સર્વ વિસ્તારી કહુ. ૧૪
- તે સમયમાં સ્વામિનીને, માસમાસે જાણુ તું;
રજસ્વલાપણું આવતું નહિ, સત્ય શુદ્ધ પ્રમાણુ તું. ૧૫
- તેણે સેવના સંભોગ કરતાં, પત્ની પ્રસૂતા નવ થતી;
તવ કરીશ શકા તું કદી મન, (સૃષ્ટિ)નારા ક્યમ થઈ નવ જતી. ૧૬
- કિંતુ આયુધ્ય અત જાગે, સ્ત્રી પ્રસૂતા તો થતી;
નરનારીકેરૂં યુગ્મ પ્રસવી, જગપુરે તો તે જતી. ૧૭

તે દિવસથી આ કલ્પમાહિ, મિથુન એવુ આનિયુ,	
આધક તે માણે હંતુ તે, કહુ નેત્રુ ભાગિયુ	૧૮
મત્યેક જન મનવડે ધારે, ધ્યાનપથ વિચરતાણુ,	
શબ્દાદિ નામે જેહ કાવે, તે સુખ દે આવી ઘણુ	૧૯
મળપતિયકી જેહ પૂર્વે, તેહ ભાખી તુજને,	
હવા ભાણુ ક્યમ વધી તે, સમજ નેટલી મુજને	૨૦
યુગ્મજેડા અતકાળે, મગટ થાતા જેહ તો,	
આ વ રા જાણો તેમનો સહુ, અખિય જક્ત દર્શે તેહ તો	૨૧
તે યુગ્મમાહે જેહ ઉપજી, મળ તે શુ સેવતી,	
તે સર્વ તુજને કહી દાણુ, વગી કશુ ઉવેખતી	૨૨
રોવતી સરિતા સરોવર, સમુદ્ર પર્વત સર્વને,	
શીતોષ્ણકેરો બાધ નવ અતિ, અલ્પ ધરતા ગર્વને	૨૩
યથાર્થ રીતે સુખ લેતા, ફરી ચારે પાસમા,	
સ્વાભાવિક વૃષ્ટિ પિષ્પમાહે, હતી શાંતિ આરામા	૨૪
નવ મલિનતા કે દેષ ઈર્ષ્યા, તેમના માહે હતી,	
ઈક કામ મ દિર બાધી તે સહુ કલ સુખી નવ થતી	૨૫
નગ ખીણુ ૫ સમુદ્રકાંઠે વાસવસતી તે મળ,	
મને ર્ય નહિ મનમાહી તેન વદા શે જોઈએ સળ	૨૬
આનંદ અતરમા અતિશે, ધારી ફરતી એ ગમે,	
એવી મળ પુસ્તકમાહી વાચુ શાંતિગુણ તેણે શમે	૨૭
પિશાચ ચમુ શ્રવા રાક્ષસ ઇધ્યાણુ પશુ માછના,	
મકર ઉદરે ગતિ કરતા, કોક માણી નિર્મળા	૨૮
અડજાદિક જાતિ એવી તેહ સમચે જાણુજો	

- અધર્મો અકરમી વદાતી, પૂર્ણ મન પ્રમાણુન્ને. ૨૯
- તેહ સમયે કુલ નો'તાં, મન નો'તાં મહી વિષે,
ફળજાતુનાં ચિન્હ નો'તાં, સૂર્ય ચંદ્ર સમા દિસે. ૩૦
- અદ્ર યથે સમાન જાણો, રીત ઉણુ સમા ગણો;
શાંતિકારી કાળ એવો, આનંદ સુખદા અતિ ઘણો. ૩૧
- પછે કાળ જાતે તેમને વળી, સિદ્ધિ રિદ્ધિ સાંપડી;
વિચિત્ર ગતિ તેની અતિરો, ઘડી અવળી સૌ અડી. ૩૨
- દિવસકેરા પૂર્વ ભાગે, મધ્યાહ્ન ભાગે તેમને;
અવપ્તિ જાણુની માંહી આવે, વળી તૃપ્તિ થાય એમને. ૩૩
- એની મેળે તૃપ્તિ થાતી, દિન એવા તો હતા;
આયાસ સ્વયં ઘણિયત થાતો, મનમાની મળતી સહુ મતા. ૩૪
- પછે તે સહુ પ્રજાને ઝુનિ, સૂક્ષ્મઅશી રસોદ્વસા;
એવા નામકેરી સિદ્ધિ મળતી, હર અતિ જાણે ઉદ્વસ્યાં. ૩૫
- વળી એવી સિદ્ધિ બીજી સર્વે, મળી પૂર્ણાનંદમાં;
કામના મન ધારી થાતી, મન વસે ગોપિદમાં. ૩૬
- ઔષધી તે પ્રજાકેરી, સસ્કારવિણુ થાતી સદા;
સ્થિર યૌવનતણી તે પ્રાપ્તિ કરતી, માનિની થાતી તુદા. ૩૭
- સંકેષ્પ વિણુ પણ તેમને સુત, યુગ્મ સતતિ તો થતી;
જન્મ સાથે થતો તેના, તે દિન રીત એવી હતી. ૩૮
- જોડખાંતુ રૂપ જાણે, એક બીજામાં ઘડ્યુ;
ચતુ પણ તે ઉભયકેર, એક કાળ વિષે અડ્યુ. ૩૯
- તે જોડખાના જન્મમાંહે, નવ અભિજ્ઞાપ કે કંઈ દેષ તો
સમરૂપી ને સમગુણી તે, સમવપુકેરો વેપ તો. ૪૦

- નવ અધમ ઉત્તમ તેહમાં રતિ, હવાં આયુષ્ય લાખું તેમનું;
ચાર સહસ્ત્ર વર્ષ નરતાણુ તો, આયુ હુતું એમનું. ૪૧
- કાળ એટલો જીવતાં પણ, ક્ષેત્રથી દુઃખ નવ બને;
વિપત્તિ તેષકી થાય જે, તે નવ તેમના તનુને હણે. ૪૨
- વાદ એ માંહી નહિ જઈ, કિંતુ અપવાદજ હતો;
કાળ કરતો કાળનું કૃત્ય, સ્વરૂપ માંહી થઈ જતો. ૪૩
- મથમકેરી જે પ્રજા તે, સિદ્ધ તેમાંજિનાણા;
તે નાશ કરે પામિયા વળી, સુખસાથી જે ઘણા. ૪૪
- તે સર્વ પામ્યા નાશ જ્યારે, તદા કૃત્ય નહું હવું;
પડવા લાગિયો રસ વિયતમાંથી, નીપજ્યુ એમ અવનવું. ૪૫
- તે રસવડે ત્યાં કલ્પવૃક્ષજ, વધારે વૃદ્ધિ પામિયાં;
ધૂમટ થયો મદિર જશે, સુખ પૂર્વકેરાં શામિયાં. ૪૬
- તે કલ્પવૃક્ષથી સર્વ સુખ, તે પ્રજાને આવી મળ્યું;
ત્રેતાયુગારબે થયુ એમ, નિરવાહનું તેથી કળ્યું. ૪૭
- એમ કાળ ક્રમ ફરતા સહુ ફર્યું, તેહ લાખું આજ હું;
એકાએક પ્રીતિપૂર નીપજ્યું, દાખુ તે દિવસજ હું. ૪૮
- મતિમાસે કામિની તો, રજવતી ચતી ત્યાં હતી;
ગર્ભ ધરતી ગોરી અતિશે, સુત નીપજ થાતી હતી. ૪૯
- રાગકેરી નીપજ એવી, થઈ જ્યારે જાણુ કે;
ચક્રનિકટનાં કલ્પવૃક્ષજ, નાશ પામ્યા માન્ય રે. ૫૦
- તે કલ્પવૃક્ષજ ગયાં જહીંથી, તહીં નવીન દુમજ યયાં;
ચાર રાખા તેહને થઈ, દુઃખ તેષકી સહુ ગયાં. ૫૧

- તે દ્રુમને ફળ હવાં ફેવાં, તેજ ભાણુ તુજ કને;
તે દ્રુમમાંથી વૃક્ષ નીકળ્યાં, ફળથકી અલકારજ બને. ૫૨
- વળી સુવર્ણવાળું ને રસાળું, મહાળળવાળું નીકળ્યું;
તે મક્ષિકાએ નવ કર્યું કંઈ, કે મધપૂડામાં નવ કળ્યું. ૫૩
- તેણું મધ ઉત્પન્ન થાવા, લાગિયું તે વૃક્ષથી;
તેવડે નિર્મૂલ થાતો, યુગ ત્રેતા વિષે મહાદક્ષથી. ૫૪
- વળી પાછું કાળચક્રજ, ર્યું તેહની ઉપરે;
તે પ્રજા સર્વે નાશ પામી, અંતકઉલ્લંઘન કો કરે. ૫૫
- વળી નવીન નીપજી પ્રજા ત્યાં, તે સર્વ મધ્યે આવિયો;
લોભ લક્ષણવત મોઠો, સંગ મમત્વ મતિને લાવિયો. ૫૬
- આ ચાર શાખાતણું દ્રુમ જે, માહર છે જાણજે;
જે હસતા કોઈ અરાડશે તો, રહ ત્યાગ પ્રમાણજે. ૫૭
- એમ મારાપાણુ આવી, વશ્યું સર્વેમાં સહી;
તે દુરાચારથી સદવિચારજ, નાશ પામી ગયો વહી. ૫૮
- જડામૂળે ગયાં જાહે, દ્રુમ જે ઉપજ્યાં હતા;
પછે શીતોળણુ કુદ્યા તથાદિક ત્યાં, હલ્લપ થયાં છતાં. ૫૯
- તેહથી નવ દુઃખ થાયે, એમ ધાર્યું તેમણે;
તે કાજ બાંધ્યાં નગર પૂર્વે, સુખ થાતા એમણે. ૬૦
- રણપ્રદેશે દુર્ગમ નગે વળી, નદી વૃક્ષે પરવતે;
તે પ્રજા આશ્રયે લઈ રહી, રક્ષણ વિચારી સર્વ તે. ૬૧
- કિલ્લા કર્યા કંઈ દુર્ગ બાંધ્યા, ભયકારણુ ભાવથી;
અગુણવડે માગી કર્યા કંઈ, દુર્ગ કર્મિન દાવથી. ૬૨

૫૩ સુવર્ણવાળું—સારા રંગનું. ૫૪ મહાદક્ષથી—ધણી ચતુર એવા
જ્ઞાના અનુમદથી. ૫૫ અંતકઉલ્લંઘન—કાળને ઝોળથી જવાનું કામ.
૬૧ દુર્ગમ—દુઃખથી જઈ શકાય એવા. નગ—પર્વત. ૬૨ દુર્ગ—કિલ્લા

દુર્ગ તેવા કરી અતિશે, તે કાળની રેતી મળ,	
અરિગણને કરૂ જાણે, એ કન્નએ સમ્યક્ સજ્જ	૬૩
હવા માપ કરવા તેમણે મળી, પ્રે'લાં પ્રમાણજ બાધિયા,	
તે સર્વ બાપુ તુલકને હુ, સિદ્ધાંત કેવા સાધિયા	૬૪
અતિ સુદ્ધમાશને પરમાણુ કે'છે, તે પરમાણુ ત્રસરેણુ અને;	
કેશાચ્ર ને લિખ જૂ હવા, યનમધ્ય ભાગ કહું તને	૬૫
ઉત્તરોત્તર એહ ક્રમથી, અષ્ટ ગુણિત જાણવા,	
વળી માપ માપી કહું તુને, સત્ય સહુ પરમાણુવાં	૬૬
અષ્ટ યવનો એક અ ગુલ, ૫૨ અગુલતાણુ ૫૬ એક છે,	
દય પદતાણી તા વેત ગણતા, દયવેત કર વિવેક છે	૬૭
તે બ્રાહ્મદિ તીર્થથી યુક્ત ત્યાહે, જાણવો દિન રાત્ર હ,	—
આર કરતુ ધનુષ્ય થાયે, વા ૬૬ નામજ કાજ હ	૬૮
વળી નાહિકા યુગ કહે તને, નામ એવાં જાણજે,	
ધનુષ દય સહસ્રકેરો, કોશ એક પ્રમાણજે	૬૯
દય કોશકેરી ગત્યુતિ છક, આર કોશ ચોજન એકથી,	
પરિમાણ સખ્યા માટ પડિત, વદે પરમ પરિમાણ વિનેકથી ૭૦	
દુર્ગના પ્રકાર આરજ, તે મધ્ય ત્રણ સ્વભાવથી,	
નીપજિયા એમ કહે સુધી, લણુ તેના ભાવથી	૭૧
પણ જેહ એયો દુર્ગ જાણો, તેહ કૃત્રિમ તો થયા,	
તે યત્નથી નિર્માણ કીધો, ત્રણ મધ્ય તેહ મળી ગયો	૭૨
વળી પછે દિનવર તેમણે મળો, કર્યા જે જે કાર્ય તે,	
તે એક ચિત્તે સુણ્ય સર્વે, કયમ હવા આર્ય અનાર્ય તે	૭૩

૬૩ કન્ન—યુક્ત ૬- બ્રાહ્મદિતીર્થ યુક્ત—અર્થાત્ આગળા સહિત

૭૧ સ્વભાવથી—એની મેલે—કુદરતથી

- કોઈ જને ત્યાં પ્રેમ આણી, રચ્યાં પુર પાથર વિષે;
 ખેટક ને દ્રોણીમુખ વળી ત્યાં, શાખાનગર સમ્યક્ દીસે. ૭૪
- ખર્વટ દ્રમી ને ગ્રામ રચિયાં, ઘોષવિન્યામજ ને વળી;
 ભિન્ન ભિન્ને ગેહ બાંધ્યાં, રહ્યાં તે સહુમાં મળી. ૭૫
- હવાં નામ બાળ્યાં જેહનાં મે, તેહ સમજાવું તને;
 ચોપાસ જેને કોટ હોયે, વળી પરિખા પૂરી બને. ૭૬
- બાહ્ય તેહની ભીંત આવી, રહી ઊભી દૃઢ થઈ;
 એકેક કોશ પર પુરજ કીધા, વિભાગ અષ્ટ ચોવા ગ્રહી. ૭૭
- વળી તે પૂર્વ કે ઉત્તર વિષે અતિ, નમી રહેલું હોય તો;
 બાહ્યે જવાને કાજ જોઈએ, વંશજ પ્રદેશજ સોય તો. ૭૮
- એવી રચનાએ રચ્યું તે, પુર કે'વાયે સહી;
 તે પુરથંકી જ્યાં અર્ધ રચના, નામ ખેટક તો તહીં. ૭૯
- અતુર્થાસિ તે પુરનો લખો ત્યાં, વદો ખર્વટ તો લહી;
 અષ્ટમ વિભાગે તેથકી ને, સૂક્ષ્મ દર્શો જો સહી. ૮૦
- તોદ્રોણી મુખજ કે'વું તેને, એ માંહી સશય કંઈ નહિ;
 વળી બેઠ બીજે દેહ બતાવી, તેહ સાબળ તું અહીં. ૮૧
- કોટ કે પરિખા ન હોયે, જેહને શુક્તિથકી;
 ખર્વટ કહે ખાંતેથી સરવે, એ બાણુકુ રક્તિથકી. ૮૨
- જ્યાં મંત્રી કે ચામંત વસતા, તે શાખાનગર કે'વાય છે;
 જ્યાં ચંદ્રવસ્તી અતિ ઘણી, કૃતિકાર ધનપતિ યાય છે. ૮૩
- ખેડ કરવા જોગ જેમાં, હોય જગતી સર્વ તો;
 ગ્રામ ગુણુ નિધિ વદે તેને, માની મોટું પર્વ તો. ૮૪
- રાયકેસ દુઃખથી કે, વાસની વદવાડથી;

૭૪ ખેટક ઈ—ખેટક વગેરેના લક્ષણ અપાળ કહેવામા આવશે.

૭૬ પરિખા—ખાહ. ૭૮ વંશજ ઈ—વાંસથી આંતરેલો પ્રદેશ.

૭૩

શનુકેરા હુ ખથી કે, અરિગણની આડથી	૮૫
નગરાદિ મુકી વસતી જન પડી, નગરકેરી બારે તો,	
વસતિ એવુ નાન તેવુ, જાણુ તુ નિર્ધાર તો	૮૬
જ્યાં હુઠજનનો વાસ અતિશે, નહિ ક્ષેત્ર કે ઉદ્યાન જ્યાં,	
અરિક્ષમાની મર્યાદ ઉપર, સેન વસતુ મહાન જ્યાં	૮૭
નૃપમિત્ર નર જ્યાં વાસ વસતા, દ્રમી નામજ તોહનુ,	
* * * *	૮૮
ભાજનાદિ ગ્રામ મૂકી, સ્વેચ્છિત વસતા વાસ જે,	
આહિર કહે જન જેમને તો, ત્યાં વસે ધારી આરા તો	૮૯
ઘોષવિન્યાસજ ભણે જન, નામ તેવુ જાણુ જે,	
ત્યાં હાટ કે નવ ઠાં હોયે ઘે । એવુ પ્રમાણુ જે	૯૦
આ પ્રમાણુ । જા સર્વે, નગર નૌતમ બાધિયા,	
શીતોળણાદિક દ્વંદ્વ અરથે, સિધ્ધ થઇ ઘર સાધિયા	૯૧
એમ બાધી ગેહ તેહજ, વશ્યા સાતિ પામવા,	
પૂર્વ કલ્પે ગેહ જેવા કર્યા તેવા કામ વા —	૯૨
તે મધ્ય વધવટ ય ઇ કરી, ક' સ્મરી પે'લના રચ્યા,	
વળી દ્રુમડાળી મન વિચારી, પૂર્ણ તે માટે પચ્યા	૯૩
પ્રથમ ડાળી દ્રુમકેરી, આવી રહી હતી આ રીતે,	
નીચી ઉ ચો આ રીતે હતી, કરી પુર તેજી મીતે	૯૪
હે દિવસતમ પ્રથમ શાખા, કલ્પવૃક્ષે જે હતી,	

૮૭ અરિક્ષમા ૧૧ ૪૦—શનુની ક્ષમા (પૃષ્ઠ ૧૧)ની મર્યાદ (૬૬) ઉપર ૮૮ ભાજનાદિ ગ્રામ—પાસણુ નગરેનો જગે ૯૧ ૬૬—જોડા

૯૩ પે'લના—પૂર્વ કે પના ઘરની રચના સમારિતે ૯૩ દ્રુમડાળી ૪૦—કલ્પવૃક્ષ જે ઘરરે હતા તેના ડાળાની રચના

- તે શુદ્ધ વિષે નિર્માણ કરતાં, શુદ્ધરૂપે જાની જતી. ૯૫
- કંઈ ઓરડા પરસાળ થાતી, દુમડાળી એ અતિ;
- વિભાગને કંઈ ભાગ કરતા, માની માનવી મા'મતિ. ૯૬
- શીતોષ્ણકેરૂં નીવારણ કરી, વૃત્તિધારી ધ્યાનમાં;
- કલ્પવૃક્ષનો નારા થાતાં, મધ ગયું' અનુમાનમાં. ૯૭
- એમ અટકતું મળતું મધ ત્યાં, કે અતિ દુઃખ ઉપનયુ;
- શુ નગર શુદ્ધને ભરે જાયકાં, જ્યાં કુધા વૃથા દુઃખ નીપનયું. ૯૮
- તે યુગ વિષે વળી સિદ્ધિકેરી, થઈ પ્રાપ્તિ સામટી;
- સ્વભાવ સિદ્ધથી ઔપધી થઈ, દુઃખની આરા ઘટી. ૯૯
- વળી થઈ વૃષ્ટિ અતિ ઘણી ત્યાં, તે જળ ગયું નીચે ખામણે;
- વૃષ્ટિવારિ તે મધ્યે ભરાયું, ભવિષ્યને જઈ ભામણે. ૧૦૦
- વળી નવોન વૃષ્ટિ થઈ તેથકી, પડ્યું જળ તે મધ્ય તો;
- તે જળ વધે મવાહ આપ્યો, અવનિ ખોદાઈ જેહ અવધ્ય તો. ૧૦૧
- તે માંહીથી પૂર પાણીકેરૂં, આલિયુ આદિશ ભણી;
- તેને નદીકેરૂં નામ આપ્યું, એ વિષે સગિતા બાણી. ૧૦૨
- જે વૃષ્ટિબિંદુ પૃથ્વીપીઠ પર, પડ્યા આવી પાધરા;
- સચોગ તેનો જગતી સાથે, થતાં થયા નવ તે પરા ૧૦
- તેવડે ઔપધી સર્વ ઉગી, નીકળી મહાજેરમા;
- ખેડ્યા વગર વાહ્યા વગર તે, તર્તડી ઊડી તોરમાં. ૧૦૪
- જેદ તેના બે વદાયા, આમ્ય આરણ્યક જશા.

૯૭ મધ ૯૦—કેમકે કલ્પવૃક્ષથી મળતા મધનું તે માન અનુમાન કરવાનુંજ રહ્યું ! —નારા પામ્યું.

૧૦૧ અવધ્ય ૯૦—જે પૃથ્વી અવધ્ય (ખોદાશુરપ વધ વગરની) હતી તે ખોદાઈ.

ચતુર્દશ મકાર તેના, શે વણેલું નવ ઉર વશ્યા.	૧૦૫
કયમ ઝતુ ઝતુ પ્રતિ પ્રુષ્પ મનહર, થવા લાગ્યાં તે ઘડી;	
કૃતિત દ્રુમ અપાર ઉપજ્યાં, બૂમિ ઝોયાંઝે મડી.	૧૦૬
એ ઝોપધીગણુ તણી નીપજ, મથમ ત્રેતાયુગ વિધે;	
થઈ એવુ જાણુવુ જાને, અધુના જેવી દિસે.	૧૦૭
હે મુનિ સત્તમ તે ગુણે ઝોમ, પ્રજા પ્રેમે તો રહી;	
નિર્ધર તે ઉપર કરે રાહુ, સુધા તૃષા નાશી ગઈ.	૧૦૮
વળી આકસ્માત તેમાં, થઈ આવ્યો મહાસુરી;	
લોભ ને વળી રાગ વાધ્યો, ઉપની તૃષ્ણા પુરી.	૧૦૯
તેણે સરિતા ક્ષેત્ર પર્વત, વૃક્ષ ગુલ્મ ને ઝોપધી;	
પોતાતણી કરી લીધી સર્વે, બલિષ્ઠે લીધી બધી.	૧૧૦
એમ લોભીજન થયા બહુ, લઢયા માહિમાહી તે;	
દાષ ઉપન્યો તેધકી ને, વદુ ગમે આહી તે.	૧૧૧
દાષિત સર્વે જોઈ જગતી, ઝોપધી ગળી ગઈ બધી;	
દાષ કેરી વૃદ્ધિ થાંતાં, સિદ્ધિ એ રીતે વધી ! !	૧૧૨
હે દિનસત્તમ એ રીતે ત્યાં, નાશ પામી સહુ ગયું;	
તવ દુઃખ ઉપજ્યુ સર્વને આતિ, કંઈ કુધાલજન નવ રહ્યું.	૧૧૩
બ્રાતિએ ક્રાંતિ ઘટી ગઈ, દુઃખ પામી સહુ પ્રજા;	
તે ગઈ મર્વોત્તમ વિધિ પાસે, શરણુ કેરી ધરી કળ.	૧૧૪
હસ્ત જોડી વિધિને સહુ, નમી યાત્યા મુખથી;	
અક્ષાણ આશા પૂરીએ, નિવારીએ જૂખ દુઃખથી.	૧૧૫
તવ ધ્યાન ધાર્યું પદનાભે, અરે સર્વે કયાં ગયું;	

૧૦૫ આમ્ય—ગામને લગતી, અનાજ વગેરે આરણ્યક—અરણ્યને લગતી, હરડે વગેરે ૧૦૬ મહાસુરી—મોટો અસુર રૂપ (લોભ વગેરે). ૧૧૨ વધી—(વક્રોક્તિ) અર્થાત્ નાશ પામી.

- પૃથ્વી ગળી ગઈ ઔપધી સહુ, એવું નિશ્ચય મન થયું. ૧૧૬
તવ શ્રોધી ઉપાય તેના, કર્યો વિધિએ તે ઘડી;
મેરૂ રૂપી વત્સ કરીને, દાહી પૃથ્વી ને વડી. ૧૧૭
દાહી પૃથ્વી જદા ખરૂં, તદા અવનવું નીપન્યું;
આશ્વારણ્યે પૃથ્વીમાં પડી, ઔપધી જીજ ઉપન્યું. ૧૧૮
ને લીન જગત્ત્રીમાં થયા' તાં, તે તેને પૃષ્ઠે નીકળ્યાં;
ઉગિયાં અંકુરવતાં થઈ, તે સર્વ સઘિએ કળ્યાં. ૧૧૯
હવાં ઔપધી શ્રેને કહે તે, કહું સાંભળ્ય તુંય રે;
પકવદ્ધ સુકાઈ જાયે, તે ઔપધી કહુ હુય રે. ૧૨૦
બેદ તેના માનિયા, સત્તરતણી ગણતી ગણી;
શાલી યવ ગોધૂમ આણુને, તિલ જાતિ દ્વય ભણી ૧૨૧
ઉદાર નેવળી કોદર કંઈ, કાંગ માપાન્નજ વળી;
મગ વટાણા મસૂર, કળથી, નિખાવ તુવર સાભળી. ૧૨૨
આણા આદિક આમ્ય ઔપધી, તિલના પ્રકાર બે;
એમ ગણતાં થાય સત્તર, બેદ વેદ વિધે કહે. ૧૨૩
યજ્ઞિય ઔપધી ચાદ છે, આશ્વારણ્ય મળી કરી;
તેહનાં હુ નામ ભાણુ, સુણ્ય શાણા મહાબળી. ૧૨૪
શાલી યવ ગોધૂમ આણુને, તિલ કળથી કાંગ ને;
સામે નમાર યતિલ વાણુ છે, ગવેધુ મર્કટ સાંગ ને. ૧૨૫
વશીતાંદુલ કર્પિદને, ગણી જુઓ મહામુનિ;

૧૨૦ ઔપધીનું લક્ષણ કહે છે: પકવ ૯૦—જેના ઉપરતુ ફળ પાક વાથી તે છોડ સુકાઈ જાય તેને ઔપધી કહે છે.

૧૨૧ શાલી—ડાગર યવ—જવ ગોધૂમ—ગહુ. આણુ—એક જાતની ડાગર. તિલ—તવ ૧૨૨ ઉદાર—એક જાતનું ધાન્ય. માપાન્ન—અડદ નિખાવ—વાવ. ૧૨૫ યતિલ—એ નામનું ધાસ. ગવેધુ—કાસ. મર્કટ—અજમાદ.

- યાશે ચતુર્દશ યજ્ઞઐપદી, ગ્રામ્યારણ્યતણી ગુણી. ૧૨૬
 યજ્ઞે કરી જે ઉપજની, ઐપદી ઘણી જાતની;
 તે પુનરપિ ઊગી નહિ તવ, કરી ક્રિયા કૃષિભાતની. ૧૨૭
 જવ યજ્ઞથી નવ નીપની કંઈ, ઐપદી મન માનતી;
 તવકૃષિ વિધાએ નીપાવી, ઉદ્યોગકેસ માનથી. ૧૨૮
 વળી સ્વયંભૂ ભગવાન પ્રભે, કર્મથકી જે ઉપજ;
 તે હસ્તસિદ્ધિ ચાહ એમાં, તે વડે કંઈ નીપજ. ૧૨૯
 તેહ દિવસારંભથી ગુનિ, ખેડીને ઐપદી કરી;
 એ પ્રસિદ્ધ સિદ્ધ કળા થઈ તવ, સીમા વિધિએ તો ધરી. ૧૩૦
 સ્વય મતિ અનુસાર વિધિએ, સીમાનું સ્થાપન કર્યું;
 (અહો)ધર્મજ્ઞ સાંભળ્ય વળી લાખુ, મન વિધિ ગુણુનિધિએ શું ધર્યું. ૧૩૧
 સમ્યક્ પ્રકારે ધર્મ અર્ચનું, પૂર પાલન ધારીને;
 લોક વર્ણાશ્રમ કર્યા વિધિ, ધર્મ પથ ઉચ્ચારીને. ૧૩૨
 ક્રિયા કરતા દિન માટે, મનપતિએ સ્થાન તો;
 પોતાતણું નિર્માણ કરિયું, જાણી દિનમહાન તો. ૧૩૩
 નાસે નહીં જે સમરથી તે, ક્ષત્રી અર્થે પ્રભુ જ;
 પુરંદરપદ કર્યું સ્થાપિત, લહી રૂડાં કર્મ જ. ૧૩૪
 સ્વધર્મમાં નિષ્ઠાણુ વૈશ્યો, જોઈ પ્રદ્યાદવ જ;
 નિર્માણ સુરનું સ્થાન કીધું, જે કરે અહોનિશ સેવ જ. ૧૩૫
 ગ્રહ ચાકરી કરી ભાખરી, શૂદ્ર એવા જોઈને;
 ગર્ધર્વકેટું સ્થાન નિર્મ્યું, શુદ્ધ મતિએ જોઈને. ૧૩૬
 ઉર્ધ્વરેતા ઇકિયાશી મહાસનુ, કહ્યું સ્થાનક જેહ રે;

- તે ગુરુકુળમાં વાસ કરતો, બ્રહ્મચારી ગ્રેતો એહ રે. ૧૩૭
- સપ્તમહર્ષિગેરે સ્થાનક, વાનપ્રસ્થ ગ્રહે સદા;
મન્નપતિનુ ગૃહસ્થને, સન્યાસીને બ્રહ્મનું મુદા. ૧૩૮
- એમ સ્થાનક માપત ધામે, ગૃહસ્થને મન્યાસીને;
ચોગીને અક્ષય મળે સ્થળ, જે ધરી રહે ઉદાસીને. ૧૩૯
- એવિધે વિધિરાજ કલ્યાણ, સ્થાન સર્વે માટ ત્યાં;
પુગણીનુ નવ સ્થાન તેમાં. માટ છે ઉચ્ચાટ છાં. ૧૪૦
- નવસ્થાન કલ્પ્યું તેનુ કારણ, યથામતિએ ઉચ્ચર;
ધર્મ બ્રહ્મ ને શુદ્ધાત્ર ખાધે, રહ્યા અઝોળ ઉદરભર. ૧૪૧
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, સૃષ્ટિમંત્રરણે તુજ કારણે;
એકોનપંચાશદધ્યાયે, ગાયા ગુણ વિધિતારણે. ૧૪૨

વલ્લભ.

- વિધિતારણે બારણે રહી, ગુણ ગાયા વિધિતારણે રે,
આતુર્પિશિ દ્વિજજનને, હૃદય ઉમગ અતિઘણે રે. ૧૪૩

કંકલુ ૧૦૫ મુ.

રાગ ગાડી.

- માર્કંડેય કહે સુલ્લભ મુનિરાજ, કહું તારું કરવા કાજ;
પછે ધ્યાન ધરતા બ્રહ્માયકી, માનસી મન્નની મુગ્ધી વકી ૧
તેના અંગમાયી ઉપજ્યાં, કારણસહિત કાર્ય નીપજ્યાં;

૧૩૭ બ્રહ્મચારી છં—જે બ્રહ્મચારી યાવ તેને એ સ્થાનક મળે.

૧૪૨ એકોનપંચાશત્—ઓગણપચાસ.

યદ્ય માનસી મજા તેજી, પ્રજાભાવ ધર્મી લખ્ય જેણે ૨
 તે મતિમાગરના અગમ્યાથી, ગયા જતુ મગઠ જ્યાથી,
 એ પે'લા સુરાર ભથી કહ્યા જેહ, મ્યા ૧૨ પર્વત ત્રણ ગુણુ તેહ ૩
 ગ્રહણ કરનારા કે'વાય, તેહ સદ્ધિમંથે દતા મહાકાય
 એરીતે પ્રજાએ સ્થાવરે, વળી જગમભૂત કર્યા મહાગર ૪
 તોયે તે મતિમાનકેરી, મજા વૃદ્ધિ ન પામી અનેરી,
 તદા વિધિએ નિરવાણુ, માનગ પુત્ર કર્યા મમાણુ ૫
 તેહ પોતા જેવા જાણુ, મતિમહિમાએ સુજાણુ,
 તેના નામ ગણાવુ આજ, તુ સાળજ્ય સરવાકાજ ૬
 ભૂણુ પુ'ત્રત્ય પુત્રહ નામ, કૃતુ અગિરા મહાધામ,
 ગરીચિ ને મજાપતિ દક્ષ, અત્રિ વસિષ્ઠ પૂરાણુ પક્ષ ૭
 એ માનસ પુત્ર યથા ઉત્પન્ન, જોઇ નિધિ યથા પ્રસન્ન,
 એ સખ્યામા નવ નિરવાણુ માન્યા પુરાણે પ્રજા ભાણુ ૮
 નિશ્ચે પુરાણુમાં કહ્યા પ્રજા, જેહ શાંતિ સુખકર ધર્મી,
 જોઇ યથા પ્રજાને અતિ ક્રોધ, યથા તેમાંથી રૂદ્રનો શોધ ૯
 એમ રૂદ્ર યથા ઉત્પન્ન, જોઇ પ્રજા યથા પ્રસન્ન,
 તથા જૂના પૂર્વજ જેહ, ધર્મ સકલ્પ ઉપજાવ્યા તંહ ૧૦
 નિધિએ પે'ના સરજના તા સત દત્ત, તેના અપેક્ષા વિહીન મન,
 ધ્યાનનિષ્ઠ ને ભગિનિસાત મીતિકેરી નજાણે રાત ૧૧
 મત્સરને મારી કાઢ્યો, કામ જડામૂળથી વાઢ્યો,
 તેને હોય હોકમા આસક્તિ ક્યાથી, ગયા દુર્ગુણુ સર્વે જ્યાથી ૧૨

૨ તેના ૪૦-તે યજ્ઞના અગમ્યાથી ઉપજેલા કરણ સહિત કાર્યવડે માનસી રાજા ઉત્પન્ન થઈ ૩ સુરાર ભથી—દેવતી ઉત્પત્તિના આરભથી

૮ શોધ—ઉત્પત્તિ ૧૦ જૂના પૂર્વજ ૪૦—પૂર્વજોના પૂર્વજ ધર્મને અને સકલ્પને ઉપજાવ્યા

- સઘિ ઉત્પત્તિ કરવામાં એવા, નેઇ ક્રોધી થયા બ્રહ્મા કેવા;
તેહ વર્ણવી દાષ્ટુ હુંય, એકે ચિત્તે સાંભળ્ય તુંય. ૧૩
- બ્રહ્માને ક્રોધ થયો અપાર, તેહ વર્ણવી કહું આ વાર;
તે ક્રોધમાંથી એક ઉપન્યો, દીર્ઘશરીરવાળો નીપન્યો. ૧૪
- તેનું અર્ધુ શરીર મમાણુ, પદ્મિનીરૂપ હવું નિર્ધાણુ;
સૂર્ય સરખો તેજસ્વી તેહ, (એવો) બ્રહ્માક્રોધે ઉપન્યો નેહ. ૧૫
- તેને નેઇ બ્રહ્માદેવ, મુખથકી જોડ્યા તતખેવ;
તું કરી લે તારા વિભાગ, (એમ) વહી અંતર્ધાન હવા મહાભાગ. ૧૬
- પછે તે પુરૂષે કરિયું કેમ, તેહ વર્ણવી દાષ્ટુ નેમ;
તે પુરૂષે ભિન્ન કર્યાં દહભાગ, નારીનરતણા તે જાગ. ૧૭
- નર રૂપના કર્યા વિભાગ,, એકાદશ ભાગે કરી ત્યાગ;
વળી કર્યા બીજા વિભાગ અપાર, તેના કરી કહું વિસ્તાર. ૧૮
- સૌમ્યાસૌમ્ય અને વળી શાત, શ્વેત શ્યામ વધાર્યા દાંત;
એવા ભાગ કર્યા અનેક પ્રકારે, આગે કયા તું ચિત્તે ધારે. ૧૯
- પછે પ્રજાપતિ બ્રહ્માએ બૂર, જે નીપજાવ્યા રવય સમ શૂર;
તેમ સ્વાયંબૂ મનુ નેહ, કર્યા સર્વ પોતા જેવા તેહ. ૨૦
- તે સમયે સ્વાયંબૂ મનુ ધાવું, જેનાં આઘત્ સર્વ ઉતાવું;
તેવી પુણ્યશાળી પવિત્ર, ઊભી નેઇ શતરૂપા વિચિત્ર. ૨૧
- તેના પાણિગ્રહણ કર્યો સાર, એમ સીપુરૂપ હવાં તે વાર;
તે પ્રશ્નથકી શતરૂપા વિષે, નર રૂપ પુત્રરત્ન જે દીસે. ૨૨
- છે એકનુ પ્રિયવ્રત નામ, ઉત્તાનપાદ બીજે મહાધામ;
ઋદ્ધિપ્રસૂતિ કન્યા એય, એમ ચાર સંતાન ઉપન્યાં તેય. ૨૩
- તે મધ્યેની કન્યાએ નેહ, ઋદ્ધિ પ્રસૂતિ નારે એહ;

તેમાંની પ્રસૂતિને પરાગ્રાવી, દક્ષના મનમાં તે ભાવી	૨૪
ઋદ્ધિને જન્મિની સાથે, પરાગ્રાવી રાગે બૂન નાથ,	
તે એ કન્યાઓને જાણુ, એ પ્રજાપતિએ કરી પ્રમાણુ	૨૫
ઋષિ પ્રજાપતિ અને ઋદ્ધિ, તેણે નીપજવ્યો મુત સિદ્ધિ,	
સહવર્તમાન દક્ષિણાએ, મખપુત્ર નીપજવ્યો ત્યાં	૨૬
એમ ગ્રીપુરુષનું જોડણું જાણુ, મખ દક્ષિણા નામ પ્રમાણુ,	
તે દક્ષિણા ને મખધકી, બાર મુનની સામગી વકી	૨૭
તે સ્વાયંભૂમ નવતરમા બાઈ, યામદેવની ધરતા ખોટાઈ,	
યથા દક્ષિણા વિષેથી ઉત્પન્ન, તે મહાતેજસ્વી અને પ્રસન્ન	૨૮
એમ ઋદ્ધિવશ વિસ્તાર, થયો મુનિ ગુણી તુ ધાર,	
હવા પ્રસૂતિ વિષે પ્રસૂતિ, ચોવીશ કન્યાઓ યાતી દુતી	૨૯
તે તો દક્ષધકી નિર્ધાણુ, થઈ ઉત્પન્ન જાણુમુજાણુ,	
તેના વિસ્તારી કહુ નામ જેને જોઈ હારી રહે કામ	૩૦
શ્રદ્ધા લક્ષ્મી ધૃતિ ને તુષ્ટિ, મેના દ્વિયા બુદ્ધિ ને પુષ્ટિ,	
વળી લજ્જા તથા વધુ નામે, શાંતિ સિદ્ધિ કીર્તિ કામે	૩૧

૨૬ સહવર્તમાન છ૦— દક્ષિણા ' નામની કન્યા સહવર્તમાન મખ—
(૫૪) નામે પુત્ર જન્મ્યો.

૨૮ યામદેવની છ૦—અર્થાત્ એ માર પુત્રો ' યામદેવ ' નામે પ્રખ્યાત
ત 'યથા ૨૮ પ્રસૂતિ—પ્રસૂત અર્થાત્ પ્રસૂતિ નામની સ્ત્રીને દક્ષધકી
ચોવીશ કન્યાઓ પ્રસૂત થઈ.

૩૦ દક્ષપ્રજાપતિની ચોવીશ પુત્રીઓ તથા તેમના સત્તાનના નામ
ઉપરથી નીતિને લાગતો બોધ લેવાનો છે જેમકે દક્ષ (ઝલો-ચતુર) ને
શ્રદ્ધા વગેરે ચોવીશ ગુણ પ્રાપ્ત થાયછે, તેજ દક્ષ (પ્રજાપતિ) ની પુત્રીઓના
નામ છે તથા તે તે ગુણથી જે ફળ પ્રાપ્ત થાય તેજ નામ તે પુત્રીઓના
પુત્રોના છે ૩૧ વધુ—દક્ષની પુત્રી અથવા શરીરસ પતિ

- એ સર્વ દક્ષની સુતાને સાર, કરી ધર્મદેવે ગ્રહણ તે વાર;
પત્ની રૂપે તે પદ્મિની રાખી, જેના દક્ષ પ્રજાપતિ સાખી. ૩૨
- બીજી એકાદશ હતી રૂપાળી, તેનાં નામ કહું સંભાળી;
તેહ તે કન્યાઓથી નાની, કિંતુ રૂપગુણમાં મહામાની. ૩૩
- ન્યાતિ સતી સંબ્રુતિ સ્મૃતિ, પ્રીતિ ક્ષુમા અને સંતતિ;
મનસૂયા ઉર્જા સ્વાહા સ્વધા, તેના સ્વામી ગણી કહું બધા. ૩૪
- તેહ મોટા મુંદિર પરાણી, જેના ગુણ ન જાયે વરાણી;
પૃથુ શિવ મરીચિ અંગિરા, પુલસ્ત્ય પુલહ કંતુ ધીરા. ૩૫
- સિદ્ધ અત્રિ અગ્નિ જાણ, પિતૃઓ કર એમાં પ્રમાણ;
તે સહુ અનુક્રમે વર્ષા કન્યા, થયાં લાગ્યે જેનાં મહાધન્યા. ૩૬
- યો શ્રદ્ધાને જે ઉત્પન્ન, તેનું કામ નામ પ્રસન્ન;
યયો લક્ષ્મીને સુત દર્પ, ધૃતિને નિયમ યયો તન તર્પ. ૩૭
- પુષ્ટિને તન યયો સંતોષ, પુષ્ટિને લોભ યયો જોઇ જોય;
મેધાનો શ્રુત નામે કુમાર, ક્રિયાને દંડ આદિ ત્રણ સુત સાર. ૩૮
- નય વિનય રહેલા જાણ, બુદ્ધિને બોધ સુત પ્રમાણ;
વ્રજજને વિનય વળી હવો, વપુ વ્યવસાય જાણી અવનવો. ૩૯
- હોય શાંતિનો કામા સુત, એમાં કાંઈ નહિ અદ્ભુત;
સિદ્ધિને મુખ્ય નામે બાળ, કીર્તિને યશ મુણાલ. ૪૦
- એ સર્વ ધર્મતણા કુમાર, જાણવા સર્વે નિરંધાર;
કામે નંદીકેરા પુત્ર, અને ધર્મરાયપૌત્ર ઘરમૂત્ર. ૪૧
- તેણે હર્ષને આપ્યો જન્મ, માને જેને ઘણા અજન્મ;

૩૭ શ્રદ્ધા ઈન્—શ્રદ્ધાને કામ (મનોરથ) પુત્ર યયો. લક્ષ્મીને દર્પ (ગર્વ) પુત્ર યયો વગેરે બંને રીતે સમજી લેવું.

૪૦ મુણાલ—કમળતટ પરથી કમળતટ જેવો નિર્મળ યશ.
૪૧ કામે ઈન્—અર્થાત્ કામને નદી નામે સ્ત્રીધર્મી દર્પ પુત્ર યયો અને તે ધર્મનો પૌત્ર રહેવાય; કેમકે કામ મનો પુત્ર છે.

વળી અધર્મની હિંસા નાર, તેને અનૃત સુત હવો નિરધાર. ૪૨
વળી તેને નિર્ઋતિ કન્યા જન્મી, તેના જે પુત્ર કહું મહાઅનમી;
છે એકનું નામ તો નર્ક, બધ નામ બીજાનું ભર્ક. ૪૩

વળી તે બેનાં થયાં જે બાણ, જોડાં થાય પીડા પ્રમાણ;
તે ઉભયમાંથી માયાએ સાર, માણી માત્રનો કરવા સંહાર. ૪૪

આપ્યા મૃત્યુને જન્મ તે કાળ, જોણે જનમ વર્ષા રહી આળ;
વેદનાએ રૌરવયકી નિરવાણ, પુત્ર દુઃખ પ્રસવ્યો પ્રમાણ. ૪૫

મૃત્યુયકી વ્યાધિ ને જરા, શોક તૂળણા ઉપજી ધરા;
કોથ કૂડો થયો ઉત્પન્ન, જોઈ યાચે ન કોઈ પ્રસન્ન. ૪૬

એ સર્વ દુઃખનું ઉત્પત્તિસ્થાન, અધર્મ લક્ષણ કહે મહાન;
નથી તેમને નારી કે પુત્ર, તેમ વસવા નથી ઘરમૂત્ર. ૪૭

કિંતુ સર્વ છે ઉર્ધ્વરેતા તેહ, વળી ભાંજી તારો સંઘેહ;
સાંભળ્ય મુનિ શાર્દૂલ તુય, ભાણું મૃત્યુની સ્ત્રી હુંય. ૪૮

જે જે નારી તેને નિર્વાણ, નિર્ઋતિ અલક્ષ્મી પ્રમાણ;
અલક્ષ્મી વિધેથી ભાઈ, મૃત્યુને ચૌદ સુત થયા મકલાઈ. ૪૯

અલક્ષ્મીના તે સર્વ પુત્ર, માંડી બેડા મૃત્યુનું ઘરમૂત્ર;
તેના આજ્ઞાપાળક તે તન, કરે માનવને નિધન. ૫૦

મનુષ્યમૃત્યુ સમયે બાણ, સારી સેવા કરે પ્રમાણ;
તેહ વિસ્તારી કહું આજ, સુણ્ય તારે શુભને કાળ. ૫૧

તેઓ દસ ઇંદ્રિયોમાં વશી રહે, વળી તેનાં વાસ મનમાં કહે;
રહી એ રીતે નિરવાણ, નર નારીને શુભાણ. ૫૨

૪૨ જોને—જે કાળે. અનૃત—અસત્ય, અથવા હિંસા અને અધર્મનો પુત્ર. ૪૩ નિર્ઋતિ—મૃત્યુદેવી, અથવા અધર્મ અને હિંસાની પુત્રી. અનમી—નમ્યું ન આપે એવા. ૪૪ પીડા—મૃત્યુદેવીથી નરક અને બધ ઉપજ થાય એ પ્રસિદ્ધ છે અને તેજ અર્થ નિર્ઋતિના પુત્ર કલા છે. ભર્ક—મહાભય એવું. ૪૫ પીડા—વેદના. ૪૭ સર્વ—(મૃત્યુના સંતાન).

ચોળે પોતાના વિષય માંહી, દિવસત્તમ સુણુને આંહી;
 પેશી ઇંદ્રિયો માંહે પૂર, કરે વરા સમર્થ કે શૂર. ૫૩
 રાગ કોપશું મેળવે જનને, ઘણું લભાવે પ્રમિત મનને;
 તેથી કરે અધર્મની ક્રિયા, બૂલે ભટકે ચતુર ભિયા. ૫૪
 વળી અહંકાર ને મતિમાં પેસે, તેમોહાશ્રય કરીને યેસે;
 નારનારીકેરે તે માણુ, હણવા વલ્ન કરે સુખાણુ. ૫૫
 વળી નરધરમાં દુઃસહ એક, વિખ્યાત અલક્ષ્મીપુત્ર વિવેક;
 વાસ વશી રહે દિનરાત, તેની સમજણું જાત ને ભાત. ૫૬
 જૂએ નખજો પડી ગયેલો, નીચા વક્રવાજો રહેલો;
 ઘણો કાળ રે'નારો નગન, કવચિત વલ્કલે મન મગન. ૫૭
 જેનો સ્વર છે કાકે સમાન, તમોગુણ કઠોર મહાન;
 એવા સ્વરૂપીને પ્રભાદેવ, કયો સર્વ ભક્ષવાર્તતખેવ. ૫૮
 તેથી રૂપ તેનું વિકાજ, લાંબી દાઢવાજો તે કરાજ;
 મુખ પો'તું રહે અહોરાત, મહાભયાનક જેની જાત. ૫૯
 જેને સર્વને ખાવા ઇચ્છાય, એવો દુઃસહ નામ કે'વાય;
 સર્વ જનના જનકશ્રીએ તેને, વળી પ્રભરૂપ ભાર્યો ભવ જેને. ૬૦
 શુદ્ધ સ્વરૂપી જકલકારણ, જેને નવ માયાનુ મારણ;
 નિવિકાશી પ્રભાદેવ, જેની કરે સનકાદિક સેવ. ૬૧
 તે બોલ્યા દુઃસહશુ આમ, વદે પ્રભ તું સુણ્ય ઉદામ;
 તારે આ વિશ્વને ભક્ષી ન જાણું, ક્રોધ ત્યાગ કર કહ્યું આણું. ૬૨

૫૪ રાગ ઇન્દ્રિય—તે અલક્ષ્મીના પુત્ર જનને રાગ (પ્રીતિ) અને
 રૂપ (ક્રોધ) સાથે મેળવે—ક્રોધ અને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરે.

૫૫ મોહાશ્રય—મોહને આશ્રયે. અર્થાત્ અહંકાર અને મતિ મોહ-
 યુક્ત ધાય. ૫૭ વક્રવાજો—મુખવાજો. ૬૦ જનકશ્રી—પિતા—પ્રભાદેવ.

ધરત્ય સાતિ સારી તુ ય, રજ્જગુણકળા પરહરત્ય કહે હું ૫,	
છોડત્ય તામસી વૃત્તિને તુ તો, એવી શીખામણુ દઈ હું તો ૬૩	
કહે દુ સહ સાભળો તાત, અહો જક્તસ્વામી પ્રખ્યાત,	
હું ભૂખથી સૂકાયો તનમા, તૃષા લાગી મુઝાઈ છુ મનમા ૬૪	
થઈ દુર્બળ ઈન્દ્રિય સર્વ, મુણો વિધિરાજ પ્રણયના પર્વ,	
મને થાય વૃત્તિ કેઈ પેર, થાઉ બલિષ્ઠ કરોનું મે'ર ૬૫	
તેમ મારે વસવું કચે વાસ, જ્યાં નિવૃત્તિ થાય મકાશ,	
બ્રહ્મદેવ કહે સુણ્ય ભૂર, નરગેહે રે'ણુ ભરપૂર ૬૬	
તાડે બળ અધર્મી બાણ, નિત્યકર્મહાનિ પ્રુષ્ઠિ પ્રમાણ,	
વિષજતુ સોળ જાતિના, તેના દશે ક્ષેત્રા અનેક ભાતિના ૬૭	
થાયે માનવને જેહ, તારા વસન તે ભાઈ એહ,	
હવા બતાવુ તારો આહાર, તેહ સાભળ્ય તુ નિરંધાર ૬૮	
રાખે કરી નિ રહુ જેહ જતુ પડેલુ નિ સ દેહ,	
શ્વાને નિરખ્યાનો સ દેહ, કૂટયે ભાજન રાખ્યુ જેહ ૬૯	
મુખે કૂકી કર્યું ટાડુ સાર, થયેયુ ઉરિઝાટ અવિધાર,	
કાચુ પાકુ રહેલુ જેહ, નહિ સીનેલા જેવુ તેહ ૭૦	
રાધતા ચાપેલુ બાણ સસ્કાર વિનાતુ પ્રમાણ,	
ભગ્ન આસન બેઠેલા નરે, ત્યા બેશી નિરખાણુ કરે ૭૧	
મૃત્યુદિશાભણી રાખી મુખ, જેહ ભક્ષેયુ માની મુખ,	
દશ દિશાએને વરણ, સંધ્યાકાળે ખાધુ હોય ગરણ ૭૨	
ત્યવાદિત્રકેરો નાદ, મુણી જમતા પૂર્વે હોય સાદ,	
અડકેલુ રજસ્વજાને હોય, કે તેની દૃષ્ટિએ જ્યેયુ સોય ૭૩	

૬૭ નિત્ય ઇન્દ્રિય નિત્ય કર્મની હાનિથી તારી પ્રુષ્ઠિ થશે વિજય-પ્રેરી
પ્રાણી ૬૮ વસન-વસ્ત્ર ૬૯ કૂટયે ભાજન—કૂટેના વામજામા

- વા તેનું ખાધેલું ખવાયું, મલિન અન્નમાં તારું આયુ; ૭૪
તેવા પાનમાં તારું છવિત, પુષ્ટિ કરતા ધરતા પ્રીત.
બોજું પાણુ હું આપું છું તને, તેહ સાંભળ્યે એકે મને;
હે યક્ષ શ્રદ્ધારહિત જાણુ, હોમેલું વા આપેલું પ્રમાણ. ૭૫
ત્યમ સ્નાન કર્યા વગરનું સાર, અર્વસા પૂર્વકનું નિરધાર;
જળ મૂક્યા વગરનું જેહ, વળી નાખેલું હોયે તેહ. ૭૬
નવ ઇશ્વરાર્પણ જે કીધું, જે નાખી દેવાને અર્થે દીધું;
મહાગર્વધરી વળી જાઈ, દાપ પામેલું દિવસાઈ. ૭૭
ક્રોધે કરી આપ્યું જે અન્ન, આપ્યું પીડા પામી મને અપ્રસન્ન;
વા એવે ભાવે હોયું જેહ, તેનો કૃણબોડતા (તું) નિઃસંદેહ. ૭૮
હે યક્ષ વિધવાએ પુનર્લગ્ન, કર્યું હોયે થઈ મન મગ્ન;
તેથી ઉપજ્યો સુત જેહ, કરે સ્વર્ગ સ બધી કર્મ તેહ. ૭૯
અથવા ફરી પરણેલી નારી, કરે તેવાં કર્મ વિચારી;
તેમાં વૃષ્ટિ તારી થાય, એવુ બોલ્યા વિધિ મહાકાય. ૮૦
હે યક્ષ નિર્ધન નર નિરવાણુ, કન્યાવિક્રય કરે અજાણુ;
વેચી કન્યા લેઈ તેનું મૂલ્ય, કરે ધર્મક્રિયા અમૂલ્ય. ૮૧
વા ખોટા શાસ્ત્રની ક્રિયાઓ કરે, તે તારી પુષ્ટિ કરી તન ભરે;
જે કર્યું અધ્યયન અર્થરહિતા, સત્યપણે રીષયો નવ ગીતા. ૮૨
તે સર્વે તારી વૃષ્ટિ માટ, તજ્ય તનથી તું ઉચ્ચાટ;
હવે તારી સિદ્ધિજ્ઞને જાણુ, કાળ નિર્ણય કરી આપુ પ્રમાણ. ૮૩
ગર્ભવતી સ્ત્રીશુ કરે સંભોગ, સંધ્યા સમે નિત્યકર્મ વિચોગ;
અસંજાસની ક્રિયા કરે, ગમે તેમ વદી ધર્મ હરે. ૮૪

૭૫ હે યક્ષ—હે કુંગડ ૭૬ જળ મૂક્યા વગરનું—જમતી વખતે
જલાર્પણનું પાણી મૂક્યા વગર ખાધેલું અન્ન.

૮૨ અર્થરહિતા—અર્થરહિત ૮૪ અસંજાસની—ખોટાં શાસ્ત્રોની—
મારણુ, મોહન વગેરે અભિચારની અથવા ભૂત પ્રેતની સાધના વગેરેની.

- અહો દુરાસદ એવા જેહ, સર્વ નર તારે સ્વાધીન તેહ;
તેને મારતાં તારે ભાઈ, કદા નવ ધરવી ભલાઈ. ૮૫
- પંક્તિભેદ થાય જે ગેહ, દેવાદિક નૈવેદ્યમાટે ન જેહ;
કરે રસોઇકેરી સોઇ, રસોઇમાં ભેદ કરે જન કોઈ. ૮૬
- જે ગૃહ નિત્યમતિ કંકોસ, ત્યાં તારે વાસની કરવી આશ;
સેવક સુરભિ બલિવદ્, વાહનાદિક પોષણકેરી ગર્દ. ૮૭
- જે ગેહ ન થાયે સાર, જ્યાં સંધ્યાસમે ન શુચિવિચાર;
તે કાળે જળવડે કરી જાણ, નવ ગૃહ શુચિ કરે નિરવાણ. ૮૮
- ત્યાં તારાયકી થાય ભય, વળી અહોરાત્ર તારો ઉદય;
હે યક્ષ્મ નક્ષત્રકેરી ન શાંતિ, ગૃહપીડાની નહિ જ્યાં પ્રાંતિ. ૮૯
- ત્રિઉત્પાતકેરી ન ભેદ, થાયે સર્વતણો જ્યાં છેદ;
વા તેની શાંતિકાળે કાંઈ, નવ ઉપાય થાયે જ્યાંહી. ૯૦
- ત્યાં તારો વાસ સદાય, તું કરજે નિત્ય પરાભવ ત્યાંય;
જે નારી રીસાઇ લંઘન કરે, અથવા નર એહું ઉર ધરે. ૯૧
- કે કરે પર્વણીપિણ ઉપવાસ, વા મધ પીવામાં થાય મકારા;
ધૂત રમી જુગારી કાવે, સદૈવ સ્ત્રીઆસક્તિ મન લાવે. ૯૨
- જે માર્ગરની પેઠે જાણ, દાંભિક ગુપ્ત પાપ કરે પ્રમાણ;
તે સર્વ તારે કરવા સ્વાધીન, જેમ માછી સાહે મીન. ૯૩
- કર્ચુ બ્રહ્મચર્યવિણુ અધ્યયન, મૂર્ખે મખડ્યો પાવન;
જઈ તપોવને થઇ તપસી, ગ્રામ્યભોગમાં પડયા જે લપસી. ૯૪
- તેમ જેણે ઇંદ્રીઆત્માપર જય, નથી મેળવ્યો કે જાણ્યો નય;

૮૫ દુરાસદ—ન છતાય એવા—અર્થાત્ મહાદુર્ગુણી. ૮૬ ભેદ કરે—
પદ્ધતિ કરે. ૯૦ ત્રિઉત્પાત—બૂકંપાદિ જૂમિના, ઉત્કાષ્ઠાદિ અતરિશના
અને ચદવ્યતિક્રમ આદિ આકાશના, એવા ત્રણ પ્રકારના ઉત્પાત. ૯૩ માર્ગર
—ખિન્નાડી.

- એવા ધરછે પરલોક મદ, દિવસાંજે નીચી ગતિ ગુઢ. ૯૫
- ક્ષત્રિય વૈશ્ય અને શૂદ્ર જાણુ, સ્વધર્મશ્રેષ્ઠ થાય પ્રમાણુ;
જે ન શ્રેષ્ઠ થયેલા હોય, તેની ચેષ્ટા કરે મળી સોય. ૯૬
- આહો યક્ષ્મ તે તારે સ્વાધીન, આહોરાત્ર કરવા કરી દીન;
વળી તારી પ્રુષ્ઠ કરવા કાળે, આપુ અન્યથું જોયકી આળે. ૯૭
- ધરત્ય ધ્યાન માને સર્વે તુંય, જોહ વિસ્તારી ભાણુ હુંય;
કરી વૈશ્વદેવ નર સર્વે, માની તુજને મોટું પર. ૯૮
- કરી તારા નામદાણા ઉચ્ચાર, 'આ તારુ' નિત્ય વદશે અભિધાર;
દશે બલિષ્ઠ બલિ રોજ, તારે પાણુ કરવી તેના ખોજ. ૯૯
- હાં તારે ત્યાગ કરવાં ક્રિયાં જોહ, તેહ જાણાવો દેહ જોહ;
ત્યાં જાણુ ન કદીએ તારે, જો તારું નુ શુભ વિચારે. ૧૦૦
- જ્યાં થાય સંસ્કારી અન્નનું બોજન, જે અતર બહિર્ધી રે' પાવન;
જેને લાલચ નહિ લવજેરા, જે સ્ત્રીએ હત્યો નવ પદોગ. ૧૦૧
- એટલે પોઆર પત્નીના નહિ, એવુ તેવુ જોવુ સહી;
તે ઘર ત્યાગ કરી તારે રે'વું, તેવુ મુખ તારે નવ લેવું. ૧૦૨
- હો યક્ષ્મ જે ઘરમાં સુજાણુ, બગિનીપુત્રીકેર પ્રમાણુ;
વળી કુળસ્ત્રીઓકેર રક્ષણુ, અતિથિસત્કારનિણુ ન અપેક્ષણુ— ૧૦૩
- જાયે જેમની તારે જોવી, ત્યાંથી કહો આદા ખોવી;
હવ્યે દેવતાણું પૂજનજ્ઞેયે પિત્રનું અનુદિન. ૧૦૪
- થાયે જે ઘરમાં યક્ષ્મદેવ, તે જોઈ તજવું તારે તતએવ;
જે ઘેર બાળક વૃદ્ધ ને નારી, નર સજ્જનમાં સંપ ભારી. ૧૦૫
- એવું જોઈ તારે તે તજવું, તે જોહ ન દાહે ભજવું;
જ્યાં કામિની સજોહ માંય, સદા મીનિવતી રહે જ્યાંય. ૧૦૬

૯૯ તેની—જે બલિદાનની ૧૦૨ જે ઇ—જે પરચેપ (ઉત્તમ આકૃતિ વાળાને) સ્ત્રીએ હત્યો નથી. ૧૦૪ હવ્યે—હવિશ્યાન્નવડે.

નવ અન્ય ઘેર ફરવા સ ચરે, રખડેલપણુ મન ન ધરે,	
તેમ લજ્જતયુક્ત ગહે રહેવ, તેનુ જાણુ મોટુ દૈવ	૧૦૭
તેવા નારીના ભેદ આચાર, તે ઘર તજુ તારે નિરધાર,	
જે ગૃહ શયનાસન સ્વચ્છ અપાન, તેવા ભોજનકેરો ભાર	૧૦૮
યથા ઘટિત વય મમાણુ, કે હોય સબ ધકેરો જાણુ,	
ઐઠલે જેને ઘટે તેણુ, મળતુ હોય ઉભય એણુ.	૧૦૯
ત્યા તારે ન જુવુ નિરવાણુ, થઈ મારે વચને અજાણુ,	
જે ગેહ સાધારણુ માહિત્ય યુક્ત, જ્યા સમ્યક્ કર્મકર્તા વસે પુક્ત	૧૧૦
જ્યા હોયે દયાળુકેરો વામ, ત્યા તારે વમનાની કરવી ન આશ,	
જે ઘર દાર ન ઝાડે રૂ ધાયુ, કે ઔપધિગોથે ન તેણુ મનાયુ	૧૧૧
જ્યા નરવરના કર્મ ન ભિન્ન, ત્યા વસણુ તારે થઈ દોન,	
બહુધા તો તજવો તે દશ, કરવો નહિ ગેહમવેશ	૧૧૨
જેનુ પોપણુ થાય મમાણુ મુર પિત્ર આવી રહેતા જાણુ,	
પોષ્યવર્ગ અતિથીને જમતાં, રહેલે શ્યાન્ને મન જેના ભમતા	૧૧૩
ઐઠલે તેવા શોષાન્નથી ધરે રહ, તજવુ ગેહ તારે ચક્ષ્મ તેહ,	
જેહ સાચાળોવા સદૈય ક્ષમાશાલ અહિ રાક કાય	૧૧૪
કેને પરિતાપ ન થાય જેનાથી, કેનુ ખોટુ ખમાય નવ તેનાથી,	
જે અન્ય ઉત્કર્ષે રાજી થાય, આવા તજ ન તારે સદાય	૧૧૫
આમીરોવામા જે સમામન્ત ફુટ રસીસ ગમા નહિ રક્ત,	
સ્વામી જમતા વધુ હોય જેહ, કે ખાતા કંટુ બી બચેનુ તેહ	૧૧૬
તે અન્ને પે પશુ કરે નાની, તેવી જીને ન જોવી ધાગી,	
તેનુ ઘર નેઈ કરવા પ્રણામ, કરવુ નમન વદી મહાનામ	૧૧૭
જે દિવસ ગણ કો મા કુશળ, વેદાભ્યાસે કરે મહાભજ,	
નિત્ય દાન રામા ખીનિ જાન, વા યજ્ઞ પ્રણવે જોઈ યજમાન	૧૧૮

શિષ્ય ભાણાવી એકે મન, અથવા દાન લેઈ અનુદિન;	
જે નિર્વાહ કરતો હોય સત્પાત્ર, તેની જોવી ન તારે જાત્ર.	૧૧૯
ગમે તે સ્થિતિમાં તેને, તજ રે'ણુ તારે જાને;	
હવાં તારે કાત્રી જોઈ આવો, તેનાં લેવો ન કૂડો લા'વો.	૧૨૦
જે નૃપ કરતો હોય નિત્ય યાગ, જે દાન કરતો હોય મહાભાગ;	
જે અધ્યયન વિષે તત્પર સદા, અંગથી અસ્ત્ર ન છોડે કદા.	૧૨૧
સમ્યક્ પ્રકારે કર લેઈ જાણુ, રૈયન રાજી રાખે નિર્વાણુ;	
તેને જોવો ન તારે ભાઈ, તજવો કૂડો એવો રાઈ.	૧૨૨
હવાં કેવા વૈશ્યને તજવો તારે, તેહ કે'ણુ જોઈએ મારે;	
જે કરતો હોય યજ્ઞ ને દાન, અધ્યયન કરતો હોય મહાન.	૧૨૩
પશુ પાળવામાં પ્રીતિ જેની, ખૂંતી ખેતીમાં છુદ્ધિ તેની;	
વ્યાપારવૃત્તિએ મેળવે અન્ન, કમાય થોડુ શાય પ્રસન્ન	૧૨૪
તેવા વૈશ્યને તજવો સાગ, તેના જોવો ન તારે પાર;	
હે યક્ષ સૂદ્ર તજવો કે'વો, તેહ વર્ણુવી જાણુ જેવો.	૧૨૫
દાનયજ્ઞ કરતો હોય જેહ, કરે દિવ્યરોચન વળી તેહ;	
સદા તત્પર તેવે કાર્યે, સેવા સિદ્ધિ ન ધારે અનાયે.	૧૨૬
દિવ્યસેવાથી થઈ સતોષ, જીવે દિવ્યના નહિ કદી રોષ;	
દિવ્યઅન્નવડે પામે સુખ, તેવા સૂદ્રને ન જોવુ ગુખ	૧૨૭
શિક્ષા માનવી મારી સત્ય, નીકર વસમી થાશે ગત્ય,	
જે જોહે ગૃહસ્થનર નિરવાણુ, શ્રુતિ સ્મૃતિના હોયે જાણુ	૧૨૮
તે ઉભયમાં કહ્યું જેવું સ્વયં જીવિત ચલાવે તેવું;	
એવો સુધી જાય જે હામ, જાય તેની પૂડે તેની વામ.	૧૨૯
જ્યાં હોય સત્પુત્ર પાવન, ગુરુ મુર પિતૃ પૂજે અનુદિન;	

૧૨૯ ઉભયમા—શ્રુતિમા અને સ્મૃતિમા જે હામ જાય—જેવું વર્તન કરે. તેની પૂડે જાય—તેને અનુસરે વામ—સ્ત્રી

- જ્યાં પત્ની પૂજન પતિનું કરે, ત્યાં અલક્ષ્મી જઈ શું કરે. ૧૩૦
- વા યક્ષ તારાથકી શું થાય, જાય તેવે કામે તો કંપે કાય;
- જે ગૃહ નિત્ય સંધ્યા સમે લીંપાય, વા જળ છાંટી શુદ્ધ થાય. ૧૩૧
- તેમ જ્યાં પુષ્પનાં બલિ અપાય, એવી શુચિતા જ્યાંહી પડાય;
- હો યક્ષ તેવા ઘર સામે તારે, હા જોડુ નવ નિરધારે. ૧૩૨
- જે ઘરમાં સવાકેરી શય્યા, ભલે હોય નાના મોટા ઉંચા;
- પણ તે શય્યાને નિર્વાણ, નવ સૂર્ય નિરજે જાણ. ૧૩૩
- જે ગૃહમાં વનિહુ ને વારિ, કદા નાશ નવ પામે અવિધારી;
- જે ગૃહમાં સૂર્યદર્શન સુધી, દીપ રાણો કરવાની થાય ન બુદ્ધિ. ૧૩૪
- તેહ જોહ લક્ષ્મીદેરાં પાત્ર, એવું આચરતા સતપાત્ર;
- બલિર્ન ચંદન અને વીણા, આદર્શ મધ આજ્યે ભીના. ૧૩૫
- રે'તાં હોય તામ્રના પાત્ર સદાય, વા ધૂત વારિ ભરાય તે મંથ;
- તે મદિર તારો ન કામ, એમ જોલ્યા ત્રિભુવનખામ. ૧૩૬
- હો યક્ષ હાવાં તારૂં રે'કાણુ, તેહ દર્શાવુ નિર્માણુ;
- જ્યાં હોયે કટકચૂસ, નિષ્પાતની વેડી મટાક્ષ. ૧૩૭
- જ્યા પુનાર્પિસાહિત હોય નારી, જ્યાં સર્પ ઉધેડુ રાફડા ભારી;
- ત્યાં તારે સમગ્રવો કામ, તે જોહ કરવો જઈ ત્રિઆમ. ૧૩૮
- જે પ્રાસાદમાં નર હાય પચ, વળી ત્રણ ત્રિયાદેરો સંચ;
- ત્રણ સુરજિ હોયે તેમા, તારે વસતુ જઈ એમા. ૧૩૯
- વળી નેમાં જોવો અતિ અંધકાર, મકારામાદે કાષ્ટ રોગજો અપાર;
- એવાં કાષ્ટનો જ્યાહી મકાર, ત્યાં ત્યાર રે'લું થઈ પ્રકાર. ૧૪૦
- અહો યક્ષ એક અજા જો જોહ, તોયે જે રાગભ નિઃસદેહ;

૧૩૨ શુચિતા—પવિત્રગણ. ૧૩૫ બલિપદ—ગળદ આદર્શ—આરમી.
આજ્યે—ધીએ. ૧૩૭ નિષ્પાતની—મોળા કે વાલની. ૧૩૯ પ્રાસાદ—
ધર. સુરજિ—ગાય

- હોયે ત્રણ મુરતિ ને પંચ મહીપી, જ્યાં ૫૨ અથ રે'તા હોય હીસી. ૧૪૧
- હોયે સખ હરિ ને ઘરમાં, વસવું તારે તો જઈ ત્યાંય;
- અથવા તેનું રૂધિર શોધણું કરવું, કદા કામ ન તે પરહરવું. ૧૪૨
- જ્યાં કોઠી કોઠાળી દાતરડી, વાંશી પાંચી તપેલી પડી;
- એ વિના રખડતાં એવાં બીજાં, ત્યાં તારે રે'વું હવે બીજ્યાં. ૧૪૩
- હે મુત માંભજ્ય વળી તુંય, એવું જોવું બીજું શુંય શુંય;
- હે યક્ષ બેસવું મુશળપર, બેસી ખાંધાણીએ માનવું વર. ૧૪૪
- જ્યાં બેસે કામિની ઉમરા ઉપર, જ્યાં નારી દર્શે છે નીડર;
- ત્યમ બહિરદિશાએ જતાં જાણ, વાતો કરવી ગમે નિર્માણ. ૧૪૫
- એ સર્વસ્થાનક તારાં સત્ય, મારવાં તેનાં તારે અપત્ય;
- હે મુન જ્યા રંધાય ધાન્ય અમાપ, વળી તે વેડફાએ વિણમાપ. ૧૪૬
- જ્યાં રહે રાંધનાં કાચું ધાન્ય, જ્યાં થાય આગમકેરું અમાન્ય;
- ત્યાં તારે સ્વેચ્છાએ કરવું ગમન, કરવું તેવા મદિરમાહે શયન. ૧૪૭
- ને જોડુમાં કડછીવની, યાયે વનિહ નાખવાડેરી મતિ;
- તપેલીકેરી ઢાંકેલી તાસકમાં, ત્યાં શુચિ માનવો વાસ નાશકમા. ૧૪૮
- જોડે રે'વું તારે ત્યાંય, નવ બીજે જતવું ક્યાંય;
- ત્યાં સહુ જોડું આવી વસે, તેમા તારો સમાવેશ થશે. ૧૪૯
- જ્યાં અગ્નિ પડ્યાં અડોનિશ રહે, તેવું મનક બીજા લહે;
- ત્યાં તારે રે'વું નિરંતર, વળી ત્યાં અન્ય અમુરે કરવું ઘર. ૧૫૦
- ને નર બંધુજનને ન આપે પિંડ, વા ઉદક આપ્યા વિણ પોપે પિજ
- તેવા સપિંડી સોદકમાં જાણ, તારે વસવું જઈ નિરજાણ. ૧૫૧

૧૪૧ અજ—અકરી સમજ—અરિસા મદિપી—બેસ. ૧૪૩ પાલી
—વાંસનાં કે લાકડાનાં બનાવેલા અનાજના માપ. ૧૪૮ નાશકમાં—
અર્થાત્ નાશકના વાસ જોવો પવિત્ર વાસ તારે માનવો. અથવા નાશકમા
—સદેહ વગર. ૧૫૧ મોદક—સગોર.

- જ્યાં પત્ની પૂજન પતિનું કરે, ત્યાં અયક્ષ્મી જઈ શું કરે. ૧૩૦
- વા યક્ષ તારાથકી શુ ધાય, જાય તેવે ઠામે તો ક પે કાય;
- જે ગૃહ નિત્ય સંધ્યા સમે લીંપાય, વા જળ છાંટી શુદ્ધ જ થાય. ૧૩૧
- તેમ જ્યાં પુષ્પનાં બલિ અપાય, એવી શુચિતા જ્યાંહી જાય;
- હો યક્ષ તેવા ઘર સામે તારે, દુઠા જોણ નવ નિરધારે. ૧૩૨
- જે ઘરમાં સ્વાકેરી રાચ્યા, ભલે હોય નાના મોટા હૈયા;
- પણ તે રાચ્યાને નિર્વાણ, નવ સૂર્ય નિરજે ભાણ. ૧૩૩
- જે ગૃહમાં વનિહ ને વારિ, કદા નાશ નવ પામે અપિધારી;
- જે ગૃહમાં સૂર્યદર્શન સુધી, દીપ રાણો કરવાની થાય ન છુદ્ધિ. ૧૩૪
- તેહ જોહ લક્ષ્મીકેસં પાત્ર, એણે આચરતા સંપાત્ર;
- બલિવર્દ અદન અને વીણા, આદર્શ મધ આજ્યે ભીના. ૧૩૫
- રે'તા હોય તામ્રના પાત્ર સદાય, વા ધૂન વારિ ભસય તે મધ;
- તે મદિર તારો ન ઠામ, એમ બે.લ્યા ત્રિભુવનસ્વામ. ૧૩૬
- હો યક્ષ હાવા તારૂ રે'ઠાણ, તેહ દર્શણુ નિર્માણ,
- જ્યાં હોયે કટકવૃક્ષ, નિબ્ધાનની વેડી પ્રત્યક્ષ. ૧૩૭
- જ્યા પુનાર્પિત હોય નારી, જ્યા સર્પ ઉધેડ રાફડા ભારી;
- ત્યાં તારે સમજવો ઠામ, તે ગેહ કરવો જઈ નિશ્રામ. ૧૩૮
- જે પ્રાસાદમાં નર હોય પચ, વળી ત્રણ ત્રિયાકેરો સચ,
- ત્રણ સુરભિ હોયે તેમા, તારે વસણુ જઈ એમા ૧૩૯
- વળી જોમાં જોવો અતિ અ ધકાર, પ્રકાશમાટે કાષ્ટ સંજોગે અપાર,
- એવાં કાષ્ટનો જ્યાહી મકાગ, ત્યા ત્યારે રે'ણુ ચઈ પ્રકાશ. ૧૪૦
- અહો યક્ષ એક અજળ જે ગેહ, હોયે બે રાગભ નિઃસ રેહ;

૧૩૨ શુચિતા—પવિત્રણ ૧૩૫ બલિવર્દ—વળદ આદર્શ—આરસી.
આજ્યે—ધીએ ૧૩૭ નિબ્ધાનની—ચોળા કે વાવની ૧૩૯ પ્રાસાદ—
ધર સુરભિ—ગાય

- હોયે ત્રણ સુરભિ ને પચ મહીપી, જ્યાં ૫૨ અથ રે'તા હોય હીસી. ૧૪૧
- હોયે સપ્ત હરિત્ર ને ઘરમાય, વમણ તારે તો ન્ધ ત્યાય;
- અથવા તેનું રૂઢિર શોધાણું કરવું, કદા કામ ન તે પરહરવું. ૧૪૨
- જ્યા કોઠી કોઠાળી દાતરડી, વાસી પિંચી તપેવી પડી,
- એ વિના રખડતા એવા બીજા, ત્યાં તારે જેવું હોયે બીજા ૧૪૩
- હે સુત સામંત્ય વગી તુય, એવું જોવું બીજું શુય શુય,
- હે યક્ષ્મ એસવું મુગાપર, એસી ખાંધાણીએ માનવું વર ૧૪૪
- જ્યા એસે કામિની ઉમરા ઉપર, જ્યા નારી દશે છે નીડર,
- ત્યમ બહિરદિગાએ જતા જાણુ, વાતો કરવો ગમે નિર્વાણુ. ૧૪૫
- એ સર્વસ્થાન તાગ સત્ય, મારવા તેના તારે અપત્ય,
- હે સુત જ્યા રાધા પાંચ અમાપ, વગી તે વેડકાએ વિશ્વમાપ. ૧૪૬
- જ્યા રહે રાધન કાણુ ધ્યાન, જ્યા શાય આગમદેર અમાન્ય;
- ત્યા તારે સ્વેચ્છાએ કરવું ગમન, કરવું તના મદિરમાહે રાધન ૧૪૭
- ને જોડુમા કડછીની, યાએ વનિહ નાખવાડેગી મતિ,
- તપેલીકેરી કાકેલી તાસકમા, ત્યાં શુચિ માનવો વાસ નાશકમા. ૧૪૮
- એટલે રે'વું તારે ત્યાય, ના જીને જાણુ કયાય,
- ત્યા સહુ ખોટું અવી વસે, તેમા તારો સમાવેશ થશે ૧૪૯
- જ્યા અસ્થિ પડ્યા અહોનિગ રહે, તેવું મૃત જીવન લહે,
- ત્યાં તારે રે'વું નિન્તર, વગી ત્યાં અન્ય અમુરે કરવું ઘર ૧૫૦
- ને નર બધુજનને ન આપે પિંડ, વા ઉદ્ધ આપ્યા નિગ પોપે પિજ
- તેવા સપિડા સોદકમા જાણુ, તારે વસવું જલ નિરનાણુ ૧૫૧

૧૪૧ અન્ન—ખમ્પી રાસમ—ગરેડા મદિપી—એસ ૧૪૩ પાલી
—વાસના કે લાક ના બનાવેના આગમના માન ૧૪૮ નાશકમા—
અર્થાત્ નાશકના વાસ જેવો પવિત્ર વામ તારે માનવો અથવા નાશકમા
—સદેશ વગર ૧૫૧ મોદક—સગોન

જે કરે હોમ નિરંતર જાણ, જ્યાં થાય મંગળકાર્ય પ્રમાણ.	૧૬૩
જે ન વીસરે સુરમખ સાર, જે જાણે શૈયાશૈય વિચાર;	
જે પંથ આગમમાંહે પ્રમાણ, વળી જેણે ગયા લોક સુજાણ.	૧૬૪
તેવા માર્ગે ચાલે જન જેહ, તારે તણ દેવા સુર્વ તેહ;	
તેમને જેહ ન વસવું તારે, જો તારું લક્ષું તું ધારે.	૧૬૫
માર્કંડેય કહે સુણ્ય મુનિ, એમ વદતા બ્રહ્મા ગુણી;	
દઇ દુઃસહને શિખ સારી, અતર્થાન હવા વેદધારી.	૧૬૬
દુઃસહ વર્તવા લાગ્યો તેમાં, વિધિએ જુકતે જાણાવ્યું જેમાં;	
હવાં તે દુઃસહનો વાસ ક્યાંહી, સમજે શ્રોતા જો માલમાંહી.	૧૬૭
આપણા પુરાણીબાવા જેહ, આચાર દખાડો કરવા પાળે તેહ;	
રે'શે દુઃસહ તેમને ઘેર, જેને થયું શુદ્ધ સ્વભાવશુ વેર;	૧૬૮
કહું વિનવી સર્વને હું'ય, જો જો આચરે પુરાણી શું'ય;	
જો મારું કે'વું કરે ખરું, ખોટું હોય તો હું પરહરું.	૧૬૯
જો સત્ય જાણાયે જોતાં, તો નવ પુરાણીને કે.ઈ રોતાં;	
સર્વ કામથી મારું વેવાય, તો ક્યન વિમનું ગ્રાહ્ય ન થાય.	૧૭૦
ઈતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, યદ્માનુશામન પ્રમાણે;	
પંચાશોધ્યાય થયો પૂરો, નથી બાવર્ય રાખ્યો અધૂરો.	૧૭૧
વસણ.	
ભાવાર્થ નથી અધૂરો રાખ્યો. સુણો પુરાણી દેવ રે;	
વિમજનથી બને તેથી, કરશે સારી સેવ રે.	૧૭૨

૧૬૪ સુરમખ—દેવવત. 'શૈયાશૈય—પવિત્રતા અને અપવિત્રતા.

૧૭૧ યદ્માનુશાસન—યદ્માને બ્રહ્માએ આપેલી સીખામણી.

કડબુ* ૧૦૬ કુ*.

રાગ મારૈ.

ગુરુગણપતિ નમુ પાય, મુજને આરા છે,	
ઘણા ભક્તહૃદનીજાય, ઉભય પ્રકાર્યાં છે	૧
એવુ જાણ્યુ જોયુ જત, પૂર્ણ પ્રતીતિ છે,	
ધરવો ધ્યાનમાને વિશ્વાસ, માચીન રીતિ છે	૨
કરી સર્વ દેવને નમસ્કાર, કથા કેવી છે,	
જેવી પુરાણમા શિક્ષાય, તેવી દેવી છે	૩
યથામતિએ થાશે સર્વ, આરત મોટી છે,	
હુ પદ ધરવી વ્યર્થ મનસા ખોટી છે	૪
સર્વ શ્રોતા સાભળો આજ, સાચી સિદ્ધિ છે,	
જેહ સમજી આવ્યરે જાણુ, તેની પ્રસિદ્ધિ છે	૫
કહે માર્કડય કૌશલકી, કથા હવા કેવી છે,	
તેહ જાણાવુ તુજને સર્વ, જાણવા જેવી છે	૬
કલિકેરી કામતી માહી, ઋતુકાળે ઉપજ છે,	
શ્વપચદર્શનથકી મમાણુ, નિર્માળી નીપજ છે	૭
તે તો હુ સહકેરી નાર પુરાણે ભાખી છે,	
જેનુ જન્મકાળજૃતાત, સાચુ સાખી છે	૮
યદમે તે યુવતી સાથ, ઘર તો માંડ્યુ છે,	
જેણે સારાપણાનુ ચિન્હ સર્વે છાડ્યુ છે	૯
તે પ્રિય પત્ની સ યોગ, ભવિષ્યે સાધ્યા છે,	
તેણે વેલા તેમનો મુન્ય અતિશે વાધ્યા છે	૧૦
તેહ જાણાવુ તુજને આજ, શ્રદ્ધા સાચી છે,	
જેવુ પુરાણે પૂર પાવન જોયુ વાચી છે	૧૧

- દુઃસહ નારીને નિર્વાણ, સંતતિ ઉપજી છે;
સંખ્યામાં છે તે સોળ, વદું કેવી નીપજી છે. ૧૨
- આખા વિશ્વમાં વ્યાપી તેહ, કૌણ્ટિકિ રહી છે;
તેમાં અષ્ટ પુત્ર થયા ઉત્તમન્ન, કન્યા અષ્ટ કહી છે. ૧૩
- હવાં તે પુત્રોકેસં નામ, ગણાવી દેવાં છે;
મારે સાચેસાચાં સર્વ, તુલને કે'વાં છે. ૧૪
- દંતાકૃષ્ણિ, ઉક્તિ, પરિવર્ત, અંગધ્રુક, એવાં છે;
શકુનિ, ગંડર્ભાંતરતિ નામ, જોવા જેવાં છે. ૧૫
- ગર્ભહા, સસ્યહા, જ્ઞાણ, નામ તો નૌતમ છે;
તેના વશને વિસ્તારનાર, કૃતિમાં ઉત્તમ છે. ૧૬
- હવાં તેની અષ્ટકન્યાઓ જેહ, નામે સારી છે;
- તેનાં ગણાવી દેહું નામ, મતિ જેની મારી છે. ૧૭
- નિચોજિકા વિરોધિની નામ, સ્વયંહાર કરી છે;
બ્રામણી ઋતુહારિકા નામ, સ્મૃતિહરા નરી છે. ૧૮
- ળીજહરા વિદેષિણી નામ, છેલ્લી કેવી છે;
તેતું સ્વરૂપ લાખું હુય, જોવા જેનાં છે. ૧૯
- જેને જોઇ ઉપજે મહાભય, કાયા કપે છે;
જેવું ભ્રમરદેહ ચિત્ત, લાખ્યું અપે છે. ૨૦
- તેવું અચ્ચિક્રર છે'નામ, કામ પાણ તેવું છે;
હવાં તે પુત્ર પુત્રીતું કામ, સાંભળ્ય એવું છે. ૨૧
- માની લે તે છે કંપાયમાન. તેની શાંતિ સાચી છે;

૧૫ દંતાકૃષ્ણિ ઈતિ—દંતાકૃષ્ણિ વગેરે નામ પણ તેમના કર્મને અનુરૂપ છે તે આગળ તેમનાં કર્મ બતાવતી વખતે કહેવામાં આવશે, અને હવે પછી નિર્ગોજિકા વગેરે કન્યાઓ કહેવાશે તેને વિષે પણ એમજ સમજવું.

- કેવી રીતે કરાચે તેહ, કે'વી કાચી છે. ૨૨
- તોયે ભાષું યથામતિ હુ'ય, મુજૂવા જેવી છે;
- પે'લાં કહું કુંવરકલશાગ્ર, રીતિ તેની કેવી છે. ૨૩
- દંતાકૃષ્ટિ નામે સુત જેહ, દુઃસહાગમ વાંચે છે;
- બુએ પિતાની બ્રિજા વાટ, ભુંકું ઇચ્છે છે. ૨૪
- તે જોઇ સૂતેલાં બાળ, દાંતમાં પેસે છે;
- બાપ કે' કકડાવેછે દાંત, બાળક નેજો છે. ૨૫
- પાગુ બાળક નથી કાંઈ ને રા, દંતાકૃષ્ટિ આવ્યો છે;
- તેના કરવો જોઇએ પરિહાર, દુઃખડાં લાવ્યો છે. ૨૬
- તેની શાંતિ થાય કેઇ પેર, સર્વે કે'વી છે;
- મારે કરવો તુને ઉપકાર, સેવના સેવી છે. ૨૭
- સુતા બાળકને શયન, સરશવ ધોળા છે;
- તેહ વેરવા તેણે કામ, એવા પરજોળા છે. ૨૮
- કે તે સુતના દાંત ઉપર, માપાત્ર દાખ્યા છે;
- નાખવાને કહું નિર્વાણ, પુરાણે લાખ્યા છે ૨૯
- વા અતસી કે ઓપધીસ્નાન, કરવા કહું છે;
- ઉતકટો ધરચે અંગ માંય, દૂધાગુ વહું છે. ૩૦
- જે અંડાગેડાનું અસ્થિ સાર, બાળક પાસે છે;
- પે'રવાધી શાણનું વસ્ત્ર, દુઃસહસુત ત્રાસે છે. ૩૧
- યાચે એની શાંતિ એ પેર, અન્યની કેથી છે;

૨૨ માની લે ઈ—જે એ પુત્ર પુત્રીઓનાં નામ પ્રમાણે તેમનું કામ માત્રી લે છે તે તેમનાથી. ૨૩ પાગુ—પગી, ધુલ્લાસ. જે અતે, તેમને. માટે સાચી શાંતિ પણ કહી છે. ૨૪ દુઃસહાગમ—દુઃસહન આવવું. ૨૫ બાળ—બાળકના. ૩૦ અતસી—અળસી. ઉતકટો—કાંટાશળિયો. ૩૧ એ ડાગેડાનું—ગેડાનું.

- તેહ વર્ણવી દાખુ હુય, જોવા જીવી છે. ૩૨
- દુઃસહસુત ઉક્તિ નામ, 'તથાસ્તુ' જોલે છે;
એવો વારંવાર ઉચ્ચાર, કરી અતિ ડોલે છે. ૩૩
- તેના તે વચને નિર્વાણ, મિત્રું ભુંકું થાય છે;
એમાં રતિમાત્ર નહિ ફેર, કપિ મુનિ ગાય છે. ૩૪
- એની શાંતિકેરે માટ, સુધી શું સાધે છે;
દયાણુવિહીન મંગલોચ્ચાર, કરવા વાધે છે. ૩૫
- એમ સદા મંગલ શબ્દ, જે જન લાખે છે;
હુષ્ટ વચન સુણી કાન, દીનતા દાખે છે. ૩૬
- કદા સુણાયું હલકું વેણુ, મુક્તિ હરિનામે છે;
ચરાચર પ્રભુ દેવનું રમણ, એ પણ એવે કામે છે. ૩૭
- અથવા કુળદેવ્યા નામોચ્ચાર, શાંતિ માટે છે;
એવું જોઇ ઉક્તિ જોહ, અતિ ઉચ્ચાટે છે. ૩૮
- હવાં પરિવર્તકનુ પરિણામ, મુનિ કેવું છે;
તે એક ચિતે સાંમળ્ય તુંય, મારે કેવું છે. ૩૯
- એકનો ગર્ભ લેઈ બીજી જાગ, તે તો મરે છે,
કરાવે શુભનો અશુભ ઉચ્ચાર, ચતુર પણ ચૂકે છે. ૪૦
- એમ કંઈનું જોલાવી કંઈક, આનંદ પામે છે;
એવો પરિવર્તક દુઃસહસુત, ત્રીજો નામે છે. ૪૧
- શાંતિ સુધી ફેરે તેની આમ, જે સરસા પીગા છે;
તેહ વેરી દ એપાસ, મનના ઘોડોળા છે. ૪૨
- વા અસુરહંતા મત્રોચ્ચાર, ન્યાહી થાય છે;
ત્યાંથી તો તે નિર્વાણ, નાશી જાય છે. ૪૩
- એવો અંગધુક જે પુત્ર, કેવું ધારે છે;

કરે અગમોશ વાયુ પેર, શું તે વિચારે છે.	૪૪
શુભાશુભ બતાવી તેહ, આનંદ પામે છે;	
દર્ભે તાડન થાયે દહ, તપ તે શામે છે.	૪૫
હવાં પાંચમો શકુનિ પુત્ર, કૌકમા પેસે છે;	
વા સ્થાનમાં કરી નિવાસ, નિરાંતે બેસે છે.	૪૬
એવા પશ્વાદિના અંગ માંય, ભણુ ભુંડુ બોલે છે;	
તેની શાંતિ અર્થે સોય, સુધી તોલ તોલે છે.	૪૭
જો વાયસ કુષ્ટ કરે ઉચ્ચાર, તો કારણ કથળે છે;	
કે આરંભથી અથડાય, બોલ્યું બળે છે.	૪૮
જો તે પક્ષી પશુ બોલે શુભ, તો સારું થાયે છે;	
જો આગમે વિધિ તેહ, મળપતિ ગાયે છે.	૪૯
ગાંડમાતરતિ છોડા સુત, ગાંડાતે વસે છે;	
અર્ધું મુહૂર્ત માધ્યુ માપ, રહી ત્યા હસે છે.	૫૦
તે સમય કાર્યાર ભ, જે જે થાયે છે,	
તે સિદ્ધ ન થાયે સાજ, નાશમાં જાયે છે.	૫૧
તેની શાંતિ સાબળ્ય તુય, મારે કેવી છે,	
બ્રહ્મવાણીયકી પરમાણુ, શિક્ષા દેવી છે	૫૨
બ્રહ્મદેવ સ્તુતિએ સત્ય, શાંતિ ભાખી હ;	
શાંતિ પ્રકરણે મૂલખનન, વિધિ દાખી છે.	૫૩
ગોમૂત્ર સરશવકેરે સ્નાન, પ્રતિમૂળ તારે છે;	
તેવા ગ્રહ પૂજતાં અવિધાર, શાંતિ ધારે છે	૫૪
પુનરપિ ધર્મમાં નિયનિ થાય, શાસ્ત્રને જોવે છે;	
જન્માવસ્થાએ નિર્વાણ, ગાંડમાતરતિ રોવે છે.	૫૫

૫૦ ગાંડાતે—ગણેશના છેડા આગળ ૫૩ મૂલખનન—શાંતિ પ્રકરણમાં કહેલો એક વિધિ ૫૫ જન્માવસ્થા—જન્મનો તિરસ્કાર

એમ એની શાંતિ થાય, સતમે કેવો છે;	
સ્ત્રીગર્ભ ગળી જાય જાણ, જોવા જેવો છે.	૫૬
તેના વાસ સ્ત્રીગર્ભની માંય, વિધિ લાખે છે;	
તે મહાદારણ છે દુષ્ટ, સર્વ ઉવેખે છે.	૫૭
તેની શાંતિ શૌચે થાય, મંત્રસેર્જ પ્રસિદ્ધ છે;	
અનુત્તમ હાર ને પે'રાવાય, સત્વગુણી જે સિદ્ધ છે.	૫૮
એવા સાધુને અર્ધે હાર, શાંતિ તેની થાય છે;	
શુદ્ધ ઘરમાં કરતાં વાસ, નાશી તે જાય છે.	૫૯
ગર્ભહા તેનું છે નામ, શ્રમવિણ રક્ષણ છે;	
જો એમ નવ કરાય, તો તેહ વિવશણ છે	૬૦
૨ સમસંખ્યાત તે કુઃખ, ભુડો ભારે છે;	
હવાં અષ્ટમાના ગુણ ગાઉં, ને હૃદયે મારે છે.	૬૧
સમ્યક્ષ એવું છે નામ, જે વાણધ્યાન્ય ટાળે છે;	
તેની સુધી શાંતિ કે' આમ, જે ભવિષ્ય લાખે છે.	૬૨
જૂનાં ઉપાન ને પે'રાય, તો શાંતિ થાય છે;	
વામગમને નિર્વાણ, ભુંડું જાય છે.	૬૩
ચાંડાલમવેશ કરાવાય, જે અતિ હસકુ છે;	
પાણ સુધી કરે સહુ તેમ, ભુંડું ભસકુ છે.	૬૪
મૂકવાથી અઙ્ગિદાન ખા'ર, તે શાંતિ પામે છે;	"
ભગવદ્ભક્તિએ નિર્વાણ, સમ્યક્ષ થાય છે.	૬૫
હવાં તેની પુત્રીના આચાર, કે'વા મારે છે;	
જો તું મુઝ પાસેથી સર્વ, સુણવા ધારે છે.	૬૬

વલણ.

સુણવા ધારે મુજકને તો, મારે કે'ણુ સર્વ રે;
કુઃસહ સુતાની શાંતિ કરતાં, પમાય પ્રીતું પર્વ રે.

૬૭

ક.કૃષ્ણં ૧૦૮ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

તે કુઃસહની સુતા જેહ છ, સહુ વર્ણવી દાખું તેહ છ;
કરું તુજને નિઃસદહ છ, પે'લી નિયોજિકા કહું જેહ છ. ૧

ઢાળ.

જેહ નિયોજિકા નામ કન્યા, તેનું કહું લક્ષણ;
ચિત્ત વ્યગ્ર કે અસ્વસ્થ તારે, ન કરવું અધિક્ષણ. ૨
કુઃસહકેરી નિયોજિકા, જેહ કન્યા નામે;
તેહ નરને પરદ્રવ્ય હરવા-તણે ચાજે કામે. ૩
પરસ્ત્રીહરણ પણ તે કરાવે, હુ વહુ તેની શાંતિ;
પપિત્ર પાઠ કરી રહે તે, હરે તેની કાંતિ. ૪
ક્રોધ લોભાદિક ધર રિપુને, જેહ ત્યાગે જાણ;
તે કુઃસહસુતાથી શાંતિ પામે, ઉગારે નિજ માણ. ૫
નિયોજિકા મુને ક્રોધ લોભે, મયોજતી મમાણ;
સમજ એણું ત્યાગતા તે, જેહ નર સુજાણ. ૬
કરી નિંદા ક્રોધ એકે, માર માર્યો હોય;
તવ જાણવું મુજને મને, એ કૃત્ય નિયોજિકાનુ સોય. ૭
વિદાન કે મહાનયોગી, નવ થાયે તેને વશ;
એ નૌતમ યૌવનવતી નારી, કરી દે રસખસ. ૮
તોય તેના ત્યાગ કરતા, તે સુધી કે'વાય;

- પર સી ઉપર ઢૂડી દગિટ, એયકી તો જાય ૯
- એહ દુષ્ટાદુષ્ટ કર્મે, ચાજવાને આજ,
- પૂર્ણ મેગે મેરવાને, આવી ઊભા સમાજ. ૧૦
- જેહ એવુ જાણતા તે, મેદા પામે સુખ;
- જન્મોજન્મતાણાં તો જાયે, તેહ મંરતાં દુ ખ ૧૧
- વિરોધિની દુ સહસુતા, કરે કૂડા કર્મે,
- અન્યોન્ય પ્રીતિ પામતા, તજની દ ત્યાં ધર્મે ૧૨
- દપતી અતિ પ્રીતિનાજા, જોઈ જાતોજાત,
- વિરોધિની વચમા ધરે તે, આવી જાતે વાત ૧૩
- બધુએને એ લઢાવે, વળી મિત્રમાહી વિરોધ,
- માખાપનુ એ માપ લેવા, ફરે કરતી શોધ ૧૪
- સમાજ વચની શોડય બેમા, નરે નીપજાવિયા સુત જેહ,
- તે ઉભયને અતિશે લઢાવે, નામે વિરોધિની એહ ૧૫
- હવા શાતિ તેની સર્વ ભાખુ, સુણય તુ બૂદવ,
- બલિદાન આપી બલિષ્ઠ તેને, રીઝવા લે તતબેવ. ૧૬
- તોજ તેની શાતિ થાયે, કે નરમ ગરમ થાય,
- કટુમયુ જનખોડુ લેખે, એક રૂપ સદાય ૧૭
- શાતિ એની એ પ્રકારે ગાય ગુણ નિધિ સર્વ,
- (વગી) ગાજાચાર સેવન કરચેથો, થાય વિરોધિનો ધર્વ. ૧૮
- હવા સ્વયં હારિકાકેરા, કહુ લક્ષણ આજ;
- એક ચિત્તે સર્વ સુણજે, સુધરી જાશે કાજ ૧૯

૧૦ સમાજ—મહાળી (નિયોજિતકા વગેરેની) ૧૭ વિરોધિનીની શાતિનો બીજો પ્રકાર કહે છે કે ધર્મ—અથવા મનુષ્ય નરમ ગરમ થાય—સમાજ રૂપે રહીને મનુષ્યનું બોલેલું મનુષ્ય માંહુ સદન કરે, તો તેની શાતિ થાય

અન્ન ખાળી કે ઘરમાંથી, હરીજનયે એહ;	
સુરભિમાંથી પય હરે એ, ઘૃત ગોરસેથી તેહ.	૨૦
સ પત્તિવાળી વસ્તુ ને ને, જીએ એ નિર્ધાર;	
હરી લે સ પત્તિ તંથી, કરે ન કાંઈ વિચાર.	૨૧
એ સદા છાની છર્જેની રે'તી, દુઃસહમુતા મહાદુહ;	
અપકવ અન્નથી એહ થાતી, અગ માંહે પ્રથ.	૨૨
પાકશાળા વિધેથી એ, પકવ અન્ન લઇ જાય;	
તે માંહી મૂક્યું હોય ને તે, છાનીમાની ખાય.	૨૩
પીરસવા અન્ન માંડિયુ કે, આવી બેસે સાથ;	
જમી જાયે કોઈ ન જાણે, પછે ગ્રહે કોનો હાય ?	૨૪
રસકસ ને અન્નમાં તે, હરી જાયે તેહ;	
ઉચ્છિષ્ટ અન્નનુ ભક્ષ તેને, સદા વા'લુ દેહ.	૨૫
ક્ષેત્રમાંથી ધાન્ય હરતા, પાકશાળાચકી પ્રમાણ;	
પકવ અન્નને લેઇ જાયે, નીચ એ નિર્વાણ.	૨૬
સુરભિ રયામાતાણા સ્તનથી, દુગ્ધ હરતી એહ;	
દધિમાંથી ઘૃત હરે એ, તિલથી તેલ નિ.સંદેહ.	૨૭
મધમદિરમાંથી લેતી, મધ એ નિર્વાણ;	
ર ગાટીકેરી વસ્ત્રમાંથી, ર ગ લેતી પ્રમાણ.	૨૮
કપાસમાંથી સૂત્ર લેતી, એમ સર્વ હરતી નાર;	
સહારિકાનુ કૃત્ય એ, કિચિત કહ્યું નિર્ધાર.	૨૯
હવાં શાંતિ એહની કહું, સુણજે જુદેવ;	
સદા સાચે મને એની, શ્યમિ સાધવી સેવ.	૩૦
મયૂરપક્ષીકેરૂં જોડું, રાખજી ઘરમાંય;	
કર્ત્તિમ કામિની કરી મૂકવી, સદા મદિર જ્યાય.	૩૧

- ચિત્ર તો ચિતરાવવાં, જેથી રક્ષણ થાય;
ઉચ્છિષ્ટ અન્નનો ત્યાગ કરવો, સદા જે દુઃખદાય. ૩૧
- દુઃખાદિભાજનતણાં પાસાં, ઉભય જે કે'વાય;
હોમાગ્નિએ તે સદા જૂવે, રક્ષવાં સુખદાય. ૩૩
- સુર વર્ગને ધ્રુપ કરીને, સતોષવૃં તે જાણ;
પવિત્ર થઈ રક્ષણ એ રીતે, નિત્ય કરવું નિર્વાણ. ૩૪
- હવાં બ્રામણીનું કૃત્ય ભાષ્યું, સુહૃદ્ય તું જસુર;
એકઠાં રે'નાર સહુને, ઉદ્દેગ કરતી પૂર. ૩૫
- એનાથી રક્ષણ જેહ કરવા, ધારતો મનમાય;
તેજુ નિયમ શા શા ધારવા તે, કહી દાખુ આંચ. ૩૬
- કાઈ નરનું હોય આસન, એસવાનું જેહ;
તેહુ પર નવ એશી જાણું, પ્રિય જેહ નરને તેહ. ૩૭
- શયન સ્થાનક માટે એવો, ધારવો નિશ્ચય;
સ્મૃતિમાં ને એવું રાજે, થાય તેહનો ઉદય. ૩૮
- શ્રંધાંતરે વળી એમ છે કંઈ, આસન શયન પૃથ્વી પર;
એત સરશવ વેરી દેવા, તોજ થાયે પર. ૩૯
- વિચક્ષણે વિચાર કરવો, અહોરાત્રિ જાણ;
એ દુષ્ટા મુજને લમાવે, કરી દેઈ અજ્ઞાણ. ૪૦
- શાંતિ તેની થાય કેઈ રીત, તેહ ભાષુ સર્વ;
શિવસૂક્તકેરો જાપ કરવો, રહિત તનમન ગર્વ. ૪૧
- એટલાએ શાંતિ તેની, થઈ જામે સિદ્ધ;
મનવાંચિત સર્વ મળતી, નવનિધિ અષ્ટમહાસિદ્ધ. ૪૨
- હવાં દુઃસહસુતા કમુહારિકા, નામે કરતી શુચ;
યથાર્થ તે વર્ણવો દાખુ, એક ચિતે સાંભળ્યે તુચ. ૪૩

કન્યા કામિનીનુ મનુષ્યમનુષ્ય, જે થયેલુ ઋતુજાણુ;	
તેહને એ હરણુ કરતા કરી પુરાણે પ્રમાણુ.	૪૪
તેની શાંતિ થાયે કેથી વિધ, તેહ સાંભળ્ય સર્વ,	
તીર્થયાત્રા કરવાવડે કે, તેમાનાહો પવેપર્વ.	૪૫
દૃવમદિર યજ્ઞભૂમિમાં, વા પર્વતશિખરે જાણુ;	
અખાતે નદીસગમે, સ્નાન પછુ નિરવાણુ.	૪૬
મન્ત્રશાસ્ત્રી જે મન્ત્ર જાણે, વા વૈદ્યશાસ્ત્રી હોય,	
તે પ્રયોગ પૂર્ણ રીતે કરીને, ચિકિત્સા કરવી સોય.	૪૭
પરંકાળે કે પ્રાત કાળે, કરવા ઔષધી પ્રયોગ,	
એવડે એની શાંતિ થાયે, ટળે ભવોભવના રોગ.	૪૮
હવાં નિર્બુદ્ધ ને હઠિલી રામા, જાણાય ઠામોઠામ,	
તે સ્મૃતિહરતા સ્મૃતિહારિકાનુ, જાણુવું તારે કમ.	૪૯
તેની શાંતિ એકાતવાસે, વધી ગયા મહાબુદ્ધ;	
પવિત્ર પત્ની કરવી તેણે, કરવુ હરિસ્મરણુ શુદ્ધ.	૫૦
નરનારી કેડે બીજ હરતા, તે બીજહરા કેવાય;	
મહાભયાનક રૂપ તેનુ, જોઈ કપે તેને કાય.	૫૧
પવિત્રાન્ન ભોજનવડે તેની, થાયે શાંતિ પૂર;	
વળી શુચિસ્નાને શાંતિ તેની, વણિવી ગયા બૂસુર.	૫૨
તે મહાદારુણ ને દુરાચારિણી, દાઢણુ લય કર્તા જાણુ;	
તેની સાત્યર્થે બ્રહ્મભોજન કહ્યુ, પુરાણુ માહી પ્રમાણુ.	૫૩
અણ્ણી કન્યા વિદેશિણી નાગે, લય કર્તા ભરપૂર,	
નરનારીને દેવપાત્ર એ, કરતી ડરતી નવ કૂર.	૫૪
તેની શાંતિ અર્થે કહ્યુ તે, સર્વ સમજનુ આજ,	

મધ દુગ્ધ આજ્યે કરીને, હોમ કરવો દિવરાજ.	૫૫
તિલસંયુક્તે એ નિધિ ભાખ્યો, પુરાણમા પવિત્ર;	
મિત્રવિંદા ઇષ્ટિ કહી વળી, અષ્ટમકન્યકાકેરે ચિત્ર.	૫૬
એ સર્વે નિસ્તારી કહ્યાં મેં, તનુજ તનુજનાં નામ;	
વળી વિધિપુરઃસર તેમના ભાખ્યાં, જાણ્યાં જોયા તેવાં કામ.	૫૭
વળી આગળ હું કહીશ તુજને, તેનાં સર્વ સંતાન;	
એક ચિત્તે જો શ્રવણ કરીશ તો, યદશ મુનિ મહાન.	૫૮

વસણ.

યદશ મુનિ મહાન તું, મુણ્ય કૌણ્ડકિ બુદ્ધ રે;	
વળી વિમ મેમાનદ વર્ણવે, ગુરુજનતાણી કરી ચોવ રે.	૫૯

કકયુ' ૧૦૨ મું.

રાગ નટની દેશી.

દિવસતતમ સાંભળ્ય તુય રે, કહું તેના સતાનનાં નામ હુય રે;	
દુઃસહનારતાણાં નિર્ધાર રે, પુત્ર પુત્રી સોજે સાર રે.	૧
તેનાં સતાન આકત્રીશ રે, યયા તે વર્ણ આ દિશ રે,	
નામ તેનાં કહું નિરધાર રે, સર્વે સાભગ તુ આ વાર રે.	૨
દતાકૃષ્ણિની કન્યા જોય રે, વિજ્ઞપા કલહા નામે જોહ રે;	૩
હવાં તેનાં કૃત્ય કહું જોહ રે, તેમા લાવીશ નવ સદહ રે	૩
વિજ્ઞપાકેરે જો છે કૃત્ય રે, તિરસ્કાર દુષ્ટવેણ અસત્ય રે,	
તેની શાંતિ યાચ કૃપી પેર રે, સહુ જાણાવુ કરી મે'ર રે.	૪
મુધી જને વિચારવુ એહ રે, રે'ણ તેને વિચારે નિઃસ દહ રે;	

- યાય શાતિ તેની ઝીંચી રે, બળ ઘટે સર્વનું જેથી રે. ૫
 હવા કલહાકેડે' જે કૃત્ય રે, તે દાખવુ તુજને સત્ય રે,
 સર્વ જનના ઘર મોઝાર રે, કરે કલહ તે નિરધાર રે. ૬
 કટુંબનાશ કર્તા એ જાણુ રે, પદ્મ તેની શાતિનું પ્રમાણુ રે;
 મધ દુગ્ધ આબ્ય તાંદૂલ રે, દૂર્વાકર વીટી દુઃસલ રે. ૭
 તેના બલિને અર્થે દેવું રે, હોમ કરવાનુ ચિત્તમા લેવુ રે,
 પાવક મલાકર નામોચ્ચાર રે, કરવાથી શાતિ યાચે સાર રે. ૮
 વળી કરવી પાર્થના આવી રે, તેહ દહ' હુ સર્વ બતાવી રે;
 હો કુર્માડ યાતુધાન રે, સર્વ દેવગણ મહાન રે ૯
 ભૂત માત્રની શાતિ કરો રે, માતા બાળની મનમા ધરો રે;
 વિદ્યા તપ સયમ નેયમની રે, શાતિ ઇચ્છવી નિત્ય નિયમૂની રે ૧૦
 કૃપિ વ્યાપાર લાભને અર્થે રે, નિરતર વૃદ્ધિ યાદા ગૈયે રે;
 કલ્યા તે દેવનું પૂજન કરવુ રે, વિધિપૂર્વક વેણુ ઉચરવું રે. ૧૧
 સર્વે સતુષ્ઠ થાઓ દેવ રે, હુ અહોરાત્ર સામીશ સેવ રે,
 મહાદેવ મહેશ્વરકૃપાએ રે, શુભ તેમના મતે યાચે રે. ૧૨
 સર્વ નરથકી તુષ્ટિ પામો રે, મારા અરિષ્ટ સઘળાં વામો રે,
 સર્વ દેવ થાઓ તુષ્ટમાન રે, ભાન્ને દુષ્ટૃત જેહ મહાન રે. ૧૩
 દુરાચાર મહાપાતક જેહ રે, હણો દેવ જે કરાવે તેહ રે;
 વિશ્વકર્માને વીણી કાઢો રે, સુરને કૃપા કરી ઉબડો રે. ૧૪
 દેવ કૃપાએ વિવાહ માહી રે, વૃદ્ધિકર્મ થાતુ હોય ન્યાંહી રે,
 પુણ્ય કર્મને યોગે જાણુ રે, ગુરુસુર પૂજનમા પ્રમાણુ રે. ૧૫
 જપ મખ વિધાનમાં સાર રે, ચતુર્દશ યાત્રામા નિધાર રે;

- શરીરોરોગ્ય જોગ્ય પદાર્થે રે, સુખ દાન વળી ધન સાર્યે રે. ૧૬
- બાળક વૃદ્ધ ન રોગી માંહી રે, (ને) વિદ્ય હોય તે સંહરો આંહી રે;
- અંદ્ર ઇંદ્ર વરુણ ન સર્વ રે, વાયુ વન્હિ આદિક તુર્ય રે. ૧૭
- એ સર્વ દવ કરો મારી શાંતિ રે, વળી વધારો અંગની કાંતિ રે;
- હવાં ઉડિનનો એક પુત્ર રે, જેણે કથું તાલવૃક્ષે ગૃહસત્ર રે. ૧૮
- કલિજીર્ણ નામ છે તેનું રે, હવાં કૃત્ય કહું સહુ એનું રે;
- તેનુ સ્થાનક અસાધુની જીભે રે, ગ્રંથાંતરમાં ભાષ્યું ધમે રે. ૧૯
- તેને હોય વાસ જેની માંહી રે, તેનુ નવ બોલવું કે કે'વું કાંઈ રે;
- તેવડે છે તેની શાંતિ રે, એમ કરતાં થાય વિશ્રાંતિ રે. ૨૦
- દ્વિજસત્તમ સાંભળ્ય તુય રે, પરિવર્તના સુત કહું હુય રે;
- વિરુપ વિદ્યુત નામે જ્યે રે, વદુ તે તો ક્યાંહી રે'ય રે. ૨૧
- દ્રૂમ નગ પરિખા જ્યાંહી રે, કિલ્લા સમુદ્ર હોય ત્યાંહી રે;
- વળી બીજે એવે સ્થાને રે, તેનુ રે'ઘણુ દિગ્ધ તું માને રે ૨૨
- ગર્ભવતી સતી કોઈ રે, જેસે વૃક્ષની ન્નેઈ સોઈ રે;
- વા ગણાવિયાં જે સ્થળ રે, ત્યાં જેસે થઈ નિર્મળ રે. ૨૩
- તોય પરિવર્તના પુત્ર રે, ભાંજે તેના ગર્ભતણુ ઘરસૂત્ર રે;
- વા તેને ભમાવી દ ભાઈ રે, મુકાવે માતતાણી સગાઈ રે. ૨૪
- એ ગણાવિયા સ્થળ જેહ રે, ત્યાં ઉદરગર્ભજમાણુ થાય એહ રે;
- માટે ગર્ભવતીએ ભાઈ રે, નવ વૃક્ષ એાળંગણું દુઃખદાઈ રે. ૨૫
- પર્વત કિલ્લાનુ કરડુ તેમ રે, સાગર પરિખાનું ધારણું એમ રે;
- ન્ને પાળે એવો નમ રે, તો તે ઉભયની શાંતિ એમ રે. ૨૬
- થઈ જાયે જાણવું ભ્રાત રે, નવ માનવી ખોટી વાત રે;
- હવાં અંગમુદ્રનો એક તન રે, પિશુન વૃદ્ધિ પાગ્યો અનુદિન રે. ૨૭

૧૭ તુર્ય—ચાર. વાયુ, વન્હિ, વગેરે ચાર તત્ત્વો રૂપી દેવો. ૧૮ તાલ-
વૃક્ષે તાડમાં. ૧૯ ધમે—(પડિત રૂપી) હાથીએ.

તેનું કૃત્ય અતિ છે કહું રે, તેણે આચાર્ય તેણે જુદું રે,
 નરમજ્જનામક ધાતુ જેહ રે તેમા પેશી રે'તો તેહ રે ૨૮
 અનિતે દ્રિયનું બળ હરતો રે, રોજ ભક્ષણ વીર્યનું કરતો રે,
 હવા થયા શકુનિને મૃત પાત્ર રે, જેણે આણી મોટી આંચ રે ૨૯
 તેના નામ ગણાવી જોયું રે, જેણે પુરાણમાં તેણે દાખું રે,
 રથેન કાક ને કપોત રે, ગૃધ્ર ઉડૂક રાત્રે રોત રે ૩૦
 તે પાચેન ગૃહણ કીધા રે, દેવ દાનવે પાસે લીધા રે,
 મૃત્યુએ નિકટ રાખ્યા બાજ રે, સોપ્યું કાળે કાકને ઝાજ રે ૩૧
 મહાભય કર ઉલૂકે જેહ રે, લીધો નિર્જીતિએ તેહ રે,
 ગૃધ્ર વ્યાધિ ગૃહણ કીધો રે, બાધિશ્વામીએ કપોત લીધો રે ૩૨
 પાપ પ્રાકટ્ય અર્થે જાણું રે, એ થયા સાધનભૂત પ્રમાણું રે,
 તેણે કરી હે બૂદવ રે, જાણી જાણુ તારે તતખેવ રે ૩૩
 રથેનાદિ પક્ષી જે નરશીર રે, એસે વા ઉડી જાય વીર રે,
 વા ત્યમ કરી થાય અતર્ધાન રે, તે નરે શાંતિ કરવી જાણું રે ૩૪
 ઈલા મૂકે પોતાને ગેહ રે, કે માણે બાધે તેહ રે,
 એ કીક નથી કોઈ વાતે રે, વળી બીજે બેઠ વદુ સાક્ષાતે રે ૩૫
 નરના ઘર ઉપર હોલો બોલે રે, બેસો મોભારે મન ગમ્યુ ડોલે રે,
 તો કરવો તેવા ઘરનો ત્યાગ રે, એમ પદી ગયા મહાભાગ રે ૩૬
 હે દ્વિજ જે ઘરકેરી માય રે, રથેન કપોત પુશી જાય રે,
 ગૃધ્ર કાક કે ઉલૂક જાણું રે, પેસે ઘરમાહી પ્રમાણું રે ૩૭
 તદા ઘરધણીએ જાણું સત્ય રે, આપી લાગ્યું પાસે મૃત્ય રે,
 તેવા ઘરને પડિત તજતા રે, શાંતિકાળે યમાદિ યજતા રે ૩૮

કપોતદર્શન સ્વપ્ને ન સારૂ રે, જોને થયુ તે થાય જિઆરૂ રે;
 માટે કરવી તેની શાંતિ રે, તેહ કરતાં ટળશે બ્રાતિ રે. ૩૯
 ગ હપ્રાંતરતિના બાળક શત રે, જોહ કરી રહ્યા ખટપટ રે,
 આવ્યા કરવા પાંધરઝટ રે, ગર્જીવે શું પ્રેમાન દ ભટ રે. ૪૦
 તે રે' સ્ત્રીઓના આર્તવમાહી' રે, રે'વાજો કાળ કહુ સહુ આંહી રે,
 સ્ત્રી રજસ્વળા થાયે જ્યારે રે, પૂર્વના ચાર દિવસે તુ' ધારે રે. ૪૧
 ત્રયોદશમે એકાદશમે રે, એ દિવસે તેમા ભમે રે;
 દિવાગમને વસે તેમા રે, શ્રાદ્ધ કરવાના દિવસે જોમાં રે. ૪૨
 પર્વણીના દિવસો સર્વ રે, તે વાસ વશી રે' ધરી ગર્વ રે,
 માટે સુધીએ દિવસો તેહ રે, ત્યાગ કરવા નિ સદેહ રે. ૪૩
 થાયે તેથી તેની શાંતિ રે, વધે નરવરકેરી કાતિ રે;
 હવાં, ગર્ભહાને બે સતાન રે, થઈ એક પુત્રી ને પુત્ર મહાન રે. ૪૪
 નિમ્ન નામ પુત્રનુ બાણુ રે, મેહિની નામ પુત્રીનુ પ્રમાણુ રે;
 પુત્ર પેશી ગર્ભમા સાર રે, તેનુ ભક્ષણુ કરે નિર્ધાર રે. ૪૫
 કન્યા બોજન કરાવી કરે મૂત્ર રે, તેથી બનતુ કેવુ સૂત્ર રે;
 મૂત્ર કરવાથી નીકળે સર્પ રે, દાદુર કૂર્માદિ કરતા દર્પ રે. ૪૬
 એવા ઉદરચક્ષનપ્રાણી કરતી રે, વા અતિ પુરિષ ઉદરે ભરતી રે,
 હવ્ય ચાને જોર તેમનુ એમા રે, તેહ સર્વ બતાવુ જોમા રે. ૪૭
 ગર્ભવતી સ્ત્રીને ગર્ભ રે, થાય ૫૬ માસની અર્ભકી અર્ભ રે;
 તે સ્ત્રી તે સમયેશ્રામિષ રે, ભક્ષે સ્વાદતાણુ કરી મિષ રે. ૪૮
 વા નિયમિત રે' નવ નારી રે, રહે શત્રિએ દ્રુમછાએ અવિધારી રે;
 ઉપવશ્ચ ધર્યાં પિણુ એહ રે, તણુ પથમાં ઊભી રહે જહ રે. ૪૯
 વા સ્મશાનભૂમિ માહી રે, રહે ઊભી જીવતી જ્યાહી રે,

૪૭ ઉદરચક્ષન પ્રાણી—પેટે ચાનનારા પ્રાણી ૪૯ તણુ પથમા—તણુ
 માર્ગના ચકલામાં

અથવા મધ્યરાત્રે રડે સાર રે, તેમા એ બે પેસે નિર્ધાર રે ૫૦
 કરી પ્રવેશ રે અતિ દુઃખ રે, થાય તેની શાંતિ કરતા મુખ રે,
 સસ્યહાને થયો એક સુત રે, સુદ્રક નામ જેનું અદ્ભુત રે ૫૧
 જે જોઈ છિદ્ર અનાજને છોડે રે, તેની શાંતિના બીજ તોડે રે;
 કરે એટલે તેના નાશ રે, હવા કરે છિદ્રના ગુણ પ્રકાશ રે. ૫૨
 જે નર અમાગલિક દિવાએ રે, અતિ વૃદ્ધિ ધરીને કાચે રે,
 વાવે બીજ થઈ રળિયાત રે, છિદ્ર જોતો રહે તેની વાત રે. ૫૩
 જ્યાં પરિપક્વ થાયે પાક રે, કે તેમાં પેસે મારી હાક રે,
 એ છિદ્ર એને પેમવાકરે રે, જે અતિ દુષ્ટજનનુ દરે રે ૫૪
 એવું છે માટે કૃષિકાર રે, કરવો મુહૂર્તનો વિચાર રે,
 સમ્યક્ દિવસ જોવો સાર રે, કરવું ચંદ્રપૂજન અવિધાર રે ૫૫
 મોદ મનમા થાયે જ્યારે રે, કરવું વાવેતર તો ત્યારે રે,
 સારે મુહૂર્તે કાર્યારભ રે, કરવો છોડી પ્રપચ દભ રે. ૫૬
 એથી થાયે શાંતિ એની રે, નાશે બળ સપત્તિ તેની રે,
 એ કહી દુઃસહકેરી સુતા રે, તેના આચાર કૂડા હુતા રે ૫૭
 તેને પુત્રીએ પ્રગટી ચાર રે, પ્રણાદિકા નામે સાર રે,
 તે મરત મનુષ્યમાં પેસે રે, ગાંડાના ઉરમા બેસે રે ૫૮
 સાવચેત નહિ જે નારી રે, તે જુએ તેના નાશ વિચારી રે,
 એમ કરીને પ્રવેશ રે, કરી દત્તી વરવો વેશ રે ૫૯
 દાગણુ કર્મ કરાવે બેશી રે, સહુ અગોએ ગમા પેશી રે,
 જો ન ધારે નીતિ તેહ રે, પવિત્રતાએ પૂરે ન દહ રે ૬૦
 તો આચરાવે ધર્મ ને અધર્મ રે, કરાવે અકામનુ કામકર્મ રે,
 અનર્થને અર્થરૂપે દાખે રે, અગોશને ગોશ તે લાખે રે ૬૧
 થાય પ્રવેશ તેમના જ્યાહી રે, કે થાય પુરુષાર્થ બ્રહ્મ ત્યાહી રે,

જે જોહના ઉંબર સંધ્યાકાળે રે, નવ ધોવાતા કોઈ ભાળે રે. ૬૨
 ન્યાં સમયપરત્વે બલિદાન રે, ધાતા વિધાતા પામે ન જાણુ રે;
 ત્યાં કરે ચાર જાણી પ્રવેશ રે, કરી દ ઉજડ બૃહત્ દશ રે. ૬૩
 ખાતાં કે પાણી પીતાં વ્રાત રે, નિકટ બેઠલાં જોઈ સાક્ષાત રે;
 ઉરાડે જળના ઊંટા જેહ રે, હોયે નરુનારીકેરી દહ રે. ૬૪
 તોયે પેસે તેમાં તોહ રે, પછે વરસાવે મરણનો મેહ રે;
 ત્રણ પુત્ર વિરોધિનીના સાર રે, તેનાં નામ કહું નિર્ધાર રે. ૬૫
 નામે મોદક ગ્રાહક જાણુ રે, વળી તમઃપ્રચ્છાદક પ્રમાણુ રે;
 તેનાં સ્વરૂપ ભાણુ હુય રે, એકે ચિતે સાંભળ્ય તુય રે. ૬૬
 દીપરનેહથી દ્વિપિત થાય રે, હલ્લ ઘેલામાં તે જાય રે;
 ખલ મૂશલમાં કરે વારા રે, ખાડણીએ થાય ઉત્તસ રે. ૬૭
 પાદુકા આસન સ્થાન રે, સૂપડે દાતરડે ધરે કાન રે;
 જોઈ આસનને જે નારી રે, એએ કે ઠોકર મારે ભારી રે. ૬૮
 લીંપી શુચિ કરેલી જૂમિમધ્યે રે, એવે સ્થળ અર્ચન કર્યાવિણુબધે રે
 બોજનાદિકે કરવા જે ધારે રે, ત્યા વસવા તે નિર્ધારે રે. ૬૯
 કડહીના ચાડામાં અગ્નિ લાવે રે, તેથી પાક પત્ની નીપજાવે રે;
 ત્યા વિરોધિનીના સુત સર્વ રે, થાય બલિષ્ઠ પામી ગર્વ રે. ૭૦
 વાસ પરી રહે સદા ત્યાંહી રે, એણું જોવામા આવે જ્યાંહી રે;
 કા પત્ની પુરૂષ જીવ્યાયે રે, સાચુ જૂકું બોલાવા જાયે રે. ૭૧
 તે તો નોદકનાં છે કામ રે, જેહ અસત્યતાનુ ધામ રે,
 કરાવે ચાડિયાનુ કૃત્ય તોહ રે, કરાવે ઘડીઘડી સંદહ રે. ૭૨
 બીજે જે મહાદુર્મતિ સુત રે, તે તો કાર્ય કરે અદ્યુત રે;
 નરના કર્ણદારમાં વસતો રે, ધ્યાન ધારણમાં ઉલ્લસતો રે. ૭૩
 કુર્વચન વદાતા હોય જ્યારે રે, સત્વર ગ્રહણ કરી લે ત્યારે રે;

ગ્રાહક નામ તેનું પ્રસિદ્ધ રે, જોણે ચળાવિયા મહાસિદ્ધ રે. ૭૪
 જે માનવનું માનસ જીતે રે, તમોગુણાચારુ આવે પ્રતીતે રે;
 ત્યમ થાંતાઉપજે જે ક્રોધ રે, તે તો એ દુર્ભતિના બાધ રે. ૭૫
 તમ.પ્રચ્છાદક નામ તેનું રે, કૃત્ય વર્ણેશું જોયું જોનું રે;
 સહારિકાને ચોરીથકી રે, તણુ પુત્રની સાભળી વકી રે. ૭૬
 તેના નામ કહુ નિર્વાણ રે, જેવા પુરાણમા પ્રમાણ રે;
 પેલાનુ નામ છે સર્વહારી રે, બીજનુ નામ તો અર્ધહારી રે. ૭૭
 વીર્યહારી ત્રીજનુ નામ રે, હવાં કહી દાણુ તેમના કામ રે;
 જે ઘર આચમન થાય ન ઝ્યારે રે, આચારમંદને તે વિચારે રે. ૭૮
 પાદમસાલનવિણ રસોડે રે, જેહ જાવાને ચિત્ત જોડે રે;
 ખગી કે ગોધનમા જાણુ રે, જેહ જોહ દ્રોહ થાય નિર્વાણુ રે. ૭૯
 ત્યા રમે ભમે તે નિત્ય રે, કરે વિહાર વસમી શીત્ય રે;
 તેની શાંતિ કરવી સારી રે, શુભ થાવા ન રે' વિચારી રે. ૮૦
 ગ્રામણીકેરો એક સુત રે, કાકજ ઘ નામે અદ્ભુત રે;
 તે જઈ પેસે જોમા રે, જાણુવુ હુ ખ પેકુ તેમાં રે. ૮૧
 નવ પ્રીતિ પુરૂષને થાય રે, જ્યાં આવી પેઠા તે કાય રે,
 તે પેસે કવો રીત રે, તેહ કરૂ સર્વ પ્રતીત રે. ૮૨
 જમતા જમતા સમાધિ સાધે રે, સંધ્યાવદને ગાનમાં વાધે રે;
 વા હાસ્ય કરે તે સ્થાને રે, સંધ્યામૈથુનને વર માને રે. ૮૩
 ત્યા પ્રવેશ કરે તે પૂર રે, હોય શર તો કરે અથર રે,
 ઋતુહારિણીને તણુ પુત્રી રે, તેહ હોયે ઝ્યાથી સૂત્રી રે. ૮૪
 તેના નામ ગણુવું આજ રે, તુ સાભળજે દિવરાજ રે,
 નામ એકનું છે કચ્છરી રે, બીજનું નામ તો વ્યજનહરી રે. ૮૫
 જાતહરી ત્રીજનું નામ રે, જેના યયા ન વિવા' કામ રે;

વિવા'કાળ વીતીગયા પછી જાણુ રે, જેનો વિવા' થયો પ્રમાણુ રે. ૮૬
 તેવી સ્ત્રીના સ્તનનું હરણુ રે, કરે કચહરી પૂછયા વણુ રે;
 નહિ એક સ્તનનું જાણુ રે, રૂધિરજલે ઘેનું પ્રમાણુ રે. ૮૭
 સમ્યક્મકારે અર્ધા વિણુ શ્રાદ્ધે રે, નવ માંત્રકાપૂજન આરાધિ રે;
 એ ઉભય વિણુ કન્યા પરણાવે રે, વ્યર્જનહરી દુઃખે તેને લાવે રે. ૮૮
 તેવી સ્ત્રીની યોનિ હરતી રે, પૂરી પાવધ જેવી કરતી રે;
 સૂતિકાગ્રહ હોય જે ધામ રે, જોઇએ પાવક પૂરણકામ રે. ૮૯
 જળ ધૂપ ને દીપ જોઇએ રે, અસ્ત્ર ત્યાં નવ જૂલણું કોઇએ રે;
 મૂશળ રક્ષા સરશય સાર રે, જોઇએ એવા એવા ઉપચાર રે. ૯૦
 જ્યાં ન હોયે એટલાં વાનાં રે, ત્યાં જાતહરિકા પેસે છાનાં રે;
 લેઈ જાય હરણુ કરીને જાળ રે, પૂર્વ સ્થાને મૂકે તતકાળ રે. ૯૧
 છે તેનું મહાભયાનક રૂપ રે, છે માંસહારિણી અતિ કરૂપ રે;
 એણું છે માટે સાવધપણુ રે, સૂતિકાગ્રહ યત્ને રક્ષણું ધણુ રે. ૯૨
 હવાં સ્મૃતિહરાનો સુત પ્રચડ રે, જેહ ભમતો હીડે નવખડ રે;
 શૂન્ય ગૃહમાં વસતા જેહ રે, અણ્ણતે દ્રિયને દુઃખ દે તેહ રે. ૯૩
 સ્મૃતિનાશનું કરતો કાજ રે, વળી તેનો પૌત્ર કહું દિવસજ રે;
 તેના પૌત્રથકી સહસ્ર જાતિ રે, ઉપજ જેની ખોટી ખ્યાતિ રે. ૯૪
 ધરી લીકાઓ હસ્તમાં દંડ રે, પાશ ગાળ્યા જેણુ પ્રચંડ રે;
 એવી અઘટ ભૂયાનક જાત રે, થઇ આંડાલની પ્રખ્યાત રે. ૯૫
 પછે તે લીકાઓને આંડાળ રે, કુધાએ વગાડવા લાખ્યાં ગાલરે;
 થઇ વપુએ વ્યાકુળ અતિ રે, કરી એકમેકને ખાવાની મતિ રે. ૯૬
 પ્રચંડ આંડાલજાતિ વારી રે, કરી નિયમિત તેમને મારી રે;
 કરી આખ્યા નિયમ જેહ રે, સર્વે જાણાણું તુજને તેહ રે. ૯૭

૯૩ પ્રચંડ—એ નામનો ધુત્ર. ૯૫ લીકાઓ—એ નામની પ્રચંડના પૌત્રની સતતિ.

આજયકી આરંભી જાણુ રે, લીકાનો વાસ કરશે મમાણુ રે;
 જ્યાં તેને વસતી જોઇશ રે, પ્રચંડ કે' દડે સર્વસ ખોઇશ રે. ૯૮
 જોમાં સંશય નહિ તલભાર રે, લીકા જોઇ ગેહ કરે સહાર રે;
 જે લીકા ચાંડાલના ઘરમાંય રે, સતાન જાણુશે જઇ જ્યાય રે ૯૯
 તેની પૂર્વ સતતિ સર્વ રે, નાશ કરીશ ધારી ગર્વ રે;
 દુઃસહ કન્યા બીજહરા રે, તેની સતતિ દાણુ ધરા રે. ૧૦૦
 કરી ઉત્પન્ન કન્યા બેય રે, નામે વાતરૂપા અરૂપા જોહ રે;
 તે બન્ને બીજહરાનાં શસ્ત્ર રે, આલી જૂઝમે કરધરી અસ્ત્ર રે. ૧૦૧
 ગર્ભાધાનના અંત માંહી રે, વાત રૂપાને મેરે જ્યાંહી રે;
 તે નર હો કે નારી ભવે રે, વાત વીર્યપણામા મળે રે. ૧૦૨
 તેમ જો અરૂપાને મેરે ત્યાંહી રે, તો નિર્વાર્ય કરે જઇ જ્યાંહી રે;
 હોય પુરૂષ કે ભલે નારી રે, રેત હરી દુઃખ દે ભારી રે. ૧૦૩
 જે નર સ્નાનકર્યા વિણુ જાણુ રે, પચ મહામખ કર્યાનિણુમમાણુ રે;
 જે સ્ત્રી શુચિ સાચવ્યા પામે રે, બોજન કરે કેપતિને દાખે રે. ૧૦૪
 તે નિર્બાજપણાને પામે રે, નવ સશય જોણુ કામે રે;
 જેના વક્રપર વક્ર લૂકટિ રે, તે તો નાખે નરને ફૂટી રે. ૧૦૫
 દુઃસહ સુતા વિદેષણી નામ રે, તેને બે પુત્ર થયા ઉદામ રે;
 નર અપકાર કરવાનુ ધાર્યું કામ રે, રાજ્યુ'માતાકેરે' નામ રે. ૧૦૬
 તેઓ પિશુનતાસક્તમાં પેસે રે, અદઢ મન જોઇ માંહિ બેસે રે;
 કરે દુષ્ટ નરની સેવા જોહ રે, સર્વના દેષ કર્તા હોય તેહ રે. ૧૦૭
 કરી તે માંહી પ્રવેશ રે, નવ રે'વાદે કાઇ શેષ રે;
 પેઠા બન્ને જાણુ તે જ્યારે રે, માતા બાતા ન ઇચ્છે ત્યારે રે. ૧૦૮
 મિત્ર ઈષ્ટજન કરે દેષ રે, વખોડે સર્વ સજ્જન વેષ રે;

- ધર્મોર્ધકેરે કરે નાશ રે, જદા થાયે તે તનમાં પ્રકાશ રે. ૧૦૯
- એ ઉભય માને એક રે, તેણે ધર્યો કેવો વિવેક રે;
- તેહ અધમ જાતે જાણુ રે, સ્વગુણ જન્મ કરે પ્રમાણુ રે. ૧૧૦
- હવાં કહું બીજાકેરું કાર્ય રે, જોણું ભાષ્યું બ્યાસાચાર્ય રે;
- અન્યમાં ને તેના ગુણુ સાર રે, હોય મિત્રમાં ને અવિધાર રે. ૧૧૧
- તેહ જોંચી લે તો ખાતે રે, કંઈક ચાવી ખાતો દાંતે રે;
- એ સર્વની શાંતિ કરવી રે, ને ધર્મની ધારણુ ધરવી રે. ૧૧૨
- વૈતરણી પાર ઉતરવી રે, તો શાંતિની કરણી કરવી રે;
- એ વિધે યક્ષમની સંતતિ જોહ રે, કહી સર્વ મે નિઃસંદહ રે. ૧૧૩
- યક્ષમના પાપાચરણી પુત્ર રે, વશ્યા વિધે કરી ધરસૂત્ર રે;
- તે મેં યથારથ કહી દાખ્યા રે, જોવા હતા તેવા ભાખ્યા રે. ૧૧૪
- સુણી યક્ષમસંતતિ નર જોહ રે, કરે શાંતિકારજ તેહ રે;
- વા સુણે કથા એક વાર રે, યક્ષમસંતતિકેરી સાર રે. ૧૧૫
- તેને કબે દે ન તેની સંતતિ રે, એણું વહી ગયા મહામતિ રે;
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણુ રે, દ્વાઃસહોત્પત્તિસમાપન જાણુ રે. ૧૧૬
- યયો એકપંચાશોધ્યાય રે, વિમ પુરાણી કાળે ગાય રે;
- ભટ મેમાનંદને સાંચ રે, થાળે પુરાણીના રાય રે. ૧૧૭

વસણુ.

..

- પુરાણીના રાય ને ને, તે તે સાંચ થાળે સાર રે;
- ભટ મેમાનંદ પુરાણુ ગાયે, ભટ્ટ વિક્રમદેવ મુસર રે. ૧૧૮

કડવું ૧૦૯ મું.

રાગ કેદારી.

- માર્કડેય કહે સુણ્ય મુનિ, કહુ કરી વિસ્તાર,
અવ્યક્તજન્મા વિધિતણો, સર્ગ તામસ કહ્યો સાર. ટેક. ૧
- હવાં રૂદ્રનો સર્ગ કહુ તને, તે સાંભળ્ય એકે ચિત્ત
અષ્ટ અગ વદુ રૂદ્રના, સુણ્યે મળે જ્ઞાનવિત્ત માર્કડેય ૦ ૨
- વળી પત્નીઓ પુત્ર કહુ તેના, સાંભળ્ય સર્વ આ વાર,
કલ્પાદિમાળે બલિષ્ઠ વિધિ, કરતા એમ વિચાર. „ ૩
- હુ સરખો પુત્ર ઉત્પન્ન કરે, એમ ધ્યાન ધાર્યું વિધિદેવ,
તે સમે વિધિઉત્સગમા, મગટયો નીલલોહિત એવ „ ૪
- એ સુત તો બ્રહ્માતણો, તે કરવા લાગ્યો રૂદ્રન, . .
સૂક્ષ્મ ને કોમળ સ્વરવડે, રડવા લાગ્યો તે દિન. „ ૫
- એમ રડતો જોઈ બાળને, વિધિએ પૂછ્યું આમ,
કોણુ કારણુ રડે તુ અંધા, શું કંથળ્યુ તાર કામ. „ ૬
- તવ તે જગતપિતા શું વધો, મારે શુ વિધિનામ;
નામ વિના નર સુર નથી, તેણે અમુઝાઈ મહાધામ „ ૭
- તવ પદ્મનાભ કે' નામ તાહરે, રૂદ્ર એવું મકાશ;
ધૈર્યે રાખી રહે તું અહીં, હવાં મૂકી રોદન આશ „ ૮
- તોય તે રડતો નવ રહ્યો, રડ્યો સાતજ વાર;
તેને રડતો જોઈ વિધિએ, ઢાઢો પાડ્યો અપાર. „ ૯
- જેટલી વાર રડ્યો તે સહી, પાડ્યા તેના તેટલા નામ;
વળી સ્થાનક આપ્યાં તેટલા, તેની સખ્યા સપ્ત તમામ. „ ૧૦

- વળી અઘટ અગ તેનાંયકી, કર્યા પત્ની પુત્ર ઉત્પન્ન;
હવાં નામ ગણાવું સપ્ત તેહનાં, સુણ્ય તું યદ્ય મસન્ન. માં ૧૧
- ભવ શર્પ ઇશાન પશુપતિ, ભીમ ઉગ્ર મહારેવ,
વળી કદપી આખ્યાં સ્થાનક ત્રહી, તેહ વહું તતખેવ. „ ૧૨
- સનિતા વારિ જગતી અને, વન્હિ વાર્યુ આકાશ;
દીક્ષિતદિજ ને અદ્રમા, એ અંગ અષ્ટ મકાશ. „ ૧૩
- અનુક્રમે એહ જાણવાં, રૂદ્રરૂપનાં અગ;
હવાં સ્ત્રીઓ વહું તેહની, સુણ્ય તું ધારી ઉમગ. „ ૧૪
- સુવર્ચલા ઉમા વિકેશા, સ્વધા સ્વાહા મમાણ,
દિશા દિક્ષાને શેહિણી, વળી રૂદ્રાદિક નામે જાણ. „ ૧૫
- સહિત સૂર્યાદિની સ્ત્રીઓએ, અનુક્રમવડે માન્ય,
શનૈશ્વર અને શુક્ર ને, વળી લોહિતાગ મહાન. „ ૧૬
- મનોજવ સ્કદ ને સર્ગ છે, સતાન ને બુધ જાણ;
છે અનુક્રમે પુત્ર એમના, શાસ્ત્ર કુશણે મમાણ. „ ૧૭
- એ વિધિનુ રૂપ રૂદ્રનું, તેની નારી પ્રથમ કોણ,
તેહ તું ને સર્વ દાખવું, કરૂં પૂણું મવીણ જાણ. „ ૧૮
- ભાર્યા રૂપે સતી નામની, નારી માપ્ત યદ્ય પ્રથમ;
તે સતીએ દક્ષકોપથી, ત્યાગ્યુ અગ મહારમ્ય. „ ૧૯
- પછે હિમાલયની સ્ત્રી મેનકા, યદ્ય તે તેમા ઉત્પન્ન;
યથો મૈનાક બ્રાત તેહનો, જેનુ મન સાગર પર મસન્ન. „ ૨૦

૧૩ દીક્ષિતદિજ—દીક્ષા લીધેલો બ્રાહ્મણ ૧૫ વળી ઇ—વળી
રૂદ્રાદિક નામે સહિત એવા જે તેના સ્થાનજૂત સૂર્યાદિ કલા છે તેમની
સુવર્ચલા ત્રગેર સ્ત્રીઓ જાણવી. ૧૬ લોહિતાગ—મગગ ૨૦ જેનુ ઇ—
(સમુદ્રે તેને ઇદ્રથી બચાવ્યો હતો માટે)

- મૈનાક સાગર મિત્ર યે, યયા વિશ્વમાં જાણુ;
 મયાદા સરખી યેતણી, ઉભય ગુણકેરી ખાણુ. માર્કંડેય ૨૧
 મૈત્રી રહી તેણે ટકી, નવ તીતાલી તેમાં કોય;
 મૈત્રી કરો તો ઐવી કરો, સુખ સિદ્ધજ હોય. " ૨૨
 હવાં સતી અવતરી 'એ ત્યાં સહી, તેનું' શિવપર મન;
 જ્ઞેષ્ઠ અનન્ય પ્રીતિ તેહની, યયા શિવજી મસન્ન. " ૨૩
 પૂર્ણ મેમે વર્યા પાર્વતી, માર્કંડેય પછે ધરસૂત્ર;
 ઉમાશકરની કૃપાવડે, ભૃગુના વર્ણુ પુત્ર. " ૨૪
 હવાં ભૃગુતણી કથા કહું, એક ચિત્ત કર તુંય;
 ભૃગુની પત્ની ખ્યાતિયકી, ઉપન્યુ' શુંય શુંય. " ૨૫
 તે સર્વ કહી તુંને દાખણુ, ખ્યાતિને યચો ધાતા પ્રથમ;
 વળી સુત વિધાતા બીજો યચો, ઉભય દેવ મહારમ્ય. " ૨૬
 નારાયણપત્ની લક્ષ્મી જે, યદ્ય તે ત્યાં ઉત્પન્ન;
 ખ્યાતિતણી સુતા શ્રી યદ્ય, હવા હરિ જેણે મસન્ન. " ૨૭
 આયતિ નિયતિ નામે યે હતી, મેરૂને કન્યાય;
 તે ધાતા વિધાતાને વરી, સુત દ્વય તેના કે'વાય. " ૨૮
 માણુ છે નામ પે'લાતણું, બીજા મહામુનિ મુજ ખાપ;
 મૃકંડ નામ તેમનું હતું, વાધ્યો જેના વિશ્વે પ્રતાપ. " ૨૯
 તે મૃકંડ મનસ્વિનીને વર્યા, જેહ મારી માતા પ્રમાણુ;
 મનસ્વિની માતાનો પુત્ર હું, માર્કંડેય યચો જાણુ. " ૩૦
 હું ધૂમ્રવતી નારી વર્યા, તેથી યચો પુત્ર ઉત્પન્ન;
 વેદશિરા નામ તેહનું, મૃકંડવંશ એ પ્રાવન. " ૩૧
 હવાં માણુની સંતતિ વર્ણુવું, તેના પુત્ર ધૃતિમાન;
 ધૃતિનો અજરા સુત યચો, તેના યે પુત્ર પૌત્ર મહાન. " ૩૨

- વિન્ધાર તેમનો વાધ્યો ઘણો, હવાં મરીચિનો કહું વંશ;
 સંજ્ઞિતિ નારી મલી લખી, કરી મરીચિએ અવતંસ. માર્કંડેય ૦ ૩૩
- એમ લગ્ન ઉભયનાં થયે, થયો પૌર્ણમાસ નામે પુત્ર;
 તેને નિરજ પર્વત બે સુત થયા, જદા માંડયું ઘરસૂત. „ ૩૪
- હે દિવસસમ જ્યારે હું, વદીશ વંશીવળી વિસ્તાર;
 તદા તેના તનુનાં અભિધાન જે, કદીશ તુજને સાર. „ ૩૫
- અંગિશએ અગ્રજા કરી, જેતુ સ્મૃતિ એવું નામ;
 તેયકી પુત્રીઓ નીપતી, મહાગુણકેરા ધામ. „ ૩૬
- સીતીવાહી કહું નામતી, રાકા અતુમતિ નામ;
 એમ ચાર કન્યાઓ મૂનિ પિયે, મકદી સ્વરૂપે કામ. „ ૩૭
- અત્રિએ અનસૂયા વસી, તેથી પુત્ર થયા ઉત્પત્ત;
 સોમ દુર્ગાસા દત્તાત્રેય, જેને જોઈ યદ્યએ પ્રસન્ન. „ ૩૮
- પુલસ્ત્યપત્ની પ્રીતિથકી, અન્ય દત્ત નામે પુત્ર:-
 ઉત્પત્ત થયો ગુણિયક અતિ, જદા માંડયું ઘરસૂત. „ ૩૯
- તે સ્વયંભુવ મન્વ તરે, પૂર્વ જન્મની માય;
 અગસ્ત્ય નામે જાણીતો હતો, જેણે સાહી સુરની બાંધ. „ ૪૦
- હવાં પુલહ પ્રજાપતિએ કરી, ક્રમા નામે પત્ની સાર;
 ત્રાણ પુત્ર તેણે ઉત્પત્ત કર્યા, તેનાં મણાવુ નામ આવાર. „ ૪૧
- કર્દમ અર્ધનીર સહિષ્ણુ છે, પુલહપુત્ર પાવન;
 એ કર્દમવંશ વર્ણન કર્યા, હવા આગળ સુણ્ય મહામન. „ ૪૨
- ક્રતુથકી મન્નતિને વિષે, સાઠ સહસ્ર થયા સુત;
 ઉર્ધ્વરેતા વાલખિલ્ય તે, જન્મ્યા કપિ અદ્ભુત. „ ૪૩
- વળી તસિષ્ઠને ઉર્ધ્વથકી, થયા પુત્ર ઉત્પન્ન;
 નામ ગણાવું હું તેહનાં, સુણ્ય તું યદ્યને પ્રસન્ન. „ ૪૪

રાજ ગાત્ર ઉર્ધ્વગ્રાહુ ને, સખલ અનઘ સુખાણુ;
 સુતપા શુકલ એ સાત છે, ઉર્ધ્વપુત્ર પ્રમાણુ.   માર્કંડેય૦   ૪૫

તે સર્વે સપ્ત ઋષિ થયા, વિશ્વમાં વિખ્યાત;
 વિધિનો પુત્ર વન્હિ સહી, તેની કહું હવે વાત.   "   ૪૬

સર્વથી મોટો એ હતો, તે વયો સ્વાહા નાર;
 તેને મહાબલિષ્ઠ પુત્ર ત્રણ થયા, કહું તેનો વિસ્તાર.   "   ૪૭

નામ પેલાનું પાવક હતું, નામ બીજનું પવમાન;
 જળભક્ષક નામ ત્રીજનું, સહુ પવિત્ર ને મહાન.   "   ૪૮

વળી તેહની સંતતિ જે થઇ, છે તેનો અતિ વિસ્તાર;
 પચચત્વારિંશ વન્હિ વદે, પામે કોણ તેહનો પાર.   "   ૪૯

પચચત્વારિંશ એ સહી, વળી ત્રણ પુત્ર પાવન;
 પિતા ભેગો ગણાય છે, રોહિતાશ્વ ભગવન.   "   ૫૦

એકાદશપંચાશત થાય સહી, એમ ગણતાં સંખ્યાય;
 એ દુર્જય અગ્નિની ગણતરી, પુરાણમાંહે ગણાય.   "   ૫૧

વળી પિતામહે પિત્ર કર્યા, એવું પૂર્વે કહ્યું મેં સાર;
 તેમનો વંશ વર્ણન કરું, સાંભળજે તું આ વાર.   "   ૫૨

તેમાં જે અનગ્નિક અને, સાગ્નિક કહેવાય;
 તેને અગ્નિજ્વાતા બહિર્વદ કહે, મહામોટા મુનિરાય.   "   ૫૩

તેમણે સ્ત્રી રાખી કરી, માંડિયું ઘરનાર;
 સ્વધાથી મેના પૈધારિણી, થઇ ઉભય મુતી સાર.   "   ૫૪

તે ઉભય ગુણવતી મહામતિ, કરે પ્રજાવાસ્તા રોજ;

૪૯ પચચત્વારિંશ—પિસ્તાળીશ. ૫૦ પિતા ઇ૦—તેમનો પિતા જે ભગવન (ભગવાન) રોહિતાશ્વ (અગ્નિ) તે પછી તેમના ભેગો ગણાય છે અને એમ કુલ ૪૯ અગ્નિ થાય છે.

૫૩ અનગ્નિક—જેમણે અગ્નિ નહિ ધારણ કરેલો એવા. સાગ્નિક—જેમણે અગ્નિ ધારણ કરેલો એવા.

વળી યોગજ્ઞાત તેરી હની, કરતી શુદ્ધ વિજ્ઞાન યોજ. માર્કંડેય ૫૫
 એમ સકળ ગુણ સંપન્ન તે, પ્રકાશિત થઇ પૂર,
 એ વિધે દક્ષકન્યાતાણા, વેગો વિસ્તર્યો શર. „ ૫૬
 ને શ્રદ્ધાથકી કથા આ સુણે, થાય નર તે પ્રજાવાન;
 ધન ધાન્ય મળી માન્ય થાય તે, વિશ્વ વિધે મહાન. „ ૫૭
 આમાં કૈયી કન્યાતાણા, પુરાણી તમે પુત્ર ?
 બાપ પ્રજાપતિવંશનો, પણ માંડું કોશુ ઘરસૂત. „ ૫૮
 સૂતપુરાણી શૂદ્રિણીતાણા, નેહુ પૂર્વજ પુરાણી દેવ;
 તેણે કર્મે લાગી રહી, શૂદ્રજનકેરી સેવ. „ ૫૯

વસણ.

શૂદ્રજનની સેવ સાધી, કારણ તેહનું એહ રે;
 ભટમેમાન હ જૂત જાણે, છે ભવિષ્ય નિઃસ દેહ રે. „ ૬૦

કડવું ૧૧૦ મું.

રાગ ગાંધી.

કૌંબુકિ કે' મહામુનિ, મુને સર્વ સુણાવ્યું ગુણી;
 સ્વાયંભુવ મન્વંતર મુનિ ભાખ્યો, તેમાંભાગ બાકો ને રાખ્યો. ૧
 કહ્યો તે મન્વંતરનું પ્રમાણ, તેમાંના દેવ દેવર્ષિ મુખણ;
 થયા કવણ રાજા તેમાં, ભાખો ઈંદ્ર ને ઉપન્યા એમાં. ૨
 સર્વ સમ્યક્ પ્રકારે સિદ્ધ, કરો મુનિ જોહ મસિદ્ધ;
 મારી સુણવા ઇચ્છાઅપાર, તો સર્વ સુણાવો આ વાર. ૩
 માર્કંડેય કહે સુણય તુંય, સર્વ વિસ્તારી ભાખું હુંય;
 કહું મન્વંતર સંખ્યા પે'લી, કરય હ્રદ મતિ તું પે'લી પે'લી. ૪
 ઇકોતેર યુગ ઉપર કંઈ વર્ષ, છે મન્વંતર સંખ્યાનો ઉત્કર્ષ;
 તે કહું માનવ ગણતરી રીતે, તે તું સાભળ્ય પૂરણ પ્રીતે ૫

- જેહુ અધિક સંખ્યા જાણુ, અધુના તેનું કરીએ નહિ પ્રમાણુ;
 ત્રીશદ્દેશિ સદગદ્દ લક્ષ, ત્રીશ સદસ વર્ષ કે' દક્ષ. ૬
- એક મન્વંતરનું પ્રમાણુ, એક ગાંધી ગયા સુખાણુ;
 દેવમખ્યા જીને અઠ લક્ષ, બાવન સહસ ગણ્ય તું વક્ષ ૭
- વળી અધિક મંખ્યા જુગાં વર્ષ, માન્યાં એક મન્વંતરનાં સદર્ષ,
 જેલા ૨૫૦૦૦૦૦૦ થયા, પછે સ્વાશેચિય મનુ કલ્યા. ૮
- પછે યોત્તમ મનુ જાણુ, વળી તામસ દેવન પ્રમાણુ;
 ૭૭: વ્યામુષ મનુ નામે, એમ ૫૬ મનુ કલ્યા આમે. ૯
- અધુના પૈસ્વત મનુ જાણુ, વળી વદુ' ભવિષ્યના સુખાણુ;
 પંચ સાવલિકને નામે, યામે રૈવ્ય ભૈત્ય મનુ આ ધામે. ૧૦
- જદા કરીશુ મન્વંતરનુ કથન, કહીશું તદા દેવ ઋષિ પાવન,
 તેના ઇંદ્ર પિતૃઓ સર્વ, કરશું નિસ્તાર યાય જ્યમ ન્યર્ક ૧૧
- હે દિવ આ મન્વંતર કેરા, અધુના મારી લે તું ફરી;
 વદુ ઉત્પત્તિ લય વિસ્તાર, તે તું સાભજને આ વાર. ૧૨
- ક્ષેત્ર કહુ તેમનુ જેહુ, વળી સુત તેમનાતુ તેહુ;
 તે તુ સાંભજ્ય એકે મને, ઈચ્છા ઉપની કે'વા તને. ૧૩
- સ્વાય ભુવ મનુને જાણુ, દગ પુત્ર હતા પ્રમાણુ;
 તે હતા સ્વય સમાન, જેહુ યઈ ગયા મોઢા મહાન. ૧૪
- જેઆએ સખ દ્વીપવતી મહી, પર્વત સમુદ્રાકારવાળી સહી;
 સર્વ પૃથ્વી પ્રતિવર્ષે, વ્યાપ્તમાન કરી ભોગેવી હૃષે. ૧૫
- સ્વાય ભુવ મન્વંતરમાં તે પેર, ત્રેતાયુગારને આણી મેર;

૬ અધિક સંખ્યા—૧૮૫૧૪૨૮૬ વર્ષ. ત્રીશ ૪૦—એ મખ્યામા
 અધિક સંખ્યા મેળવતા ૩૦૮૫૭૧૪૨૮૬ વર્ષ એક મન્વંતરના યાય છે
 ૮ અધિક સંખ્યા—૫૧૪૨૬ દેવના વર્ષ ૧૨ ફેરી મારી લે—અર્થાત્
 દષ્ટિ કરી જો. ૧૩ ક્ષેત્ર—ઉત્પત્તિસ્થાન.

- સ્વાય ભુવના પાત્રે સાર, મિયત્રતપુત્રોએ નિરંધાર ૧૬
- સઘળી જગતી કરી વ્યાપ્તમાન, થઇ ગયા નૃપ તે મહાન;
- મિયત્રતથી પ્રજાવતીમા, કન્યા ઉપની તે મહામતિમાં. ૧૭
- તે કન્યા પ્રજાપતિકર્દમને આપી, મહામહતા મુનિનો માપી;
- થયા મિયત્રતને દશ પુત્ર, થઇ બે કન્યા કરતા ઘરસૂત્ર. ૧૮
- બે થઇ મિયત્રતકેરી કન્યા, તેના દશ પ્રાત ઉપન્યા ધન્યા;
- થયા તેહ પ્રજાપતિ સમાન, સ્વરૂપે ને ગુણે મહાન. ૧૯
- સુણ્ય નામ તેમનાં તુંય, સર્વ વિસ્તારી ભાષુ હુય;
- આગ્નીધ્ર ને મેધાતિથિ, વપુઃમાન્ડ જન્મ્યો શુભ તિથિ ૨૦
- જ્યોતિષ્માન ને ધૃતિમાન્, ભવ્ય સવન સપ્ત મહાન,
- મેધા અગ્નિ ને બાહુમિત્ર, ત્રણ એ મળો દશ તન પવિત્ર. ૨૧
- દશમાંથી ત્રણ જે છેલ્લા, થયા ભાગ્યશાળી જાતિસ્મર વેલા;
- ચોગપરાયાણુ થયા પૂર, તેમને કન્યા નવ ધર્મ શૂર. ૨૨
- રાજ્ય ત્યાગી ગયા વનમાય, નંદ હરિ આરાધ્યા ત્યાય;
- મિયત્રત નૃપ નિર્વાણુ, તેણે સપ્ત પુત્ર જાણ્યા સુજાણુ. ૨૩
- તેમને ધર્મવડે વેચ્યા આપ્યુ રાજ્ય, સોપ્યુ સપ્તને સપ્ત દ્વીપકાજ;
- સપ્ત દ્વીપનો રાજ્યાભિષેક, કરી વેચી આપ્યો વિભાગ વિવેક. ૨૪
- તે કાને આપ્યો કેવો, તેહ જાણાવુ જાણુ જેવો,
- જે જે દ્વિપનો એ નૃપાણ, તેને કહ્યુ તુ તારો સભાણ ૨૫
- આગ્નીધ્રને કહ્યુ બાપે, જ જુદીપ તુ પાળ મતાપે;
- મેધાતિથિને વદી વાણુ, પ્લક્ષદ્વીપ નૃપ કયો પ્રમાણુ ૨૬
- વપુઃમાન્ડને સાઠમણિ દ્વીપ, આપી આનંદો મહીપ,
- જ્યોતિષ્માન્ડને કુશદ્વીપકેરો, વૃષવર કયો અનરો. ૨૭

- કૌંચદીપનો ધૃતિમાન, કરી દીધો રાય મહાન;
 ભવ્યને શાકદીપ ભૂપાળ, કયો પ્રિયવતે મઠ કૃપાળ ૨૮
- સવનને પુષ્કરદીપ આપ્યો, અધીપતિ તેને કરી ત્યાં યાપ્યો;
 હવાં કહું સવનનાં સતાન, તેનું જે સુત થયા અધવાન. ૨૯
- મહાઘાતકી પાતકી પૂરાં, એકે વાતે જે ન અધૂરા
 તેમને સર્વને નિર્ધાણ, પુષ્કરદીપ વેંચી આપ્યો જાણ. ૩૦
- જે વિભાગે આપ્યા વેંચી, લેતા એકમેકકેરું તે એ ચી;
 હવાં ભવ્યના સુત જે સાત, તેનાં નામ કરું વિખ્યાત. ૩૧
- જલદકુમાર ને સુકુમાર, મનીષક ને કુશોત્તર સાર;
 મેઘાવી ને મહાદ્રુમ જાણ, થયા તે પિતા મને પ્રમાણ. ૩૨
- શાકદીપના કરી વિભાગ, વેંચી આપ્યા ભવ્યેધરી અનુરાગ;
 તે સુત પ્રતાપવાન મહાન, તેણે પડયાં ભાગનાં શાસ્ત્રભિધાન. ૩૩
- જેહ કુંવરકેશં નામ, તેવાં નામ ભાગનાં પડિયાં આમ;
 જલદખંડ કુમારદિક, એવાં નામ પડયાં ડીકાડીક. ૩૪
- ધૃતિમાનકેશ સાત સુત, તેનાં નામ પડયાં મહાપૂત;
 કુશલ મનુગ ઉજા પ્રાકર, અર્યકારક મહામુનિવરં મુનિ. ૩૫
- સપ્તમે પુત્ર કુકુભિ નામ, હતા સર્વે જાણ મહાધામ;
 તે સાતને ધૃતિમાને, કૌંચદીપ વેંચી દીધો માને. ૩૬
- તેથી ખંડ થયા તેના જેહ, સુત નામે જોળખાયા તેહ;
 કુશદીપમાં જ્યોતિષ્માન, હતો જેહ રાજા મહાન. ૩૭
- તેના પુત્રના નામથી ખંડ, વેંચી દતાં મસિહ મચ ડ;
 થયા અવનિમાં વિખ્યાત, કહું તેના સુતનાં નામની વાત. ૩૮
- ઉદ્દભિદ વૈજય સુરથ લંબન, ધૃતિમત્ પ્રાકર કપિલ પાવન;
 રાહમલિપતિ વપુષ્માન, તેના સાત પુત્ર થયા મહાન. ૩૯
- તેનાં નામ ગણાવુ આજ, એ તો સર્વે તારે કાજ,

- ધેત હસ્તિ હમ્ભૂત રોહિત, વિદ્યુત માનસ નામ પ્રતીત. ૪૦
- નામ સાતમાનું કેતુમાન, યયા ખંડ તેને નામે ગુણવાન;
પ્લક્ષદ્વીપપતિ મેધાતિથિ જેહ, તેના સુત સાત મુણ્ય તેહ. ૪૧
- તે સુતનાં નામ પરથી નિર્માણુ. પ્લક્ષદ્વીપ સપ્તખંડ પ્રમાણુ;
નામ ખંડ પેલાનું શાકભવ, શાકભવ હતો તેના ધવ. ૪૨
- ખંડ શિશિર સુખોદય બીજે, આનંદ શિવને નામે સીમે;
દોમધ્રુવ મળીને સાત, કહી માંડી સર્વે મે વાત. ૪૩
- પ્લક્ષદ્વીપથી માંડી કરી, શાકદ્વીપાંત જોવો દૂરો;
એમ દૂરતાં થાશે દ્વીપ પંચ, તેમાં કરય સામાન્ય નીમનો સચ. ૪૪
- અહિંસક વિધિ વદતો જાણાશે, નિત્ય સ્વાભાવિકતા જાણાશે;
વર્ણાશ્રમ વિભાગનો જે ધર્મ, તેનાં જાણાશે સમ્યક્ કર્મ. ૪૫
- અહો દિગ્સસમ સાંભળ્ય તુ ય, આગ્નીપ્રની કયા કહું હુંય;
ત્રિયજ્ઞતે જંબુદ્વીપ તેને આખ્યો, ત્યાનો ધાર્ણી કરી તેને યાખ્યો. ૪૬
- તેને નવ પુત્ર યયા ઉત્પન્ન, પ્રજાપતિ જેઠ યયા પ્રસન્ન;
કાં કે પોતા જેવા હતા તેહ, ગુણરૂપ બળમાં નહિ સદેહ. ૪૭
- તેમાં સર્વથી મોટો જેહ, તેનું નામ નાભિ નિઃસદેહ;
કિંપુરુષ તેનાથી નાનો, ત્રીજો સુત હવિર્ધને માનો. ૪૮
- ચોથો ઇલાવૃત્ત પ્રમાણુ, પાંચમો વશ્ય હતો સુન્દર;
છઠો હિરણ્ય નામે હતો, સાતમો કુર નામે થયો છતો. ૪૯
- અષ્ટમાનુ ભદ્રાશ્વ એકું નામ, નવમો કેતુમાલ મહાધામ;
તેમના નામપરથી નિર્માણુ, પડ્યાં ખંડકેરાં નામ સુન્દર. ૫૦
- હિમખંડ વિનાના જે ખંડ, કિંપુરુષાદિક નામ પ્રચંડ;
(તેમાં) સુખસિદ્ધિ મળે વિશુ યત્ને, સ્વાભાવિકજેઠ આયે કો પ્રયત્ને. ૫૧
- ત્યા વિપર્યય નહિ કોઈ વાતે, નહિ જરા મૃત્યુ ભય મળ્યાતે;

નથી તેમાં ધર્માધર્મ વિચાર, ઉત્તમ મધ્યમ અધમ અપાર.	૫૨
એવા બેદ નથી તે માંહી, સુખ દરો જ્યાંહી ત્યાંહી;	
લિન્નલિન્ન ચાર યુગસ્થિતિ, નથી ઋતુ બદલાયાની મતીતિ.	૫૩
મૂળે નવ ઋતુ તેણે કામ, તદ્દા ફેરફાર વસે કોણ કામ;	
હે દિવસત્તમ સાંભળ્યે હવાં, ચરિત્ર વર્ણુવું નવાં નવાં.	૫૪
આગ્નીધ્રના સુતને જાણ, સુત ઋષભ યચો પ્રમાણ;	
નાભિકેરો ઋષભ સુત, તેને સો પુત્ર યચા મહાપૂત.	૫૫
તેમાં શ્રેષ્ઠ ભરત બ્રુપાળ, મહાપરાક્રમી ને દયાળ;	
ઋષભે કરી ભરતને રાજ્યાભિષેક, સંસાર ત્યાગનો કર્યો વિવેક.	૫૬
પછે તે ગયો પુલહાશ્રમ જાણ, ત્યાં જઈ તપ કર્યું નિર્વાણ;	
હિમાલિધાન દક્ષિણનો ખંડ, આખોતો ભરતને પિતાએઐઞંડ.	૫૭
તે પરથી ભરતખંડ નામે, યચો પ્રખ્યાત ખંડ વિરામે;	
તે ભરતને સુમતિ અભિધાને, ધાર્મિક પુત્ર યચો મતિમાને.	૫૮
કરી તેને રાજ્યાભિષેક, ગયો ભરત વને ધરી ટેક;	
તેમના પુત્રપૌત્રોએ જાણ, વળી મિથિતપુત્રોએ પ્રમાણ.	૫૯
જેના છે સાત દ્વીપ મહાન, તેવી પૃથ્વી બોગરી ગુણવાન;	
તે સમે સ્વાયંભુવમન્વતર, તે તો હતો સર્વથી મહાવર.	૬૦
હે દિવસત્તમ સાંભળ્યે તુમ, વળી સાભળવું બીજું શુંય;	
પૂર્વ મન્વતરકેરી જાણ, સ્વાયંભુની સંધિ કહી નિર્વાણ.	૬૧
સમ્યક પ્રકારે ભજ્યું સર્વ, હવાં થાય શેણે તારો ધર્મ;	
જે જે પૂછવાની ઈચ્છાય, તેતુ પૂર્ય કહું મહાકાય.	૬૨
ઇતિ શ્રીમાર્કેન્દ્રપુરાણે, મન્વતરકથન પ્રાકૃત વાણે;	

ત્રિપગાગોધ્યાય યયો પૂરો, ભાવાર્થ રાખ્યો નથી અધૂરો;
(૨૧) નેઘએ ખગર પુરાણીકેરી, જે પુરાણી વેળાની ખખગી કેરી. ૬૩
તેમાં પેશી પાવન કેમ થઈએ, તેના કર્તુકના ગુણ ગઈએ,
નવ પુરાણીઓની પેઠે કરે, ભાગવત યોદ્ધા ખરે ઉચરે. ૬૪
નહિ ઘણું ઓતાનું મારે કામ, ન્યાત્યા ગાવા મારે શુદ્ધરથામ;
જન રીઝે તો ઉદર ભરાય, એવી અધમને આરા થાય. ૬૫

વસાણુ.

અધમને થાય આરા એવી, જે જન રીઝે પેટ ભરાય રે;
જન પ્રેમાનંદ કાઈ ન જાણે, ગુણ હરિ હર વિરિના ગાય રે ૬૬

કલ્પુ ૧૧૧ મું.

રાગ ધનાશ્રી.

કૌબ્દકી મત્ર કહે દિગ્ગજાજી છ, લીપ સમુદ્ર ભાષો આજી છ.
કહો કેટલા નગ દેશ ને નદી છ, તે સમજવો મુને વદી છ. ૧

દાળી.

વદી સર્વે વિમ મુજને, કરો કૃતારથ દેવ,
મહાભૂતનું પ્રમાણ ભાષો, લોકલોકધેર તતજેવ ૨
પરિમાણ ને ગતિ ચદ્ર ભાનુની, એ સર્વ કહો વિસ્તારી;
માર્કંડેય મુનિ ઉચ્ચર્યા તવ, તુ સુહૃદ્ય દિગ્ગ આ વારી ૩
પૃથ્વીનો વિસ્તાર છે, પચાસ કોટિ જાણુ,
સ્થિતિ રીતિ તેની ભાષુ, સહુ તુજને સુજાણુ. ૪

૬૩ ત્રિપગાગો—ત્રેપનગો ૨ લોકલોકધેર—લોકલોક નામે મર્યાદા-
પરિમાણ ધેરાયો ૩ પરિમાણ—માપ

દીન જ બુદ્ધીપથી કહ્યો મે, પુષ્કરદીપકેરો અત,	
તે દીપનો વિસ્તાર સાબળ્ય, ૬૬ અતથી મહત	૫
જ બુદ્ધીપ કરતાં પ્વક્ષદીપજ, તેનાથી શાઠમવકુરા,	
તેયકી કૌચ ને શાક પુષ્કર, ગાણી દ્વિગુણી થા સતુષ્ટ	૬
ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ એવી, નદિગુણિત નિર્ધાગ,	
તે દીપની આસપાસે, તેના સમો વિસ્તાર	૭
તે દીપ જોવા સમ સાગર, અનુક્રમે મોટા જાણ,	
ગાણાવુ હુ નામ તેના, એક કાર સમુદ્ર પ્રમાણ	૮
વળી ઇંધુ સુરા ધૃતતણેા, દધિ કુદ્ધનો નિર્ધાણ,	
વારિનો વારિધિ ભરિયો, જે આ જન લહે સુજાણ	૯
જ બુદ્ધીપની મિથિ સાબળ્ય, છે તેના ઘેર લક્ષ યોજના,	
હિમવાન હેમકુટ ત્ર્યમ મેર, નાલ જેન શૃંગી પાવન.	૧૦
સમ એવા એહમા છે, મહાપર્વત જાણ,	
તં દીપકેરા મધ્યમા વળી, દય નગ પ્રમાણ	૧૧
તે લક્ષ યોજન વિસ્તારવાળા, માનિયા મુનિદેવ,	
તે બે નગની ઉત્તર દક્ષિણે, દય નગ રહ્યા મહાભેવ	૧૨
તે મધ્યના પર્વતથકા છે, દશ દગ વિભાગે જાણ,	
ઉત્તરોત્તર લઘુ રૂપી, એમ પુ જાણમા પ્રમાણ	૧૩
તે સર્વ દય દય સહસ્ર યોજન, ઉંચા અને પિરાળ,	
મેર નિના પદ નગ માનો, દીપ દય પડખે જાળ	૧૪

૧ દ્વિગુણી—બમણેા. (ઉત્તરોત્તર) ૮ ઇંધુ—સંરડી (મેન્ડના રસ જેવા રંગના કે મીઠા પાણીનો) સુરા—મધ (મધ જેવા રંગના કે માદક પાણીનો) ધૃત—ધી જેના ચીકાણ કે સ્નેહ પુક્ત પાણીનો દધિ—દહી જેવા ખડખડા બાજી ગળેલા પાણીના સમુદ્ર ૬૫—૬૫ જેવા ઘોળા કે મીઠા પાણીનો વારિયો—મીઠા પાણીનો ૧૪ કાંત ૬૦—દીપની મનો બાનુએ.

સમુદ્ર માંહે સંચર્યા છે, વળી પૃથ્વી પૃથ્થે તેહ;	
દક્ષિણોત્તર નીચા નમ્યા છે, મધ્યથી ઉપડ્યા જોહ.	૧૫
મધ્ય વિભાગ દક્ષિણોત્તરે, ત્રણ ત્રણ વધા છે ખંડ;	
તે ઉત્તર દક્ષિણ ખંડ મધ્યે, ઇક્ષાવર્ત ખંડ મધ્યડ.	૧૬
છે અર્ધગંદ્રાદૃતિ તેની, ઇક્ષાવર્ત પૂર્વે ભદ્રાશ્વ;	
આની રહેા છે અપિચગ થઇ, જ્યમ જગતી શેષને પાર્શ્વ.	૧૭
તેની પશ્ચિમ દિશાએ કેતુભાલજ, ખંડ છે પરચડ;	
ઇક્ષાવર્તની આબુજાબુ, એમ છે અનતજ ખંડ	૧૮
ઇક્ષાવર્તની મધ્યમાં, સુવર્ણ મેરુ સિદ્ધ,	
છે ચોરાશી સદૃશ યોજનતાણે, ઉચે અને પ્રચિદ્ધ	૧૯
સોળ સહસ્ર યોજન સમાચે, પૃથ્વીમા તે સાર,	
ગોળ સદૃશ યોજન છે પો'જો, તેહ તો નિરધાર	૨૦
* * * *	
દીપપાત્રત તે મેરુ છે, સ કચિત મૂળ મોઝાર	૨૧
ઉપરથી પો'જો છે અતિશે, તેણે શિખર વિસ્તાર;	
ગત્રીશ સહસ્ર યોજન લગી છે, ઉપરથી અવિધાર.	૨૨
એ નગ પૂર્વાદિક દિશાએ, અનુક્રમથી જ્ઞેતા જેહ;	
એત પીત ને રયામ દર્શો, વળી રક્ત નિ સદેહ.	૨૩
તે સ્વર્ણ પરથી સર્વ રૂપે, જાણાએ છે સાર;	
ત્રિજ ક્ષત્રી વૈશ્ય જેવો દર્શો, શુદ્રરૂપ નિરધાર	૨૪
અષ્ટ દિશાએ તેહ ઉપર, અનુક્રમથી નિર્વાણ;	
છે હંદ્રાદિદેવતી અષ્ટ નગરી, મહાભવ્ય જેવો ભાણ	૨૫
તેના મધ્યે બ્રહ્મચર્યા છે, ચૈદ સહસ્ર યોજન વિસ્તાર;	

છે નીચે દશ સહસ્ર યોજન ઉચા, આધાર નગ નિરધાર.	૨૬
નામ તેના સુણ્ય ગણાવુ, છે મદર ગધમાદન;	
નિપુલ સુપાર્શ્વ નગ આવ્યા, અનુક્રમે અનુદિત	૨૭
પૂર્વ દિશામા પૂર્ણ રૂપે તે, વશીરદ્યા નિરવાણ,	
માસાદપર જોવા ધ્વજ શોભે, તોના વૃક્ષ શોભે સુજગ	૨૮
મદરાચળમા કદળ શોભે, ગધમાદને જળુવૃક્ષ;	
વિપ્રવાચળમા પિંપલ તેવો, સુપાર્શ્વમા વટ કે' દક્ષ.	૨૯
કેતુ રૂપે એ ચાર વૃક્ષ તો, જાણાય ચારે પાસ;	
એ નગ અગિયાર સહસ્ર યોજન, વિસ્તર્ય થઈ મકારા.	૩૦
પૂર્વ ભાગે જરડર અને, દેવકૂટ નગ જોડ,	
છે પશ્ચિમે નિષધ પારિયાત્રાભિધાને, નીલ નિષધ પર્વત તેડ	૩૧
વિસ્તાર એ સર્વકેરો છે, નિષધ પર્વત સુધી જાગુ,	
દક્ષિણે કેલાસને હિમવાન આવ્યા, એ પર્વત ગુણુખાણ.	૩૨
તે પૂર્વથી પશ્ચિમે લાળા વાધ્યા, પછે ગયા અખિનની માંગ,	
તે રીતે ઉત્તરે શૃંગવાન જતરુદ્ધિ, નગ એ આવ્યા ત્યાય.	૩૩
તે પાશુ દક્ષિણ પર્વતની પેરે, ગયા સમુદ્ર મોઝાર;	
હૈ દિગ એ અઘટ સીમા પર્વત, નામે ગયા નિરધાર	૩૪
હિમવાન હિમકૂટાદિકનુ, પૂર્વ પશ્ચિમ અતર બાણુ;	
ઉત્તર દક્ષિણ કે'વુ સર્વે, બાકી કાઈ ન રાણુ	૩૫
પરસ્પર ગણતી કગ્તા તેની, નન સહસ્ર યોજન યાંય;	
મેરુ ચોપાસે ઇલાવર્ત આવ્યો તે, તેટલે અતર કે'વાય	૩૬
ગધમાદને જળુવૃક્ષદ્વજ, યાય હસ્તિદેહ સમાન,	
તે પર્વતશિખરપર પડે અજોરાત્રિ, તેના રમે નદી વહે મદ્દન	૩૭
જળૂનદી એવુ નામ છે તેનું, જળૂનદ મુવર્ણુ યાય ઉત્પત,	

અલો દિવશાર્દૂલ સર્પ તું સાંભળ્ય, એકે ચિત્તે યહ પ્રસન્ન.	૩૮
તે જંબૂનદી મેરૂ ચોપાસે ફરી, પાછી પેસે જંબૂવૃક્ષ માંય;	
તેના કાંઠા પર જે જન વસતા, તે તેતુ' જળ પીતા ત્યાંય.	૩૯
ભદ્રાશ્વખંડ માંડે વસે છે, હયગ્રીવ, વિભલુ નામ;	
ભરતખંડમાં કૂર્મ રૂપે છે, ક્રેતુમાલે વારાહ રૂપ અભિરામ.	૪૦
ઉત્તર કુરૂમાં મત્સ્ય રૂપે છે, વિભલુ દેવાધિદેવ,	
એ ચાર સ્વરૂપતું સ્મરણ કરતાં, મુક્તિ મળે તતખેવ.	૪૧
એ ચારે ખંડમાં ગ્રહશાંત્યર્થે, પઠન પાઠન કરનાર;	
સમ્યક્પ્રકારના વ્યવહારથી મુક્ત, છે નક્ષત્રચોજના અનિધાર	૪૨
એ રી મર્ષ મિતિ છે જ્યાંહી, ત્યાં દશ વિદેશ અનંક;	
પુરાણી રાખ્દનો પ્રચાર ન ત્યાંહી, જ્યા જ્ઞાનાનો વર વિવેક.	૪૩
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેય પુરાણે, જંબૂદ્વીપ વર્ણન જે માય;	
યથોચ્ચુપંચાગોધ્યાય પૂરાણ, નગ બૂ વિસ્તાર જ્યાંય.	૪૪

વસણ.

છે નગ જૂમિ વિસ્તાર જેમાં, માર્કંડેય કૌખુકિ કથાય રે;	
આતુર્પિણી દિવ મૂઢમતિ, સહુ યથારક્તિએ ગાય રે.	૪૫

કડવું ૧૧૨ મું.

.. રાગ રામઘી.

..

કહે માર્કંડેય દિવ સુણા, કહું વનકેસે વિસ્તાર;	
મંદરને આદિ લેઈને, જેહ ચાર પર્વત સાર.	કે. ૧
તે ચારનાં વન ચાર છે, બીજાં સરોવર જેહ;	
તે સર્વ તુને કહી દાખવુ, આજ સહિત સંદહ.	કહે માર્કંડેય ૦ ૨

પૂર્વ ચેતરથ, દક્ષિણે-ન દનવન પાવન;

પશ્ચિમે વૈશ્રાવ છે મુનિ, ઉત્તર સાવિત્ર વન. કહે માર્કંડેય ૭ ૩

તેવી રીતે પૂર્વમા છે સહી, સર અરુણોદને નામ,

દક્ષિણે માનસસર રહ્યું, મેરૂ પશ્ચિમે સાતોદ ઉદ્યામ. " ૪

ઉત્તરે મહાભદ્ર નામનું, સરોવર છે વિશાળ,

(હવા પર્વત જે જે આનિયા, કહું થઇ તેહ દયાળ " ૫

રીતાત ચક્રમુજ નામનો, કલિર ને સુક કવાન,

મણિશૈલ ને મહાનાલ વળી ભવાચળ સમિદુ વૃષવાન " ૬

મદરના નામે નામનો, મદરવેણુ તામસ,

નિપથ દેવશૈવ પૂર્વમા, મદરાચળકેરે વસ " ૭

ત્રિકૂટ શિખરાદ્રિ કલિંગ ને, પત ગરુચક નામ,

સાનુમાન તામ્રક આવી રહ્યા, વિશાખવાન ચેતોદર ર્યામં. " ૮

સમૂલ વસુધાર રત્નવાન જે, એકરાગ મહારૌવ,

રાજવૃક્ષૈવ પિપાઠક નામના, આવી રહ્યા કૈવાસ પચરૌવ " ૯

વાળી ઉત્તરે હિમવાન આનિયો, બૃહદ્ નગ મેરૂ દક્ષિણ,

સુરભ શિગિરાક્ષ રૈદુ, કપિવપીનરકેરી મહાખીણ " ૧૦

મહાભદ્ર સુરસ કપિવ બાળે, મલુ અજન કુકુટ કૃણ,

પાકુર ને સહસ્રશિખર વળી, પારિયાત્ર જોઇ તૂટે વૃષણ " ૧૧

છે શૃંગાન આદિક એટલા, નગ મેરૂ પશ્ચિમ પાસ,

' પશ્ચિમાધાર ન બા'ર એ આવી રહ્યા મરી મકારા " ૧૨

હા ઉત્તર પર્વત આનવા, જેમાંથી વહે નિર્મળ સાવિત્ર,

શખકૂટ વૃષભ હંમનાળ ને, કપિનેદ્ર ને નીવ " ૧૩

- ચાલુગૃ ગી ગતશૃંગી છે પુણ્યક મેઘ જાંધી છે મીલ;
 વિરજસ વરાહાદ્રિ આનિયા, મયૂરે મયૂર જોધે સર્પ જીલ કહે માર્કંડે૦૧૪
- હે દિવ જારધિ નગ મેરૂ ઉત્તરે, આવી રહ્યો નિર્વાણ;
 એ નગની ગુફા અતિ અવનરી, ઘણી મનોહર છે મહાન. " ૧૫
- નિર્મળ જગવાળા સર ઘણાં, વન ઉપવન છે વિશાળ;
 જન્મ થાયે પુણ્યશાળીનો, તે મદ્યે મલુ નો કૃપાળ. " ૧૬
- હે દિવસતમ પૃથ્વીપર રહ્યા, એવા પર્યંત જેહ,
 ને સ્વર્ગના ગુણે અધિક છે સહુ સ્વર્ગના જાણુવા તેહ. " ૧૭
- સ્વર્ગભૂમિમા નવા પુણ્યનુ, કે પાપનુ નિર્વાણ;
 ઉપાર્જન થઇ શકતુ નથી, દયાદિટે પ્રમાણ. " ૧૮
- પુણ્ય જોગ જોગવાય ત્યા, સર્વ જનથી મુજાણ,
 આ નગ સેવ્યે મોક્ષ મળે સહી, જેના આગમ નિગમ વખાણ. " ૧૯
- રીતાંતાદિક નગ ને કહ્યા, ત્યા વસે નિધાધર વક્ષ,
 કિન્નર ઉરગ રાક્ષસ વસે, જઇ સુર ગ ધર્મ પ્રત્યક્ષ " ૨૦
- તેના પ્રાસાદ પૂર્ણ વૈભવ ભર્યા, દાસે શાભાયમાન,
 મહાપુણ્યશાળી નરની ઘણી, બેડકો આવી રહી ગુણવાન " ૨૧
- વન ઉપવને યુક્ત છે ઘણા, પુર પુરી ગ્રામ વિશાળ,
 છે રમણિક સરોવર અતિ ઘણા, જ્યા વાયે વાયુ થઇ કૃપાળ " ૨૨
- ઋતુ ઋતુ મતિ મુખ દેખણો, વાય રીત મદ મુગધ;
 મુખના સાધન વરયાં આમટા, જ્યા નહિ પુણ્યશાળી પ્રતિજ ધ, " ૨૩
- ત્યા કોઇ સ્થળે શ્રમ પીડા નથી, નથી ઉદાસીપણું જાણ,
 એ રીતે જગતી કમળ કહ્યું, ચાર પાખડીતુ મનાણ " ૨૪
- ભદ્રાશ્વ ભારત આદિ ને, ખડ આલ્યા ચોપાસ,
 તે ચાર પાંખડિયો છે તેહની, જેમા અતિ મુખ વિલાસ " ૨૫

એમા ભારતાભિધાન જે દક્ષિણતણા, ખડ કલો મુનિ જેહ,
 તે કર્મભૂમિકા પુરાણ કે, જે બીજા સ્થળથી ઉજેહ કહે માર્કડેય ૦ ૨૬
 બીજા સ્થળે પાપપુણ્યની, પ્રાપ્તિ નવ થાય જાણ,
 તેણે કરી સર્વ ખડથી છે, એ ખડ શ્રેષ્ઠ પ્રમાણ ॥ ૨૭
 તેનું કારણ એમ કે' સહુ ઈર્ષ્ય કે વશ્યુ સર્વત્ર આય,
 એયકી નર સ્વર્ગ પામતો, મોક્ષ અધોક્ષજ ન્યાય ॥ ૨૮
 નરપણુ નારકી ગતિ મળે, તિર્યક્તા મળે નિર્વાણ,
 સર્વ અવસ્થા ને સહુ ગતિ, મળે ભરતખડે મુજાણ ॥ ૨૯
 પુરાણીપણુ અહીંઆ મળે ડગાય અહીંઆ લોક સમસ્ત,
 તેને જમપુરમા જમવા મળે, મળે મુખમાગી જે વસ્ત , ૩૦
 ઇતિ શ્રીમાર્કડેયપુરાણમા, ભુવનકોશકેરો વિસ્તાર,
 પચપચાશોધાય તા, થયો માર્કડેય મોઝાર • ૧ ૩૧

વસણ.

માર્કડેય મોઝાર અધ્યા', પચાવનમો પૂરો થયો રે,
 યથા રતિ દ્વિજ કથા કે' તો, શ્રીહરિએ કર જેના ગ્રંથો રે ૩૨

કંકણુ' ૧૧૩ મું.

રાગ ધનાશી.

માર્કડેય કહે સુણ્ય મુનિસત્તમ સાર જ,કહુ ગગ ઉત્પત્તિનું ને આ વારજ
 જેહ વસુ ધરા આધારભૂત જાણ જ, જેનું થાય ન કોથી પ્રમાણ જ ૧
 જડતોત્પત્તિકર્તા નારાયણનું પાદજ,તેણે કરી ત્રિલોકમાગિનીઆલ્હાદજ,
 એવી મહાદેવી ગગા યદ જેહ જ, તે સહુ વર્ણુ નિ સદડ જ ૨
 ચંદ્ર જળમયની અમૃત ધારી જ, આવી ગગા ત્યા પ્રથમ વિચારી જ,

ત્યાંથી સવિતાકિરણસમુદાયે ગઈ છે, તે સહુનો પાવનકારી ધઈ છે ૩
 પછે પડી મેરૂપ્રજાની ઉપર છે, એમ વદી ગયા સુધી મહાવર છે,
 મેરૂશિખરતટકોગણ પરથી છે, પડી ચતુષ્પથે ચાલી ધરયો છે. ૪
 ને અવલંબ વિનાની દેવી છે, જેનું વારિ વેંતુ એવી રેતી છે;
 મદરાદિ ચારે આધાર નગ છે, તેના પર, પડી સમાન રહિતવગ છે ૫
 પડવાને વેગે ભાગ્યા પાયાણુ છે, એવી વેંવા લાગી ગગા પ્રમાણુ છે,
 એના પૂર્વેના જેહ પ્રવાહ છે, તે સીતા નામે કુંવાચો ઉભલ છે. ૬
 ગયો ચેત્રરથ વન પ્રત્યે જાણુ છે, જેનું છે પુરાણુ વિષે પ્રમાણુ છે,
 ચેત્રરથવન બૂરાડી દીધુ છે, પછે સીતાગગાએ શુ કીધુ છે. ૭
 જ્યારે વરી અરૂણોદ સરે છે, ત્યાંથી વરી રીતાત નગધરે છે,
 જ્યાંથી બીજા પર્વતે ગઈ જાણુ છે, ત્યાંથી આવી પૃથ્વી પર પ્રમાણુ છે. ૮
 ભદ્રાશ્વ દશખાંકરી વહન છે, પોંચી ગઈ સમુદ્રમા પાવન છે,
 તે રીતે અલકનદા ગગા છે, પડી ગધમાદન પર યઈ ચગા છે ૯
 ત્યાંથી સુર સર્પને આપી આનંદ છે, નદનવનમાયો વહી ચાલી મદલ,
 પછે વૃદ્ધિગત કરીને વેગ છે, માનસસર ભર્યું ટાળી ઉદ્દેગ છે ૧૦
 પછે રમણિક ત્રિશિખરનગ જાણુ છે, ત્યાં સુધી જઈ પહોંચી પ્રમાણુ છે,
 ત્યાંથી કલ્યા દક્ષિણના નગને ને છે, એ સર્પ કમે જોયા તેણે તેતે છે. ૧૧
 એમ વહન કરી ગઈ હિમવાને છે, એવું ઋષિમુનિ સર્વ માને છે,
 ત્યાં જેની દવળમા વૃષચિન્હ છે, તેણે ધરી જટામાં કરી લીન છે ૧૨
 એમ ગગા પ્રવાહ શભુએ રોક્યો છે, કર્યો ગુરૂત લગીરથ અવલોક્યો છે,
 કરી લગીરથે સ્તુતિ અપાર છે, આરાધ્યા શકર દેવ તેણી વાર છે ૧૩
 પ્રસન્ન ધઈ સદાશિવ પૂર છે, કરી ગગા જતી મહાશ્વર છે,
 તે સાત પ્રકારે કરી જાણુ છે, ગઈ દક્ષિણ સાગરમા નિર્વાણુ છે. ૧૪

૪ ચતુષ્પથે—ચાર માર્ગે ૫ અવલંબ—આધાર રહિતવગ—પદ્મપાત
 વિના ૧૦ વૃદ્ધિગત—વધારેનો.

એ મહાનદી ભગીરથ રથ પૂઠે છે, ચાની પૂર્વ દશમા તેને વૂઠે છે,
 તે દશને ત્રણ ભાગે કરી જળમય છે, ત્યાથી ચાવી આગળ મહામળ છે ૧૫
 તે મવાહ શમ્બો દક્ષિણ સમુદ્રે છે, એવું વ્યાસ મુનિ વધા મહામુદ્રે છે,
 તે રીતે મેરૂ પશ્ચિમ પાદ ત્રિપુરે છે, પડી ગ ગા કરી મવાહનિ પુરે છે. ૧૬
 પછે ત્યાથી વહન કરવા લાગી છે, જે મુચ્ચુ નામે અનુરાગી છે,
 ત્યાથી ગદ્ય વૈભાવ પર્વત ઉપર છે, વશી શીતોદમરોરે કરી ઘર છે ૧૭
 ત્યાથકી ત્રિશિખર નગની ઉપર છે, થઈ ક્રમે કરી ગદ્ય પશ્ચિમ પર્વત છે
 બીજા પર્વત ઉ નધી તેહ છે, કેતુમાન દશે ગદ્ય નિ મદહ છે ૧૮
 ત્યાથી પેડી ક્ષાર સમુદ્ર મોઝાર છે હતા તેના ઉત્તરે યુ સિતાર છે,
 દિવ્યનદીગ ગાગદ્ય ઉત્તર દક્ષિણ છે નગાદિ ઉત્તર નગ પર પડી ત્યાય છે ૧૯
 મેરૂ પાદ સુપાર્શ્વ પર્વત જેહ છે, તેના પર પ્રથમ પડી તેહ છે,
 ત્યા ધાર્વુ બદ્રસોમાભિધાન છે, ચાવી ગદ્ય સવિતા વનમા મહાન છે ૨૦
 ત્યાથી મહાબદ્ર સરોરે પેડા છે, ત્યાથી શખકૂટ નજે જઈ બેડા છે,
 ત્યાથી ક્રમેકરો ગદ્ય પુરમાદિકે છે, તે પર્વત પર પડી મરાઝીકે છે ૨૧
 ત્યાથી ઉત્તર કુડમા થઈ છે, જઈ મહાસાગરમા મગી ગદ્ય છે,
 છે દિવ્યશર્મા ! અ પેરે સર્વ છે, મે કહ્યું ગ ગામાહાત્મ્યનુ પર્વ છે ૨૨
 કહ્યું જ છુનાપસ્થાન પાવન છે, વગી કહ્યું વધાર્ય ખડવર્ણન છે,
 ત મધ્ય કિપુર્યાદિકે જે દશ છે, તેમા જન વસે આન દનેરા છે ૨૩
 અપરાધરહિત ઉત્કર્ષ હાનિ વિના છે, વસે જન જ્ઞાનામૃત ભાના છે,
 આત્મતીના નવેખડમાહે છે જે સપ્તસપ્ત મુખ્ય કુડા અવત્યાકે છે ૨૪
 ત તી રીને મત્યેક દશ મોઝાર છે, નગદો નીકડી નદી વડે સાર છે,
 છે દિવ્યશર્મા ! કિપુર્યાદિકે છે, આજ ખડગા નીકડીકે છે ૨૫
 ત્યા જળ જમીનમાંથી નીખે છે, મેઘજળ બળ કોઈ નકલે છે,

માત્ર મેઘનુ જળ ભરતખડે છે, અત્ર વારિદ મૂગાખાર મડે છે. ૨૬
એ અષ્ટ દશમાં સિદ્ધિઓ સાથે છે, વાર્શી સ્વાભાવિકીએ મન બાધે છે,
દરયા ને તોયોત્યા નામ છે, માનસી કર્મજ કરતી કામ છે. ૨૭
એવી અષ્ટસિદ્ધિઓ મળે નરને છે, તદા પામે તે જ્ઞાનના ઘરને છે,
હવા તેના અર્થ કરી, કહું રપષ્ટ છે, સર્વ જ્ઞાણી જોઇ લે દૃષ્ટ છે. ૨૮
વાંચેલું કુળ મળે વૃક્ષયકી છે, તે વાર્શી સિદ્ધિની જાણુવી વકી છે;
તપ્તિ થાય સ્વાભાવિક રીતે છે, સ્વાભાવિક સિદ્ધિ પ્રતીતે છે ૨૯
દશમાંથી મળે મહાસિદ્ધિ છે, તે દરયા સિદ્ધિ નામે પ્રસિદ્ધિ છે,
જળાભિમાની દેવતાથી મળે જોઇ છે, તે તોયોત્યા સિદ્ધિ નિ સ દહુ છે ૩૦
ધ્યાને પ્રાપ્ત કરી જે સિદ્ધિ છે, તે માનસી નામે સર્વ પ્રસિદ્ધિ છે,
પ્રાપ્ત કરી હે પાસન દિકે જાણુ છે, તે કર્મજ સિદ્ધિ નામ પ્રમાણુ છે ૩૧
હે દ્વિજસત્તમ તે દશ મોઝાર છે, નથી યુગસ્થિતિ નિર્ધાર છે;
નથી આશ્વિવ્યાધિ પુણ્ય પાપ છે, ન તેના સ પાદનનો સતાપ છે ૩૨
નથી કોઇ પુરાણી કે'તા પુરાણુ છે, ન પુરાણી જેવી વદ કો વાણુ છે,
નથી પગાવી આચાર પૂરા છે, કોઇ રે'તા જાતે અધૂરા છે ૩૩
એ તો ભવિષ્ય ભરતખડને લાગ્યા છે, જેને સર્વસારે સુરજને ત્યાગ્યાં છે;
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણુ છે, ગ ગાવતાર પ્રસ સા પ્રમ જુ છે ૩૪
પદ્મપંચાશોધ્યાય પૂરણુ કા'વે છે, તરે મુજુ ભણુ જે ભાવે છે; ..
ગ ગાઢતપ્તિ સુખ ઉપજાવે છે, પાપી પુરઆણી પૂર ડળાવે છે. ૩૫

૨૬ અત્ર—અહીં. વારિદ—મેઘ ૨૭ વાર્શી—વૃક્ષ સળધી (સિદ્ધિ)
દરયા—દેશ સળધી સિદ્ધિ તોયોત્યા—જળસળધી (સિદ્ધિ) માનસી
અને કર્મજ—(સિદ્ધિઓ) ૨૯ પ્રતીતે—વિશ્વાસથી અથવા વિશ્વાસ રાખે.

વલણ.

પુર આણી પૂરમાહી હાળે, ગગા ચગા અતિ ઘણી રે,
ભટ મેમાન દ હરિગુણ ગાયે, કરે સેવા ગગા ઉમયાતણી રે ૩૬

૬૬મું ૧૧૪ મું.

રાગ કેદારો.

કૌશ્ઠકિ કહે અહો ભગવન, તમે મુને કયા કહી પાવન,
તેણે પવિત્ર મન થયુ માર ઘણુ રે ૧
કહો સસેપે જ જીવદીપ નેહ, તે મુણી થયો હુ નિ સદેહ,
વળી કહો વર્ણન ભરતખડતાણુ રે ૨

ઢાળ

ભરતખડનુ વર્ણન લાળો, મુનિ મુખ યોલ્યા આમ,
ભરતખડ વિના ન થાયે, અન્ય સ્થળ પુણ્ય પાપનુ કામ ૩
ભરતખડે સ્વર્ગ મોક્ષને, મધ્ય અત પમાય;
કોઇ અન્ય સ્થળે મનુષ્યને, નવ કર્મ અડકે કાય ૪
એવુ કહ્યુ મુનિ તમે મુગ્ધને, અહો પ્રજ્ઞાનુ મુખદાપ,
તેણે ભરતખડ વિસ્તાર મુણવા, મુને ઇચ્છા થાય ૫
આ ખડના ને ભેદ છે તે, વળી સ્થિતિ નેવી હોય,
‘હાય પર્વત નેટલા તે, કહો વર્ણવી સોય ૬
માડડેય મુનિ તવ ઉચરે, મુગ્ધ કૌશ્ઠકિ મુનિ આના
આ ભરખડને દીપ નવ છે, કહુ તારે કાન ૭
તે સર્વ સાગરથી પીંટાયા, તેણે પરસ્પર અગમ્ય જોહ,
હુ નામ તેમના રજ ગણાવી, તું થાયે નિ સદેહ ૮

- ઇંદ્રદીપ'કશેરુમાનુ નામે, તામ્રપર્ણુ અગસ્તિમાનુ;
નાગદીપ ને સૌમ્યદીપ છે, ગંધર્વ વૃક્ષાણુ મહાન. ૯
- અને સાગરે આ વૌટાણુ રહેા છે, તે નવમેા દીપ મુખ્યાણુ;-
આ દીપ ઉત્તર દક્ષિણે છે, સહસ્ર ચોજન વિસ્તૃત મમાણુ. ૧૦
- એની પૂર્વે વાસ વસતા, ત્રિદશત્રોકે ઝંજાણુ;
પશ્ચિમે સહુ યવન વસતા, નેહ દુરાચારી મહાન. ૧૧
- વળી દ્વિજ દાનિય વૈશ્યને, રૂદ્રે વસે ને સાર;
તે દશ મધ્ય વિભાગમાં સહુ, વસે છે નિરધાર. ૧૨
- તેઓ યસ વેદાધ્યયન કરતા, વ્યાપાર કરતા કૌઘ;
એવાં કર્મો શુચિપણે સાધે, તેણું અરિ રેતા રોધ ૧૩
- તેમનો પરસ્પર વ્યવહારને, સ્વર્ગ મોક્ષ વળી નેહ,
પુણ્ય પ્રાયશ્ચિત્તપ્રાપ્તિ, યાય કર્મે કરી નિઃસંદેહ. ૧૪
- હવાં કુલપર્વત આવિયા ને, તે કહું છું આજ;
એક ચિત્તે શ્રવાણુ કરને, તો યદશ દિગ્ગરાજ. ૧૫
- મહેદ્ર મલય ને સહ્યાદ્રિ, શુક્તિમાન ત્રદો નગ જાણુ;
વિંધ્ય પારિયાત્ર નામે, સપ્ત છે મમાણુ ૧૬
- એહ નગ સમીપથી, ઉપજ્યા અનેક નગ નેહ;
તે વિસ્તારવાળા ઉંચા અતિશે, છે વિશાળ રમણિક તેહ. ૧૭
- તેનાં ચિત્ર વિચિત્ર શિખર શોભે, તેનું વર્ણન નવ થાય;
બુખ્ય બુખ્યનાં નામ ગણાવું, કુણ્ડ્ય તું દિગ્ગરાય. ૧૮
- કોલાહલ પૈભાજ મંદર, દુર્ગાચળ વાત સ્વન;
છે બિદ્યુત ને મૈનાક સ્વરસ, તુંગમસ્થ મહાપાવન. ૧૯
- નાગગિરિ રોચન પાંડુરાચલ, છે પ્રુપ્ત દુર્જયંત;

- રૈવત અર્ધુદ ઋષ્યમૂક છે, કૃતશૈલ ને ગોમંત. ૨૦
- છે કૃતસ્મર ને શ્રીનગ નામે, અકોરાદિક જાણુ;
- એવા સહસ્રાવધિ નગ વસે જ્યાં, તે છે ભરતખંડ મમાણુ. ૨૧
- એહ પર્વતધકી ક્રૌંડકિ, પંડ્યોન્મોહદેશ વિભાગ
- એણે ભિન્ન આર્યાવર્ત દીસે, જે જોઈ ઉપને અનુરાગ. ૨૨
- હવાં ભરતખંડના જન પીએછે, શ્રેષ્ઠ નદીના વારિ;
- તે એક ચિત્તે શ્રવાણુ કરને, કહુ તુને અવિધારી. ૨૩
- ગંગા સરસ્વતી અને સિંધુ, ચંદ્રભાગા યમુના જાણુ;
- યતદ્ધુ પિતસ્તા ધરાવતી, કહૂ ગોમતી મમાણુ. ૨૪
- સૂતપાપા બાહુદા છે, દેવવતી ને વિપાશા;
- દેવિકા ચક્ષુ નિઃચીરા છે, ગંડકી કોશિકી મકાશા. ૨૫
- એ સર્વ નદીઓ નીકળેછે, હિમાલય મૂળથી મમાણા
- વળી અન્ય નદીઓ વર્ણુવું હુ, સુણી થા તું જાણુ સુજાણુ. ૨૬
- વેદસ્મૃતિ વેદવતી નામે, વૃત્રધી સિંધુ સાર,
- વેણુયા ને સાનંદિની, સદાનીરા મહી અવિધાર. ૨૭
- પારા ચર્મણુવતી નૂપી, વિદિશા વેત્રવતી,
- સિમા અવર્ણુ નીકળેછે, પારિયાત્રથી મહામતિ. ૨૮
- ગોણા મહાનદી નર્મદા, સુરયા અદ્રિજન નિર્વાણુ;
- મદાકિની દાશાર્ણી વળી, ચિત્રકૂટા શુચિ મમાણુ. ૨૯
- “ ચિત્રોત્પલા તમસા કરમેદા, પિશાચિકા પિષ્પલિ જાણુ;
- ત્રાણી વિપાશા વન્સુલા, એ નદીઓ મમાણુ. ૩૦
- મેરુજ ને રાત્રિમતી, શકુલી ત્રિદિવા નામ;
- કમુ સ્કંધપાદમસતા, વેગવાહિની મહાધામ. ૩૧
- સિમા પચોણી નિર્વિધા ને, તાપી નિષધાવતી;

વેણ્યા વૈતરાણી સિનીવાલી, કરતોયા ને કુમુદતી	૩૨
મહાગૌરી અને દુર્ગા, અત શિવા શુચિ જાણ,	
એ પવિત્ર જગવતી નદી નીકળે, વિધ્યાચળથી મમાણ	૩૩
ગોદાવરી ભીમઝા કૃષ્ણા, વેણ્યા તુ ગભદ્રા નામ,	
સુમયોગા વાહ્યા કાવેરી, આદિ નદી મહાધામ	૩૪
મહાદ્રિ પર્વતમાથી નીકળે, જેનું પવિત્ર ઉત્તમ વાર,	
વળી આગળ હું વિસ્તારી ભાણુ, કરો યથામતિ વિસ્તાર	૩૫
કૃતમાલા ને તામ્રપણી, પુષ્પજાલ ને ઉત્પલાવતી,	
એ શીતોદ્ધા નદી નીકળે છે, મવયાચળથી મહામતિ	૩૬
પિતૃકુલ્યા ને રોમકલ્યા, કમ્બિકુલ્યા ઇન્દુકા નામ,	
ત્રિદિવા ઠાગૂવિની જાણે, વશકરા સત વિશ્રામ	૩૭
એ મહેદ્રાચળમાથી નીકળે છે, સરિતા સર્વજ,	
વળી નિર્મળ વર્ણુ નદી, સુહૃદ સર્વે અન્ન	૩૮
કમ્બિકુલ્યા કુમારી મદગા, મદવાહિની કૃપા જોણ,	
પલાશિની નદી નીકળે છે, શક્તિમત નગથી એહ	૩૯
છે સરસ્વતી સર્વ નદી એ, પુણ્ય કૃણદા પૂર,	
સમુદ્રમગમ સર્વ કરતી, ગગાઉપ કારીપુર	૪૦
વિશ્વમાતા સર્વ એ છે, પાપહારિણી મહાપર્વ,	
દ્વિજશર્મ અનેક બીજી લઘુ નદી, જાય ગણુતા ગર્વ	૪૧
કેટલીક વૃષાકાજીમાંહે, વહે થઈ ભરપૂર,	
કેટલીક સદાય વેંતી, જેનું માખી રાગય ન હૉ	૪૨
મસ્ત્યકૃટ કુય કુતલ, કારી કોસલ દેશ,	
અથર્વ અર્કલિંગ મન્દર ને જૂક, એ છે મન્દરશ વિશેષ	૪૩

- સહ્યાદ્રિકેરી ઉત્તરે છે, ગોદાવરી નદી જાણુ;
મનોર જકદેશ છે તે, પૃથ્વીતળે મમાણુ. ૪૪
- ત્યાં મહાત્મા ભાર્ગવતાણુ છે, ગોવર્ધન નામે પુર;
તે અતિ રમણિક છે જ્યહાં, વસે તપના પુર. ૪૫
- બાહિલ્ય આભીર વાઠધાના, કાંલતોય અપરંત;
શૂદ્ર પદ્મવ ચર્મખ ડિક, ગાધાર નામે દાત ૪૬
- યવન સિંધુ મદ્ર સૌવીર, શતધ્રુજ કલિંગ પારદ;
હારભૂષિક જહુભદ્ર માઠર, કૈકેય કે' શારદ ૪૭
- દશમાલિક ક્ષત્રિય વાસ જ્યાં છે, છે વળી વૈશ્ય શૂદ્રનાં કૂળ,
જ્યાં વસે આનંદમા તે, છે સહુ રીતે અનુકૂળ. ૪૮
- કપિભંજ ધર્મર દરદ નામે, હર્ષનર્મન ચીન,
તુષાર જહુલ બાહ્યતોનર, આત્રેય ભરદ્વાજ ભિન્ન . . ૪૯
- પ્રબલ કશેરુક લ પક, શૂલકાર સુલિક;
જગુડ ઝાપધ અનિમદ્ર નામે, કિરાતદેશ ને શૂલિક ૫૦
- તામસ કારમીર તુરગનછે, હ સમાર્ગ ને ઉર્ણ,
કહુકે દર્વ એ દેશ ઉત્તર, આવિયા ધન પૂર્ણ ૫૧
- હવા પૂર્વ મગના દેશ ભાણુ, સુણ્ય સર્વે આજ;
અધ્રારક સુદકર અતર્ગિર, બહિર્ગિર છે વરરાજ ૫૨
- મવગ રઝેય માનદ, માનવર્તિક પ્રલોતર;
મવિજ્ય ભાર્ગવ સેય મલ્લક, માગૂજ્યોતિય પુરં વર ૫૩
- “ છે મદ્ર વિદેહ તામ્ર લિપ્તક, મલ્લ મગધ ગોમત,
એ પૂર્વકેરા દેશ મનહર, લઘુ ગણુતા ન આવે અંત. ૫૪
- હવા દક્ષિણ દિશાએ આવિયા ને, તે દેશ કહું સુનિરાય,
પ્રજ્ઞ કૈવલ્ય ગોલાગૂં ને, શૈલ્ય ખૂષિક મહાકાય ૫૫
- કેસુમ નામવાસક મહારાજ છે, માહિયક કલિંગ અભીરા

- પૈશિત્ય આઠઃપ રાગર પુલિંદ, નિધ્ય મૌલેય દંડક વીર. ૫૬
- વેદર્ભ અશ્વક બોગવર્ધન, નૈયિક કુંતલ પૌરિક;
- અંધ્ર ઉદ્દભિદ વનદારક વર, છે દક્ષિણ દિશાએ મૌલિક. ૫૭
- હવાં પશ્ચિમતાણા સહુ દેશ ભાષુ, મુણ્ણે લીજ માસ;
- સર્પારક કાલિઅન્ન અનીકટ, દુર્ગ પુલિંદ કહું આ વાર. ૫૮
- સુમીન રૂપમ કુરૂમિન રનાપદ, કઠાદાર દેશ રમાળ;
- નાસિક્ય નર્મદાતાણી ઉત્તર, જે દેશ છે હે બાળ. ૫૯
- ભીરૂકચ માદેય સારસ્વત, સૌરાષ્ટ્ર ને કારમીર;
- અવંત્ય અર્ધુદ એ પશ્ચિમતાણા છે, દેશ સાંભળ્યે વીર. ૬૦
- હવાં વિધ્યાચળના દેશ ભાષુ, મુણ્ણે તું સર્વ;
- સરજ કરૂપ કેરલ ઉત્કલ, ઉત્તમર્ધુ દેશ માન્યો પર્વ. ૬૧
- દારાણી બોન્ય કિઙ્કિધક છે, ત્રૈપુર પંદિશા કોશલ;
- તુંબુર તુંબુલ પદુ નૈયધ, અન્નગ તુલિકાર તોરાલ. ૬૨
- વીરહોત્ર ને અવંતીપુરી, એ સૌ વિધ્યપ્રહના દેશ;
- હવાં જે દેશ પર્વત વિષે છે, તે વહું રાષ્ટ્ર ન ગેય ૬૩
- નીદાર હંસમાર્ગ ને કુરૂ, ગુર્ગણ મહારસમસ;
- કુંત માવરાણુ ઉર્ણુ નામે, દાર્વ કૃતક ખસ. ૬૪
- નિર્ગત ગાલવ કિરાત તામસ, એ સર્વ દેશ મોઝાર;
- ત્રેતાદિ યુગનો વિધિ પ્રવર્તે, એક સરણો સાર. ૬૫
- એ શીતે ચારે દિશા દગે, છે યુક્ત ભરતખંડ;
- દક્ષિણ પૂર્વ ને પશ્ચિમે, સાગર આવી રહ્યો મચડ. ૬૬
- ઉત્તરે હિમવાન્ નગ છે, ધનુષાણુ પ્રમાણુ;
- હૈ દિગ્વિજયન માહાત્મ્ય એતું, સહુ બાણુતા સુંબાણુ. ૬૭
- સર્વત્રતું બીજ રૂપ એ છે, ભારતપર્વ ભારે ભાર;
- પ્રજ્ઞાત્વ છે ઈંદ્રત્વ છે, દેવત્વ છે નિરધાર. ૬૮

મનુષ્યત્વ છે મૃગ પશુ છે, વળી વરી રહી અપ્સરા નાર,	
છે ઉદરગલન પ્રાણી પૂરા, છે સ્થાવર જાતિ અવિધાર	૬૯
હે દિગ્દર્શન સર્વ સર્વ મર્ત્ય જન્માણુ દુર્લભ,	
શુભાશુભ કર્મ ખડ આ, થાય માપત ને સુર્જલ	૭૦
છે દ્વિજસત્તમ આ વિના નથી, કર્મ જામિ કયાહી,	
હે વિમ નરપિ સુર ધારતા એમ, સદા મનોરથ મન માહી	૭૧
દેવત્વ જાતા પડુ પૃથ્વી, માનત્વ પાત્ર આહી,	
એવી ઇચ્છાણુ કારણ કહુ તે, શુ સુર વાચે ત્યાહી	૭૨
જે મુર અસુરથી નવ બને તે મનુષ્ય કરતા સર્વ,	
સ્વકર્મ રાખણામા પડ્યા, બધને ગયો સહુ ગર્	૭૩
સ્વકર્મ જોગવી છૂટવામા અતિ આરતવાન,	
સુખવેશે વૃદ્ધિ પામિયા તે, સુરકર્મ કઠી રાકે ન મહાન	૭૪
એમ પ્રિયિત કન ન થાય તેથી, ઇચ્છતા ભગ્તજાડે વાસ,	
તે ૫ કે રહો અમમાત્રારી, જુઓ પુણ્ય પ્રાણી મક રા	૭૫
સુકર્મ તજ કુકર્મ કરતા, બરી ભાજન મૂકતા રોશ,	
નરકમાથી કેમ છૂટશે જેનુ ભણાય નવ ભવિષ્ય	૭૬
ઈતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, નદ્યાદિવર્ણન નામ,	
સસપ આશોધ્યાય પૂરાણુ, હવે રાજિવલોચન રામ	૭૭

વચન.

રાજિવલોચન રામ માગી, આશા પૂગે આ તાર રે,	
જન મેખાનદ હીન હીન છે, કરો સવક દેવ જોગાર રે	૭૮

કકલુ' ૧૧૫ મુ'.

રાગ માઝ.

- કોટુકિ કહે ભગવન મુજને, કહો ભરતખડ પાવન;
તે માણની સરિતા કહી, કહો પર્વત ને મહાવન. ૧
- ને ને દેશ એ ખડમાં તે, કહો સમ્યક્ પ્રકાર;
કિતુ કહુ ન પૂર્વે ને કહુ 'તુ', તે કહો આ વાર. ૨
- મુનિ મુખ તમે એમ વધા'તા, ને નારાયણ કૃર્મરૂપધારી;
ભરતખડે વશી રહ્યા છે, તે કહો અવિધાગી. ૩
- સ્થિતિ રીતિ તેમની હું, સહુ રીતે સુણવા ઇચ્છુ;
જનાર્દન કૃર્મ રૂપી રહ્યા ક્યમ, તે સુણવા વપુએ વાચુ. ૪
- એ હ્રુપરથી મનુષ્યકેરાં, ક્યમ શુભાશુભ જાણાય;
ત્યમ તે કૃર્મકેરૂં મુખ ક્યાં છે, કયે ક્યળ ચરણ સેવાય. ૫
- તે યદારથ મુને સર્વ ભાળો, યદ દયાળ કૃપાળ,
જે મારો કહો તો તારો ત્રિકમ, ઠાળો મોહબળ કરાળ. ૬
- માર્કંડેય કહે સુણ્ય મહામુનિ તુ, નારાયણ વશ્યા ભરતખડે,
આક્રમણ કરી નવ વિભાગને, રહ્યા માની આ પ્રજાડે ૭
- પૂર્વદિશામગ મુખ કરીને, રહ્યા દેવાધિદેવ,
હ દિગ્દર્શ સાધવી તારે, તેની સમ્યક્ સેવ. ૮
- તે કૃર્મની આખસ પરિગ્યા, નક્ષત્ર ને કે'વાય;
દેશ વિદેશ તે નવ વિભાગે, વશી રહ્યા મહાકાય. ૯
- તે મુજયકી તું શ્રવાણ કર્ધ, એક ચિત્તે આજ;
મનોરથ તારા પૂર્ણ થઇ, થાશે મનવાન્નિજ કાજ. ૧૦
- વેદગત્ર ને વિમાંડબ્ય, શાલ્ય નીપ ને શક;
હિન્નિજહાન ધોષસંખ્ય ખસ છે, કૃર્મ મધ્યભાગ ટકોટક. ૧૧

- તે રીતે સારસ્વત મત્સ્ય છે, શૂરસેન માયુર જોહ;
 ધર્મારણ્ય જ્યોતિષિક ગૌરગ્રીવ, ગુહાખંડ નિઃસંદેહ. ૧૨
- પાચાલ સ કેત વૈદેહક, કંકમારૂત કાલકોટિ;
 પાષડ પારિયાત્ર વાચક, કાપિગલની વસ્તી મોટી. ૧૩
- કુરવાણ ઉકુંબર ગજાણ્ય, એ જન કૂર્મમધ્યે વસતા;
 લોક ત્યાંના કચે પ્રકારે, શુભાશુભ કર્મમાં ઉલ્લસતા ૧૪
- હો દિવ્ય કૃત્તિકા રોહિણી ને, મૃગશિર નામ નક્ષત્ર;
 એ મધ્યાવાસીને શુભાશુભદે, કર્મકૃત્ત સર્વત્ર ૧૫
- વૃષભન્નજ જબૂ એ જન, સૂર્યકર્ણ માનસાચળ,
 વ્યાઘ્રમુખ ખર્મક કર્વટાશન, ખસ ચદ્રેશ્વર નિર્મળ. ૧૬
- મગધ ગિરિ શુભ્ર મૈથિલ, વદનદતુર પ્રમાણ;
 માગ્જ્યોતિષ સામુદ્ર લૌહિત, પુરુષાદક દેશ સુખાણ. ૧૭
- પૂર્ણોત્કલ ભદ્રગૌર ઉદયગિરિ, કાશી મેખલા પાવન;
 મુળે તામ્રલિપ્ત એકપાદપ, વર્ધમાન કોશલજન ૧૮
- એ દેશ કૂર્મના મુખ વિષે છે, કૌબ્દુકિ સાભળ્ય તુ ય,
 હવા કયા દેશો પાદમા તે, વર્ણવી કહુ હુ ય ૧૯
- દક્ષિણપાદમા જે દેશ આવ્યા, તે પ્રયમ ભાષુ સત્ય,
 દઢ મન કરી તે સર્વ સુણજે, કરી નિર્મળ મત્ય ૨૦
- કલ્પિત વગ જઠર કોશલ, મૃષિક ચેદિ જાણ,
 ઉર્ધ્વકર્ણ નત્યાદિક જે જે, વરયા વિધ્યમાં પ્રમાણ. ૨૧
- નિર્ભ નારીકેલ ઐલિક, ધર્મદ્વીપ ધીમાન,
 વ્યાઘ્રગ્રીવ મહાગ્રીવ ગ્રેપર, રમશ્યુધારી ગુણવાન. ૨૨
- કૃષ્ણ ધ હેમકૃત નિવધ, કટકચવ હારિક,

દારાણું નગન નિયાદ નામે, કાકુલાલક છુદ્ધિ બારીક.	૨૩
પર્ણશબર એ દશ પૂર્વના, દક્ષિણ પદે નિર્વાણ;	
તેમજ તે પદે નક્ષત્ર આવ્યાં, તે વદું સુખાણ.	૨૪
આલેખા મધા નામે, પૂર્વાશ્વાણુની નક્ષત્ર;	
આનંદ આણી વરી રે'તાં, ધારી નૃસંહરિ છત્ર.	૨૫
લંકા કાલાન્જિન શૈલિક, નિકટ ને મહેદ્ર;	
મલય દુર્ગાચળે વસતા, લોક સમ મહેદ્ર	૨૬
કર્કોટકવન વસનાર સર્વે, ભૃગુકચ્છ કોકણ માંય;	
વેણી સરિતટતણા આહિર, વસે દશ પસાવી જ્યાંય.	૨૭
દાસપુર અવંતી આકણી, મહારાષ્ટ્ર કર્નાટક;	
ગોનંદ ચોલ કોલગિરિ ને, કૌંચદ્વીપ ચિત્રદૂટક.	૨૮
જટાશ્વર કાવેરી કા'વે, મધ્યમૂક સમીપે દશ;	
નાશકી ને આશકી વળી, છે રાખના વર વેશ.	૨૯
મૌક્તિક વૈકુણ્ઠિક નગે, દુરનાર જે જે લોક;	
વારિવાસી કોલા કા'વે, છે ચર્મપદ જેનું ચોક.	૩૦
ગણવાહ્ય કૃષ્ણ પરદીપ વસતા, રહ્યા સૂર્યાદ્રિમાં જેહ;	
કુમુદાદ્રિમાં વસનાર સર્વે, ઐખાવન પિશિક તેહ.	૩૧
કર્મનાયક દક્ષિણ વસતા, કૌરુષ ઋષિક જાણ;	
તપસ્વી તપોરણ્ય રે'તા, ઋષભ સિંહલી પ્રમાણ.	૩૨
કાંચીપુરીમાં વાંસ વમતા, તૈલંગા ને તામ્રપર્ણી;	
પા'ઉકેરી ઝોલ ઝોળી, જે વસતા વર્ણ સવર્ણ.	૩૩
પાણ્યજન પ્રદેશમાં જે, વાસ કરતા સાર;	
તે જન કુર્મ દક્ષિણ કુલિમાં છે, માન તું નિરંધાર.	૩૪
ઉત્તરાશ્વાણુની હુત ચિત્રા, એ ત્રણ નક્ષત્ર મહાન;	
દક્ષિણ કુલિ મધ્ય વાસ કરતાં, તે કૌશ્ઠુકિ મતિમાન.	૩૫

- હવાં પાદ બીજે વાળુંબું હુ, સુણુને એક ચિત્ત; .
- કાંખોજ પલ્લવ વડવામુખ છે, સિંધુ સૌવીર ભરિયા વિત્ત. ૩૬
- આનર્ત વનિતામુખ દ્રાવણ, માર્ગીગ શૂદ્ર સુખાણ;
- કાર્યપ્રાધેય બર્ણર કિરાત છે, પારદ પાંડય મગાણ. ૩૭
- પારશવ કલધૂર્તક હૈમગિરિક, સિંધુક અલક વૈરત;
- સૌરાષ્ટ્ર દરદ દ્રાવિડ નામે, છે મહાર્ણવમાં ખટ રત. ૩૮
- દૃશ એટલા દક્ષિણ પાસે, રહ્યા પૃથ્વ મોઝાર;
- સ્વાતિ વિશાખા અનુરાધા, રહ્યાં એ ત્રણ નક્ષત્ર નિર્ધાર. ૩૯
- મણિમેઘ કિરાદ્રિ ખજન, અસ્તગિરિ અપરાંતિક;
- હૈહય વિપ્રશસ્તક કોકણ, પગનદક ને શાંતિક. ૪૦
- વમન તારકુર અગતકને, કર્કર તથા ગુરુવર;
- શાલ્મલેશ્વરક કાલગુનક ને, કુલગુલક ઘોર અવર. ૪૧
- વેણુમતીમાં વાસ કરતા, ગુરહ કલ એકેક્ષણ;
- વાન્કિશ દીર્ઘગ્રીવ ચૂવિક, અશ્વકેશ દેશ રક્ષણ. ૪૨
- કૂર્મપુરછે તે રહે છે, સુણય દિગ્વિસત્તમ;
- જ્યેષ્ઠા મૂળ ને પુર્યાપાદા, એ નક્ષત્ર રે' અનુત્તમ. ૪૩
- માંડવ્ય ચંડમાર કન્યતા—લડહ તૃસિહ બાદિહક;
- અશ્વકાલનતા સ્ત્રીવાહ્ય નામે, વસતા વેણુમતી તણ બીક. ૪૪
- બલ્લાવસ્થ ધર્મબદ્ધ ને મૂક, ઉરુકર્મમાં વસનાર;
- ઉત્તરાપાદા શ્રવણ ધનિષ્ઠા, એ નક્ષત્રો નિરધાર. ૪૫
- એ કૂમોત્તર પાસ છે સહુ, જાણ્ય કૌશ્ઠકિ તુય;
- વળી આગળ વર્ણન કરે છું, તુ સુણ્ય સર્વે હુય. ૪૬
- કૈલાસ કૌંચ કુરુખ નામે, સુદ્રવીણ ને હિમવાન;
- રસાલય કૈંચ યામુન, ભોગમસ્થ વસુમાન. ૪૭

અંતરદ્વીપ ત્રિગર્ત સાર્દન, અગ્નીજ્ય ધતુધ્યમાન;	
અશ્વમુખ ચિનિઠ કેશધારી, દાસેરક ને પાટધાન.	૪૮
પુષ્કલ અધમ કિરાત નામે, અબાલ ને રાવધાન;	
તક્ષ શિલાશ્રય કરનાર સહુ, માલવ મુદ્ર હે ગુણવાન.	૪૯
વેણુક પિ ગળ ને વદંતિક, માનકલ્હ વિપ્રેન્દ્ર;	
હૂણુ કોહલક માંડવ્ય નામે, ભૂતિ યુવક મહામહેન્દ્ર.	૫૦
શાતક હેમતારક યશોમત્યજ, ખરરાશી ને ગાંધાર;	
સાગર રાશિ યૌધેય નામે, દાસમેય અતિ વિસ્તાર.	૫૧
રાજન્ય રયામક ક્ષેમધૂર્તક, એ શોભના નિરધાર;	
શતભીષા પૂર્વાભાદ્રપદ ને, ઉત્તરાભાદ્રપદ મોઝાર.	૫૨
એ નૈક્ષિત્રૂર્મની પામ કુક્ષિ, આવી રહ્યાં નિર્ધાણ;	
વળી આગળ વિસ્તાર ભાષુ, તું સુહૃદ હે સુભાણ.	૫૩
કિન્નરરાજ્ય પશુપાલ કીચક, કાશ્મીરક મહાધામ;	
અભિસારલોક દવદ કલટા, જે અગના વરનામ.	૫૪
વનરાષ્ટ્ર સૈરિષ્ટ નામે, ખલ્લપૂરક જોહ;	
વનવાહ્યક કિરાત કૌશિક, નામ નિઃસદહ.	૫૫
નંદ દાર્વાદ લોલન નામે, પહ્લવ અમરક કુરુ;	
અન્નદારક એકપાદ ખસ, ઘોષ સ્વર્ગજીમ હે ભટ.	૫૬
અનવધક ચપન ને હિંગ, ચીરમાવરણ ને ત્રિનેત્ર;	૫૭
પેરવ અધર્વ આદિક માનો, મહામોટાં ક્ષેત્ર	
હે દ્વિન્શર્લ એ લોક વસતા, કૂમોત્તર આગલે પાગ;	
હવાં તે પગે નક્ષત્ર વસતાં, તે તું ને કહું મહાભાગ.	૫૮

- રેવતી અશ્વિની ભરણી, એ ત્રણ નક્ષત્ર પ્રમાણ; ૫૯
તે પાદદશે તેહ છે, તે નક્ષત્ર તો સુખાણ.
હે દ્વિજ એ ક્રમવડે ભાખ્યા, દશ જે જે સાર;
તેમાં શુભસ્થાને ગ્રહ હોય તો, થય ઉત્કર્ષ ત્યાં નિર્ધાર. ૬૦
જો અવળા ગતિ ધરીં ગ્રહ રહ્યા તો, પીડાય લોક અનંત;
* * * * * ૬૧
હે મુનિશર્લ જે નક્ષત્ર સ્વામી, જે ગ્રહતણા સુખાણ;
તેના બાધથી બાધા વધે છે, લય ઉપજે પ્રમાણ. ૬૨
ઉત્કર્ષ થાયે તેહનો તો, થાય શુભ સર્વત્ર;
હે દ્વિજશાફૂલ પ્રતિ દશે, અનુરૂપ જે ગ્રહ અત્ર. ૬૩
ભુંડુ ભણુ તેવડે થાયે, મજે સુખ કુખ સુખાણ;
સ્વય નક્ષત્ર શુભ હોય સર્વે, પણ નીચ ગ્રહ વડે પ્રમાણ. ૬૪
તો જનમાત્રને ભયકારી તે છે, અશુભ કૃળ દનાર;
ગ્રહ શુભ ને નક્ષત્ર નીચુ, હોય જોણી વાર. ૬૫
અનિષ્ટ અલ્પ શ્રમ દનાર થાયે, કુખકારી કૃળ દ જાણ;
તે રીતે દશ ગ્રહ કુસ્થાનકે જો, આવી વશ્યો પ્રમાણ. ૬૬
તો શુભ વિપાક હોયે છતાં પણ, તે અલ્પકૃળ દ સાર;
એવુ દશજ્ઞાની સુધી વદે, સૌ શાસ્ત્ર જોઈ અવિધાર. ૬૭
દ્રવ્ય પશુ રોગાણ માંહે, યોગ્યવર્ગ મિત્રની માય;
પુત્ર કે પત્ની વિષે પડયો કદી, પાપગ્રહ જન જ્યાંય. ૬૮
જો પુણ્યશાળી પૂર્ણ હોયે, તોય ઉપજે લય તેને;
હવાં અલ્પ પુણ્યવાળો વણિવુ, શુ કુખ થાયે જોને. ૬૯
જોવા વિષે ગ્રહ પડયો માઠો, કે અતિ પાપી માઠે પૂર;
નિષ્પાપીને નવ કોઈ સ્થાનક, પાપગ્રહ નડે દ્વિજ શૂર. ૭૦
નવ ભય તેનાથકી થાયે, એમ વધુ વેદ પુરાણ;

- અતિ પાપીને તો પાપ શું : હોય નિષ્પાપીને મુન્નાણું. ૭૧
- ને દશ દિશા શુભાશુભ, તે જન સર્વને સામાન્ય;
સ્વરાયને સામાન્ય છે, તેવું નક્ષત્ર ગ્રહને માન્ય ૭૨
- બોગ કર્મે ને લબ્ધ્યા તે, બોગવે નરદેહ,
ન થાય કરી વાતે છૂટકો, નુ જ્ઞાણ નિમ્બદેહ. ૭૩
- હે મુનિચાર્યુદ નેષ્ઠ સ્થળથી, કરે શ્રંદ રક્ષણ;
પદવી જોવો પામી પગ્ગર, તે નવ પીડે અધિક્ષણ. ૭૪
- કિંતુ તેહ શ્રદ્ધ અશુભ હોય, તો કરે શુભનો નાશ;
ત્રે દુર્ભ સ્થિતિ ને કહી તુજને, કરે તે વિષે સર્વ પ્રકાશ. ૭૫
- ને શુભાશુભ કૃત્ત તેહવું, છે દશને નિર્વાણ,
કિંતુ સામાન્ય સુધો લાખે, દઇ કરી પ્રમાણ ૭૬
- જ્યૈશ્રીત નેષ્ઠ મતિમાને, દશ નક્ષત્ર ને ગ્રહપોડા,
લોકવાદને જ્ઞાણી જઇને, કરી શાંતિકેરી કીડા. ૭૭
- આકાશથી મુરારિકેરા, વળી ગર્ભ દાનવ જેહ;
પૃથ્વીપર ને પડે તેને, લોકવાદ જન કે' તેહ. ૭૮
- સુધી જને કરવી શાંતિ તેની, વિધિ પ્રગ્ગસર ગ્રાત,
લોકવાદાવગણના ન કરવી, કરતાં ગાય વસમી વાત. ૭૯
- શાંતિકરતા જેહ નર તે, હુષ્ટ કૃત્ત નવ પાગે,
રોધ થાયે કૃત્તનો વળી, શુભોદય સહુ જામે. ૮૦
- પાપનાશક જોજ હેતુ, ન કરવાથી નિર્માણ;
હાનિ મનિધનકેરી થાયે, જોમ લાખી ગયા મુન્નાણું , ૮૧
- એવું છે માટે સુધી પુરવે, રે'વું શાંતિકર્મ વિષે તૈયાર;

૭૪ પદવી—સ્થિતિ ૭૭ લોકવાદ—(૭૮ મી કડીયા તેની વ્યાખ્યા છે) સુગદિ ૪૦—દેવ વગેરેના તથા દાનનના ગર્ભ ૭૯ લોકવાદાવગણના—લોકવાદની અવગણના

લોકવાદે તત્પર તેવા, અહોનિરા રે'તુ સાર	૮૨
જે ગ્રહપીડા થતી હોય તેા, લોકવાદે શાંતિ કરવી,	
તે સમે મનસા તાહરે મુનિ, ક્રેધ પેરે ધરવી	૮૩
દ્રોહ તજવો ઉપોપાણુ ધારણુ, કરણુ મુરારિક પ દન,	
જપવન હોમ ને સ્નાન કરણુ, રજવા કોપાદિક કુર્જન	૮૪
હવા આચરણુ કેવુ પાળણુ તે, કહી દાખુ આજ,	
તુ એક ચિત્તે સર્વ સુણજે, હે દિગ્ગજન મહાગજ	૮૫
સર્જન ઉપરચક્રી, દ્રોહમતિ કરવી ત્યાગ,	
મિત્રભાવ રાખી સર્વણુ, પર્તણુ ધરી અનુરાગ	૮૬
જલપણુ નવ જુલું કદિએ, અસલ ગૂંધુ વે'તુ,	
પરનિ દાનો ત્યાગ કરવો, એ લક્ષણુ અનિષ્ટજ દે'તુ	૮૭
માણી માત્રે સહુ પોડામા, ગ્રહ પૂજન કરણુ જાણી,	
ગ્રહનક્ષત્રથી નીપજ્યા જે, વિદ્ય ભયકારી પ્રમાણુ	૮૮
તે વિદ્ય જીને દ્વિય વારે કરે રામાની શાત,	
એ રીતે વ્યાસાદિક મોટા, કથી જ્યા મહાદાત	૮૯
ભરતખડે સર્વ વ્યાપી, એ પેર વર્યા ભગવાન,	
કૃર્મરૂપે રહ્યા તેથી, છે કૃર્મ દેવ મહાન	૯૦
એ સર્વ વિચારો કહ્યુ મે જે સાભળ્યુ તે સાર,	
અચિત્યાત્મા નરહરિ એ, જેમા રહ્યુ સર્વ નિરધાર	૯૧
મત્યેક નક્ષત્ર વિષે જે જે, રહ્યા દેવાધિદેવ,	
તે તરહરિ વિષે વરી ર', સહુ કરે તેની સેવ	૯૨
હરિના મધ્ય ભાગે અગ્નિ છે, વસુ ધરા ને મિથુ,	
મેષાદિ ત્રણ છે મધ્યમા એમ વધુ વેદ સીધુ	૯૩
મિથુનાદિ દ્વય મૂળમા વસે છે વળી કર્ક સિંહ પ્રમાણુ,	

પાંદપૃષ્ઠના પૂર્વમાં છે, એમ કહી ગયા સુખાણ.	૯૪
સિંહ કન્યા તથા તુલા, એ ત્રણ રાશિ જોડ,	
તે કુક્ષિમાંહે વાસ કરતી, એવી હરિવર દહ	૯૫
પાદ દક્ષિણ પાસ પાછળ, રહે તુલાનૃશ્ચિક સાર;	
વૃશ્ચિક અને ધન પૃષ્ઠ ઉપર, વસે વામ નિરંધાર	૯૬
વાયવ્ય કોણતણે પદ છે, ધન મધરાદિ રાશિ ત્રણ;	
જેની ઉત્તરાદિ કુક્ષિ વિષે છે, કુંભ મીન રાશી પણ.	૯૭
ઇશાનકોણ તણે પદે છે, મીન મેષ નાશિ જોડ	
દિગ્ગજાર્મ વળી હરિમાં વસે શુ, તે દાખલ સહુ જોડ.	૯૮
કૂર્મ રૂપમાં દસ સઘળા, તે દશે રહ્ય નક્ષત્ર,	
નક્ષત્રમધ્યે રાશિ રહી છે, રાશિ વિષે શ્રદ્ધ સર્વત્ર.	૯૯
એમ છે માટે જાણવું, શ્રદ્ધયકી પીડા થાય,	
વા નક્ષત્રથી તે ઉપજે તો, દશને પીડા કે'વાય.	૧૦૦
તેની રાતિ અર્થે સ્નાન કરોને, નરે આપવાં મહાદાન;	
હોમાદિ વિધિ સર્વત્ર કરવો, એમ કથી ગયા ગુણવાન.	૧૦૧
દે વિષેદ્ર શ્રદ્ધના મધ્યમા જે, વશી રહ્યો વિષ્ણુ દેવ,	
તેના ચરણ તે જગત કારણ, છે અચિત્ય સ્વરૂપ એવ.	૧૦૨
એવા સામર્થ્યવાળા મહાપ્રભુ છે, નારાયણ નિર્વાણ;	
તેને મંદમતિ શુ' જાણજો, જે પ્રૌઢજન પાપાણ.	૧૦૩
પુર આણી પુરાણી આ, વાચો પ્રાકૃત પુરાણ,	
આયકી સંસ્કૃતતણા થાગો, તમે જાણ સુખાણ.	૧૦૪
હર્તિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, કૂર્મનિવેશ વિસ્તાર,	
અષ્ટપંચાશોધ્યાય પૂરણ, ભજે માધવ મુરાર.	૧૦૫

વલણ.

ભજે માધવ મુરાર સર્વે, તજે તનથી દેવ રે;

જન પ્રેમાનંદ નામ મિથ્યા, તવ કરો શે પુરાણી કલેશ રે.

૧૦૬

કંઠલું. ૧૧૬ મું.

રાગ ગાડી.

માર્કંડેય કહે સુણ દિગ્જરાજ, વર્ણી કહ્યો ભરતખંડ મેં આજ;

એ ખંડમાં યુગ છે ચાર, સત્ય ત્રેતા દ્વાપર કલિ નિરધાર.

૧

તેવી વર્ણી ચાર છે એમાં, છે દિગ્જ ક્ષત્રી વૈશ્ય શૂદ્ર જેમાં;

હે દિગ્જશાદ્દેવ આ ખંડ નિપે, માનવ આયુષ્ય કેટલું દીસે.

૨

તેનું કરી કહું પ્રમાણ, તે સર્વ સામ્રાજ્ય જાણ સુખાણ;

સત્યાદિક યુગ નિપે ને હતુ, તે સહુ અનુક્રમે કહું છતુ.

૩

ચારસો ત્રાણસો અને બસો, માન્ય કલિમાં વર્ષ સો,

હવાં પૂર્વ દિશાભણી દેવકૂટ, કહું તેનું વર્ણન સામ્રાજ્ય સ્ફુટ.

૪

તે મહાગિરિરાજની પૂર્વે, છે ભદ્રાશ્વજી ડાબિધાન અપૂર્વે;

તેનું વર્ણન સામ્રાજ્ય તુચ, કહુંં યથાર્થ સર્વે હુ ય.

૫

એમા શ્વેતપર્ણ નીલ શૈવાલ, (છે) પર્ણશાલાત્ર કૌરજ વિશાળ;

એવા પચકલપર્વત સહી, અનુત્તમ આવી રહ્યા છે તહી.

૬

એ વિણ અનેક લઘુ નગ જાણ, ઉપજ્યા તે પર્વતમાંથી પ્રમાણ;

તેણે કરી યથા નાનાપ્રકારના દેશ, જેની સખ્યા ગણાય ન લેશ.

૭

ક્રમુદ સમ શુદ્ધ શિખરવાળા, મંગળકારી બીજ નગ છે કાળા;

એવા કોટચારધિ નગ નિર્વાણ, જેનું યાપ ન કોથી પ્રમાણ.

૮

સીતા શખાવતી ભદ્રા નામ, ચક્રાવર્તી નદી છે તેણે ઠામ;

- અન્ય શીતજળવાહિની અપાર, જેનો જન પામી શકે ન પાર. ૯
- એ ખડના પુરપો જેહ, શંખવર્ણ દીસે છે તેહ;
- ચુદ્ધ મુવર્ણ સમી છે કાંતિ, થાય જેની દગ સમાગમે શાંતિ. ૧૦
- પુણ્યશાળી પૂરે પૂરા તેહ, સહસ્રાર્થ આયુષ્યવાળા એહ;
- નથી અધ્રમોત્તમ તેમાં કોઇ, જ્યાં સર્વ સમાનાકૃતિ જોઇ. ૧૧
- તિતિક્ષાદિ અષ્ટ ગુણેકરી યુક્ત, (છે) સ્વભાવસિદ્ધાચરણે સંયુક્ત;
- ત્યાં ચતુર્બાહુ જનાર્દનનું સ્વરૂપ, અશ્વશિરા છે નર જૂપ. ૧૨
- તેને હૃદય કિંગ ને છે પાદ, છે હસ્ત ત્રિનેત્ર સરવો સાદ;
- જગત સ્વામી અશ્વશિરા જેહ, એમના એવા વિષય નિઃસંદેહ. ૧૩
- હવાં પશ્ચિમ મધ્યે કેતુમાલખડ, તેહ વર્ણી દાખુ પ્રચડ;
- જ્યાં વિશાળ કંબલ કૃષ્ણ જ્યંત, છે હરિ પર્વત દોધ અનત ૧૪
- છે વિશોક ને વર્ધમાન, એવા સખ કુલાચળ પ્રમાણ
- અન્યસહસ્રાનધિ પર્વત ત્યાંય, તેમાં ઘણા દશ વશી રહ્યા જ્યાય. ૧૫
- મૌલય મહાકાય શાકપોત, કરભક જાતિની મગદે જ્યોત;
- એવા અભિધાનવાળા નર ઘણા, વસે તે ખડે માણી માણા. ૧૬
- તેઓ દ્રુપદ્યામા કંબજા નામા, અમોઘા કામિની ને સ્યામા;
- એવી બીજી સરિતા અનેક, તેનું જળ પીતા કરી વિવેક. ૧૭
- પૂર્વખંડના જન જેટલો જાણુ, કયો તેનો આવરદા નિર્વાણુ;
- એ ખડે પાદ મુખ હૃદયવાળા, પૃષ્ઠ પાસાએ શોભાળા. ૧૮
- શ્રીહરિ વસેછે જાણુ, વારાહ રૂપચક્રી પ્રમાણુ;
- એ વિઘ્નુ રૂપને ત્રણ નક્ષત્ર. યુક્ત થઈ રહ્યા દશ સર્વજ. ૧૯

૯ શીત જળવાહિની—કંડા પાણી વેહેનારી ૧૨ તિતિક્ષા—સહનતા.
સ્વભાવસિદ્ધાચરણે—સ્વભાવધીજ સિદ્ધ થયેલા આચરણવડે. ચતુર્બાહુ—
ચાર હાથવાળું.

૧૫ કુલાચળ—મુખ્ય પર્વત, જેમાથી બીજા નાના પર્વતો નીકળ્યા
હોય તે.

- જ્યાં છે અન્ય શુભ નક્ષત્ર મહાન, ત્યાં થયા શ્રીહરી વિરાજમાન;
હે મુનિશાઈલ એ રીતે, મેં કેતુ માલ દેશ કહ્યો પૂર ખીતે. ૨૦
- હવાં ઉત્તરકુરુનું કરૂં વર્ણન, તે તું સાંભળ્ય થઈ એકમન;
છે તે દશે મિષ્ટ કૃળવાળા વૃક્ષ જેનાં મિત્ર્ય પ્રતિ પ્રુષ્પદ્ધિ લેતા વૃક્ષ. ૨૧
- તે વૃક્ષના કૃળથકી નિર્વાણ, વસ્ત્રાલંકાર મળે પ્રમાણ;
તે વૃક્ષ સર્વ સમયે સર્વ, આભીષ્ટ કૃળ આપે રહિત ગર્વ. ૨૨
- ત્યાંની મહી છે મણિ અરખી, જ્યાં મુખશાંતિ સરખી પરખી;
સર્વદા સુગંધિક વાયુ વાય, તેથી ત્યાં સર્વાંગે સુખ થાય. ૨૩
- જે પડે દેવલોકથકી મનુષ્ય, જેને આવી રહ્યું પ્રુણ્યતાણું આયુષ્ય;
તે પડી સ્વર્ગથી જન્મે તહીં, છે એવી વાત પુરાણો ગાહી. ૨૪
- તે દશે ચક્રવાક પક્ષીની પેઠે, અન્યાન્યાસક્ત નરનારી ભેઠે;
તે નરનારીનાં નિર્વાણ, એકે કાળે જોડકાં ઉપજે પ્રમાણ. ૨૫
- સાડાચૌદ સહસ્ર વર્ષ પર્વત, ન આવે તેના આયુષ્યકેરો અંત;
ત્યાં કુલ પર્વત છે ચંદ્રકાંત, તેનો બીજો નામે છે સૂર્યકાંત. ૨૬
- તે બે નગમધ્યે નિર્વાણ, શુચિ સ્વચ્છ નદી વહે મહાન;
છે જળ ઓઘવતી નદી તેનું નામ, ભદ્રસોમા છે ભદ્રનું ધામ. ૨૭
- તે વહે પૃથ્વી ઉપર તમામ, તેના કરે તે કોણ વખાણ;
વળી અન્ય બીજી નદી અનેક, કરે સહસ્રાવધિના કોણ વિવેક. ૨૮
- કેટલીક સરિતા બીજી જોઈ, દુગ્ધ ઘૂત વહે છે તેહ;
દધિકેશ હ્રદ છે ત્યાહી, દશે અન્નકેશ પર્વત માંહી. ૨૯
- તે દશકેશ વન મોઝાર, સહસ્રાવધિ સ્વાદિષ્ટ કૃળ છે સાર;
છે જેનો પીયૂષ સંગ્યો સ્વાદ, જે જોઈ ઉપજે અતિ આદહાદ. ૩૦
- ત્યાં મહાસ્વરૂપી વસે વિઘ્ન, વિશ્વરૂપધારી જાતે જિઘ્ન;

- પૂર્વ રૂપે સ્થા અપૂર્વ દહ, જેમાં ન જાણે કોઈ સંદહ. ૩૧
- હે વિમ તે ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રેકરી, નવ પ્રકારે વેંચાયા ચિતધરી;
હે મુનિ શાર્દૂલ ત્યાંના દશ, વેંચાયા જ્ઞપ પ્રકારે વરવેશ. ૩૨
- છે તેના ચંદ્રદ્વીપ સમુદ્ર મોઝાર, છે, ભદ્રદ્વીપ સાગર મધ્યે સાર;
અહો પ્રભાન્ એહ પ્રકાર, મે તુંને ઉત્તરકર્ક કહ્યા નિરધાર. ૩૩
- કુચું તેનું વર્ણન યથામતિ, હવાં કિંપુરુષાદિ ખડની કહું ગતિ;
તે સહુ સાંભળ્ય એકાગ્ર થઇ, પૂરે પ્રભુ આશા તારી સહી. ૩૪
- જેમ પૂરી પુરાણી કેરી આશ, યથાશક્તિ અથ કરી પ્રકાશ;
ભલે હોય માનસે તેમને વેર, કરાય તો કરે ભલે કેર. ૩૫
- આપણે ગાપી કથા ઘેર ઘેર, થાશે એથી માધવ કેરી મે'ર;
થાશે પુરાણીની પૂરી પેર, હળાહળ જામી જાશે ઝેર. ૩૬
- ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણે, ઉત્તરકર્કચત્ર પ્રમાણે,
યથો એકોનખડીતમોધ્યાય, યથામતિ કથા દ્વિજ ગાય ૩૭

વસણ.

- યથામતિ કથા ગાય દ્વિજજન, વૃથા ન વાણી વિવેક રે;
પુર આણી પ્રીત મનમાં, તપ નવ કાંઈ એ વતરેક રે. ૩૮

કડવું ૧૧૭ મું.

• રાગ કેદારો.

- માર્કંડેય કે' દિજ મહામતિ, કિંપુરુષ ખડતાણી કહુ ગતિ;
અતિ રતિવતી સુખ પામવું રે. ૧
- જ્યો ગેભીર વૌર દહ ધારી, નર દશ સહસ્ર વર્ષ જીવે અવિધારી;
નરનારી જાણે ન કોઈ શામવું રે. ૨

- ન્યા સી પુરુષ ન જાણે શોક, વસે વ્યધિ રહિત યદ્ય અગ્રોક,
 એવા લોક થોકથોક ન્યાં વસે ધણુ રે ૩
- ન દતવન સરખો વિશાળ, છે એક વનખડ મુનિબાળ,
 યદ્ય કૃપાળ દયાળ તે હુ ભણુ રે ૪
- તે વનફળનો રસ જોઈ, સ્થિર યૌવનનાળા પીએ નર તેહ,
 યાય ઉજેકાર ઉજેહ અગમા રે ૫
- ત્યા પદ્મ સમ મુગ ધી વાળી, છે સ્વેત આખ ન કીકી કાળી,
 ન્યા કીણુ યાય ન ગ્રાળી ઉમગમા રે ૬
- તે યણુ કર્તી અમૃતરસપાન, મહામત ને યૌવનવાન,
 ગુણવાન બુદ્ધિવાન તે ધણી રે ૭
- નરથકી નમતો નાસિકા જેની, કટિકૃશ અતિશે તેની,
 એની વેણી ફણીપર સોહે મણિ રે ૮
- એવો કિપુરુષ વર્ણુવ્યો આજ, હવા હરિવર્ષ કહુ તારે કાજ,
 મુણ દિવરાજ વર્ણુ ૧ કારમુ રે ૯
- ન્યાં મુવર્ણુ રગાકૃતિ છે નર, પડયા મુર લોકધી કીણુપુણ્ય વર,
 તેનુ ધરબાર વણુ આ વારમુ રે ૧૦
- છે તેના દેવ સમાને રૂપ દરો એકે એક જૂનિનો જૂ ૧,
 અનુપમને ઉપમા સી ઘટે ર ૧૧
- એ ખડે સર્વ નર નિર્વાણ, પીઆ રમ્ય ઇશ્વરસ મમાણ,
 તે જાણુ મુજાણુનો કુધા મટે રે ૧૨
- તેમને જુદ વય કરે નવ બાધ, નવ અગધર્મીણુના અપરાધ,
 એવા સાધ શિરોમણિ ત્યા વસે રે ૧૩
- તે જીવે કિપુરુષ જોટલુ જાગ, જેનુ રોગ રહિત અગ મમાણ,
 કરે કાણુ વખાણુ તંતા નવે રસે રે ૧૪

- કલો મેરૂખ કે ઇલાવર્ત મેય, તે સર્વ સાંભળી લીધો તેંય;
તે મુખદયણો છે શાંતિકારકો રે. ૧૫
- ન્યાં તપનતાપ ન લાગે રજ, ન્યાં આખ્યુ રજ તો થાયે ગજ;
તુ સજ થઈ સાંભળ્યે આ જ્ઞારકો રે. ૧૬
- ત્યાંના નર વૃદ્ધ ન થાયે કોય, ત્યાંચિંદ્ર સૂર્ય ન હોગે સોય;
હોય નક્ષત્ર ગ્રહ નવ કો લહે રે. ૧૭
- તેના કિરણતણો મકારા, નથી કરતો તે દશ ઉન્નરા;
તેની આગમ આશ ન કો કહે રે ૧૮
- મગદે ત્યાં મેરૂ પ્રકાશ સદાય, ત્યાંના જન રીઝે તદાય;
કદાય સાંય ન અન્યની તે ધરે રે. ૧૯
- તે જ્ઞાની કાંતિ છે કમળ જેવી, ગદ્ય કમળ જેવી સેવી;
દવ દવી તે પણ તેવી વરે રે. ૨૦
- કરે તે જંબૂરસનુ પાન, તેથી પોસાય તેમના વાન;
ભાન સમાન કાંતિ મગદે ઘણી રે. ૨૧
- છે કમળપત્ર સમાન તેના લોચન, ભાળ વિશાળ જન પાવન;
મહામન સ્વરૂપી ચિતામણિ રે. ૨૨
- ત્યાં વસે પડિની ને પુરૂષ, તેનુ તેર સહસ્ર વર્ષ આયુધ્ય;
તુલ્ય તરણી તે જે તરણિ સમી રે. ૨૩
- ઇલાવર્ત મધ્યે નિર્વાણુ, શરાવાકાર મેરૂ રહ્યો મમાણુ;
જાણુ વખાણુમાં જાયે વખી રે. ૨૪
- ત્યા છે મેરૂ પર્વત એક, કરવો ન બીજા તણો વિવેક;

૨૧ ભાન (ભાનુ) — સૂર્ય ૨૩ તરણિ — સૂર્ય ૨૪ શરાવાકાર — કોડીઆ જેવા આકારે. જાણુ ૨૦ — જાણુ પુરૂષ હોય તથાપિ તે વખાણુમાં વખી જાય.

- ટોક છેક જાય બીજા ગણે રે. ૨૫
- એ ઇલાવતે ખંડ કહ્યા બૂરવા, હવાં રમ્યકખંડ કહુ તતખેવ;
ભવ્ય બેવ દેવ જેના ભણે રે. ૨૬
- ત્યાં લીલાં પાર્ણવાજો એક વૃક્ષ, જોતાં ઉંચાં ચડી જાય વૃક્ષ;
દક્ષ બૂવે તે સીધ જોઈ વૃક્ષની રે. ૨૭
- તે વૃક્ષ વટતણે નિર્વાણ, તેના રમ પો કરે સર્વ વખાણ;
છે જાણ મુજાણ સાક્ષી એ ભક્ષની રે. ૨૮
- તે વટદૂળરસ પીએ મહત, તેણે જીવે તે ખડના જત;
ચંત ચતુરશિરોમણિ શાં બાણે રે. ૨૯
- તે દૂળ ભક્ષક નરનાર, જીવે છે પર્યં દશ હજાર;
પાર તેહનો મુખી એવો ગણે રે. ૩૦
- તે છે રત્યાદિક ક્રમેં નિર્મળ, ત્યમ વૃદ્ધવધી છાં મહાબળ;
વિમળ સુગંધી વાયુ જ્યાં વહે રે. ૩૧
- એ રમ્યખંડ કહ્યા રમણિક, કહું હિરણ્યખંડ હું ઠીકાડીક;
જે અધિક એક મેકથી મુનિ કહે રે. ૩૨
- જ્યાં પુષ્પ પદ્મવડે ઉજવળ, હિરણ્યવતી નદી વહે નિર્મળ;
છે જળ બળ જેનું ગહન અતિ રે. ૩૩
- ત્યાં બલિષ્ઠ તેજસ્વી સાર, શરીર સપત્તિ જેને અપાર,
એવાં નરનાર વસે મહામતિ રે. ૩૪
- વળી ધનવાન ને બળવાન, ગુણવાન ને રૂપવાન;
મતિમાન મહાન નર નીપજે રે. ૩૫
- જ્ઞાનવાન ને સત્યવાન, ધૃતિવાન ને લજ્જાવાન,

દાન માનવધારક નર ઉપજે રે.	૩૬
નહિ પાપી પુરાણી જેવા કોઈ, અધાપિ મુણી જાણી સોઈ;	
જે ધોઈ પુણ્યની ધારણ ધસમસે રે.	૩૭
દિસે કનકકૂલ સમાન, કૂલે તેવો કૂલકો મહાન;	
તેવા ગુણ વાનના ગદ્ય મસમસે રે.	૩૮
સ્વાયંભુવ મન્વંતર થયો પૂરો, નથી કથા ભાગ રાખ્યો અધૂરો;	
ચરે ચૂરો પ્રાયશ્ચિત યાય મુણે ભણે રે.	૩૯
સત્તરસે પાંસજ્યે કથા કથી, કર્મ સ્ફૂટ કેરે માકૂત મથી;	
નથી ગુણ પુરાણી અરી બણે રે.	૪૦
થાય તેવા જો થઇએ સહી, તો ગ્રામ મધ્ય જઇએ રહી;	
કહી કૃત્વત એવી જને સહી રે.	૪૧
તવ વેદીના વેદી થાય, મજુકૃપાએ પુરાણ ગાય;	
આ શુ ! કેશે પુરાણી જહીં તહીં રે.	૪૨
પુરાણી પ્રેમાનંદ કેરો, મુણે ઝઘડો તેના ટળે ફેરો;	
હરો વૈરભાવ નથી કઇ નારાનો રે.	૪૩
જેને કલિયાનું નવ કામ, તેહ જપો પુરાણપુરુષ સ્વામ;	
રામ મળશે પૂરાણ પ્રકાશનો રે.	૪૪
ઇતિ શ્રીમાર્કંડેયપુરાણનીમાય, ભુવનકોરાસમાપ્તિ વણી આંય;	
ન્યાંય ત્યાંય હરિ નામ દખ્ખશો રે.	૪૫
અહી થયો પછીતમોધ્યાય, નિમ યયામતિએ ગાય;	
ઉપાય મળતાં પુરાણી ઉવેખશો રે.	૪૬
ઉવેખો અઉવેખો કોઈ, મારે જોતી ન તેની સોઈ;	
રોઈ રેશે અરિગણ દામણો રે.	૪૭

હવા આરભ કર્યો તે ઉતર પાર, જો દયા કરો દેવમોરાર;
આ વાર ઇષ્ટદેવ કર્યો, મેં વામણો રે.

૪૮

વલણ.

છે વામણો ઇષ્ટદેવ મારો, કરો સર્વે બામણો રે,
દયામણો નથી દેવ એ તો, છે અરિ સંન્યસ્ શામણો રે.

૪૯

---

 ૪૮ વામણો—વામન